

Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo

Rojstvo slovenske
frazeologije

Skrivnosti
frazeološkega
pomena

Zidaki frazeološke
zgradbe

Poti do frazeoloških
ustreznikov

Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo

Uredili

Nataša Jakop

Mateja Jemec Tomazin

Ljubljana 2013

Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo

Avtorji

Agnieszka Będkowska-Kopczyk, Natal'ja Bragina, Aleksandra Derganc, Wolfgang Eismann, Željka Fink, Polona Gantar, Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin, Vida Jesenšek, Erika Kržišnik, Jasmina Markič, Antica Menac, Mira Menac-Mihalič, Valerij Mihajlovič Mokienko, Marko Snoj, Anka Sollner Perdiš, Irena Stramljič Breznik, Urška Valenčič Arh, Ada Vidovič Muha, Alenka Vrbinc, Marjeta Vrbinc, Harry Walter, Peter Weiss, Andreja Žele

Urednici

Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin

Recenzenta

Mojca Smolej, Darko Čuden

Prevod in jezikovni pregled

Alenka Vrbinc, Marjeta Vrbinc (angleščina)

Tat'jana Filimonova (ruščina)

Oblikovanje

Metka Žerovnik

Prelom

Simon Atelšek

Izdajatelj

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Zanj

Marko Snoj

Založnik

Založba ZRC

Zanj

Oto Luthar

Glavni urednik

Aleš Pogačnik

Tisk

Collegium Graphicum, d. o. o.

Naklada

300 izvodov

Delo je nastalo s podporo ARRS.

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>
prosto dostopna: <https://doi.org/10.3986/9789610504047>.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

81'373.7(082)

FRAZEOLOŠKA simfonija : sodobni pogledi na frazeologijo / [avtorji prispevkov Agnieszka Będkowska-Kopczyk ... et al.] ; uredili Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin ; [prevod Alenka Vrbinc, Marjeta Vrbinc, Tat'jana Filimonova]. - Ljubljana : Založba ZRC, 2013

ISBN 978-961-254-436-2

1. Będkowska-Kopczyk, Agnieszka 2. Jakop, Nataša
266376960

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

Kazalo

Predgovor	7
------------------------	---

I. Rojstvo slovenske frazeologije

Erika Kržišnik	Moderna frazeološka veda v slovenistiki	15
Wolfgang Eismann	Oswald Gutschman als »Phraseologe«	27

II. Skrivnosti frazeološkega pomena

Željka Fink	Hrvatski i ruski frazemi sa značenjem 'trošiti novac'	39
Harry Walter	Was uns Sprichwörter über Liebe und Gesundheit verraten	49
Valerij M. Mokienko	Диахроническая интерпретация и когнитивная фразеология	59
Agnieszka Będkowska-Kopczyk	Emotions that move around and up. A cognitive analysis of Slovene verbal idioms formed by prefixed verbs	69
Mateja Jemec Tomazin	Frazemi v znanstvenih besedilih – območje dopustnega	81
Marko Snoj	Frazemi v luči etimologije: metoda in praksa	91
Peter Weiss	Matilda v slovenski frazeologiji	99

III. Zidaki frazeološke zgradbe

Ada Vidovič Muha	Frazem med besedo in stalno besedno zvezo	109
Andreja Žele	Glagoli z obveznim prostim morfemom	119
Irena Stramljič Breznik	Medmeti kot sestavine frazemov	125

Kazalo

Antica Menac, Mira Menac-Mihalić	More u hrvatskoj frazeologiji	135
Polona Gantar	Slovar slovenskih frazemov in sodobna slovenska frazeologija	145
Nataša Jakop	Frazeološki neologizmi v slovenščini	157

IV. Poti do frazeoloških prevodnih ustreznikov

Aleksandra Derganc	Nekaj paralel pri prevzemanju frazemov iz angleščine v ruščini in slovenščini	169
Natal'ja Bragina	Понятие межкультурного диалога и кросс-культурное понимание фразеологизмов	181
Marjeta Vrbinc	Medjezikovni vidiki angleških in slovenskih primer	191
Alenka Vrbinc	(Ne)fazemskost angleških izlastnoimenskih frazemov v slovenščini	199
Vida Jesenšek	O medjezikovnih frazeoloških razmerjih	209
Urška Valenčič Arh	Frazeologija v diplomskih delih na Oddelku za germanistiko med 1991 in 2011	223
Jasmina Markič	Razvoj sodobne frazeologije v Španiji	235

Summary	245
--------------------------	-----

Imensko kazalo	255
---------------------------------	-----

Stvarno kazalo	261
---------------------------------	-----

Priloga

Anka Sollner Perdih	Bibliografija red. prof. dr. Erike Kržišnik	269
---------------------	---	-----

Predgovor

Knjiga *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo* je prva večavtorska in večjezična monografija o frazeologiji pri nas. Je nekaj posebnega, kot je frazeologija sama po sebi izjemna v vsakem živem jeziku in govoru. Njena anomalnost je večplastna.

Radoživa iskrica slovenskih frazeologinj, ki so se po letu 2005 zbirale v (ne-)formalnih okoliščinah okrog pionirke slovenske frazeologije, profesorice Erike Kržišnik, je spodbudila razmišljanje o pripravi večavtorske frazeološke publikacije. Mimogrede, leto 2005 je bilo nekako prelomno, saj se je sodelovanje slovenskih frazeologov vidneje povečalo po uspešno izpeljani mednarodni frazeološki konferenci *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah*, ki je potekala pod okriljem Evropskega združenja za frazeologijo Europhras v Strunjanu in katerega predsednica organizacijskega odbora je bila ob Wolfgangu Eismannu tudi Erika Kržišnik. Hudo-mušna namera, da bi profesorici pripravili manjše strokovno presenečenje ob njeni 60-letnici, je hitro prerasla v resnejši in ambicioznejši cilj – sopostaviti in predstaviti različne poglede ne le slovenskih frazeologov, temveč tudi širše, predvsem pa ponuditi sodobna idejna, analitična in metodološka izhodišča, ki bi motivirala nadaljnje frazeološke in druge jezikoslovne raziskave in razprave.

Nad odzivom na vabilo k skupni delovni akciji sva bili urednici prijetno prese- nečeni, saj so k projektu z vso zagnanostjo pristopili eminentni in ugledni slovenski jezikoslovci kot tudi reprezentativni frazeologi od drugod (s Hrvaške, Poljske, iz Avstrije, Nemčije, Ukrajine in Rusije) – vsi tisti, ki so košček svoje strokovne poti prehodili tudi skupaj z Eriko Kržišnik. Tako je bila glavnina intelektualne energije, vložene v nastanek pričujoče monografije, motivirana s počastitvijo profesoričinega strokovnega dela ob njenem jubilejnem prazniku.

Frazeološka monografija ne more biti drugačna kot polna metaforike. V temat- skem smislu je *Frazeološka simfonija* štiristavčna. Prvi stavek (Rojstvo slovenske frazeologije) pregledno podaja razvoj slovenske frazeologije in razkriva njene prve slovarske zametke pri nas. Drugi trije stavki harmonizirajo različne tone temeljnih oziroma klasično navajanih lastnosti frazeologije: drugi stavek (Skrivnosti frazeo- loškega pomena) tematizira nemotiviranost frazeološkega pomena s pomeni posa-

meznih sestavin, tretji stavek (Zidaki frazeološke zgradbe) govori o večbesedni in ekspresivni strukturi frazeoloških enot, tema četrtega stavka (Poti do frazeoloških prevodnih ustreznikov) pa je (ne)prevedljivost frazeoloških enot.

I. Rojstvo slovenske frazeologije

V prvem poglavju *Moderna frazeološka veda v slovenistiki* **Erika Kržišnik** predstavi razvoj frazeologije v slovenskem jezikoslovju od 70. let dalje, ko se je kot samostojna jezikoslovna disciplina začela oblikovati najprej v okviru strukturalistične jezikoslovne teorije, ob prelomu iz 20. v 21. stol. pa so z njo zaživeli tudi drugi teoretični pristopi, zlasti pragmatični, korpusni, kognitivni in kulturološki. Z osvetlitvijo frazeoloških razmer pri nas avtorica posredno sugerira tudi nekatere prednostne naloge sodobne slovenske frazeologije.

Wolfgang Eismann v poglavju *Oswald Gutsman als »Phraseologe«* oživi pomembno vlogo slovenskega jezikoslovca Oswalda Gutsmana pri zbiranju in razvrščanju slovenskega frazeološkega gradiva iz 18. stoletja, tako da skuša tudi na osnovi iskanja izvora identificirati doslej neprepoznano frazeološko gradivo v Gutsmanovih delih. Avtor Gutsmanovo zbirko frazeoloških enot ocenjuje kot doslej največjo na Slovenskem.

II. Skrivnosti frazeološkega pomena

Željka Fink v poglavju *Hrvatski i ruski frazemi sa značenjem 'trošiti novac'* primerjalno razvršča frazeme s frazeološkim pomenom 'zapravljati' v hrvaščini in ruščini. Poleg njihovih strukturnih in semantičnih lastnosti ugotavlja univerzalnost frazeologije s tem družbenoaktualnim frazeološkim pomenom.

Harry Walter v romantično obarvanem poglavju *Was uns Sprichwörter über Liebe und Gesundheit verraten* sopostavi evropske pregovore, ki v slovanskih, romanskih in germanskih jezikih tematizirajo ljubezen. Avtor je v opis skušal zajeti njihovo celovito podobo, od semantičnih, funkcijskih, stilističnih lastnosti, izvora do živih prenovitev v sodobnih besedilih.

Valerij Mihajlovič Mokienko (*Диакроническая интерпретация и когнитивная фразеология*) analizira sodobne ruske frazeološke slovarje, katerih zasnova temelji na kognitivni teoriji. Avtor ugotavlja nedvomno perspektivnost kulturološke analize ruske frazeologije v slovarjih, a ob tem leksikografskem vidiku opozarja na nevarno precenjeno vlogo nacionalne komponente.

Angieszka Będkowska-Kopczyk (*Emotions that move around and up. A cognitive analysis of Slovene verbal idioms formed by prefixed verbs*) raziskuje predpanske glagole in jih utemeljuje s kulturološko analizo konceptualnih metafor, ki veljajo za pomensko polje čustev in scenarij razvoja posameznega čustva, npr. jeze in sovraštva pa tudi ljubezni, sočutja in veselja.

Mateja Jemec Tomazin (*Frazemi v znanstvenih besedilih - območje dopustnega*) prikazuje rabo, predvsem somatskih frazemov v znanstvenih besedilih dveh področij - medicine in prava. Avtorica ugotavlja, da je raba frazemov veliko bolj kot od

funkcijske zvrsti odvisna od diskurza revije in osebnega sloga posameznega avtorja, vendar morajo biti frazemi na vseh ravneh, tako po sestavinah kot skupnem pomenu, dovolj nezaznamovani, da so v znanstvenih besedilih dopustni.

Motivacijsko ozadje posameznih slovenskih frazemov iščemo v dveh poglavjih.

Marko Snoj (*Frazemi v luči etimologije: metoda in praksa*) ob opredelitvi osnovnih metodoloških vprašanj, ki so specifična za etimološko obravnavo frazemov, interpretira motivacijske vzgibe več slovenskih frazemov: (*biti*) *pod gasom, pod paro, piti kot žolna, vsi križi so dol, na suho*.

Peter Weiss (*Matilda v slovenski frazeologiji*) razišče ozadje nastanka frazemov s sestavino *Matilda* oz. *matilda* in se pri tem dokoplje do izhodiščnega motivacijskega dogodka, ki priča o začetku enačenja imena Matilda in smrti v slovenskih frazemih.

III. Zidaki frazeološke zgradbe

Sistemsko razmejevanje v trojčku besedotvorje – leksikologija – frazeologija je nazorno prikazano v poglavju *Frazem med besedo in stalno besedno zvezo*, v katerem **Ada Vidovič Muha** tudi gradivsko utemeljuje temeljne definicijske lastnosti frazeologije.

Vedno znova je v slovenski frazeologiji aktualno vprašanje večbesednosti in razreševanja spodnje meje z vidika zgradbe frazemov. **Andreja Žele** (*Glagoli z obveznim prostim morfemom*) skladenjskoanalitično razmejuje glagole s prostim morfemom, tj. lekseme, od frazeoloških struktur.

Slovnične besedne vrste ter medmeti in členki so v frazeologiji pogosto zastopani in kot sestavine frazeoloških enot redkeje raziskovani. **Irena Stramljič Breznik** (*Medmeti kot sestavine frazemov*) razišče možnosti medmetnih sestavin v frazeološki zgradbi. Te so največje ob konverziji medmetov v imenske besedne vrste in s tvorbo izmedmetnih glagolov, ki lahko postanejo sestavine povedkovniških, glagolskih in prislovnih frazemov.

Plastično predstavo o neposrednem vplivanju bivanjskega prostora jezikovne družbe na razcvet frazeologije dobimo v poglavju *More u hrvatskoj frazeologiji*, v katerem **Antica Menac** in **Mira Menac-Mihalič** analizirata frazeologijo, povezano z morjem, ob tem pa s primeri iz narečij ponazorita razširjenost rabe na z morjem obdarjenem hrvaškem ozemlju.

Polona Gantar je sodobno frazeologijo povezala z uporabniškim vidikom v poglavju *Slovar slovenskih frazemov in sodobna slovenska frazeologija*. Ob korpusni analizi posameznih primerov izpostavlja slabosti tradicionalne leksikografske obravnave frazemov in išče možnosti sodobnejšega leksikografskega opisa frazeologije.

Sklop zaključuje **Nataša Jakop**, ki v poglavju *Frazeološki neologizmi v slovenščini* odpira slabo raziskano sfero nastajanja novih jezikovnih oblik s frazeološkim pomenom v slovenščini in ob tem izlušči tri prednostna področja raziskovanja slovenskih frazeoloških neologizmov: frazeologijo v političnem diskurzu, prevodni literaturi in terminologiji.

IV. Poti do frazeoloških prevodnih ustreznikov

Medjezikovni vidik ima v frazeologiji posebno mesto, saj za frazeološke enote velja visoka stopnja neprevedljivosti.

V poglavju *Nekaj paralel pri prevzemanju frazemov iz angleščine v ruščini in slovenščini* **Aleksandra Derganc** aktualizira vplive globalizacije, ki so izkazani v ruščini in slovenščini, kjer so se v zadnjih desetletjih zlasti pod vplivom medijev pojavili frazemi iz angleščine.

Medkulturni dialog v frazeologiji in težave pri razumevanju frazemov iz različnih kulturnih okolij je predmet poglavja *Понятие межкультурного диалога и кросс-культурное понимание фразеологизмов*, v katerem **Natal'ja Bragina** osvetljuje okoliščine medkulturnega (ne)razumevanja frazeologije. Med pomembnejšimi dejavniki izpostavlja pomanjkljivo poznavanje kulturne zgodovine, tradicije in kulturnih navad različnih narodov ter mednarodno (ne)razumevanje različnih kulturnih konceptov.

V poglavju *Medjezikovni vidiki angleških in slovenskih primer* **Marjeta Vrbinc** z večplastno kontrastivno analizo tematizira primerjalne frazeme, pri čemer se v analizi osredinja na iskanje podobnosti in razlik med angleškimi primerami in njihovimi slovenskimi ustrezniki.

Zlasti s kulturološkega vidika zasedajo pomembno mesto v frazeologiji frazemi, ki imajo v svoji zgradbi lastno ime, saj so mnogi med njimi kulturno specifični. V poglavju *(Ne) frazemskost angleških izlastnoimenskih frazemov v slovenščini* **Alenka Vrbinc** analizira angleške frazeme z lastnoimensko sestavino in predstavlja možnosti njihovega prevajanja v slovenščino.

Kontrastivna frazeologija, ujeta v slovar, je predmet celovite razprave **Vide Jesenšek**, ki v poglavju *O medjezikovnih frazeoloških razmerjih* ob sistematični in kritični obravnavi nemških ustreznikov v Slovarju slovenskih frazemov utemeljeno dokazuje, da je za verodostojno sopostavitev večjezičnih frazeoloških sistemov v slovarju nujno potrebno aktivno sodelovanje večjezičnih frazeologov in povezovanje stroke.

Raziskovanje frazeologije je perspektivno in priljubljivo. O tem nas prepričata zadnji dve poglavji monografije, iz katerih je razvidno, da so frazeološke teme priljubljen predmet prvih samostojnih raziskovalnih korakov pri študentih.

V poglavju *Frazeologija v diplomskih delih na Oddelku za germanistiko med 1991 in 2011* **Urška Valenčič Arh** pregledno predstavi frazeološke raziskave v 88 diplomskih delih Oddelka za germanistiko z nederlandistiko in skandinavistiko, ki so tudi bogat vir zbranega sodobnega in aktualnega slovensko-nemškega frazeološkega gradiva.

Jasmina Markič pa strnjen kronološki pregled razvoja španske frazeologije od začetkov 20. stoletja do danes (*Razvoj sodobne frazeologije v Španiji*) sklene z analizo kontrastivnih raziskav, ki so v zadnjih dvanajstih letih nastale na Oddelku za romanske jezike in književnosti in gradijo temelje slovensko-španske frazeologije.

V prilogi monografije objavljamo pregledno urejeno bibliografijo profesorice Erike Kržišnik, ki jo je ob njeni šestdesetletnici pripravila **Anka Sollner Perdih**. V njej so razporejena dela, objavljena v profesoričinem 40-letnem strokovnem delovanju (1973–2012) in vključujejo monografije, razprave, znanstvene in strokovne članke, kratke članke, ocene, uredniško delo, prevode, intervjuje in druge dejavnosti.

Zdi se, da monografija *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo* nakazuje, da slovenska frazeologija ni več »mlada« jezikoslovna veda, temveč je s svojo okrepljeno kadrovsko zasedbo in vsebinsko mnogovrstnostjo že dosegla svojo strokovno in znanstveno zrelost. Posebne zasluge za to lahko pripišemo profesorici Eriki Kržišnik, ki je s svojo raziskovalno pronicljivostjo in mentorsko zavzetostjo vzgojila več generacij dejavnih slovenskih jezikoslovcev frazeologov.

Zaželimo ji lahko le vse najboljše in srečno roko ter srečno pot povsod!

Ob koncu se želiva iskreno zahvaliti vsem avtorjem monografije, ki so z vsem raziskovalnim navdušenjem in naklonjeno pripravljenostjo sodelovali pri nastanku monografije, že od samega začetka naju je pri vseh korakih spodbujala in nama izdatno pomagala dr. Andreja Žele, neprecenljivo pomoč so pri bdenju nad jezikovnimi prispevki v tujih jezikih zagotovile ugledne znanstvenice, dr. Alenka Vrbinc in dr. Marjeta Vrbinc v angleščini, dr. Tat'jana Filimonova v ruščini in dr. Urška Valenčič Arh v nemščini. Recenzenta, dr. Mojca Smolej in dr. Darko Čuden, sta pozdravila potrebo po takšnem delu in strokovno primernost frazeološke monografije.

Frazeološke simfonije, ki jo držite v rokah, ne bi bilo brez podpore ter naklonjenosti zamisli in uresničitvi projekta Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, še posebej predstojnika dr. Marka Snoja, in Založbe ZRC SAZU, všečno in nadvse privlačno podobo ji je zasnovala oblikovalka Metka Žerovnik, prelom pa je z vso pozornostjo pripravil Simon Atelšek. Iskrena hvala vsem, ki ste pripomogli, da bo *Frazeološka simfonija* zazvenela v strokovni in ljubiteljski javnosti.

Nataša Jakop in Mateja Jemec Tomazin

I.
Rojstvo slovenske
frazeologije

Erika Kržišnik

Moderna frazeološka veda v slovenistiki

Ključne besede: jezikoslovje, slovenski jezik, frazeologija, frazem, idiom

Key words: linguistics, Slovene language, phraseology, phraseme, idiom

1 Osamosvojitve

V tem poglavju nas bodo zanimali teoretični pristopi v raziskovanju frazeologije in prispevek slovenistične frazeologije v tem okviru. Frazeologija je v jezikoslovju – ne samo slovenskem, temveč v jezikoslovju sploh – razmeroma mlada veda. Tudi zato se v njej bolj razpoznavno kot pri raziskavah drugih jezikovnih enot sinhrono kažejo različni teoretični pristopi, ki so se oblikovali in uveljavili v jezikoslovju 20. stol. Posledica je pogosto občutek, da se pravzaprav čisto natančno ne ve niti tega, kaj sploh je osnovna enota v frazeologiji kot jezikoslovni vedi in kot zbiru (sistemu) določenih jezikovnih enot. Kaj to je, je namreč do neke mere odvisno tudi od teoretičnega pristopa, iz katerega frazeološke enote (dalje FE) določamo.¹

Do začetka 20. stol. se je izraz *frazeologija* (ali *idiomatika* – kar je še ena dvojnost v različnih nacionalnih jezikoslovjih, prim. v 3 o izrazu *idiom*) najpogosteje in najsplošneje uporabljal v zvezi s paremiološkimi raziskavami in zbiranjem t. i. pregovorov in rekov, pri čemer je treba vedeti dvoje: prvič, da ni vse, kar se najde v teh zbirkah, paremiološko (npr. *Mara ga ko lanski sneg* v Bojc 1980: 73), in drugič, da je mnogo besednozveznih FE nastalo prav iz pregovorov/rekov (npr. *visoko letati* in *nizko pasti* iz *kdor visoko leta, nizko pade*). Moderna frazeološka veda se je lahko osamosvojila šele takrat, ko se je njen predmet raziskovanja natančno razmejil od drugih predmetov jezikoslovnega raziskovanja. To se je lahko zgodilo v okviru metodološko najstrožje jezikoslovne teorije, torej v strukturalizmu. Da je bilo mogoče določiti tiste lastnosti, ki so družile vse FE med seboj in jih hkrati ločevale od vseh drugih enot v jezikovnem sistemu, je bilo treba gradivo »sortirati«. Prve korake v to smer je naredil jezikoslovec Charles Bally, ki je v svojem delu *Traité de stylistique française* (1909) avtomatizirane besedne zveze ločil od aktualni-

¹ Tudi vprašanje, kaj je beseda, je samo na videz preprosto in enoumno odgovorljivo. Teoretično še zdaleč ni tako.

ziranih (v 2. poglavju 2. dela govori o »les groupes phraseologiques«, str. 43–47, in »unités phraseologiques«, str. 53–55) in **stalnost** oz. ne-sprotno-tvorjenost postavil kot temeljno lastnost teh enot. V naslednjem koraku je bilo treba odstraniti iz frazeologije vse, kar zahtev ni izpolnjevalo, predvsem pa vse, kar je presegalo obliko besedne zveze, torej zlasti vse paremiološko. Tako so se frazeološke besedne zveze umestile v jezikovni sistem nekako med leksikalno in sintaktično jezikovno ravni (kot podravni leksikalne npr. še v Filipec 1979). Prvi nadaljevalec Ballyjevih pobud je bil takoj po drugi svetovni vojni ruski jezikoslovec Viktor V. Vinogradov. V letih 1946 in 1947 je objavil dve temeljni študiji o frazeologiji ruskega jezika, prvo o osnovnih pojmih ruske frazeologije kot jezikoslovne vede, drugo o osnovnih tipih FE. Obe sta imeli velik vpliv tako v ruskem oz. sovjetskem jezikoslovju kakor tudi zunaj njega. Vinogradov poleg stalnosti in leksikaliziranosti (»enovitosti« besednozveznega poimenovanja) kot temeljno lastnost izpostavlja **nemotiviranost** FE, tj. neizpeljivost pomena besedne zveze iz vsote pomenov njenih sestavin, ki jo le na enem mestu poimenuje tudi z izrazom *idiomatičnost* – glede na pomensko nemotiviranost predvideva tri tipe FE: popolnoma nemotivirane frazeološke **zrasleke** (rus. sraččenje), s pomenskim prenosom delno motivirane frazeološke **sklope** (rus. edinstvo) in s sestavino s frazeološko vezanim pomenom zapolnjene frazeološke **skupe** (rus. sočetanje).² Šele v 60. letih je tem trem Vinogradovim tipom Šanskij (1963) dodal še četrtega, frazeološke **sestave** (rus. vyraženie) stalne zveze s popolnoma motiviranim pomenom (npr. *levi prilastek*, *zelena mušnica*), s čimer se predvsem (a ne izključno) v slovanskih jezikoslovjih začne govoriti o dveh smereh, o frazeologiji v širšem in ožjem pomenu (samo pri zadnji je obvezna lastnost FE tudi nemotiviranost/idiomatičnost).

2 Začetki v okviru strukturalističnega jezikoslovja

Kot v uvodu obsežnega pregleda frazeologije *Phraseologie: ein internationales Handbuch der Zeitgenössischen Forschung = Phraseologie: an international handbook of contemporary research*, ki je v dveh knjigah izšel l. 2007, ugotavljajo uredniki (Burger, Dobrovol'skij, Kühn, Norrick 2007: V) se je zunaj ruskega področja (ki je različno zgodaj in do različne mere vplivalo tudi na posamezna slovanska jezikoslovja) frazeologija v evropskem in ameriškem jezikoslovju začela razvijati šele v 70. letih. Natančno na tej točki beležimo tudi vstop frazeologije kot moderne jezikoslovne vede v slovensko jezikoslovje.³ Zgodilo se je z dvema pojavitvama, in kot je običaj na Slovenskem, že v začetku v dveh različnih usmeritvah.

² Uporabljam termine, kakor jih je po Vinogradovu (prek Šanskega) kasneje prevajal Toporišič (1973/74).

³ Res je, da na prelomu 50. in 60. let lahko spremljamo pojav nekaj člankov s frazeološko tematiko in puristično naravnostjo, in res je leta 1960 izšel Pavličev *Frazeološki slovar v petih jezikih*, ki v Predgovoru prinaša nekaj misli o FE, vendar v nobenem od teh del ni mogoče govoriti o jezikoslovnem premisleku v smislu moderne frazeološke vede.

2.1 Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)

Leta 1970 je izšel *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, ki je z načinom vključevanja frazeologije v slovarski članek frazeološko gnezdo ločil od terminološkega. Sestavljavci koncepta slovarja so se torej odločili za ločevanje stalnih besednih zvez na frazeološke in terminološke, kar pomeni, da lahko govorimo o razumevanju frazeologije v ožjem pomenu. Pri taki interpretaciji moti, da stoji na strani XVII (§ 81) zapisano: »Stalne zveze in stilizmi so ločeni od prej navedenega gradiva s poševno črto« in dalje (§ 82): »Stalne in frazeološke zveze so praviloma enako uvrščene pri vseh členih zveze«, nikjer pa ni razloženo, kaj so stalne in kaj frazeološke zveze, pa tudi ne, kaj so pravzaprav stilizmi (mogoče je mišljena ekspresivna funkcija besedne zveze oz. besede?). V času izida ti pojmi še niso bili nikjer definirani, pojasnjevalni prispevek o frazeologiji v SSKJ, ki ga je napisal tedanji sodelavec pri SSKJ Viktor Majdič (1970: 138–139), pa je izšel v nestrokovnem časopisu *Naši razgledi*, kar je bila za tisti čas velika škoda. Enako kot že prej Pavlica v svojem slovarju tudi SSKJ in Majdič za njim osnovno enoto imenujeta *fraza*, za razliko od SSKJ pa Majdič (1970: 138) »frazo« tudi definira kot »zveze dveh ali več besed, ki imajo kot pomensko nerazdružljive celote samostojen, od pomenov sestavljajočih jih členov bolj ali manj oddaljen pomen«. Da je kljub očitno tehtnemu razmisleku prav frazeologija v ožjem pomenu v SSKJ najmanj dosledno obdelana, je gotovo posledica dejstva, da ni bilo zadostne teoretične podlage, pa tudi tega, da so se slovarniki trudili razvrščati gradivo deloma po pomenskem kriteriju (stopnji idiomatičnosti), deloma po oblikovnem. Za prvo bi,⁴ če poenostavimo, lahko rekli, da so delno motivirane frazeološke zveze (zlasti sklope, deloma tudi skupe), zlasti take, pri katerih je bilo motivacijsko izhodišče skupno več zvezam (npr. zveze, v katerih je sestavina *roka* udeležena s pomenom 'oblast', npr. *dobiti v roke koga*, *uiti iz rok komu* itd.), praviloma umeščali po pomenskih razdelkih zunaj frazeološkega gnezda, bolj nemotivirane zveze oz. take, kjer je preneseni pomen omejen na osamljeno zvezo (npr. *metati polena pod noge*), pa so uvrščali v frazeološko gnezdo.⁵ Omenjeno oblikovno merilo ne zadeva oblike ali strukture frazeoloških zvez, temveč povsem zunanje dejstvo: obsežnost geselskega članka – načeloma (tako v Majdič 1970) so bile frazeološke zveze pri obsežnejših geslih obdelane deloma v

⁴ To je hkrati tudi razlog, da je že ob načelni odločitvi, kaj naj bi pravzaprav v frazeološkem gnezdu bilo, prišlo do napačne odločitve, namreč, da so bili vanj poleg (vsaj delno) idiomatičnih/nemotiviranih besednih zvez in stavkov uvrščeni tudi idiomatični («osamljeni») pomeni geselske besede, kar je razvidno iz opisa vsebine gnezda v § 90, kjer je poleg točk (a) »frazo« (torej frazeološke besedne zveze) in (c) »reki in pregovori« navedena še točka (b) za »zveze, ki jih ni mogoče uvrstiti v pomensko-sintaktične skupine, ker kažejo premočen odklon od izkazanih pomenov, pa so hkrati tako osamljene, da ni mogoče zanje odpirati posebnih oddelkov«. Čeprav je govor o zvezah, gre večinoma za idiomatične pomene geselske besede (prim. npr. geslo *preocentiti*).

⁵ Majdič v tem smislu pojasnjuje razvrščanje primerjalnih FE: pomensko bolj nemotivirane v frazeološkem gnezdu, manj nemotivirane pa med pomeni.

gnezdu, deloma v pomenskih razdelkih; pri manj obsežnih pa vse v gnezdu.⁶ To in prepogostost navajanja FE v neslovarski obliki, sta poglavitna vzroka za kasnejše kritične ocene (Kržišnik 1987/88, Petermann 1988), medtem ko je v času izida slovarja spodbudilo tedaj vodilnega jezikoslovca Jožeta Toporišiča.

2.2 K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije

J. Toporišič je v članku *K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije* (1973/74)⁷ predstavil svoj pogled na frazeologijo, natančneje, že omenjeno drugo smer v ruski oz. sovjetski frazeologiji.⁸ Izhajajoč iz Šanskega (1963), se Toporišič pridružuje smeri razumevanja frazeologije v širšem pomenu, kar pomeni, da kot temeljno (definijsko) lastnost FE poleg večbesednosti upošteva le stalnost,⁹ ne pa tudi vsaj delno nemotiviranost. Za razliko od SSKJ so mu FE vse stalne besedne zveze, tudi terminološke. Še več, kakor navaja sam, upošteva vse »stalne zveze več besed« (Toporišič 1982: 363),¹⁰ s čimer jezikoslovno ustrezno vključi tudi vse stavčne in večstavčne stalne zveze.¹¹ In na tej točki se oba koncepta, SSKJ-jevski in Toporišičev, spet srečata: slovenistična frazeologija upošteva tudi stavčne stalne zveze, torej tudi paremiološke tvorbe, kot so pregovori, reki, sentence in še kaj. Da to v okviru strukturalističnega pristopa k frazeologiji ni (bilo) nekaj samoumevnega, so se zavedali tako pri SSKJ kakor Toporišič – za SSKJ to dokazuje kritika frazeološkega slovarja J. Pavlice, ki jo je napisal S. Suhadolnik, tedaj eden od sestavljavcev koncepta SSKJ, in v kateri pravi, da je v slovaropisju že davno zmagalo prepričanje, da pretirano upoštevanje paremiološkega gradiva ni koristno (Suhadolnik 1960/61),¹² Toporišič pa o tem takole:

⁶ Verjetno tu ni šlo zgolj za velikost geselskega članka, temveč za količino frazeološkega gradiva, ki je pripadalo določenemu geslu. V tem primeru namreč pri obsežnih geslih lahko predpostavljamo, da so nekateri »posebni pomeni« uresničeni sistemsko, tj. v več frazeoloških zvezah.

⁷ V nadaljevanju se pri navajanju strani sklicujemo na ponovno objavo iste Toporišičeve razprave (iz JiS 1973/74) v *Novi slovenski skladnji* (dalje NSS, Toporišič 1982). Nekoliko spremenjen je njen naslov (podrobnejša primerjava bi razkrila še nekaj manjših sprememb, vendar le-te niso bistvene za naše razpravljanje).

⁸ Pri tem je nenavadno, da ruska frazeološka raziskovanja niso imela nikakršnega vpliva na slovensko rusistiko. Popolnoma drugače je bilo na zagrebški rusistiki, kjer je jezikoslovka Antica Menac začela raziskovati frazeologijo že v poznih 60. letih, kakor piše v Uvodu k svojim izbranim razpravam v knjigi *Hrvatska frazeologija* (2007). Še dandanes je hrvaška frazeologija bolj domena rusistov kakor kroatistov.

⁹ Reproduciranost, ki jo tudi navaja kot lastnost, je le del stalnosti, in sicer t. i. psihološka stalnost.

¹⁰ Takole pravi: »Iz našega pojmovanja frazeologema izhaja, da je to zmeraj le stalna zveza več besed.« Pustimo ob strani nedoslednost, da kasneje v *Enciklopediji slovenskega jezika* (Toporišič 1992: 45) brez komentarja frazeologem enači s stalno besedno zvezo (kar ni isto kot »zveza več besed«!).

¹¹ Po nekaterih navedenih zgledih lahko ugotovimo, da pri tem celo malenkost pretirava. Navaja namreč tudi zveze, ki so citati, in to ne stalni, temveč avtorski citat, npr. v NSS na str. 365: *One same nam urjo roke, one same nam glave vedre* (kar zunaj izvirnega Prešernovega besedila ni ustaljeno).

¹² Za SSKJ velja, da so v frazeoloških gnezdh praviloma navedeni le (naj)pogosteje rabljeni pregovori. Označeni so tudi s posebnim kvalifikatorjem »preg.«.

»Naše izročilo prišteva torej k frazeologiji tudi pregovore, reke, prilike ipd., po našem mnenju upravičeno; jasno pa je, da so frazeologemi te vrste v primeri z nepovednimi nekaj posebnega.«

Tudi spodnjo oblikovno mejo FE Toporišič določi: (ena) beseda ni FE (tudi iz FE nastala zloženka ne, npr. *dobrosrčen* iz *dobrega srca*), »/p/ač pa po vsej verjetnosti lahko govorimo o frazeologemih, kadar gre za zvezo predlog + x (kjer je x ena sama beseda)«, navaja npr. zglede *na lepem*, *po navadi*, kot argument pa navede dejstvo, da »gre za okrajšave prvotnih dvo- ali večbesednih stalnih zvez«. ¹³ – Za vzpostavitev neke vede kot samostojne je poleg definirane in glede na lastnosti osamosvojenega predmeta raziskovanja potrebna tudi osamosvojena terminologija. Tudi glede tega Toporišičeva razprava predstavlja začetek moderne slovenske frazeologije. Terminološka poimenovanja je deloma prevzemal iz ruskega jezikoslovja, tako že omenjene *zraslek*, *sklop* itd., deloma iz slovenske tradicije, npr. strukturno delitev na (besednozvezna) *rekla* in (stavčne) *rečenice*, deloma pa se je tudi v tej disciplini pokazal kot tvoren, čeprav ne vedno uspešen poimenovallec. Najbolj neposrečeno je bilo poimenovanje osnovne enote v frazeologiji kot *frazeologem* in prevrednotenje vsebine v ruskem (in sploh slovanskem in celo nekaterih neslovanskih) jezikoslovju ustaljenega termina zanjo *frazeologizem* v poimenovanje za frazeološko varianto. Na srečo se frazeologizem v tem pomenu v slovenistiki nikoli ni prijel, medtem ko se je frazeologem obdržal vsaj do 90. let in posamično nanj lahko naletimo še danes. Izraz *frazeologem* je popolnoma neustrezen že samo zato, ker ni v sistemski navezavi na siceršnjo jezikoslovno terminologijo (prim. *morfem*, *leksem* itd.). ¹⁴ Poleg že navedenih teoretično pomembnih odločitev prinaša razprava še klasifikacije FE glede na različna merila: besednovrstno, zvrstnostno, po izvoru – večinoma sledi Šanskemu (1963), navaja pa številne slovenske zglede. Tako po vsebini, ki jo prinaša, kakor po vplivu, ki ga je imel v slovenistiki, ¹⁵ pomeni ta sicer neobsežen Toporišičev članek začetek sodobnejšega raziskovanja slovenske frazeologije.

¹³ Navaja tudi zgled *leta* kot krajšavo iz *leta in leta* 'dolga leta'. V tem se z njim ne moremo strinjati, saj bi v tem primeru med FE sodile mnoge idiomatske besede nastale s krajšanjem, npr. *ustreliti iz odgovoriti*, *kakor bi ustrelil*.

¹⁴ V ruski frazeologiji se je termin frazeologem poskušal uveljaviti že pred tem – *Slovar' lingvističeskikh terminov* (Ahmanova 1966) za *frazeologem* navaja delo *Očerki po obščej i ruskoj leksikologii* O. S. Ahmanove iz leta 1957 -, a mu to očitno ni uspelo. Čeprav tega v članku ne navaja, je Toporišič ta izraz lahko našel v hrvaškem prevodu Simeonovega jezikoslovnega terminološkega slovarja (Simeon 1969), prim. geslo *frazeologem*, kjer je citirana Ahmanova in njen slovar jezikoslovnih terminov (sicer pa Simeonov slovar vsebuje tudi enako definirana termina *frazeologizem* in *frazem*).

¹⁵ Za razliko od že omenjene Majdičeve razprave o frazeologiji v SSKJ, ki je predvsem zaradi objave v nestrokovnem časopisu ostala tako rekoč brez odmeva – niti Toporišič se ne sklicuje nanjo.

3 Strukturno-pomenska iregularnost in tvorbnopretvorbna anomalnost

Ameriško jezikoslovje je bilo sredi 20. stol. usmerjeno predvsem v raziskovanje produktivnih vzorcev, torej skladenjskih zvez, ki jih je mogoče generirati, zato je frazeološko jezikovno gradivo doživljalo kot »teoretični kamen spotike«, saj pri teh enotah gre za kompleksne strukture, ki so lahko prepoznane in analizirane, ne morejo pa biti generirane (Weinreich 1969: 23, 24). S frazeološko problematiko se je obrobno začelo ukvarjati že v 50. in 60. letih, najprej v zvezi s strojnim prevajanjem. V okviru tvorbnopretvorbne teorije je med prvimi pomembnejši (vsaj glede na pogostnost citiranja med ameriškimi jezikoslovci, ki so obravnavali frazeologijo) prispevek Katza in Postala iz 1963 in obsežnejša razprava U. Weinreicha (1969), ki kot eden redkih ameriških jezikoslovcev citira Vinogradova in deloma tudi upošteva njegova spoznanja o frazeologiji,¹⁶ v 70. letih pa so sledili še mnogi (če samo omenimo nekaj imen: Chafe, Fraser, Makkai, nekaj malega celo sam Chomsky). Vprašanja, ki so jih v zvezi s FE vznemirjala, lahko strnemo v naslednja: zakaj tudi skladenjsko popolnoma pravilno zgrajene besedne zveze, ki za svojo površinsko zgradbo ne zahtevajo dodatnih/drugačnih pravil fonološke interpretacije in katerih sestavine vsaj deloma podlegajo običajnim oblikoslovnim pravilom danega jezika, pri nekaterih pretvorbah, ki so oblikovno dopustne, ne omogočajo frazeološkega (idiomatičnega) »branja«, ampak le dobesedno; zakaj je uveljavljanje oblikoslovnih kategorij pri sestavinah frazemov samo delno; zakaj je vrsta in število pretvorb, ki so ali niso dopustne, različno? Strukturno-pomenska iregularnost in tvorbnopretvorbna omejenost (defektnost) frazeoloških zvez je bila v ameriški tvorbnopretvorbni teoriji tako ustoličena kot izhodišče in temelj ukvarjanja s frazeologijo. Poleg tega je anglo-ameriško jezikoslovje v frazeologijo prineslo svoje poimenovanje osnovne enote, tj. *idiom*; več o razmerju med termini s korenoma *fraz-* in *idiom-* prim. v Kržišnik (1994: 20–28; 2010: 85–87).

V evropski frazeologiji je vstop tega pojmovanja mogoče opazovati že od samega začetka, torej od 70. let dalje, npr. v Burger 1973 ali Pilz 1978,¹⁷ vendar praviloma le kot dodatni vidik. Med slovanskimi frazeologi ga je najbolj organsko impliciral in na strukturalistični podlagi dogradil češki frazeolog F. Čermák v 2. delu knjige *Česká lexikologie* z naslovom *Frazeologie a idiomatika* (1985). Že naslov, enako pa tudi poimenovanje osnovne enote kot **frazem in idiom**, izdaja teoretično smer, ki združuje strukturalistični in tvorbnopretvorbni pristop, po svoje tudi slavistično in anglistično frazeologijo. Z vpeljavo pojma **pravilni jezik** oz. **jezik po** (paradigmatških in sintagmatskih) **pravilih** se določi temeljna anomalija, tj. monokolokabilnost (enopovezovalnost). FE je torej enota, sestavljena iz paradigmatško in/ali sintagmatsko anomalnih sestavin in definirana kot »nemodelna in stalna zveza dveh ali več

¹⁶ Na primer v zvezi z delitvijo frazeoloških zvez na idiome (dvostranska pomenska nemotiviranost, npr. *slepa ulica* 'brezizhodni položaj') in frazeološke enote (enostranska nemotiviranost, npr. *slepa ulica* 'ulica brez izhoda')

¹⁷ Pilz prinaša gotovo najizčrpnější pregled svetovne frazeologije do časa izida knjige.

sestavlin, od katerih je (vsaj) ena sestavina v povezavi z drugo prvina omejene in zaprte paradigme« (Čermák 1985: 177). S tem je dano novo sistemsko razumevanje FE kot takih enot jezikovnega sistema, ki se z lastnostjo (oblikovne in pomenske) anomalnosti razvrščajo kot paralelne ravnine vseh jezikovnih ravni od (vključno) besedne (leksikalne) navzgor, torej še besednozvezne, stavčne in nadstavčne (besedilne). Tako pojmovana FE izloča iz vrst pravih frazemov pomenski tip frazeološke sestave,¹⁸ in kot jedrni del frazeologije določa tiste FE, ki imajo poudarjen konotativni del pomena (s čimer so tudi deloma nemotivirane terminološke stalne besedne zveze razvrščene na obrobje frazeologije). Ta frazeološka teorija torej uvršča v pojmovanje frazeologije v ožjem pomenu. Več o tem gl. v Kržišnik (1988: 47–69).

3.1 Tako pojmovanje FE je v slovenistiko prinesel teoretični del magistrskega dela E. Kržišnik (1988), katerega tema so sicer t. i. frazeološke prenovitve, torej kreativna izraba in funkcija frazeologije v umetnostnem besedilu, vendar je bilo sprejeto teoretično izhodišče pomembno zaradi razumevanja FE kot enot, ki imajo zaradi prevladujoče konotacije v besedilu ekspresivno funkcijo. Temeljni pojem **kolokabilnost** (oz. sintagmatika pomenonosnih jezikovnih enot), na katerem gradi Čermákova teorija, pa je bil predstavljen že v članku *Prenovitev kot inovacijski postopek* (Kržišnik 1987); tu je za poimenovanje osnovne enote v frazeologiji tudi prvič v slovenskem jezikoslovju uporabljeno poimenovanje **frazem**.¹⁹ – Šele v doktorski disertaciji E. Kržišnik (1994) je bila Čermákova teorija resnično jezikoslovno premišljena in preverjena na slovenskem gradivu. Pri tem so se pokazala tudi nekatera problematična mesta, tako pri določanju minimalne FE kakor tudi tvorbeno-pretvorbne omejitve. Čermák (enako kot anglistična frazeologija) v frazeologijo kot besedne idiome/frazeme uvršča tudi tvorjenke tipa (a) *zahrbtnen*; (b) *dlakocepiti*, *zvitorepec*, *dobrosrčen*; (c) *svojčas/svoj čas*, *tjandan/tja v dan*, *vritmepiši*,²⁰ in sicer na podlagi monokolokabilnosti sestavljajočih jih morfemov. Pri tem je zanemarjena bistvena razločevalnost od vseh drugih FE, namreč to, da rezultat besedotvornih procesov sestavljanja in zlaganja ni anomalna enota, temveč ravno obratno: v sistemskem besedotvornem procesu tudi iz anomalnih enot dobimo regularne, zato tudi produktivne tvorjene besede, prim. iz *cepiti dlako* imamo *dlakocepiti*, *-0*, *-ec*, *-ka*, *-ljenje*, *-stvo*, *-ski*. Mejo med idiomatskimi besedami in FE predstavljajo besedotvorni sklopi (c). Več o tem v Kržišnik

¹⁸ Z njim pa je mogoče tudi problematizirati nekatere Toporišičeve zglede, navedene med sestavinami. Medtem ko je besedna zveza *povedkov prilastek* res sestava in ni anomalna, tega za *siti lačnemu ne verjame* ne moremo trditi, navedemo lahko vrsto anomalij: nobena od sestavin ne nastopa v svojem slovarskem pomenu, sestavine v okviru stalnosti niso prosto zamenljive (**Bogataš/bogati revenemu/revežu ne zaupa*), zamenjavo besednega reda (*Nikoli še ni/ni bolsiti lačnemu verjel*) pa moramo imeti za del dopustnih pretvorb, ki omogočajo vključevanje rečenice v sobesedilo.

¹⁹ Dejstvo, da E. Kržišnik še eno leto kasneje v magistrskem delu rabi Toporišičev termin *frazologem*, je povezano predvsem z zavezanostjo strogemu strukturalističnemu nazoru (torej ne popolni prepričanosti o samostojnosti FE kot jezikovne enote), le v manjšem delu morda tudi z avtoriteto učitelja.

²⁰ Zadnje tako pisano ne le v SSKJ, temveč tudi še v SP 01.

(1994: 36–45; 2010). – Tako v anglistiki kot pri Čermáku velja, da je dopustnost ali blokiranost skladenjskih pretvorb pri frazemih načeloma nepredvidljiva, vendar se je pokazalo, da je mogoče govoriti vsaj o delni predvidljivosti – če povzamemo: posamostaljenje glagolskih frazemov poteka pri glagolskih sestavinah v nedovršniku in z glagolniškim rezultatom (npr. *dvigati prah* → *dviganje prahu*), pooziraljenju podlegajo glagolski frazemi, ki so frazeološki skupi (*zbijati šale* → *šale, ki jih zbijajo*) oz. katerih del (glagolski ali neglagolski) se osamosvaja (*mlatiti prazno slamo* → *prazna slama, ki se mlatiljo mlatijo*, ker */to je sama/ prazna slama*), potrpnjenje je bistveno pogosteje dopustno s pretvorbo v trpnik s *se* (*prazna slama se mlati* : **prazna slama je mlatena*). Z anketiranjem rojenih govorcev pridobljene podatke v Kržišnik (1994: 98–100) je potrdilo tudi kasnejše preverjanje v besedilnem korpusu (Kržišnik 2005a: 216, 217).

4 Postrukturalistično raziskovanje frazeologije

Konec 20. in v začetku 21. stol. je tudi slovenska frazeologija prestopila okvire strukturalističnega pristopa v smeri pragmatičnega in korpusnega jezikoslovja. Smeri sta metodološko zelo različni, a v slovenski frazeološki vedi sta si glede na časovno perspektivo tesno sledili. Prvo bomo kratko predstavili skozi raziskovanje N. Jakop.²¹ Predstavnica korpusnega pristopa v frazeologiji je P. Gantar. Čeprav ima pragmatični pristop v frazeologiji daljšo tradicijo, bo – zaradi neposredne navezave na Čermákova izhodišča – najprej predstavljen kasnejši, korpusni pristop.

4.1 Korpusni pristop FE definira ravno na sintagmatsko-paradigmatskih razmerjih, eden temeljnih pojmov pa je kolokabilnost. Začetnica in glavna nosilka tega pristopa v slovenskem jezikoslovju je P. Gantar, izhaja (kakor omenjeno že za Čermáka) iz anglističnega jezikoslovja.²² Pristop je predstavila v doktorski disertaciji z naslovom *Frazem in njegovo besedilno okolje* (2004), nato pa močno predelano in razširjeno – saj je podatke iz starejšega in manj obsežnega besedilnega korpusa Fida preverila in dopolnila še s podatki iz večjega in za tovrstne raziskave bolje opremljenega korpusa FidaPLUS – izdala še v monografiji *Stalne besedne zveze v slovenščini* (2007). Izbrani pristop, ki omogoča preverjanje jezikovnih teorij na obstoječem jezikovnem gradivu velikega obsega,²³ je omogočil, kar pred tem ni bilo mogoče – ugotavljati lastnosti FE

²¹ Opozorilo na pragmatične frazeme kot posebno skupino znotraj FE, ki jo določajo skrajne oblikoslovno-skladenjske omejitve, je najti že v Kržišnik (1994: 165), več pa je o njih pisala tudi I. Stramljič Breznik (2000/01).

²² Pri tem je zanimivo, da je na podoben način kot kasneje korpusno jezikoslovje o FE, njihovih lastnostih in določanju teh lastnosti, ruski jezikoslovec I. Mel'čuk razmišljal že leta 1960, a tedaj seveda brez potrebne »opreme« za tovrstne raziskave. Njegov zgodnji članek *O terminah »ustojčivost'« i »idiomatičnost«* v bibliografiji navaja tudi Čermák, medtem ko se Gantarjeva v knjigi sklicuje na njegovo mnogo kasnejše razmišljanje o kolokacijah (Mel'čuk 1998). Na osnovi Mel'čukovega razmišljanja iz 60. let je nastala tudi slovenistična raziskava o stalnih besednih zvezah v Trubarjevi Cerkovni ordningi (Kržišnik 1986).

²³ Že v kazalu monografije je videti, da vsaj v poglavju II (Gantar 2007: 57–150) sledi zaporedju obravnave v Kržišnik 1994.

na statistično objektivni in preverljiv način, a vendar je ravno stalnost kot enega od osnovnih pojmov v frazeologiji problematiziral in hkrati dokončno ustoličil – na njem namreč temelji ključni (in zelo uporaben) pojem, ki ga (iz korpusnega jezikoslovja) uvaja Gantarjeva, t. i. frazno jedro, določeno kot relativno trden del obsežnejše leksikalne enote (Gantar 2007: 49, 173 in še na več mestih). Namesto Toporišičevega (iz Vinogradova izviraajočega) zrasleka Gantarjeva kot pomensko popolnoma **nemotivirano** (rabi anglistični termin: **netransparentno**) FE vpelje **idiom**, tako da FE deli na idiome in frazeme, medtem ko (druge) stalne zveze pušča zunaj frazeologije. V frazeologijo vključuje tudi enobesedne enote, omenja predvsem besede z omejeno zunanjo povezovalnostjo, npr. *odžagati koga* (živo+).²⁴ Čeprav je verjetno res, da korpusni pristop nekoliko zabrisuje mejo med eno- in večbesednostjo (še vedno zanesljivo bolj v angleščini kakor v slovenščini), bi se težko strinjali z idejo, da je samo zato, ker je prišlo do pomenskega prenosa, neka beseda frazeološka (enako »frazeeološki« bi bil tudi *kljun* v zvezi *kljun česa* /živo-/). – V naslednjem koraku bo korpusni pristop najuspešnejši, ko bo razvit model avtomatskega izločanja (**luščenja**) (stalnih) besednih zvez, s čimer se v zadnjem času poleg P. Gantar ukvarja predvsem Š. Arhar Holdt (2011).

4.2 Pri predstavitvi **pragmatičnega pristopa** je treba najprej opozoriti na ločevanje med uporabo metod tega pristopa na frazeološkem gradivu sploh in njegovo izrabo za izločitev posebnega dela FE, imenovanega *pragmatični frazemi* (npr. *dober dan, bi/bom rekel*).²⁵ N. Jakop se je s tem delom frazeologije ukvarjala tako v svojem magistrskem delu (Jakop 2002) kakor tudi v disertaciji (Jakop 2005), na podlagi katere je leta 2006 nastala monografija *Pragmatična frazeologija*. Pragmatične frazeme definira kot »leksikalizirane nestavčnočlenske besedne zveze z ustaljeno zgradbo in frazeološkim pomenom v smislu ustaljene in uslovarjene pragmatische funkcije« (Jakop 2006: 64) – gre torej za prevrednotenje pragmatische funkcije, ki je stalna (lahko jih je tudi več, vendar so vse ustaljene), v pragmatischen pomen (tipologijo teh pomenov navaja na straneh 143–151), ali drugače: v pragmatischen pomenu je leksikalizirano govorno dejanje. Tudi če je del denotativnega pomena pri nekaterih pragmatischen frazemih še prisoten (na str. 155–156 daje zgled *roke kvišku*), to ne zadošča za ustrezen opis njihovega pomena. N. Jakop predlaga opise s pragmatischen kategorijami. Ob tem ugotavlja, da pragmatischen frazemov, ki so glede na slovnične lastnosti medmetni in členkovni frazemi, s pomenskega vidika ni smiselno ločevati od enobesednih medmetov in členkov, saj imajo vsi pragmatischen pomen. V prid osamosvojitvi znotraj frazeologije pa govori enoten metodološki pristop in tudi enotna leksikografska obravnava. Obravnave pragmatische frazeologije se praviloma bolj posvečajo problemu njihovega pomena, N. Jakop pa vztrajno išče tudi morebitne oblikovne in slovnične posebnosti: kot relevantne se pokažejo zlasti (v primerjavi z drugimi FE) večje oblikoslovne omejitve.

²⁴ O statusu tvorjenk ne razpravlja.

²⁵ Stramljič Breznik (2000/01) jih imenuje »komunikacijski ali sporočanjški frazemi«. V literaturi pa je najti še drugačna poimenovanja, npr. »rutinske formule« – N. Jakop (2006: 16) ga sloveni kot »formule vsakdanjega sporazumevanja«.

5 Drugi vidiki raziskovanja slovenske frazeologije

Konec prejšnjega in v začetku tega stoletja so se ponovno aktualizirale kulturološke raziskave v frazeologiji in v povezavi z njimi ali brez nje razumevanje FE kot stalnih, konvencionalnih metafor v okviru pojmovanja konceptualne metafore v kognitivnem jezikoslovju.

5.1 Misel, da metaforični prenosi v FE pogosto niso razložljivi s tradicionalnim pojmovanjem metafore kot zadnje stopnje (rezultata) primere, saj razvozlanje (*beseda*) *pride na jezik komu* iz primere *govoriti, kakor komu na jezik pride* metafore nikakor ne razrešuje (v primerjavi z izpeljevanjem *metati polena pod noge komu* iz **delati tako, kakor da meče polena pod noge* = 'ustavljati, ovirati koga /pri napredovanju/', kjer je metaforo mogoče razrešiti kot rezultat primere), se pri nas prvič pojavi v Kržišnik (1994: 187–190), v op. 377 se tudi prvič navaja delo Lakoffa in Johnsona (1981). Povezava med frazeologijo in razumevanjem metafore v kognitivnem jezikoslovju pa je natančneje prikazana v Kržišnik, Smolič (1999, zlasti na str. 67–71). Bistveno novo pri tem pojmovanju je, da se metafora razume kot preslikava na mentalni ravni, katere pojavna oblika na ravni jezika so mnogi konvencionalizirani, torej stalni jezikovni izraz različnih oblik, med njimi so zelo pogoste tudi FE (prim. preslikavo *BESEDA JE PREMIKAJOČI SE PREDMET*, uresničeno v mnogih FE *kaj priti na jezik komu, kdo imeti kaj na jeziku, kaj ne gre z jezika komu, kaj uide z jezika komu* itd.).²⁶

5.2 Sodobnejšo smer v kulturoloških raziskavah frazeologije zanima frazem kot nosilec kulturne konotacije – ne le v etnolingvističnem smislu izvora frazema, temveč predvsem njeno aktivacijo v živih komunikacijskih procesih in povezavo v njih rabljenih jezikovnih izrazov s sinhrono obstoječo in delujočo mentaliteto jezikovne skupnosti, s čimer se ukvarja lingvokulturologija (predstavitev prim. v Kržišnik 2005b). Lingvokulturološki pristop se je v slovenističnem jezikoslovju v zadnjem času uveljavil zlasti na področju dialektalne frazeologije (npr. v doktorski disertaciji K. Marc Bratina). Seveda pa ne moremo mimo etnolingvističnih raziskav slovenske frazeologije, že zato ne, ker se z njimi vračamo na začetek, v čas pred osamosvojitvijo frazeologije kot samostojne jezikoslovne vede.²⁷ Glavni nosilec teh raziskav je J. Keber, ki je s članki o izvoru posameznih frazemov, deloma s kulturološkega, deloma tudi z etimološkega vidika, v sodobni slovenski frazeologiji prisoten že od 80. let 20. stol.

²⁶ Pravzaprav je tako, da je na ravni FE preslikava pogosto bolj nazorna (za razrešitev na ravni besede je najpogosteje potrebna etimološka obravnava).

²⁷ Prim. op. 3. V mislih imamo spet članke, ki so se konec 50. in v začetku 60. let nenadoma in strnjeno pojavili v *Jeziku in slovstvu* (gl. predstavitev v Kržišnik 2005b: 75–77). Tema njihovega razpravljanja je bil izvor nekaterih frazemov, bolj ali manj z vidika njihove slovenskosti oz. prevzetosti.

6 Kaj res pogrešamo?

Kratek pregled med drugim tudi razkrije, da se v slovenistični frazeologiji od prvega Toporišičevega frazeološkega članka dalje ne razpravlja več o teoretičnih problemih relativno samostojnega dela frazeologije, ki zajema t. i. rečenice, zlasti pregovore in reke, vsaj ne z jezikoslovnega vidika.

Literatura

- AHMANOVA, Olga Sergeevna, 1966: *Slovar' lingvističeskikh terminov*. Moskva: Sovetskaja enciklopedija.
- ARHAR HOLDT, Špela, 2011: *Luščenje besednih zvez iz besedilnega korpusa z uporabo dvodelnih in tridelnih oblikoskladenjskih vzorcev*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.
- BALLY, Charles, 1909: *Traité de stylistique française*. 2 del. Heidelberg.
- BOJC, Etbin, 1980: *Pregovori in reki na Slovenskem*. Ljubljana: DZS.
- BURGER, Harald (s sodel. H. Jaksche), 1973: *Idiomatik des Deutschen*. Tübingen: Max Niemeyer.
- BURGER, Harald, DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij, KÜHN, Peter, NORRICK, Neal R. (ur.), 2007: *Phraseology: ein internationales Handbuch der Zeitgenössischen Forschung = Phraseology: an international handbook of contemporary research*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- ČERMÁK, František, 1985: Frazeologie a idiomatika. Josef Filippec, František Čermák (ur.): *Česká lexikologie*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd. 166–236.
- FILÍPEČ, Josef, 1979: K vystavbě lexikologie jako lingvistického úseku. Emilija I. Perniška, Kristalina Čolakova (ur.): *Sápostavitelno izučavane na častnité leksikalni sistemy na slavjanskite ezicii v sinhronija i diahronija*. Sofija. 7–22.
- GANTAR, Polona, 2004: *Frazem in njegovo besedilno okolje. Doktorska disertacija*. Ljubljana.
- GANTAR, Polona, 2007: *Stalne besedne zveze v slovenščini: korpusni pristop*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- JAKOP, Nataša, 2002: *Pragmatični frazemi: opredelitev in razvrstitev. Magistrsko delo*. Ljubljana.
- JAKOP, Nataša, 2005: *Tipologija oblikoslovnih, skladenjskih in pomenskih značilnosti slovenskih pragmatičnih frazemov. Doktorska disertacija*. Ljubljana.
- JAKOP, Nataša, 2006: *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- KATZ, Jerrold J., POSTAL, Paul Martin, 1963: Semantic Interpretation of Idioms and Sentences Containing them. *M.I.T. Research Laboratory of Electronics: Quarterly Progress Report 70*. 275–282.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1986: Poskus razvrstitve stalnih besednih zvez v Trubarjevi Cerkovni ordnngi. Breda Pogorelec in dr. (ur.): *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (Obdobja, 6). Ljubljana: Filozofska fakulteta. 435–445.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1987: Prenovitev kot inovacijski postopek. *Slava* 1/1. Ljubljana. 49–56.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1987/88: Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Slava* 2/2. Ljubljana. 143–162.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1988: *Frazeologija v moderni. Magistrska naloga*. Ljubljana.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1994: *Slovenski glagolski frazemi. Doktorska disertacija*. Ljubljana.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2005a: Predvidljivost sintaktičnih transformacij frazemov v slovenskem jeziku. Mihail Andreevič Alekseenko, Harry Walter (ur.): *Grani slova: zbornik naučnih statej k 65-letju prof. V. M. Mokienko*. Moskva: Izdatel'stvo Elpis. 215–222.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2005b: Frazeologija v luči kulture. Marko Stabej (ur.): *Zbornik 41. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 67–81.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2010: Idiomatska beseda ali frazeološka enota. *Slavistična revija* 58/1. Ljubljana. 83–94.

- KRŽIŠNIK, Erika, SMOLIĆ, Marija, 1999: Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj. Erika Kržišnik (ur.): *Zbornik predavanj 35. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 61–80.
- LAKOFF, George, JOHNSON, Mark, 1981: *Conceptual Metaphor in Everyday Language*. Mark Johnson (ur.): *Philosophical Perspectives on Metaphor*. Minneapolis: University of Minnesota Press. 286–325.
- MAJDIČ, Viktor, 1970: Frazeologija. *Naši razgledi* 5. 138–139.
- MARC BRATINA, Karin, 2009: *Izražanje abstraktnega v slovenskih istrskih govorih. Doktorska disertacija*. Ljubljana.
- MELČUK, Igor A., 1960: O terminah »ustojčivost« i »idiomatičnost«. *Voprosy jazykoznanija*. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR. 73–80.
- MELČUK, Igor, 1998: Collocations and Lexical Functions. Anthony Paul Cowie (ur.). *Phraseology: Theory, Analysis and Applications*. Oxford: Clarendon Press. 23–53.
- MENAC, Antica, 2007: *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra.
- PAVLICA, Josip, 1960: *Frazeološki slovar v petih jezikih*. Ljubljana: DZS.
- PETERMANN, Jürgen, 1988: Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV). Boris Paternu, Franc Jakopin (ur.): *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura* (Obdobja, 8). 301–310.
- PILZ, Klaus Dieter, 1978: *Phraseologie. Versuch einer interdisziplinären Abrenzung, Begriffbestimmung und Systematisierung – unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Gegenwartsprache*. Göppingen: Verlag Alfred Kümmerle.
- SIMEON, Rikard, 1969: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- SP 01 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana 1970–1991 (elektronska verzija).
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 2000/01: Komunikacijski ali sporočanjejski frazemi. *Jezik in slovstvo* 46/5. 191–200.
- SUHADOLNIK, Stane, 1960/61: J. Pavlica, Frazeološki slovar v petih jezikih. *Jezik in slovstvo* 6/6. 200–205.
- ŠANSKIJ, Nikolaj M., 1963: *Frazeologija sovremennogo ruskogo jazyka*. Moskva: Vysšaja škola.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1973/74: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo* 19/8. 295–305.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1982: K izrazju in pojmovanju slovenske frazeologije. *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: DZS. 361–370.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- VINOGRADOV, Viktor V., 1946: Osnovnye ponjatija ruskoj frazeologii kak lingvističeskoj discipliny. *Trudy jubilejnoj naučnoj sessii LGU*. Leningrad. 45–60.
- VINOGRADOV, Viktor V., 1947: Ob osnovnyh tipah frazeologičeskikh edinic v ruskom jazyke. Sergej Petrovič Obnorskij (ur.): *Zb. A. A. Šahmatov*. Moskva. 339–364.
- WEINREICH, Uriel, 1969: Problems in the Analyses of Idioms. Jaan Puhvel (ur.): *Substance and Structure of Language*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press. 23–81.

Wolfgang Eismann

Oswald Gutsman als »Phraseologe«

Ključne besede: slovenska frazeologija, Gutsmanova zbirka slovenskih frazemov, avstrijskokoroške in slovenskokoroške leksikalne in frazeološke posebnosti

Key words: Slovenian phraseology, Gutsman's collection of Slovenian phrasemes, Austrian Carinthian and Slovenian Carinthian lexical and phraseological peculiarities

1 Gutsmans regionale Ausrichtung

Bei der Behandlung der offensichtlichen Phraseologismen im weiten Sinne, die sowohl in Gutsmans Grammatik (Gutsman 1829)¹ als auch in seinem Wörterbuch (Gutsman 1789)² anzutreffen sind, gibt es zwei Ausrichtungen. Zum einen sieht man ihn als Vorromantiker, dem es darum ging, möglichst viel originelles slowenisches Sprachmaterial aufzuzeichnen (Grafenauer 1935), zum anderen sieht man ihn als Sprachwissenschaftler und, wie Erika Kržišnik (1997) als slowenischen Phraseologen *avant la lettre*.

In einer langen Tradition hat man versucht nachzuweisen, welche Wörterbücher Gutsman bei der Erstellung seines Wörterbuchs als Vorlage gedient haben und aus welchen er zusätzliches Material bezogen haben mag. Inwischen scheint Einigkeit darüber zu herrschen, dass er sich beim Aufbau seines Wörterbuchs weitgehend am Wörterbuch von Adelung 1774–86³ orientiert hat (Prunč 1979), dass er aber auch andere Quellen zu Rate zog (Grafenauer 1935; Karničar 1999), wie z.B. Nieremberger 1753,⁴ Jambrešić und für das Slowenische Pohlín (Grafenauer 1935: 2–4). Zum Vergleich wurde auch Megisers mehrsprachiges Wörterbuch herangezogen, doch wurde seine mehrsprachige parömiologische Sammlung (Megiser 1592) nicht berücksichtigt. Zwar ergab eine Überprüfung, dass keines der 17 kroatisch-slowenischen Sprichwörter dieser

¹ In der Folge werden Zitate aus dieser Grammatik mit Gr. + Seitenzahl angegeben. Die Orthographie Gutsmans wurde der heutigen Orthographie angepasst.

² In der Folge werden Zitate aus dem Wörterbuch mit Wb. + Seitenzahl angegeben.

³ Hier wird Adelung nach der Ausgabe letzter Hand, Leipzig 1793–1801 zitiert.

⁴ In der Folge nach der elektronischen Ausgabe (ohne Seitenangabe) zitiert unter URL: http://books.google.at/books?id=IZJEAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=de&source=gbs_ge_suummary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

Sammlung (Eismann 1997) in Gutsmans Wörterbuch verzeichnet ist, doch gibt es einige deutsche und lateinische Sprichwörter, die auch in Gutsmans Wörterbuch vorkommen. Das muss nicht heißen, dass Gutsman Megisers Sammlung zu Rate gezogen hat. Bedeutsamer – und zwar sowohl für den slowenischen als auch für den deutschen Teil – ist aber, dass er sich offensichtlich an der jeweiligen Sprache seiner Zeit und seiner Umgebung orientierte. Karničar (1999: 141–7) hat einige Beispiele aus dem Rosentaler und dem Jauntaler Dialekt genannt und auch Eigenprägungen Gutsmans nach slowenischem und deutschem Vorbild angeführt. Zudem hat er aufgezeigt, dass Gutsman auch deutsche Kärntner Regionalausdrücke verwendete. In seiner verdienstvollen Arbeit der Umkehrung des *Deutsch-windischen Wörterbuches* von Gutsman hat Karničar bei der Behandlung der Kärntner Regionalausdrücke auch angeregt, man möge die Stichwörter des Wörterbuches mit der historischen Wörterbuchkartei in Ljubljana und dem dialektologischen Archiv in Graz vergleichen, um festzustellen, ob ein »Stichwort mundartlich, slawisch entlehnt oder neugeprägt ist« (Karničar 1999a: 11). Das ist sicher eine lohnende Aufgabe, und das ließe sich erweitern. Denn trotz einer deutlichen Orientierung am sog. Hoch- oder heutigen Binnendeutschen führt Gutsman doch eine Reihe deutscher Wörter an, die bei Adelung als oberdeutsch markiert sind oder dort gar nicht aufscheinen, weil sie bairisch bzw. österreichisch sind. So ist nicht erstaunlich, dass nach Adelung Wörter wie *Quark* – *vkupstečenu mlieku, odstaniki od vnzlitega mlika* (Wb. 233) oder *Abricose* – *Aprikoza* (Wb. 5; in der *Sammlung der windischen Stammwörter* findet sich jedoch nur *Marelca, marilca* mit der dt. Entsprechung *Aprikose*, Wb. 519) aufgenommen wurden, aber kein *Topfen* oder *Marille* und auch kein *Obers*, sondern nur *Milchram* – *smetena, zmetana* (Wb. 183, bei *Sahne* Wb. 241 steht ein Verweis auf *Milchram*, obwohl selbst Adelung all diese Wörter aufführt und sie als oderdeutsch bzw. sogar als österreichisch kennzeichnet). Andere von Adelung als oberdeutsch oder österreichisch gekennzeichnete Wörter, wie *Schotten von der Milch* (Wb. 267), *Kläubeln* (Wb. 157), *Schmolle* (Adelung: *Krume des Brotes*, Wb. 283), *Ranzen im Bette* (Wb. 224) führt auch Gutsman auf, doch sucht man bei Adelung weitere »österreichische« Wörter Gutsmans vergeblich, wie z.B.: *Alte Dinge, Fetzen* (Wb. 11), *Lesseln* (Wb. 175), *Löseln* (Wb. 177; vgl. *Lösselspiele* = *Orakelspiele in der Weihnachtszeit*, W.E.), *Pritscheln* (Wb. 221), *rauschig* (Wb. 225), *schleißig* (Wb. 228), *Die Tochter geht in der Trauer nach der Mutter* (nach in der Bedeutung *nachdem diese gestorben ist*, Wb. 326), *Vollzapf* (Wb. 408), *Wutzeln* (Wb. 452), *Zapfendaz* (Wb. 454), *zufleiß* (= *absichtlich* W.E., Wb. 561). Auch, wenn ein bekannter deutscher Phraseologismus, wie *das dienet nicht in meinen Kram, das passt nicht in meinen Kram* (s.u.), in der Form *das taugt nicht in meinen Kram* (Wb. 162) angeführt wird, ist die Wahl des Verbs sicher durch die österreichische Umgebung Gutsmans geprägt.

So sind auch einige deutsche Phraseologismen als bairisch bzw. eher österreichisch zu qualifizieren, vgl.: *Ein ausgestochener Kopf* – *zbrisana glava* (Wb. 30), *Volle Metten* – *pianu vreme* (Wb. 184), *Gall riegeeln* (»zornig machen, aufregen«, W.E.) – *žouc zbuditi* (Wb. 233), *Auf den Schub kommen* – *na potisk priti* (Wb. 269), *Zapfendaz zahlen* – *čepno dacio za vinu plačati* (Wb. 402).

2 Das von Grafenauer unberücksichtigte phraseologische Material Gutsmans

In seinem Verzeichnis der Sammlung von Sprichwörtern, Redensarten und Gleichnissen (zbirka pregovorov, rekov in prilik) hat Grafenauer 1935 ca. 150 Einheiten zusammengetragen, von denen er verallgemeinernd oft auch als von Sprichwörtern schreibt. Das Material besteht aus Sprichwörtern (*Dobre vole mošne kole*), Wetterregeln (*Kar v' brezni zrasti, april pobrije*), Redensarten (*Bob v'steno metati, mačko vu vreči kupiti*), festen Vergleichen (*Njemu besieda teči kaker sok v'dobi, Taku trebi, kaker tern v peti, Černeiši koker žužou*), Phraseologismen im engeren Sinn (*Bo plačau, kader vrabel prosu, na šentjurov kup; Vuhu vleči; Vuseti poklopiti; Ziale predajati, prudati*), Routineformeln (Coulmas 1981, Eismann 2009; *rečevye formuly Baranov, Dobrovol'skij 2001*) (*Ti nesrečna kust!*), aber auch aus Wendungen, die weder das eine noch das andere sind, sondern allenfalls »Sinnsprüche« (vgl. *Zakon je hekle-nu vezilu*) oder einfache Sätze⁵ (*Ciel den mermra te ropotie*) bzw. Sätze mit bildlichen Ausdrücken (*Ona bi ga vzela, da bi si li raine oderte žene kožo na herbti nosiu*). Grafenauer hatte seinerzeit noch kein theoretisches Instrumentarium, um dieses vielfältige Material zu ordnen. Zudem ging es ihm darum aufzuzeigen, welches spezifische slowenische Material Gutsman aus seiner persönlichen Kenntnis der Volkssprache aufgenommen hat, wobei die Parallelen aus möglichen deutschen Quellen nur am Rande eine Rolle spielten. Dennoch ist es erstaunlich, dass er einige deutlich als Sprichwörter identifizierbare Einheiten nicht in seine Liste aufnahm. Das betrifft das Sprichwort *Es ist kein Berg ohne Thal - ni planine brez doline* (Wb. 43), welches er zwar noch erwähnt (Grafenauer 1935: 15), jedoch auch andere, wie das zuerst slowenisch unter dem Eintrag *Kopf, glava* (Wb. 161) aufgeführte *koliker glau, telkai misel - viele Köpfe, viele Sinne* (vgl. Megiser 1592: 33a: *Viel köpf/viel sinn*), dann (Wb. 203) *Null von Nulle geht auf - vse zlicama gorgre* und (Wb. 213) *Pfaffengut thut kein gut - kar far perheka, ne ima peka*. Die beiden letzten Sprichwörter findet man auch bei Nieremberger (1753) bzw. bei Wander (1867) mit relativ frühen Belegen.

Schon mehrfach wurde darauf hingewiesen, dass Grafenauer bei weitem nicht alles erfasst hat, was es an »Phraseologischem« in Gutsmans Wörterbuch zu entdecken gibt. Hier sollen die Wendungen aufgeführt werden, die im weiten Sinne phraseologisch sind und die die Zahl von 150 Einheiten bei Grafenauer um einiges übersteigen. Dazu gehören viele der deutschen idiomatischen Komposita, deren Übersetzung sie im Slowenischen zu Kandidaten für Phraseologismen werden lässt (abhängig ist das natürlich vom Usus, was hier nicht überprüft werden soll). Die Grenzen zwischen den Einheiten - angefangen vom Wort bis hin zum Sprichwort - sind fließend (vgl. Eismann, Grzybek 1994), wie an einem kurzen Beispiel, das auch bei Gutsman vorkommt, gezeigt werden kann. Gutsman führt (Wb. 429) auch *Lange Weile* an, das er als *doug čas* wiedergibt, womit es sich um einen Phraseologis-

⁵ Darauf hat bereits Kržišnik (1997: 27) hingewiesen.

mus handelt. Doch kommt bei ihm auch das Kompositum *Langweil - dougčas* (Wb. 169) vor. Adelung (1793–1801, IV: 1455) schreibt dazu:

lange Weile [...] welches irrig zusammengesetzt Langeweile geschrieben wird, obgleich langweilig völlig richtig ist.

Adelung weist auch darauf hin, dass das Kompositum eigentlich *Langweile* heißen müsste. Das deutsche *Kurzweil* gibt Gutsman (Wb. 166) richtig als Phraseologismus *kratek čas* wieder. Im heutigen Slowenischen ist *dolgčas* ein Kompositum (vgl. aber die existierenden Schwankungen wie *iz dolgčasa - iz dolgega časa*), während *kratek čas*, zu den Phraseologismen gerechnet werden muss, obwohl es leider, wie viele andere Phraseologismen, in dem ansonsten sehr umfangreichen phraseologischen Wörterbuch des Slowenischen von Janez Keber (2011) nicht aufgeführt wird.

2.1 Folgende Entsprechungen deutscher Komposita sind Kandidaten für slowenische Phraseologismen: *Augenweide - očesna paša, očesnu vesele* (Wb. 28), *Frauenzimmer - ženska jispa* (Wb. 102), *Krokodilszähnen - skazlive ali leznive souze* (Wb. 164; vgl. bei Keber (2011: 883) das heutige *krokodilje solze*), *Kurzweil - kratek čas* (Wb. 168); *Possenreißen - norca pasti* (Wb. 219), *Nimmersatt - voučjega želodca človek* (Wb. 243), *unersättlich - voučjega želodca* (Wb. 348), *Wolfsmagen - voučji želodec* (Wb. 448; vgl. Adelung 1793–1801, IV: 1605: »1. Der Magen eines Wolfes, 2. Ein unersättlicher, heißhungeriger Magen«), *Bethschwester - sveta peta* (Wb. 275 und 549), *Trunkenbold - pian čep, pianu vreme* (Wb. 329), *Vollzapf - poun čep, pianu vreme* (Wb. 408).

2.2 Auf die sog. phraseologischen Termini soll hier nicht detailliert eingegangen werden. Bereits Kržišnik (1997: 29) hat darauf hingewiesen, dass sie von Gutsman nicht unberücksichtigt blieben, wie einige Beispiele zeigen mögen: *hinfallende Sucht - svetega Valentina boliezen* (Wb. 139), *Johannesfest - svetega kerstnika gud* (Wb. 148), *Unbefleckte Empfängnis - čistu spočetje* (Wb. 343), *unbewegliche Güter - negiblive bogastve, neprenošlive dobrustve* (Wb. 343), *Winden, Kraut - svetega Petra trava* (Wb. 442).

2.3 Mit einem guten Gespür für die Festgeprägtheit und Idiomatizität der Gesamtausdrücke hat Gutsman sowohl in seiner Grammatik als auch in seinem Wörterbuch eine Reihe von sog. Routineformeln (mitunter auch pragmatische Idiome genannt, russ.: *rečevye formuly, s.o.*) aufgeführt. In seiner Grammatik führt er sie teils unter den »Zwischenwörtern« (Interjektionen, W.E.) an, aber auch im Kapitel »Besondere Redensarten«, vgl.: *Ai še mojo glavo! Peč čudu! Date šerdei! Šerdana kosa! Mari drugači! Fui te bodi! Zlodej norce! Zlomik norce!* (alle Gr. 92) und: *Dobre vole!* (Gr. 96), *Bug te primi!* (Gr. 97), *Bug te živi!* (Gr. 97, so auch Wb. 171), *Masti Bog!* (Gr. 97; Wb. 465: *Masti Bug*), *Bogu se vsmili* (Gr. 97, Wb. 174), *Poite s'Bogam* (Gr.

97), *Sram te bodi!* (Gr.97, Wb. 216), *Ali tebe ni sram!* (Gr. 97), *Sey Gott davor - Bug obvari* (Wb. 65), *Jidi pesici v'rit - packe dich fern* (Wb. 144), *Lebe wohl, Gott erhalte dich - Bug te obvari* (Wb. 171), *Packe dich - poberi se, jidi izpred oči* (Wb. 210, wobei *poberi se* natürlich kein Phraseologismus ist, wie schon Kržišnik (1997: 29) richtig angemerkt hat), *laß mich mit Ruhe - pusti me z'miram, nai me perpokoji* (Wb. 237), *Bey meiner Seele oder Treue - per mojej duši* (Wb. 279), *Ich will des Todes seyn - smert me vzemi, očem poginiti, očem cerkniti* (Wb. 323), *Weg, fort - iz pota, weg mit dir - preč z'tebo* (Wb. 422), *Wie Gott will - kaker Bug oče* (439), *um Gottes Willen - za božjo volo, za božje delu* (Wb. 441), *Willkomm - dobra sreča, dobru srečanje* (Wb. 441), *Wohlan - dobru ti bodi* (Wb. 445), *Wohlauf - dobre vole* (Wb. 445), *Šerdane grable, Potzblitz, daß dich...* (Wb. 503).

2.4 Feste oder phraseologische Vergleiche, von denen bereits Grafenauer eine Reihe auflistet, wie z.B.: *widerwertig - ostuden, pust, sehr widerwertig - ostuden kaker stara mast* (Wb. 439, vgl. Grafenauer 1935: 23), *Se derži kaker bi ga pod nosam briu - er hält sich ernsthaft* Wb. 527, vgl. Grafenauer 1935: 18), führt Gutsman auch für einige deutsche zusammengesetzte Adjektive und Substantive an, vgl.: *beinhart - terd kaker kust, preterd* (Wb. 40), *schnurgerad - kaker bi se žnuro vdariu* (Wb. 266), *stockfinster - je temnu kaker v'miehu, kaker v'luknji* (Wb. 305), *stockstill - tih kaker en štor* (Wb. 305), *stocksteif - tog kaker en štor, tog kaker rug* (Wb. 305), *stockstumm - mutast kaker en štor* (Wb. 305), *totdenbleich - blied kaker smert* (Wb. 323), *uralt - star kaker peca* (Wb. 372), *vogelscheu - strahliu kaker tica* (Wb. 406), *Zungendre-scher - jezikliu kaker sraka* (Wb. 469, bereits Adelung (1793-1801, I: 233) erwähnt in seinem Wörterbuch unter *Älster*, dass diese *geschwätzig* sei).

2.5 Oft bemühte sich Gutsman, deutsche Phraseologismen durch ein entsprechendes slowenisches Äquivalent wiederzugeben. Doch soll nicht verschwiegen werden, dass er in einigen Fällen deutsche Phraseologismen mit einem slowenischen Einzelwort übersetzte, wie z.B.: *Hab und Gut - imanje, bogastvu, imanstvu* (Wb. 127), *einen durch die Hechel ziehen* (Frisch 1741: 391: *Hächel*, »einen durch die Hechel ziehen, tadeln durchziehen«) - *koga obriekati* (Wb. 134), *nach und nach - pomalem, polehku* (Wb. 193), *einen zum Narren machen* (Nieremberger 1753: *einen zum Narren haben, machen; heute: jmdn. zum Narren halten*) - *znoriti, obnoriti koga* (Wb. 197), *in Ohren liegen - glušiti* (Wb. 208), *die Nase rümpfen - merčati* (Wb. 238), *den Schilling geben* (Adelung 1793-1801, III: 1467: »Oft bedeutet Schilling auch eine Züchtigung«) - *šibati, ošibati* (Wb. 255), *in den Wind schlagen - zanemarati, vunvdariti* (Wb. 257), *armer Schlucker - srutei, srutec, gladounik* (Wb. 260), *sich aus dem Staube machen - zginiti, pobegniti* (Wb. 298), *vor den Kopf stoßen - zameriti se, režaliti* (Wb. 306), *einen Strich darüber machen - zbrisati, pobrisati, zavreči* (Wb. 309), *toll und voll - prepian, cielopian* (Wb. 324), *die Suppe versalzen - se zameriti* (Wb. 391), *die Suppe verschütten - se zameriti* (Wb. 394), *Wind wovon haben - kai ovohati, čuti, s. spüren* (Wb. 441).

Interessanter sind für die slowenische Phraseologie natürlich die Fälle, in denen Gutsman ein deutsches Wort (manchmal auch eine nichtphraseologische Wortverbindung) durch einen slowenischen Phraseologismus wiedergibt oder zu einem deutschen Wort einen slowenischen Phraseologismus anführt vgl.: *Dorf - ves jiti, ves hoditi - auf Buhlschaft ausgehen* (Wb. 69), *durchaus - vun nu vun* (Wb. 71), *Muth einsprechen - serce storiti* (Wb. 83), *fehl, es schlägt mir fehl - ne gre po roki* (Wb. 96), *immerfort - vun nu vun* (Wb. 147), *lustig, lustig seyn - dobre vole biti* (Wb. 178), *nachsehen - zasnesti, zmežati, pregledati, skuz perste gledati* (Wb.195) (vgl. Frisch 1741: 268: *einem durch die Finger sehen* und in Gr. 97: *Jez murem tu smežati - ich muß hierin durch die Finger sehen*), *Original - list od perve roke* (Wb. 209), *Pedant - vučeni rogel* (Wb. 212), *rauschig - pian, vinen, od gerče vdarjen* (Wb. 227), *rechts - na pravei roki, na pravo roko* (Wb. 227), *im Renomee seyn* (Nieremberger 1753: *Existimatioe bona esse*) - *štiman biti* (Wb. 231), *reuen, es wird dich nicht reuen - te ne bo glava boleva* (Wb. 232), *unbrauchbar - ni na gare bol na vus* (Wb. 346), *ungereimt - ne kaže na gare bol na vus* (Wb. 353, vgl. heute: *ne za na ramo ne za na voz*, das leider bei Keber 2011 fehlt), *stracks - per tei priči* (Wb. 306), *unverzüglich - per tei priči, hitre noge!* (Wb. 369), *urplötzlich - per tei priči* (Wb. 372), *verbürgen - se za pričo dati* (Wb. 376), *verübeln - zahudu - zazlu - vzeti - imeti; übel auslegen - hudu, krivu izložiti, za krivu vzeti* (Wb. 399), *vexieren - koga za norca deržati* (Wb. 403), *vollauf, er hat alles vollauf - vse ma, kar serce želi* (Wb. 407, vgl. dt.: *alles, was das Herz begehrt*), *völlig - vun nu vun, do konca nu kraja* (Wb. 407), *vollsaufen sich - do gerla piti* (Wb. 408), *weggehen, Das Weib ist von dem Manne weggegangen - žena je šla v'pot;* (Wb. 424, vgl. auch Gr. 97: *Žena je v'pot šla, das Weib hat den Mann verlassen; Je na potiskališi, je na potiskališe prišeu - er ist verlassen, zicken, an Thorheit - na terce vleči* (Wb. 461), *zusammenstimmen im Willen - v'en rug trobiti* (Wb. 475, vgl. heute dt.: *ins gleiche Horn stoßen - Keber 2011: 818: v en, v isti rog trobiti*).

2.6 In einigen Fällen berücksichtigt Gutsman sogar als phraseologisches Äquivalent für ein deutsches Wort eine Phraseogeste bzw. ein slowenisches Kinegramm, d.h. er beschreibt nicht nur die Geste, sondern gibt auch deren Bedeutung wieder, vgl.: *Nicken, mit Augen - z'očmi migati, namigati, namežati, namežuvati: nicken mit dem Kopfe - z'glavo namigati, namiguvati, glavo nagiblati, poterduvati* (Wb. 200), *Weigern - braniti, nepervoliti, glavostresti, z'glavo tresati* (Wb. 428).

2.7 Die größte Gruppe der Phraseologismen, die Gutsman in sein Wörterbuch aufgenommen hat, bilden die slowenischen Phraseologismen, die eine Entsprechung deutscher Phraseologismen sind. Oft handelt es sich um wörtliche Übersetzungen und Kalkierungen, doch kann nicht immer entschieden werden, ob es sich um Übernahmen oder in beiden Sprachen von alters her parallel existierende Phraseologismen handelt. Von besonderem Interesse sind die Fälle, in denen den Phraseologismen unterschiedliche Motivationsbasen oder Bilder zugrundeliegen. In die folgende Liste wurden auch einige eher nichtphraseologische Übersetzungen

und Beschreibungen aufgenommen, die mit einem Fragezeichen vor der Fundstelle versehen sind, vgl.: *Abfallen vom Glaube – odstopiti od vere* (Wb. 2; vgl. heute: *odpasti od vere*), *Wir sind nicht im Stande – mi nismo kus* (Wb. 11),⁶ *Geld auf Interesse anlegen – denarje na tres dati, podjati, položiti* (Wb. 15), *Auf etwas einen Anspruch machen – kai za svoje terditi* (Wb. 18), *Einen Fehler auswetzen – blodbo pobulšati, poraunati* (Wb. 35), *Eine Sache in Beschlag nehmen, oder beschlagen – pooblastiti se ene reči, na vživanje inu dohodek vzeti* (Wb. 44), *bei hellem Tage – per svetlem dnu* (Wb. 50), *durch und durch – skuz nu skuz* (Wb. 71), *Ehre einlegen – čast napraviti, storiti* (Wb. 80), *die Gewohnheit reißt ein – navada čriezjemle, čriezvzeme* (Wb. 81), *Es ist auf ihn gemünzt – čez njega gre, na njega seže* (Wb. 113), *Guter Dinge, guten Muthes – dobre vole* (Wb. 126), *über die Schnur hauen* (Frisch 1741: 423 *über die Schnur hauen*, vulg. *über die Maaß gehen, die Grenzen überschreiten*) – *čez mero storiti, jiti* (Wb. 132), *Kinderschuhe ablegen* (Frisch 1741: 514 *die Kinderschuhe ausziehen*, so auch Nieremberger 1753) – *otročnio pustiti, otrošku djanje nehati* (?Wb. 155), *Das taugt nicht in meinen Kram* (Frisch 1741: 542 *das dienet in seinen Kram*, so auch Adelung 1793–1801, II: 1745; heute dt.: *jmdm. nicht in den Kram passen*) – *letu ni za me, ni za moi dobiček* (?Wb. 162), *Tag und Nacht – nuč nu den* (Wb. 195), *auf den Nagel henken* (Nieremberger 1753 *etw. an den Nagel hängen – aliquid negligere, posthabere*) – *na kol obesiti, zanemarati* (Wb. 197), *es ist mir zu Ohren gekommen – je meni na vušete prišlu* (Wb. 208), *auf dem Platz bleiben* (Nieremberger 1753: *auf dem Platz bleiben in proelio cadere*) – *v'boju umreti* (Wb. 217, nichtphraseologische Übers.), *Am Pranger stellen – perpeti k'ogerlinu* (Wb. 220, hier ist die phraseologische Bedeutung nicht sicher), *Eine Stadt preisgeben* (Nieremberger 1753 *eine Stadt preisgeben – urbem dare diripiendam, urbem reliquere direptioni*) – *mestu dati k'oplenenju* (Wb. 220, slowen. Übersetzung der lateinischen Bedeutung), *Prügelsuppe* (Nieremberger 1753: *fustuarium, Prügelsuppe bekommen, fustibus contundi*) – *brezou močnik* (Wb. 221), *Den Wein puffen – vinu premiešati, vinu keršuvati* (Wb. 227, heute: *krščevati vino* fehlt bei Keber 2011), *Die Reihe kömmt auf mich – na me čreda pride* (Wb. 230), *mit dem Tode ringen – ze smertjo rinjati* (Wb. 233, s. a. Wb. 323: *rinjanje ze smertjo*), *schalten und walten, Man lasse Gott schalten und walten nach seinem Willen – nai Bug stori inu rauna, kaker oče* (Wb. 246), *schamroth werden, Sie wird shamroth – erjavica jo oblje* (Wb. 247), *Die Schuld auf einen schieben – krivice na koga nakladiti* (Wb. 253), *Die Zügel schießen lassen* (Nieremberger 1753 unter *Zügel: habenas remittere, habere quam laxissimas*) – *berzdo spustiti* (Wb. 254), *aus der Art schlagen – s. abarten rodu nespodobiti se* (Wb. 256), *in die Flucht schlagen – v'bieg perpraviti, pretirati* (Wb. 256), *Die Worte auf Schrauben setzen – dvoinu, lovitnu govoriti* (?Wb. 267), *vor Augen*

⁶ Unter *Amsel*, weil hier Gutsman wohl der Volksetymologie folgt; Bezljaj (1934: 194) hat jedoch nachgewiesen, dass *kos* wahrscheinlich eher auf allgemeinslawisch *kasati* zurückgeht. Vgl. hierzu auch: *Ti nisi kus, du bist nicht im Stande. Al ste vi kus, seyd ihr im Stande. Pokai bi jez njega ne mogeu kus biti, warum sollte ich nicht können seiner mächtig seyn? Mi kume njemu kus bodemo, wir werden ihm kaum das Gleichgewicht halten* (Gr. 96). *Stand, Ihr seid nicht im Stande, vi niste kus, vi ne zamorete* (Wb. 297). *Er ist ihm nicht gewachsen, on njemu ni kus* (Wb. 355).

schweben – pred očmi skažuvati se (Wb. 273), aus dem Sinne schlagen – iz glave vreči, iz spomina vdariti (Wb. 283), von Sinnen kommen – od pameti priti (Wb. 283), er ist nicht bey Sinnen – on ni per pameti, ni per sebi (Wb. 283), er hat kein Sitzleder – on ni za sejo, malusedeč (?Wb. 284), einem einen Skrupel machen – komu eno bouho vu uhu posaditi (Wb. 284, diesen Phraseologismus gibt es auch im Deutschen, vgl. Adelung 1793–1801, III: 600: jemanden einen Floh in das Ohr setzen, ihn über eine Sache unruhig machen), ein übles Spiel anrichten (Adelung 1793–1801, IV: 197 Ein gräßliches Spiel anrichten, Lärmen) – kai hudega napraviti (?Wb. 290), mit Karten spielen bis hellen Tag – kvartati do bielega dnu (Wb. 291: bis zum hellen Tag), den Stab über einen brechen – koga k'smertu obsoditi (Wb. 295 im Slow. kein Phraseologismus), es geht von statten – gre od rok (Wb. 298), es kömmt mir gut zu statten – meni dobru dopride, dobru nese (Wb. 298), Es steht nicht bei mir (heute dt.: nicht in jmds. Macht stehen) – ni na mojej voli, per mojej oblasti (Wb. 299), auf der Stelle – v'tem žlaku, na tem mestu (Wb. 301), einem nach dem Leben stellen (Adelung 1793–1801, IV: 349: jemanden nach dem Leben stellen, ihm nach dem Leben stehen oder trachten) – komu na žiulenje jiti (Wb. 301), Einem im Stiche lassen – koga zapustiti, brez pomuču pustiti (Wb. 302, slow. kein Phraseologismus), Stich halten – obstati, se riesen skazati (?Wb. 302), etwas zum Stichblatte haben – kai za branvo, za pomuč imeti (?Wb. 302), zu guter Stunde – per dobrei sreči (Wb. 312), auf frischer Tat ertappen – zraunu naiti, na toplem zagerniti (Wb. 320), zwischen Thür und Angel stehen – v' tesnobi biti (?Wb. 321), Sorge tragen – sebi skerb vzeti, skerb imeti (Wb. 325), zur Sache schreiten – rieč začeti (?Wb. 268), es übet uns in der Geduld (dt. heute: sich in Geduld üben) – nas vuri v'poterpešlivosti (Wb. 331), es geht über und über – gre čriez nu čriez, gre križama (Wb. 331), ich möchte vergehn vor Zorne – jez bi cerknju od jeze (Wb. 379), einen beym ungerechten Richter verklagen – dušo per telesi zatožiti (Wb. 383), in diesen Menschen bin ich sterblich verliebt (Adelung 1793–1801, IV: 355: sterblich in eine Person verliebt seyn, bis zum Sterben) – za tem človekam sem merteu, sem ves terd na človeka, za človekam (Wb. 385), es geht von der Hand – gre od rok, iz rok (Wb. 408), von Tag zu Tag – od dnu do dnu, den na den, den nu den (Wb. 408), von statten gehen – od rok jiti; Die Arbeit gehet ihm von statten – delu njemu vboga, od rok gre (Wb. 408), zum Vorscheine bringen – na svietloba vpraviti (Wb. 414), Wasser abschlagen (dt. heute: sein Wasser abschlagen) – vodo spušati, spustiti, s. seichen (Wb. 421), lange Weile – doug čas (Wb. 429, s.o.), Er gieng in die weite Welt – je šeu v'križen sviet (Wb. 432), Die Zunge zäumen (dt. heute: seine Zunge im Zaum halten) – jezik za zobni (für: zobmi, W.E.) deržati (Wb. 455), Einen langen Weg zurücklegen – veliku pota storiti, doug pot dokončati (Wb. 471), zustatten kommen – k'dobremu seči, priti, h'pridu dopriti (Wb. 477), besiede za vuhu metati – zuffleiß überhören (Wb. 561, slow. Phraseologismus – dt. Erklärung).

3 Eine reichhaltige phraseologische Sammlung und deren Probleme

Die hier angeführten Phraseologismen aus Gutsmans Grammatik und seinem Wörterbuch machen – selbst wenn man einige Zweifelsfälle ausklammert – mehr als das Doppelte der von Grafenauer gesammelten Einheiten aus. Insgesamt gibt es deutlich über 300 Phraseologismen im weiten Sinne (also Sprichwörter und Re-

densarten eingeschlossen) allein in Gutsmans Grammatik und Wörterbuch. Damit übertreffen sie auch das Material in Metelkos Grammatik, der (Metelko 1825: 265–280) über 200 »Verschiedene Redensarten und Ausdrücke« anführt, von denen viele jedoch keine Phraseologismen und Redensarten sind. Somit liefert Gutsman bereits in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts die größte Sammlung an slowenischen Phraseologismen vor den großen slowenischen Wörterbüchern des 19. Jahrhunderts. Natürlich war er kein Phraseologe im heutigen Sinne. Auch wenn es ihm oft gelang, die slowenischen Phraseologismen auf ihre Grundform zurückzuführen, so kleidete er diese doch häufig in ganze Sätze ein, wie z.B. *in zdaj sem jez v'cekli, povsod svoi nus notervtekne*, wodurch deren notwendige Umgebung und ihre Gebrauchsbedingungen häufig nicht ersichtlich waren.⁷

Ganz sicher handelt es sich bei vielen der von ihm angeführten Phraseologismen um Germanismen oder um Lehnübersetzungen. Diese von den »originalen« slowenischen Phraseologismen zu trennen, konnte und sollte in diesem Beitrag nicht versucht werden. In der Phraseologie und Parömiologie sind gemeinsame Motivationsbasen nie ganz auszuschließen. Wie sehr bereits bei Gutsman die Gemeinsamkeiten ausgeprägt sind, mag ein Beispiel aus seiner Grammatik und aus dem Wörterbuch zeigen: Während in der Grammatik (Gr. 97) der slowenische »zierlichere Spruch« *Jes murem tu zmežati* deutsch als *ich muß hierin durch die Finger sehen* erklärt wird, heißt es im Wörterbuch (Wb. 195) unter dt. *nachsehen – zasnesti, zmežati, pregledati, skuz perste gledati*. Einige Ungenauigkeiten und mögliche Fehlübersetzungen Gutsmans sollte man vor ihrem historischen Hintergrund prüfen. Das konnte hier nicht geschehen. Ein Beispiel mag genügen. Auch wenn Gutsman, wie später Metelko den slowenischen Phraseologismus *ziale predajati* oder *prudati* als *schauen wie eine Kuh in ein Thor* (Gr. 97) statt *mit Maulaffen feilhalten* wiedergibt, was Kržišnik (1997: 33–34) zu Recht kritisiert, so sollte man das Gutsman vielleicht doch nachsehen, weil auch bei Adelung (1793–1801, III: 118) *Maulaffe* als »ein Mensch, welcher etwas mit aufgesperrtem Munde, mit dummer Verwunderung angaffet« aufscheint, und (Adelung 1793–1801, II: 1817) unter *Kuh* steht »Er sieht es an, wie die Kuh das neue Thor, mit dummer Verwunderung«.

Von den deutschen Sprichwörtern und Phraseologismen konnten einige eher dem österreichischen Sprachraum zugeschrieben werden. Ganz sicher sind viele der slowenischen Phraseologismen Gutsmans dem Kärntner Sprachraum zuzuordnen. Karničar (1999: 145–146) hat eine Reihe von Sprichwörtern und Redewendungen aus Gutsmans Wörterbuch angeführt, die heute noch Bestandteil der slowenischen Volkssprache in Kärnten sind. Auch bei einem Phraseologismus wie *od gerče vdarjen* (Wb. 227) für dt. *rauschig* lässt sich leicht feststellen, dass er in den Kärntner Sprachraum gehört, doch bleibt es zukünftigen Untersuchungen vorbehalten, hier Regionales, aber auch Historisches genauer zu ermitteln.⁸

⁷ Vgl. die Kritik daran bereits bei Kržišnik (1997: 34).

⁸ Ich danke Ludwig Karničar für die Erklärung einiger dialektaler Besonderheiten.

Literatur

- ADELUNG, Johann Christoph, 1793–1801: *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart*. Bd. I–IV. Leipzig: Johann Gottlob Immanuel Breitkopf.
- BARANOV, Anatolij, N., DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij, O., 2001: Rečevye formuly v »Tezauruse russkoj idiomatiki«. Mieczysław Balowski, Wojciech Chlebda (ur.): *Frazeografia Słowiańska. Księga pamiątnikowa poświęcona prof. dr hab. Halinie A. Lilicz*. Opole. 79–92.
- BEZLAJ, France, 1934: Slovensko *kos biti komu* »parem esse, superari«. *Jezik in slovstvo* 24/7. 193–195.
- COULMAS, Florian, 1981: *Routine im Gespräch. Zur pragmatischen Fundierung der Idiomatik*. Wiesbaden: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion.
- EISMANN, Wolfgang, 1997: Zаметки к сборнику послович Ieronima Megisera »Paroemiologia polyglottos« 1592 i 1605. Peter Ďurčo (ur.): *Frazeologické štúdie II*. Bratislava. 63–77.
- EISMANN, Wolfgang, 2009: Situationspezifische Redensarten. Csaba Földes (ur.): *Phraseologie disziplinär und interdisziplinär*. Tübingen. 117–129.
- EISMANN, Wolfgang, GRZYBEK, Peter, 1994: Phraseologismus und Sprichwörtliche Redensart. Vom Mythos der Nicht-Trennbarkeit. Christoph Chlosta, Peter Grzybek, Elisabeth Piirainen (ur.): *Akten des Westfälischen Arbeitskreises »Phraseologie/Parömiologie« (1991/1992)*. Bochum: Brockmeyer. 89–132.
- FRISCH, Johann Leonhard, 1741: *Deutsch-lateinisches Wörterbuch*. Berlin: Christoph Gottlieb Nikolai.
- GRAFENAUER, Ivan, 1935: Gutsmanov besednjak in njegova zbirka pregovorov, rekov in prilik. *Časopis za zgodovino in narodopisje* XXX. 1–29.
- Gutsman, Oswald, 1789: *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörtern*. Klagenfurt: Ignaz Aloys edlen von Kleinmayer u.a.
- Gutsman, Oswald, 1829: *Windische Sprachlehre*. 6. Auflage. Klagenfurt: Ferd. Edlen v. Kleinmayr. (1. Aufl. 1777).
- KARNIČAR, Ludwig, 1999: Oswald Gutsman: Deutsch-windisches Wörterbuch, 1789 und seine Umkehrung auf Slowenisch-Deutsch, 1999. *Anzeiger für slavische Philologie* XXVII. 133–153.
- KARNIČAR, Ludwig, 1999a: *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörtern von Oswald Gutsman. Klagenfurt 1789. Auf Slowenisch-Deutsch umgekehrt und bearbeitet*. Graz: Institut für Slawistik.
- KEBER, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1997: Gutsmanovo razumevanje stalnih besednih zvez. *Jezikoslovne in literarno-vedne raziskave. Zbornik referatov 6. srečanja slavistov, Celovec, Ljubljana 1989*. 27–37.
- MEGISER, Hieronymus, 1592: *Paroimiologias. Pars prima*. Graz: Georg Widmanstetter.
- METELKO, Franz, Seraph., 1825: *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*. Laibach 1825: Leopold Eger.
- NIEREMBERGER, Benedikt Friederich, 1753: *Deutschlateinisches Wörterbuch*. Regensburg: Christian Gottlieb Seiffarts sel. Witwe.
- PRUNČ, Erich, 1979: Prispevek k poznavanju virov za Gutsmanov slovar. Boris Paternu, Breda Pogorelec, Jože Koruza (ur.): *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (Obdobja, 1). 209–265.
- WANDER, Karl Friedrich Wilhelm, 1867: *Deutsches Sprichwörter-Lexikon*. Leipzig. ND Augsburg 1987: Weltbild Verlag.

II. Skrivnosti frazeološkega pomena

Željka Fink

***Tko to tamo troši novac?* – Hrvatski i ruski frazemi sa značenjem ‘trošiti novac’**

Ključne besede: hrvadžina, ruščina, frazemi s pomenom ‘zapravljati’

Key words: Croatian, Russian, idioms with the meaning ‘spend money’

U ovom se radu analiziraju hrvatski i ruski frazemi u užem smislu s općim značenjem trošenja novca. Sakupljeni se korpus dijeli na tri skupine s obzirom na dodatne semantičke elemente koji preciznije određuju njihovo frazeološko značenje.¹

1 Trošiti velike (veće) količine novca

1.1 Frazemi prve skupine odnose se na trošenje velike ili veće svote novca, pri čemu se u većini slučajeva takvo izdavanje financijskih sredstava smatra opravdanim i potrebnim. U hrvatskom je jeziku registriran glagolski frazem *baciti se / bacati se (dati se) u trošak* sa značenjem ‘ući / ulaziti u velike novčane izdatke, potrošiti / trošiti puno novca’, dok se, s druge strane, upotrebljava i jedinica za koju je karakteristično prenošenje djelatnosti na drugu osobu ili objekt trošenja *baciti / bacati u trošak* koga (‘dovesti / dovoditi koga u situaciju trošenja novca, primorati / primoravati koga na trošenje novca’). U ruskom su jeziku zabilježeni frazemski ekvivalenti: *войти / входить в расход* i *ввести / вводить в расход* кого. U oba je jezika imenička komponenta značenjski vezana za semantičko polje trošenja novca dok se glagolskima sugerira intenzivnije (usp. sliku *bacanja* u hrvatskim frazemima) ili manje intenzivno ‘uranjanje’ u izdavanje novca.²

Stoga, možda je ipak najuputnije »baciti se u trošak« i nabaviti četiri zimske gume. (Novi list, 15. 11. 2011)

Чтобы понять, у кого «электричество течет рекой», решили войти в расход: за счет городского бюджета (около 300 тысяч рублей) с 1 декабря каждую квартиру

¹ U radu se fakultativne (izostavljive) komponente frazema stavljaju u izlomljene zagrade, u okrugle se zagrade uključuju međusobno zamjenjive varijante, dok se glagoli svršenoga i nesvršenoga vida označuju kosom crtom.

² Vrlo su slično motivirani i frazemi u njemačkom i engleskom jeziku: *sich in Unkosten stürzen*, *go to <great> expense*.

в этих домах-рекордсменах подключили к отдельному счетчику. (URL: <http://old.chelnyltd.ru/news/tema-nomera/posts/tushite-svet>)

Luka ima dugu crnu haljinu japanske dizajnerske kuće Kenzo, koju je 'ukrala' iz ormara svoje tate, jer roditelje nije željela **baciti u trošak**. (Jutarnji list, 15. 6. 2012)

Новый год **введет в расход**. Праздник начался с традиционного повышения цен... (URL: nmm.ru/NoNaMe/..._god_vvedet_v_rashod)

1.2 Drugi dio frazema u ovoj skupini sadržava imeničku komponentu *džep* (*карман*), ali i neke druge komponente značenje kojih se odnosi na predmet za čuvanje novca (*kesa*, *мошна*, *кошель*) iz kojih izvlačimo potrebne iznose. Tako je u glagolskom frazemu *posegnuti duboko u džep* ('izdati veliku (veću) količinu novca, imati velik trošak; mnogo (skupo) platiti') posebno važna priložna komponenta *duboko* temeljem koje se može pretpostaviti da posjedujemo veću količinu novca (usp. *imati dubok džep (džepove)* u značenju 'biti bogat, biti pri novcu'), dok se semantički ekvivalentni ruski frazem *тряхнуть карманом (мошной)* često upotrebljava s dozom humora, a imenica *карман* ovdje ima arhaično značenje i sinonim je stilski sniženom arhaizmu *мошна* ('novčanik') (Бирих, Мокиенко, Степанова 2005: 291). Spomenimo također slikovno ekvivalentni hrvatski i ruski frazem *odriješiti (odvezati, razvezati i sl.) kesu*³ i *развязать / развязывать (распутить / распускать) мошну (кошель)* u kojima se posebno naglašava spremnost na izdavanje određene količine novca.⁴

...zahvaljujući roditeljima koji početkom svake školske godine moraju **duboko posegnuti u džep** ne bi li svojem djetetu kupili knjige za obavezno školovanje. (HFR)

Столичный «Спартак» **тряхнул мошной** и приобрел за 6 миллионов евро опорного полузащитника сборной Голландии Демиса де Зеува. (URL: kp.md/daily/25716/915226/)

2 Potrošiti sav raspoloživ novac

U drugoj su skupini frazemi koji sadržavaju komponente sa značenjem novčane jedinice. Njihovo se opće značenje odnosi na situaciju u kojoj je potrošen sav novac kojim raspoložemo (bez obzira na njegovu količinu). Tako se u hrvatskom spominje para, novčana jedinica s relativno malom vrijednošću: *do zadnje (posljednje) pare* [potrošiti], dok se u ruskom kao sastavnice pojavljuju *kopejka* i njezina deminutivna varijanta koja dodatno potencira značenje: *до последней копейки (копеечки)* [истратить]. Navedeni se frazemi upotrebljavaju i sa žargonskim glago-

³ Turcizam *kesa* smatra se regionalizmom.

⁴ Usp. i frazeme u srpskom, slovenskom, češkom (<дубоко> *posegnuti (завући руку) у цен*, <глобоко> *сећи в зеп, sahat / sáhnout hluboko do kapsy*), njemačkom (*tief in die Tasche greifen, tief in den Sack greifen*) i engleskom jeziku (*dig (dip) into your pocket (pockets, purse), put your hand <deep> into your pocket, loosen the purse strings*).

lima, ali i s onima koji upućuju na neki drugi oblik izdavanja novca (npr. *dati, platiti, израсходовать, послать*).⁵

Svaki mjesec bih spiskala sve do posljednje pare i to je bio užas. (URL: zena.hr/forum-mobile/tema/vasa_placa_-_koliko...na.../112)

Многие туристы славятся тем, что могут отдохнуть «на полную катушку», истратив все до последней копейки. (URL: otpusk.uz/information/advice/money_on_last_day.php)

U tekstovima se susreće i ruski poredbeni frazem značenje kojega se odnosi na sav potrošen novac, pri čemu je tu riječ o većoj, ali točno određenoj količini novca potrošenoj bez prevelikog razmišljanja, s lakoćom: *как одну копейку (копеечку) [истратить, отдать]*.⁶

За все путное и непутное истратили на дорогу сорок восемь тысяч восемьсот пятьдесят девять рублей, как одну копейку. (Е.А. Федоров, Каменный пояс)

Arhaični ruski glagolski frazem *последнюю копейку ребром поставит / ставить* odnosi se na situaciju u kojoj se troše i posljednja sredstva radi zadovoljenja nekih potreba ili ispunjenja želja.

Я не люблю свадьбы, с мужем просто расписались в ЗАГСе, в «неторжественной обстановке», как хотели. Но это не дает мне право осуждать тех, кто готов последнюю копейку ребром поставит ради воплощения своей мечты. (URL: уaplakal.com/Креативы/st/25/topic479583.html)

3 Rasipati novac

3.1 U hrvatskom i ruskom jeziku koristimo se i frazemima koji uz opće značenje trošenja novca sadržavaju i semove nepromišljenosti, brzopletosti, rasipnosti, iracionalnosti, pa često uključuju i osudu zbog nepotrebnog izdatka ili troška.

Spomenimo u prvom redu jedinice s komponentom *vjetar (ветер)*: *baciti / bacati* i *vjetar što, бросить / бросать (пустить / пускать, кинуть / кидать, швырнуть / швырять) на ветер* что, *бросить / бросать (пустить / пускать) по ветру* что.⁷ U njihovim se kanonskim oblicima eksplicitno ne spominje novac, ali se u definicijama značenje sužava na novac, imetak, imovinu, tj. na vrijednosti koje posjedujemo (usp. 'истратить / тратить, израсходовать / расходовать зря (безрассудно) /

⁵ Usp. slovenski, češki i njemački frazem: *do zadnje pare, do <posledního> haléře (koruny, krejcaru), <alles> bis auf den letzten Heller (Pfennig) bezahlen*. Ponekad se frazem susreće i u kontekstu dobivanja novca, ali to ne ulazi u temu ovoga rada.

⁶ Usp. češke frazeme *na halír (korunu, krejcar), do halíře (koruny, krejcaru)*.

⁷ Usp. češki frazem *vyhodit / vyhazovat do větru (vzduchu) со, vyhodit / vyhazovat peníze do vzduchu* te engleski *cast (throw) sth to the winds* i talijanski *buttare al vento*.

деньги, состояние, имущество и т.п./'), što se potvrđuje i u primjerima upotrebe.⁸ Semantički talog navedenih frazema sugerira dobrovoljno i svjesno prepuštanje novca (ili nekih drugih vrednota) djelovanju vjetra, što za sobom povlači gubljenje tih vrijednosti.⁹

*Dakle, opet je došlo vrijeme da se informirate o stvarnom stanju i da nešto naučite, kako vas nitko ne bi mogao prevariti i kako **ne biste** svoj novac **bacili u vjetar!*** (URL: www.scitec-hr.com/arhiva/35.htm)

*Ты бы с вечера предупредил, что не станешь дома обедать, я бы деньги на продукты не тратила, а то ведь потребуешь, чтобы самое дорогое, самое лучшее, самое свежее, а сам... Столько денег **на ветер выбрасывать!*** (А. Маринина, Соавторы)

*Кстати, Рита получила деньги нечестно, она была при Эдуарде проституткой! Хорошо ли оставлять состояние в руках падшей женщины? Нет, она его **по ветру пустила бы!*** (Д. Донцова, Верхом на «Титанике»)

Podemo li od činjenice da vjetar simbolizira nepostojanost, prolaznost, stalne promjene, ali i razmetljivost, lakomislenost (usp. *vjetrogonja*, *vjetrogonjast*, *vjetropir*, *vjetropirast*, *ветреник*, *ветрогон*, *ветренный*, *ветренность*), jasno je da su navedeni frazemi motivirani upravo tim simboličnim elementom i stoga sadržavaju sem nepromišljenosti i brzopletosti.

⁸ U hrvatskom se jeziku (umjesto nekih materijalnih vrijednosti) često kao objekt pojavljuje komponenta riječ: *bacati riječi u vjetar* i tada se dobiva značenje 'uzalud govoriti komu, govoriti u prazno komu': *Kakve mu god savjete ja davao, **bacam riječi u vjetar:** on me uopće ne sluša.* (HFR) Rječnici pak obaju jezika registriiraju frazem identičnoga značenja s promijenjenom glagolskom komponentom: *govoriti u vjetar*, <говорить кому что> *как на ветер: Знаю да су тоје riječi uzaludne, da **govorim u vjetar**, ali ću ti ipak reći što mislim.* (HFR)

U ruskim je frazeološkim rječnicima zabilježen i frazem *бросить / бросать (пустить / пускать) <слова> на ветер* uz koji se navode dva značenja: 'тратить слова напрасно, говорить кому-л. что-л. впустую' i 'говорить что-л. безответственно, не подумав'. Dio pak rječnika bilježi frazem *бросать слова на ветер* u značenju 'не выполнять данных обещаний, обязательств': *Голос генералиссимуса стал еще суше: «Вы, кажется, сказали, что готовы выполнить любой мой приказ, а такие слова на ветер не бросают, товарищ Смельчаков».* (В. Аксенов, Москва кваква); *Я профессор и слова на ветер не бросаю, сказал помогу, значит, помогу.* (БФСРЯ)

Usp. i ruski frazem *бросаться словами* 'безответственно обещать, советовать и т.п.'. Usp. također srpski, slovenski i češki frazem *pehu / говорити у ветар, говорити в ветер, házet slova (mluvit, plácat) do větru*, kao i engleski i njemački *whistle in the wind, in den Wind reden*.

⁹ Za razliku od navedenih frazema, hrvatski se frazem *otišlo je (odlazi) u vjetar* što upotrebljava u značenju 'propalo je (propada) što, nepovratno je nestalo (nestaje) što'. Iako sa spomenutim frazemima (u kojima je sastavnica *vjetar*) dijeli gotovo identičnu sliku, njegovo se značenje ipak razlikuje. I on se često odnosi na novac, međutim, potvrđuju se i tekstovi s drugačijim objektima: *40 milijuna eura otišlo u vjetar.* [...] *Sada je taj novac propao jer je istekao rok za njegovo 'povlačenje'.* (Nacional, 7. 5. 2012)

Nije ga mučilo hoće li ovom prenamjenom građe počinuti neko svetogrđe...nego, godinama je sanjao tu katedralu, pravio njezine nacрте, uložio goleme napore oko dovoženja i obrade kamena, a sad je sve to otišlo u vjetar. (I. Brešan, Katedrala)

U ruskom se jeziku upotrebljava i frazem *пустить / пускать в трубу* что u kojem se do istoga značenja dolazi preko nešto drugačije slike. Prvotno se frazem odnosio na spaljivanje čega vrijednoga a spaljeni su predmeti nestajali u obliku dima (zato je i uključena sastavnica *dimnjak*), a onda se značenje suzilo na trošenje novca i / ili gubljenje imetka ('истратить / тратить, израсходовать / расходовать зря (безрассудно) /о деньгах, состоянии, имуществе/'). Kad se frazem odnosi na osobu (*пустить / пускать в трубу* кого) značenje se mijenja; ono se tada veže uz financijski uništena čovjeka (jedna osoba troši novac s namjerom da materijalno razori drugu osobu): 'разорить / разорять кого, лишить / лишать денег (имущества) кого'. Rječnički je registriran i treći frazem sa sastavnicom *труба - вылететь / вылетать в трубу*, a on se pak odnosi na osobu koja je potrošila sav novac i slijedom toga osiromašila ('разориться / разоряться').

Пришел за папиросами. Знаю, у вас были папиросы... Значит, прогорел, деньги в трубу пустил? (Ю. Бондарев, Тишина)

Зла трудящимся я не собираюсь делать, разве пушу в трубу десяток-другой спекулянтов. (А. Толстой, Эмигранты)

Hrvatski frazem *baciti / bacati novac kroz prozor*¹⁰ sadržava također sem nepromišljenog, lakomislenog i uzaludnog trošenja novca.¹¹

Laburisti: Novac građana se baca kroz prozor, nitko ne snosi odgovornost (URL: <http://www.kaportal.hr/laburisti-reagiranje-novac-gradjana>)

Dakle, u navedenim se hrvatskim i ruskim frazemima značenje rasipnosti i neodgovornosti u trošenju novca postiže slikom puštanja niz vjetar, kroz dimnjak, te bacanja kroz prozor.

U oba su jezika, međutim, i sami glagoli *baciti* odnosno *бросить* dobili značenje vezano uz rasipnost: 'uludo potrošiti, utrošiti' (Anić 2003: 48) i 'неумеренно, безрассудно, напрасно расходовать, тратить (деньги)' (Кузнецов 1998: 98). U tekstovima se uz njih rabe imenice *novac*, *деньги* ili njihovi sinonimi, a radi pojačavanja značenja često se dodaju i prilozi tipa *uzalud*, *uludo*.

¹⁰ Usp. češki frazem *vyhodit / vyhazovat peníze oknem*, također engleski *toss (throw) sth out the window* i njemački *das Geld zum Fenster hinauswerfen*.

¹¹ U dijelu hrvatskih rječnika navedeni se frazem bilježi bez objekta *novac* i u tom slučaju ima šire značenje ('uludo potrošiti / trošiti što, upropastiti / upropaštavati što, uništiti / uništavati što') i upotrebu: *A kod nas se dogodilo drugo: mnogi su povjerovali kako doista treba baciti kroz prozor tradiciju, mnogi su to doista marljivo i činili.* (HFR, HNK - Pavličić)
A da i ne govorimo koliko su dobrih riječi bacili kroz prozor, sve radeći u vaše ime. (HFR, HNK - Pavličić)

Svaki pušač zna da uzalud baca novac na jednokratne upaljače koji smrde i zagađuju. Kad nestane plina upaljač se najčešće baci. To je trošak, priznali ili ne. (URL: <http://www.cilipi.net/Akcije/Page-90.html>)

U dijelu je pak ruskih rječnika (npr. Федоров 2007: 48) zabilježen i frazem *бросать деньгами* ('неразумно, бесполезно тратить деньги') s karakterističnim za ruski jezik instrumentalom, a registrirana je i jedinica *сорить (сыпать) деньгами* s istim značenjem.

29 июля 2011 - В общем, не стоит **бросать деньгами** налево и направо, даже создав источник большого пассивного дохода. (URL: mmgr.ru) Богатство и рэкет)

НАУЧИТЕ ДЕТЕЙ НЕ СОРИТЬ ДЕНЬГАМИ | Администрация...

А этого можно добиться, только дав им лично понять, что все стоит денег и их надо заработать. Научить экономить, а не сорить деньгами. (URL: sergiev-reg.ru) Новости...-detei-ne-sorit-dengami)

Valja spomenuti i ruski arhaični frazem *протереть глаза (глазки) деньгам (денежкам)* u dubinskoj strukturi kojega je prisutna personificirana komponenta *novac*, a značenje se odnosi na lakomisleno, uzaludno trošenje novca.

Как помер мой отец, достались мне деньги, уж и протер же я им глазки! (Г. Успенский, Михалыч)

Komponenta *novac* se personificira i u frazemu *плакали чьи денежки* u kojem se upravo s aspekta *uplakanog* novca govori o uzaludno potrošenim sredstvima i neracionalnom trošenju, odnosno o nemogućnosti vraćanja nagomilanih dugova.

«Плакали» денежки...

Ровно семь лет продолжался в Эстонии скандал, связанный с удивительной пропажей десяти миллионов долларов... (Молодежь Эстонии, октябрь 2000)

Zanimljiv je i noviji hrvatski izraz sa strukturom zavisne rečenice *kao da ne postoji sutra*¹² semantički talog kojega jasno pokazuje neracionalnost i lakomislenost. Upotrebljava se u različitim kontekstima, ali vrlo se često veže uz glagole s općim značenjem trošenja novca.

Raskalašeno je bacao novac kao da ne postoji sutra, a kada je to orgijanje završilo, kako je jedino moglo završiti, u strahovitom finansijskim kršu i neredu... (Jutarnji list, 19. 9. 2012) Abramović odlučio trošiti kao da ne postoji sutra!

¹² Još nije zabilježen u rječnicima.

Sjećate li se onog rastrošnog Romana Abramoviča koji je 2003. godine došao u Chelsea i potrošio toliko novaca da je promijenio cijelo europsko nogometno tržište? (URL: <http://www.zvijezde.info/abramovic-odlucio-trositi-kao-da-ne-postoji-sutra>)

3.2 U sljedećoj je skupini frazema također riječ o neracionalnoj i lakomislenoj potrošnji, ali se u njima, za razliku od prethodno analiziranih frazema unutar ove skupine, navodi neodgovarajuće stanje ili medicinski status osobe. Riječ je o poredbenim frazemima koje, s obzirom na sliku u C-dijelu, možemo podijeliti u dvije podskupine.

Prvi se dio odnosi na frazeme s dvodijelnom strukturom koji se, između ostalog, upotrebljavaju u kontekstu pretjeranog trošenja novca. To su hrvatski frazemi *kao lud*,¹³ *kao blesav* i ruski *как сумасшедший*.¹⁴ Njihovo se opće značenje može odrediti na sljedeći način: ‘velikim intenzitetom, ulažući veliku energiju, neracionalno’.

29 velj 2012 – *Eh, da smo to napravili 2006. ili 2007., kad smo trošili »kao ljudi«*. [...] *Sve je to promašaj jer se ne zna makroekonomika i regulacija novca.* (URL: [www.business.hr/.../sad-se-vidi-da-poreze-nismo-smjeli-prebaciti-na- ...](http://www.business.hr/.../sad-se-vidi-da-poreze-nismo-smjeli-prebaciti-na-...))

»Svi govore o financijskom fair playu, a oni troše novac kao blesavi. Pogledajte samo kako se Chelsea nevjerojatno ojačao, ali i za to potrošio 80 milijuna eura. Ne znam kako će sve to izvršiti«, veli Galliani čiji je klub također bio poprilično aktivan u siječnju. (URL: <http://www.index.hr/sport/clanak/galliani-engleski-klubovi-trose-novac-ko-blesavi/536102.aspx>)

«Богатые» же работают на свои собственные корпорации, тратят, как сумасшедшие, в том числе и на личные нужды, списывая расходы на корпорацию... (URL: lambre-parfum.ru/lit_biz_50.htm)

Drugi dio poredbenih frazema ima trodijelnu strukturu i odnosi se samo na hrvatski jezik. U njihovu se A-dijelu najčešće upotrebljavaju glagoli *trošiti* (i njegovi sinonimi ili žargonski ekvivalenti) te *ponašati se*, *vladati se* pri čemu se tada podrazumijeva ponašanje u kontekstu rasipanja novca. U C-dijelu imaju zajedničku komponentu *pijan*, dok su imenice sa značenjem osobe različite: *trošiti (ponašati se, vladati se) kao pijani milijarder*, *trošiti (ponašati se, vladati se) kao pijani milijunaš*, *trošiti kao pijani Rusi*, *trošiti kao pijani mornari*.¹⁵ U dvama se frazemima imenička komponenta odnosi na bogate ljude za koje se pretpostavlja da će nerazumno i lako-

¹³ U Hrvatsko-slavenskom rječniku poredbenih frazema (2006) uz taj se frazem navode primjeri upotrebe koji se odnose na brzu vožnju automobila, snažan udarac i lupanje srca. Drugi pak primjeri potvrđuju njegovu čestu upotrebu u kontekstu neracionalnoga trošenja novca.

¹⁴ U Rječniku ustaljenih poredbi ruskoga jezika V.M. Ogoļceva (2001) zabilježen je dvodijelni poredbeni frazem *как сумасшедший* uz koji se navode konteksti upotrebe: brzo kretanje, trčanje; uzbuđeno stanje; nerazumno postupanje; burno izražavanje emocija; napetost. Unutar dijela koji se odnosi na nerazumne postupke jednim se primjerom upotrebe potvrđuje i neracionalno trošenje novca: *Я всегда сорила деньгами без удержу, как сумасшедшая, и вышла замуж за человека, который делал одни только долги.* (А.П. Чехов, Вишневы сад)

¹⁵ Ekvivalentni se frazem upotrebljava u švedskom: *spendera som en full sjöman*.

umno trošiti samo u stanju u kojem ne mogu u potpunosti rukovoditi svojim postupcima. Treći je frazem noviji, vjerojatno se odnosi na nove Ruse bogatijeg imovinskog statusa, dok je četvrti najmanje u upotrebi i podrazumijeva nerazumno ponašanje mornara u alkoholiziranom stanju.

U Zagrebačkom holdingu ponašaju se kao pijani milijarderi – prihodi su im u četiri godine pali skoro milijardu kuna, a materijalni troškovi i izdaci za plaće ostali su isti ili su se čak malo povećali. (Jutarnji list, 26. 9. 2012)

Mišliš da tvom ocu novac pada s neba, pa se kao pijani milijunaš razbacuješ parama. (HFR)

Knjiga je možda dobra za ljude koji ne znaju razmišljati poslovno, već troše kao pijani Rusi na stvari koje im ne trebaju, pa im treba pomoć ... (URL: www.poslovni.hr/forum/knjige-za-burzu-285-pg5.aspx)

3 ožu 2009 - *Kukamo kako nemamo za ovo ili ono a [...] trošimo ko pijani mornari.* (URL: www.zagreb-forum.com/archive.php?topic=524.45)

Zaključak

U radu je analiziran ukupno 31 frazem (14 hrvatskih i 17 ruskih) s općim značenjem 'trošiti novac'. Najviše je frazema u skupini sa značenjem 'rasipati novac' (ukupno 19, tj. preko 60%; 9 hrvatskih i 10 ruskih) što je i očekivano uzme li se u obzir činjenica da se u frazemima češće naglašavaju neke negativne osobine i načini ponašanja pa se za te frazeme može konstatirati da su negativno konotirani.

Najveći dio analiziranih frazema ima strukturu glagolskoga skupa riječi, ali korpus bilježi i priložne frazeme te one sa strukturom rečenice.

Za frazeme u korpusu karakteristično je da se upotrebljavaju u odnosu na osobu, ali tekstovi potvrđuju da se mogu susresti i u kontekstu u kojem je riječ o ustanovama, organizacijama ili državi. Uz neke je frazeme u radu naglašeno da se njihovo značenje i upotreba u tekstovima ne ograničava isključivo na semantičko polje trošenja novca.

Dio analiziranih hrvatskih i ruskih frazema ima svoje strukturne i semantičke ekvivalente u slavenskim i neslavenskim jezicima što je pokazano na nekoliko primjera. Može se temeljem toga pretpostaviti da oni funkcioniraju kao univerzalije u većem broju jezika i kultura.

Literatura i izvori

- ANIĆ, Vladimir, 2003: *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain, ³1989: *Rječnik simbola*. Zagreb: Nakladni zavod MH.
- COLIN, Didier, 2004: *Rječnik simbola, mitova i legendi*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- FINK ARSOVSKI, Željka, 2002: *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF press.
- FINK ARSOVSKI, Željka i dr., 2006: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigra.
- FINK ARSOVSKI, Željka i dr. *Hrvatsko-romansko-germanski rječnik poredbenih frazema* (rukopis).

- FINK, Željka, 2005: U džep, iz džepa ili po džepu (hrvatski frazemi s komponentom džep). Михаил Андреевич Алексеенко, Харры Валтер (ur.): *Грани слова (Сборник научных статей к 65-летию В. М. Мокиенко)*. Moskva: Izdatel'stvo Elpis. 203–209.
- FINK, Željka, 2008: Trošimo li do zadnje pare ili lipe? (novčane jedinice u hrvatskoj frazeologiji). Ines Srdoč-Konestra, Silvana Vranić (ur.): *Riječki filološki dani 7*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. 463–471.
- KEBER, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- HFR = MENAC, Antica, FINK ARSOVSKI, Željka, VENTURIN, Radimir, 2003: *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- KLJAIĆ, Jasenka, 1988: *Hrvatskosrpsko-njemački frazeološki rječnik*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- MATEŠIĆ, Josip, 1982: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: IRO »Školska knjiga«.
- MATEŠIĆ, Josip (ur.), 1988: *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, München: Verlag Otto Sagner.
- MENAC, Antica (ur.), 1979, 1980: *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*. Zagreb: IRO »Školska knjiga«.
- MENAC, Antica, VUČETIĆ, Zorica, 1995: *Hrvatsko-talijanski frazeološki rječnik*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- STĚPANOVA, Ludmila, 2007: *Rusko-český frazeologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- ŠONJE, Jure (ur.), 2000: *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga.
- TOŠOVIĆ, Branko, 2007: Phraseologische Unterschiede zwischen dem Bosnischen / Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Peter Deutschmann (ur.): *Kritik und Phrase (Festschrift für Wolfgang Eismann zum 65. Geburtstag)*. Wien: Praesens Verlag. 611–631.
- TURK, Marija, 1994: Naznake o podrijetlu frazema. *Fluminensia* 6/1–2. 37–47.
- TURK, Marija, OPAŠIĆ, Maja, 2008: Supostavna raščlamba frazema. *Fluminensia* 20/1. 19–31.
- VRGOČ, Dalibor, FINK ARSOVSKI, Željka, 2008: *Hrvatsko-engleski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- БИРИХ, Александр Карлович, МОКИЕНКО, Валерий Михайлович, СТЕПАНОВА, Людмила Ивановна, ³2005: *Русская фразеология. Историко-этимологический словарь*. Москва: Астрель – АСТ – Люкс.
- БИРИХ, Александр Карлович, МОКИЕНКО, Валерий Михайлович, СТЕПАНОВА, Людмила Ивановна, 2009: *Словарь фразеологических синонимов русского языка*. Москва: АСТ-ПРЕСС.
- БФСРЯ = ТЕЛИЯ, Вероника Николаевна, 2006: *Большой фразеологический словарь русского языка*. Москва: «АСТ-ПРЕСС КНИГА».
- ЖУКОВ, Влас Платонович, СИДОРЕНКО, Михаил Иванович, ШКЛЯРОВ, Владимир Трофимович, 1987: *Словарь фразеологических синонимов русского языка*. Москва: «Русский язык».
- КУЗНЕЦОВ, Сергей Александрович (гл. ред.), 1998: *Большой толковый словарь русского языка*. Санкт-Петербург: «Норинт».
- МОКИЕНКО, Валерий Михайлович, 2003: *Словарь сравнений русского языка*. Санкт-Петербург: «Норинт».
- МОКИЕНКО, Валерий Михайлович, НИКИТИНА, Татьяна Геннадьевна, 2008: *Большой словарь русских поговорок*. Москва: ОЛМА Медиа Групп.
- МОКИЕНКО, Валерий Михайлович, НИКИТИНА, Татьяна Геннадьевна, 2008: *Большой словарь русских народных сравнений*. Москва: ОЛМА Медиа Групп.

МОЛОТКОВ, Александр Иванович (ред.), 2006: *Фразеологический словарь русского языка*. Москва: Астрель - АСТ.

ОГОЛЬЦЕВ, Василий Михайлович, 2001: *Словарь устойчивых сравнений русского языка*. Москва: Русские словари - АСТ - Астрель.

ОТАШЕВИЋ, Ђорђе, 2007: *Мали српски фразеолошки речник*. Београд: Алма.

ФЕДОРОВ, Александр Ильич, 2007: *Фразеологический словарь русского литературного языка*. Москва: АСТ - Астрель.

Harry Walter

Wo lebt ein gesunder Geist? Und geht Liebe wirklich durch den Magen? Was uns Sprichwörter über Liebe und Gesundheit verraten

Ključne besede: pregovor, evropski jeziki, ljubezen v pregovorih, primera

Key words: proverb, European languages, love in proverbs, comparison

Der Volksmund¹ teilt uns Weisheiten mit, für die Ärzte mitunter sehr aufwendige Untersuchungen durchführen müssten. So kann man *krank sein vor Liebe, es kann einem das Herz zerreißen* oder *eine Laus über die Leber laufen*. Viele solcher Wendungen sind so alltäglich, dass wir ihren Ursprung nicht mehr hinterfragen, dass wir sie einfach so als gegeben hinnehmen. Schließlich weiß man bereits seit der Antike, dass Körper und Seele zusammen gehören und das Wohlbefinden nur möglich ist, solange beide im Einklang miteinander sind. Also ein gesunder Geist in einem gesunden Körper. Oder? Wer die Seele missachtet, schadet auch dem Körper. Stimmt also das Sprichwort *In einem gesunden Körper wohnt ein gesunder Geist*? Und die ihm zugeschriebene Bedeutung 'Eine gute körperliche Verfassung bildet die Voraussetzung für mentale Leistungsfähigkeit oder seelische Stärke'? Das Sprichwort scheint universal zu sein, denn es ist in faktisch allen europäischen Sprachen bekannt, vgl.

slowenisch: *Zdrav duh v zdravem telesu*;

kroatisch: *U zdravom tijelu zdravi duh*;

russisch: *В здоровом теле – здоровый дух; Здоровая душа в здоровом теле*;

¹ Frau Prof. Erika Kržišnik ist in der phraseologischen Welt durch ihre innovativen Untersuchungen zur Idiomatik in ganz Europa bekannt. Generationen von Studenten lesen und zitieren ihre Arbeiten, Phraseologen in der ganzen Welt schätzen ihre Forschungen, z.B. zum Zusammenhang von Kognition und Metaphorik (Kržišnik 2004) und zur konzeptual-metaphorischen Analyse slowenischer Phraseme (Kržišnik 2007). Bereits zu den Klassikern zählt das hervorragende Wörterbuch slawischer phraseologischer Komparativa, bei dem sie den slowenischen Teil erstellt hat (*Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* 2006). Man muss nur die vielen phraseologischen Sammelbände der vergangenen Jahre durchblättern, um sich von der außergewöhnlichen wissenschaftlichen Produktivität unserer JUBILARIN zu überzeugen. Zweifellos waren dabei der 13. Internationale Slawistenkongress in Ljubljana (2003) und das wesentlich durch sie getragene »Festival der internationalen Linguistik« in Strunjan (2005) unter dem Titel *Phraseologie in der Sprachwissenschaft und anderen Disziplinen* Höhepunkte für ganz Europa und darüber hinaus. Erika, wir lieben Dich!

ukrainisch: *Здорове тіло - здоровий дух*;
polnisch: *W zdrowym ciele zdrowy duch*;
tschechisch: *Ve zdravém těle zdravý duch*;
slowakisch: *V zdravom tele zdravý duch*;
bulgarisch: *Здрав дух в здраво тяло*;
englisch: *A sound mind in a sound body*;
niederländisch: *Een gezonde geest in een gezond lichaam*;
italienisch: *Mente sana in un corpo sano*;
spanisch: *Orandum est ut sit mens sana in corpore sano*;
ungarisch: *Ép testben ép lélek* (wörtl.: »In einem gesunden Körper ein gesunder Geist«)
u.a. (Walter 2013: 138–140).

In seinen »Satiren« äußert sich vor fast 2000 Jahren der römische Satiriker Juvenal (um 58 bis nach 138) ironisch über die oftmals törichten Wünsche der Menschen in ihren Gebeten. Er rät, es doch den allwissenden Göttern zu überlassen, was sie gewähren wollen und was nicht. Allenfalls darum, dass der Geist gesund sei und in einem gesunden Körper wohne, solle man beten (DZR 2007: 293; John 2005: 302): »Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano« (wörtl.: »Man muss darum beten, dass in einem gesunden Körper ein gesunder Geist wohne«; Iuvenalis, *Saturae* 10,356, nach In medias res 2011: 11393; Walter 2013: 139). Das Sprichwort wird auch heute in vielen europäischen Sprachen in seiner lateinischen Form zitiert.

Der Gedanke wurde bei einer Reihe von antiken Dichtern aufgegriffen, z.B. bei Petron: »Und bittet nicht einmal um eine gute Sinnesart oder um eine gute Gesundheit« (s. bei Bartels 2010: 96). Besonders die Turnbewegung des 19. Jahrhunderts interpretierte dann *Mens sana in corpore sano* in einer sehr einseitig abgewandelten Art, die mit dem ursprünglichen Text nur wenig gemein hat (Büchmann 2007: 419–420), nämlich dass nur in einem gesunden Körper ein gesunder Verstand wohnen könne. Auch wird die verkürzte lateinische Form *Mens sana in corpore sano* heute noch in diesem Sinne verwendet, wovon man sich leicht im Internet überzeugen kann, und sie ist an vielen Sporthallen zu lesen.

Dabei wird die Wendung häufig im oben erläuterten Sinne vordergründig und geradlinig missverstanden oder vorsätzlich falsch interpretiert, denn im Umkehrschluss heißt die verkürzt interpretierte Redewendung, dass in kranken und schwachen Körpern kein gesunder Geist wohne. Eine derartige Analogie führt geradewegs in die Diskriminierung Körperbehinderter. Man denke nur an die rassistische Ideologie des deutschen Faschismus, die »unwertes Leben« definierte und zu der Ansicht führte, dass aus dem genannten Zitat die (Sinn umkehrende) Maxime abzuleiten sei: »Schwache, kranke, behinderte Menschen sind geistig minder bemittelt«. Der deutsche Diktator Adolf Hitler schreibt 1926 im zweiten Teil von *Mein Kampf*:

Und so wie im allgemeinen die Voraussetzung geistiger Leistungsfähigkeit in der rassistischen Qualität des gegebenen Menschenmaterials liegt, so muß auch im einzelnen die

Erziehung zuallererst die körperliche Gesundheit ins Auge fassen und fördern; denn in der Masse genommen wird sich ein gesunder, kraftvoller Geist auch nur in einem gesunden und kraftvollen Körper finden. Die Tatsache, daß Genies manches Mal körperlich wenig gut gebildete, ja sogar kranke Wesen sind, hat nichts dagegen zu sagen. Hier handelt es sich um Ausnahmen, die – wie überall – die Regel nur bestätigen. Wenn ein Volk aber in seiner Masse aus körperlichen Regeneraten besteht, so wird sich aus diesem Sumpf nur höchst selten ein wirklich großer Geist erheben. Seinem Wirken aber wird wohl auf keinen Fall mehr ein großer Erfolg beschieden sein. Das heruntergekommene Pack wird ihn entweder überhaupt nicht verstehen, oder es wird willensmäßig so geschwächt sein, daß es dem Höhenflug eines solchen Adlers nicht mehr zu folgen vermag.²

Vor diesem Hintergrund lehnen nicht nur die Interessenvertreter von Behinderten (Behindertenverbände) völlig zu Recht das umgedeutete *Mens sana in corpore sano* ab. Als Beispiel dafür, dass ein brillanter Wissenschaftler ein körperlich stark behinderter Mensch sein kann, kann man unter anderem den Physiker Stephen Hawking oder auch die herausragenden Leistungen der Olympioniken der Paralympics anführen. Der englische Philosoph John Lock (1632–1704) und der französische Schriftsteller Jean Jaques Rousseau (1712–1778) gingen ihrerseits sogar davon aus, dass ein gesunder Körper noch lange auch einen »gesunden Geist« garantieren würde. Sie sprachen sogar im Gegenteil davon, dass es darauf ankommen würde, eine Harmonie von Körper und Geist herzustellen, die es in der Realität selten geben würde. Hieraus ist auch ein gewisser semantischer Unterschied zwischen dem Deutschen und dem Russischen zu erklären, da im Russischen die Wendung vor allem durch diese beiden Schriftsteller populär wurde: Während das Deutsche meist die o.g. Bedeutung aktualisiert, wird für das Russische in führenden Wörterbüchern eben das Streben nach Harmonie von Körper und Geist angegeben, also eher die »ursprüngliche« Bedeutung des Sprichwortes: »о стремлении к гармоничному развитию человека« (wörtl.: »über das das Streben nach harmonischer Entwicklung des Menschen«; Серов 2004: 93); »физическое и душевное здоровье должны быть гармонически взаимосвязаны« (wörtl.: »die physische und geistige Gesundheit müssen harmonisch miteinander in Verbindung stehen«; БМШ 2008, 1: 169). Leider weisen viele Wörterbücher auf diesen Unterschied nicht hin und führen die deutsche und die russische Wendung als totale Äquivalente an – so, wie auch viele andere zwei- und mehrsprachige parömiologische und phraseologische Sammlungen.

² Zitiert nach URL: <http://www.magister.msk.ru/library/politica/hitla004.htm>, http://books.google.de/books?id=fNG6caR0cZsC&pg=PA7&lpg=PA7&dq=hitler+geistiger+Leistungsf%C3%A4higkeit+in+der+russischen+Qualit%C3%A4t+des+gegebenen+Menschenmaterials+liegt&source=bl&ots=0NCnU7DtF5&sig=EprPrGL4tQr_UkvLW1Fyac4kqg&hl=de&sa=X&ei=_fR_UIyiLM7MsgaC4oG4CA&sqi=2&ved=0CC0Q6AEwAw#v=onepage&q=hitler%20geistiger%20Leistungsf%C3%A4higkeit%20in%20der%20russischen%20Qualit%C3%A4t%20des%20gegebenen%20Menschenmaterials%20liegt&f=false (18. 10. 2012).

Mitunter wird das Sprichwort transformiert, was von ihrer großen Bekanntheit und Beliebtheit zeugt, z.B. in studentischer Rede:

*Wer in die Mensa geht, braucht einen gesunden Körper (DZR 2007: 293);
In einem gesunden Körper steckt ein gesunder Körper;
Auf manchem gesunden Körper steckt ein ganz kranker Kopf.*

Sehr stark transformiert wird die russische Variante *В здоровом теле - здоровый дух* (ШСП 2002: 250):

*Бывает и в нездоровом теле здоровенный дух противоречия;
В здоровом теле - здоровый друг;
В здоровом теле - здоровый дух. На самом деле - одно из двух;
В здоровом теле - здоровый стул!;
В здоровом теле - здоровый х.!.
На голом теле - здоровый дух;
От здорового тела - здоровый дух.*

Die »Weisheit« des Sprichwortes wurde also zum Teil missverstanden oder sogar schändlich verdreht und missbraucht.

Wie sieht es aber nun mit der Feststellung aus, dass *Die Liebe durch den Magen geht?* – Meist scherzhaft für ‘Man kann jemandes Zuneigung oder die Gunst einer anderen Person gewinnen, indem er sie mit gutem Essen verwöhnt’ oder ‘Wer gut kochen kann, gewinnt leicht die Zuneigung anderer’?

Unser in vielen Sprachen bekanntes Sprichwort hat eine ganze Reihe verschiedener Deutungen, darunter viele volksetymologische. So nehmen einige Interpreten an, dass im Mittelalter die Menschen dachten, dass Katzen Glück bringen. Darum stellten sie ihnen jeden Tag Milch hin, und die Katzen kamen immer wieder zurück. Man sagte, dass die Katzen sich »in einen verliebt« hätten. Andere sehen die Wirkung von Aphrodisiaka, denn schon der Verführer Casanova soll sich täglich Austern gegönnt haben, denn Muscheln wird – wie vielen anderen Speisen – eine erotisierende Wirkung nachgesagt.

Das wohl älteste Symbol der Christenheit ist der Apfel aus dem Garten Eden. Er gilt als Symbol für pure Verführung und stellt ein Zeichen des ersten Sündenfalls dar. In der Antike galt der Reichsapfel, der ein Sinnbild des Erdballs darstellte, als Herrschaftssymbol der Mächtigen, häufig mit dem Abbild der Siegesgöttin Nike versehen. Je nach Kulturkreis werden die Verlockungen der Sünde auch mittels Kirchen oder Trauben dargestellt. Der Granatapfel nimmt eine besondere Stellung innerhalb der verschiedensten Symboldarstellungen weltweit ein. Mit seinen vielen Kernen steht er vor allem für Fruchtbarkeit. In Griechenland war er deshalb Aphrodite, Hera und Demeter geweiht. Im antiken Rom trugen jungvermählte Frauen Kopfkranze aus den Zweigen der Granatapfelbäume, um die Fertilität zu steigern.

In China ist der Granatapfel als Zeichen für viele tüchtige Nachkommen und eine glückliche Zukunft bekannt. Neben weiteren Bedeutungen des Granatapfels gilt speziell das Öffnen der Schale in einigen Kulturkreisen auch als Symbol der Defloration der Frau.³

Das bekannte Sprichwort *Liebe geht durch den Magen* nutzte die Edeka-Werbezeitung für die 18. Kalenderwoche 2005 (S. 3) als Überschrift für ein Rezept für die Zubereitung von Viktoriasee-Barsch. W. Schmidt zitiert einen bekannten Arzt, der unser Sprichwort auf die frühe Mutter-Kind-Beziehung zurückführt:

Schon als Säugling hat unser Organismus gelernt, dass uns Saugen an der Mutterbrust beruhigt... In dieser Ur-Situation der 'ersten anlehnenen, abhängigen Liebe' lerne schon das Neugeborene, dass es 'etwas in Gegenwart von jemand anderem genießen' darf (Schmidt 2012: 77).

Tatsache ist, dass neben aller erotischen Bedeutung verschiedener Speisen, neben dem Glauben an Aphrodisiaka mit der sprichwörtlichen Redensart scherzhaft vor allem die allgemeine Erfahrung ausgedrückt wird, dass jemand, der gut kochen kann, leicht die Zuneigung anderer gewinnt und bewahren kann (DZR 2007: 497). Wahrscheinlich hat diese Volksweisheit jedoch weniger mit dem Kochen, als vielmehr damit zu tun, dass Verliebte das berühmte *Kribbeln im Bauch*, *die Schmetterlinge im Bauch* fühlen, *die Flugzeuge* oder *Hummeln* oder wie auch immer, die einem im Magen umherschwirren, wenn man verliebt ist (s.a. Schmidt 2012: 75).

Von der Aktivität des Sprichwortes zeugen auch hier vielfältige Transformationen, Parodien: *Liebe geht durch den Magen, aber nicht an Komatagen*; *Die Liebe geht durch den Wagen* (Kavaliere mit Auto finden bei den Mädchen leichter Anklang als solche ohne, ab ca. 1950 – Küpper 1993: 497). Wolfgang Mieder zeigt eine ganze Kaskade solcher Umbildungen:

Die Liebe geht durch das Kochen;

Die Liebe geht durch den Magen - Die Ehe geht übers Bankkonto;

Die Liebe kommt mit dem Wagen;

Liebe geht durch die Nase;

Die Liebe geht durch den Magen - wohin? Auch die unglückliche Liebe geht durch den Magen, oft sogar durch die Magenwand;

Liebe, die durch den Magen geht, scheidet sich aus;

Liebe geht durch den Magen - deshalb ist nach dem fünfzigsten Jahr Diät geboten: Liebe, die nur durch den Magen führt, führt zu Verstimmungen;

Liebe geht durch den Magen, Pils durch die Blase;

Arbeitsessen: Auch die Liebe zum Geschäft geht durch den Magen;

³ URL: <http://suite101.de/article/liebessymbole---ihre-geschichtliche-und-kulturelle-bedeutung-a-121406> (13. 11. 2012).

*Liebe geht durch den Magen, aber nur bei oralem Sex;
Liebe geht durch den Magen. Deshalb die häufigen Magenbeschwerden (diese und weitere bei Mieder 1998: 167-171).*

Auch das russische Äquivalent *Путь к сердцу мужчины ведет (лежит) через [его] желудок* wird ganz aktiv transformiert:

*Женщина, думающая, что путь к сердцу мужчины лежит через желудок, метит слишком высоко;
Путь к сексу, мужчина, лежит через кошелек;
Путь к сердцу мужчины ведет через его желудок, но есть женщины, которые знают более короткий путь;
Путь к сердцу мужчины обычно лежит; Путь к сердцу мужчины стоит! (Вальтер, Мокиенко 2010: 397).*

Bei solcher Aktivität des Sprichwortes und seinem antiken Hintergrund ist es nicht verwunderlich, dass auch dieses in den europäischen Sprachen weit verbreitet ist. Vgl.

slowenisch: *Ljubezen gre skozi želodec;*
russisch: *Путь к сердцу ведёт через желудок; Путь к сердцу мужчины лежит через его желудок;*
polnisch: *Droga do serca wiedzie przez żołądek;*
tschechisch: *Láska prochází žaludkem;*
slowakisch: *Láska ide cez žalúdok;*
englisch: *The way to a man's heart is through his stomach;*
französisch: *Le flambeau de l'amour s'allume à la cuisine. On s'attache qn en lui mijotant de bons petits plats;*
spanisch: *El amor entra por el estómago. A un hombre se le conquista por el estómago;*
italienisch: *Prendere qcn. per la gola; L'uomo si prende per la gola;*
ungarisch: *A férfiembert a gyomrán keresztül lehet megfogni* (Einen Mann kann man durch seinen Magen angeln).

Wir sehen also, dass gutes Essen und Zuneigung durchaus zusammen gehören, dass ein Kerzenschein-Dinner der Zweisamkeit sehr förderlich sein kann. Und das - wenn man dem Sprichwort glauben darf - auf faktisch der ganzen Welt.

Aber macht Liebe auch blind, wie ein weiteres Sprichwort behauptet? Tatsache ist, dass starke Gefühle für einen anderen Menschen eine kritische Sicht auf dessen Fehler oder Schwächen oder auf die negativen Seiten einer Sache verhindern. *Liebe macht blind* gebrauchen wir im Allgemeinen, wenn jemand in seiner Verliebtheit Schwächen des geliebten Wesens nicht wahrnimmt. Auch hier finden wir einen antiken Hintergrund, das Sprichwort geht auf Platons Dialog »Nómoi« (»Über die Ge-

setze«) zurück, wo sich die Stelle »Der Liebende wird blind gegenüber dem Gegenstand seiner Liebe« allerdings auf die übermäßige Selbstliebe bezieht (DZR 2007: 498). Auch diese Parömie hat somit einen semantischen Wandel durchlaufen und »wird in vielen europäischen und auch in nicht europäischen Sprachen aktiv verwendet, z.B. im Armenischen, im Arabischen, im Chinesischen und im Japanischen (Paczolay 2002: 400), häufig in der Form »Liebe ist blind« (s.u.). Erste schriftliche Fixierungen stammen aus dem 13. Jahrhundert (Italienisch), im Englischen aus dem 14. Jahrhundert, das Russische kennt dieses Sprichwort seit 1735, das Deutsche seit 1812 (ebd.). Vgl.

slowenisch: *Ljubezen je slepa*;

serbisch: *Љубавје слијена*;

bulgarisch: *Любовта е сляпа*;

russisch: *Любовь слепа; У любви нет глаз*;

weißrussisch: *Каханне і разумнага асляпляе*;

ukrainisch: *Любов сліпа [доведе до біди і попа]; Солом'яний парубок, а золоту дівку бере*;

polnisch: *Miłość jest (bywa) ślepa; Miłość zaślepia*;

tschechisch: *Láskaje slepá*;

slowakisch: *Láskaje slepá*;

obersorbisch: *Cělna lubosć mozy mući* (wörtl.: »Wollust umnebelt den Verstand«);

englisch: *Love is blind; Love makes one (the mind) blind; The eyes of love are blind; Beauty lies in lover's eyes (the eye of the beholder)*;

dänisch: *Kærlighed gør blind*;

italienisch: *L'amore è cieco*;

rumänisch: *Dragostea e oarbă*;

ungarisch: *A szerelem vakká tesz*.

Einen ähnlichen Gedanken drücken weitere Parömien aus: *Liebe macht auch die Weisesten zu Narren*. Parallelen in anderen Sprachen hierzu bei Wander (III: 152):

französisch: *Folles amours font les gens bêtes; Salomon en idolatra, Samson y perdit ses lunettes, bienheureux est qui rien n'y a*;

italienisch: *Chi hà amor in seno, hà li sproni a fianchi, e le ali a piedi*;

lateinisch: *Ludit amor sensus, oculos praestringit et aufert libertatem animi et mira nos fascinat arte*.

Bei Röhrich (2001, 3: 964) finden wir: *Die Liebe macht kluge Leute zu Narren*. Bereits die alten Lateiner hatten ähnliche Hinweise: *Insano nemo in amore videt* (wörtl.: »Keiner, der sinnlos verliebt ist, sieht klar«); *Quisquis amat cervam, cervam putat esse Minervam; Quisquis amat ranam, ranam putat esse Dianam* (wörtl.: »Wer eine Hirschkuh liebt, hält sie für Minerva«; »Wer einen Frosch liebt, hält ihn für

Diana«); *Scilicet insano nemo in labore videt* (wörtl.: »Wer bis zum Wahnsinn verliebt ist, ist blind«; In medias res 2011: 14757). Vgl. auch bei Wander (III: 153): *Liebe macht trübe*.

Die dem Sprichwort zugrunde liegende allgemeine und in vielen Sprachen parömiologisch geformte Erkenntnis wird mitunter in Frage gestellt: *Liebe macht nicht blind. Sie öffnet vielmehr erst die Augen für das, worauf es ankommt*. Andererseits wird das Sprichwort aber auch vielfach scherzhaft transformiert:

Liebe macht blind, mit Petting kurzsichtig;

Liebe macht blind und nicht selten ein Kind (Röhrich 2001, 1: 18);

Liebe macht blind, darum tasten sich die Verliebten ab; Liebe macht blind, aber glücklich;

Liebe macht blind - indem sie blendet;

Liebe macht solange blind, bis einem die Augen aufgehen;

Liebe macht blind - aber wer heiratet, kann plötzlich wieder sehen;

Eigenliebe macht blind;

Liebe macht nicht nur blind - sie muss wohl auch taub machen;

Liebe macht blind, aber meist handelt es sich dabei um hormonell bedingten blinden Alarm;

Liebe macht blind, weil wir bei uns selbst immer beide Augen zudrücken;

Liebe macht blind, Hass blindwütig;

Werbung macht blind (diese und weitere bei Mieder 1998: 171-177);

Liebe macht blind - bis die Beziehung ins Auge geht (so bei Mieder 2004: 26).

Bleibt zu fragen, wie es mit einer alten Liebe ist, denn *Alte Liebe rostet nicht*. Dieses in Europa weit verbreiteten (s.u.) und auch in vielen deutschen Dialekten vorhandene Sprichwort meint, dass die Zuneigung oder Begeisterung für geliebte Menschen oder auch Dinge oft nicht versiegt, auch wenn jemand eigentlich nichts mehr mit diesen Dingen oder Menschen zu tun hat (DZR 2007: 28). Auch hier stoßen wir auf antike Quellen: Das Sprichwort findet sich bereits im Lateinischen in *Vetus amor non sentit rubiginem* (wörtl.: »Alte Liebe kennt keinen Rost«; In medias res 2011: 17222). Somit ist es auch nicht verwunderlich, dass wir es in gleicher oder ähnlicher Form in vielen europäischen Sprachen finden. K.F.W. Wander (Wander III: 129) bemerkt dagegen:

Die alte Liebe muss sich aber doch unter Umständen sehr wesentlich von der jungen unterscheiden, denn ein hebräisches Sprichwort sagt: Als die Liebe noch jung (stark) war, konnten wir auf der Breite eines Schwertes sitzen, jetzt haben wir nicht mehr auf einem sechzig Ellen breiten Diwan Platz.

Verstärkend wirkt *Alte Liebe rostet nicht, neue holt der Teufel nicht* oder *Alte Liebe rostet nicht und frisches Brot, das schimmelt nicht*. Denselben Gedanken drückt das bei Simrock (6475) genannte *Alte Liebe rostet nicht und wenn sie zehn Jahr im Schornstein hinge (im Rinnstein liegt)* aus. Vgl. auch: *Neue Liebe kommt und geht, alte Liebe*

fortbesteht; lateinisch: *Cynthia prima fuit, Cynthia finis erit*. Vgl. auch mit gleicher Bedeutung: *Alte Liebe verliert die Wurzel nicht* (Wander III: 129)

Von der Bekanntheit und Aktivität des Sprichwortes *Alte Liebe rostet nicht* zeugen auch hier seine vielfältigen Transformationen: *Alte Liebe rostet doch; Auch alte Liebe rostet; Alte Feindschaft rostet nicht; Alte Liebe rostet nicht – wenn sie gut vergoldet ist; Alte Liebe rostet nicht – aber die liebe Alte; Porsche-Liebe rostet nicht; Alte Liebe mordet nicht; Kalte Liebe kostet nichts; Alte Vorurteile rosten nicht* (diese und weitere bei Mieder 1998, 165–167); *Alte Liebe kostet nichts* u.a.

Das schöne Sprichwort ist vielen europäischen Sprachen bekannt und wird aktiv verwendet, was auf eine Entlehnung aus dem Lateinischen hindeuten könnte, vgl.

slowenisch: *Stara ljubezen ne zarjavi*;

russisch: *Старая любовь не ржавеет (долго помнится)*;

ukrainisch: *Старої любові й іржа не їсть*;

polnisch: *Stara miłość nie rdzewieje*;

slowakisch: *Stará láska nehrdzavie*;

tschechisch: *Stará láska nerezaví*;

obersorbisch: *Stara lubosć korjena njezhubi* (wörtl.: »Alte Liebe verliert die Wurzeln nicht«); englisch: *Old love (An old flame) never dies; Old love does not rust*;

schwedisch: *Gammal kärlek rostar icke*;

niederländisch: *Oude liefde roest niet*;

französisch: *On revient toujours à ses premiers amours; Les vieilles amours ne s'éteignent point*;

italienisch: *Il primo amore non si scorda mai; Amor vero non diventa mai canuto*;

spanisch: *Quien bien ama, tarde olvida; Los viejos amores no se oxidan; Quien bien ama, bien desata*;

ungarisch: *Az igaz szerelem nem múlik el soha*.

Wie wir sehen, drücken sich Zuneigung und andere menschliche Gefühle in den Sprachen auf faktisch gleiche Weise aus.⁴

Literatur

BÜCHMANN, Georg, 2007: *Der Neue Büchmann – Geflügelte Worte. Der klassische Zitatenschatz*. München: Bassermann.

DZR 2007 = DUDEN. *Das große Buch der Zitate und Redewendungen*. Hrsg. v. d. Dudenredaktion. 2., überarb. und aktualisierte Aufl. Mannheim. Dudenverlag.

FINK ARSOVSKI, Željka i dr., 2006: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjižna.

⁴ *Wir wünschen Dir, liebe Erika, dass Du mit frischem Geist immer in einem gesunden Körper stecken mögest, dass Du auch in Zukunft mitunter vor Liebe blind bist, um uns unsere Fehler und Unzulänglichkeiten zu verzeihen. Gleichzeitig versichern wir Dir, dass unsere alte (und nicht nur phraseologische) Liebe nicht rosten wird. Erika, aller-aller herzlichsten Glückwunsch zu Deinem wunderbaren jungen Jubiläum!*

- IN MEDIAS RES 2011 = *Lexikon lateinischer Zitate und Wendungen*. 3., überarbeitete und erweiterte Ausgabe. Ernst Bury (ur.). Berlin: Directmedia. Digitale Bibliothek Band 27.
- JOHN, Johannes, 2005: *Reclams Zitate-Lexikon*. 6. Auflage. Stuttgart: Philipp Reclam jun.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2004: Poimovanje metafore v kognitivnem jezikoslovju. Čas je denar - tako rečemo = tako mislimo. Marko Jesenšek (ur.): *Slovenski jezik in literatura v evropskih globalizacijskih procesih*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 56-77.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2007: »Metafore«, v katerih govorimo v slovenščini frazeološko. Konceptualnometaforična analiza frazemov govorjenja. Erika Kržišnik, Wolfgang Eismann (ur.): *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. 183-203.
- KÜPPER, Heinz, 1993: *Wörterbuch der deutschen Umgangssprache*. 1. Aufl. 1987. 5. Nachdr. Stuttgart-Dresden: Ernst Klett Verlag.
- MIEDER, Wolfgang, 1998: *Verdrehte Weisheiten. Antisprichwörter aus Literatur und Medien*. Gesellschaft für deutsche Sprache. Wiesbaden: Quelle & Meyer.
- PACZOLAY, Gyula, 2002: *European Proverbs. In 55 Languages with Equivalent in Arabic, Persian, Sanskrit, Chinese and Japanese*. USA: DeProverbio.com.
- RÖHRICH, Lutz, 2001: *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*. 5 Bd. Herder/Spektrum. Bd. 4800. 5. Aufl. Herder, Freiburg, Basel, Wien.
- SCHMIDT, Walter, 2012: *Dicker Hals und kalte Füße. Was Redensarten über Körper und Seele verraten*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.
- WALTER, Harry, 2013: *Deutsch-Russische Sprichwörter. Historisch-etymologisches Wörterbuch mit europäischen Parallelen*. Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald.
- WANDER, Karl Friedrich Wilhelm, 1867-1889. *Deutsches Sprichwörterlexikon. Ein Hausschatz für das deutsche Volk*. Vol. I-V. Leipzig: F.A. Brockhaus, Ndr. Darmstadt, 1964; Ndr. Kettwig, 1987.
- ВАЛЬТЕР, Харри, МОКИЕНКО, Валерий, 2010: *Антипословицы русского народа*. Москва: Олма Пресс.
- БМШ 2008 = БЕРКОВ, Валерий Павлович, МОКИЕНКО, Валерий Михайлович, ШУЛЕЖКОВА, Светлана Григорьевна: *Большой словарь крылатых слов и выражений русского языка: ок. 5000 ед. В 2-х т. 2-е изд., испр. и доп. Т. 1. А-М*. Магнитогорск: МаГУ; Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität.
- СЕРОВ, Вадим, 2004: *Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений: Более 4000 статей*. Москва: Локид-Пресс.
- ШСП 2002 = МОКИЕНКО, Валерий Михайлович и др.: *Школьный словарь живых русских пословиц*. Санкт Петербург: Нева. ОЛМА-ПРЕСС.

Valerij Mihajlovič Mokienko

Диахроническая интерпретация и когнитивная фразеология

Ključne besede: frazeološka kognitologija, frazeološki slovar, lingvo-kulturološka analiza frazemov, kulturna komponenta frazema

Key words: phraseological cognitology, the dictionary of phraseology, linguo-culturological analysis of the phrasemes, culturally marked components of the phrasemes

Профессор Эрика Кржишник давно и успешно занимается словенской и славянской фразеологией, активно участвует в работе нашей Фразеологической комиссии. Диапазон её научных интересов чрезвычайно широк и уже потому избрать тему для статьи в её юбилейный сборник было и легко, и нелегко. Легко потому, что широта интересов Юбилера позволяет посвятить ей статью на практически любую тему современной славистики. Нелегко потому, что из множества тем избрать особо актуальную и любимую ею можно, лишь основательно проштудировав основные научные труды, отражённые в её библиографии. Прделав такое предварительное исследование, я ещё раз убедился, что научные интересы Юбилера имеют две доминанты: описание словенской фразеологии на фоне инославянской и – шире – общеевропейской и анализ её когнитивных аспектов.

Первая доминанта нашла своё выражение в участии Э. Кржишник в составлении многоязычного словаря славянской компаративной фразеологии, инициированного её верной научной подругой и соратницей проф. Ж. Финк (Fink Arsovski 2006). Вторая запечатлелась в целой серии статей, посвящённых злободневной отрасли лингвистики – когнитологии в зеркале фразеологии (ср., напр.: Kržišnik 2004).

Проникшись идеями А. Вежбицкой, В.Н. Телии, Н.Ф. Алефиренко и других когнитологов, Э. Кржишник не просто перенесла достижения этой молодой дисциплины на словенский языковой материал, но и предложила новые интерпретации, а самое главное, – отнеслась к теории и практике когнитивизма с известной долей здорового критицизма, позволяющего по-новому расставить акценты в воззрениях своих предшественников.

Это и понятно: как известно, пробным камнем любой теории является практика. И проф. Э. Кржишник, оперирующая в своих трудах богатым материалом словенского и других языков, давно осознала одно из самых больших заблуждений фразеологической когнитологии – переоценку национального компонента в ущерб общеславянскому и общеевропейскому. В этом осознании её укрепляет и словарная работа.

Именно поэтому моя статья в юбилейный сборник Э. Кржишник посвящена современной лексикографической практике, основанной на когнитивной теории. В России пока появились два словаря такого рода – «Большой фразеологический словарь русского языка» под редакцией В.Н. Телии (БФС) и «Фразеологический словарь: Культурно-познавательное пространство русской идиоматики [Текст]» Н. Ф. Алефиренко и Л. Г. Золотых (Алефиренко, Золотых 2008). Эти словари вобрала в себя наиболее значимые и продуктивные идеи фразеологической когнитологии, но в то же время унаследовали от последней и некоторые «узкие места».

Цель лингвокультурологических исследований, по формулировке В.Н. Телии, – «выявить во фразеологизмах как языковых знаках репертуар воплощённых в их содержание и форму культурных Смыслов, выделить те средства и способы, на основе которых возможна интерпретация фразеологизмов в контексте культуры, и на этой основе определить их роль как знаков «языка» культуры» (БФС: 778).

Для достижения этой цели необходима последовательная аналитическая процедура, которая делает выявление культурных смыслов ФЕ поэтапной расшифровкой своеобразного палимпсеста, аккумулировавшего различные слои языкового подсознания. Это, по словам В.Н. Телии, и соотнесение культурных слоёв, сокрытых внутренней формой ФЕ с концептами культуры, и истолкование языковых сущностей в «пространстве» фразеологических концептов, и диагностика специфичности знаковой функции ФЕ как квалификаторов концептосфер разного типа, и характеристика текстовых мутаций фразеологии в качестве культурных слоев знаков «языка» культуры, и выявление факторов, обеспечивающих постоянную вариативность и вместе с тем устойчивость ФЕ во времени и пространстве, обеспечивающих единство их формы и содержания.

Симбиоз этих этапов в «Большом фразеологическом словаре» достигался не только длительным и последовательным трудом его составителей, но и обеспечивался постепенным развитием фразеологической и общей когнитологии. Как и любое новое направление науки, когнитология выросла на добротной возделанной почве предшествующих лингвистических теорий. Экскурсы в её предысторию показывают её преемственность и с дидактической системой Яна Амоса Коменского (к трудам которого, видимо, восходит и сам термин *картина мира*, книга которого (изданная в 1658 г.) так и называется – «*Svět v obrazech*» – «Мир в картинах»), и к известным постулатам

А. Гумбольдта, и к мощному направлению конца XIX века «Слова и вещи» (Wörter und Sachen), и к идеографии и теории семантического поля, и к лингвострановедению и этнолингвистике. И как обычно, новый виток возвращения лингвистического бумеранга обрёл и свои новые цели, и свои новые задачи. В послеперестроечных условиях наша русистика увидела в когнитологии и в поисках «языковой картины мира» новые стимулы для углублённой реконструкции собственно национального духа нашего языка и нашей ментальности. Позитивность таких поисков несомненна и результаты их налицо. Вместе с тем, отрыв от историко-этимологической и сравнительно-межъязыковой основы таких поисков, созданной классиками языкознания, привёл и к поверхностности выводов некоторых когнитологов, и к субъективной переоценке специфичности русского языка и «загадочной русской души» (см. об этом подробнее: Мокиенко 2008).

«Большой фразеологический словарь», созданный группой В.Н. Телия, и «Фразеологический словарь: Культурно-познавательное пространство русской идиоматики» Н. Ф. Алефиренко и Л. Г. Золотых стали важными этапами теоретического и практического преодоления разрыва между синхронным и монолингвальным подходом к когнитологии и традиционным сравнительно-историческим и сопоставительным языкознанием. Возвращение к доказуемым лингвистически этимологиям многим ФЕ, описываемых в этих словарях, придало их культурологическим комментариям объективность и тем самым поставило реконструкцию фразеологической картины мира на прочную основу.

В самом деле: реконструкции «чисто русских» элементов нашей фразеологической картины мира в работах многих современных когнитологов ещё производятся на основе набора тех данных о происхождении ФЕ, которые нам, фразеологам, поставили ещё в XIX веке этнографы, фольклористы и паремиологи. Вот почему при таких реконструкциях авторы поддаются волюнтаристическим «подсказкам» собственной интуиции и нередко избирают ту из многих расшифровок внутренней формы ФЕ, которая лучше (по их мнению) подходит к их дедуктивно-когнитивному конструкту. Такой подход в целом понятен, поскольку он обусловлен значительным отставанием европейской и отечественной исторической фразеологии от фразеологии синхронической, быстро развившейся с 40-х годов прошлого века благодаря импульсам, которые нашей дисциплине дали известные труды В.В. Виноградова. Историческая фразеология ещё до сих пор окончательно не выросла из дилеммы «этнография или лингвистика» и строго лингвистическая методика её диахронического анализа, равноположенная этимологическим методам младограмматики, ещё разрабатывается и обсуждается (Мокиенко 1989).

Названные словари, несомненно, стали ещё одним мощным практическим стимулом для дальнейшего развития нашей исторической фразеологии. В самих теоретических постулатах и структуре Словаря под редакцией В.Н. Телии диахроническая реконструкция исходного образа описываемых

ФЕ прямо связывается с развёрнутым описанием в нём лингвокультурологической информации. Так, второй критерий отбора материала для Словаря предусматривает включение в него ФЕ, «в которых просматриваются древнейшие культурные слои, восходящие к моделирующим мирообустройство архетипическим и мифологическим формам осознания мира, к религиозным формам мировосприятия» (БФС: 777). К ним отнесены в основном библейские и фольклорные выражения.

Соотнесение ФЕ со сферой культуры как особой знаковой системы в виде культурологического комментария во второй основной части словаря «способствует прояснению мотивированности культурных смыслов в значении фразеологизмов». Тем самым сама приоритетность такого описания имеет диахроническую направленность.

В словаре эвристически разграничиваются три «зоны» культурологического комментария:

1. Этимологическая «зона», служащая для пояснения слов-компонентов или фразеологизма в целом с затемнённой внутренней формой;
2. Страноведческая «зона», где разъясняется значение безэквивалентной лексики, входящей в состав русских фразеологизмов.
3. «Зона» собственно культурологического комментария, т.е. истолкование ФЕ в пространстве культуры.

Как видим, первые «зоны» практически полностью привязаны к фразеологической ретроспективе, т.е. исходной мотивировке ФЕ, восстанавливаемой именно с помощью историко-этимологического анализа. Более того, сами авторы «Послесловия» оговаривают размытость между двумя первыми «зонами», тем самым подчёркивая именно этимологическую подоплёку культурологической информации, подаваемой в Словаре.

И действительно, прямую зависимость культурологического комментария от диахронической реконструкции его первичного образа легко доказать.

Может ли чисто лингвистическая, историко-этимологическая реконструкция изменить когнитологические комментарии в «Большом фразеологическом словаре» и «Фразеологическом словаре: Культурно-познавательное пространство русской идиоматики [Текст]»? Как представляется, может, ибо славянские и немецкие параллели часто убедительно уточняют или даже опровергают расшифровку исходного образа, предлагаемого в этих словарях. Следовательно, культурологическая корректировка фразеологии здесь прямо привязана к её объективной образной ретроспективе, добытой историко-этимологическим анализом.

Именно в таких коррекциях мы, члены Петербургского фразеологического семинара и видим перспективы будущих фразеологических словарей когнитивного типа, в которых достижения когнитологии будут органически совмещены с результатами современных историко-этимологических и сопоставительных штудий в области фразеологии.

Хочется подчеркнуть, что такое научное взаимодействие уже началось. Нам, диахронистам, особенно отраднo читать «Большой фразеологический словарь» ещё и потому, что из полутора тысяч словарных статей не менее одной тысячи включают прямые отсылки к этимологиям, представленным в двух наших словарях – «Историко-этимологическом словаре русской фразеологии» (БМС 2005) и в словаре «Фразеологизмы в русской речи» (Мелерович, Мокиенко 1997, 2001, 2005). Причём сделано это в высшей степени корректно: каждая ссылка исключительно точно паспортизируется и наши этимологии плавно перерастают в собственно культурологические комментарии составителей Словаря. Для нас, авторов двух названных словарей, и всего нашего Фразеологического семинара, такой подход особо дорог не только в силу востребованности наших многолетних расшифровок русской и славянской фразеологии, но как знаковое явление – как знамение наступившего в нашей Фразеологии симбиоза синхронического и диахронического анализа ФЕ, как реальное доказательство лексикографического единения историко-этимологической и когнитивной ипостасей отечественной фразеологии и фразеографии. И здесь В.Н. Телия и её творческая группа опережает лексикографические и когнитологические идеи многих европейских центров фразеологии.

Перспективность лексикографической разработки отечественной фразеологии в культурологическом ключе неоспорима. Наш Петербургский фразеологический семинар продолжает свою работу по уточнению и расширению историко-этимологических экскурсов, предложенных для 6 тысяч русских идиом. Такая работа требует дифференцированного подхода к ФЕ различного когнитивного типа. Обрисуем в общих чертах типологию соответствующих выражений.

1. Чисто русские обороты с мотивировкой, отражающей реалии традиционной русской материальной культуры – напр., *мерить одним аршином, хлебнуть горя, (сапоги) каши просят, хоть кол на голове теши, развесистая клюква, квасной патриотизм* и т.п.

2. Русские выражения с мотивировкой, отражающей реалии традиционного представления о русской духовной культуре. Таковы, напр., ФЕ *дорога к храму, душа нараспашку у кого, души не чаять в ком., в чём, и книги в руки кому* и т.п.

3. Русские обороты с мотивировкой, отражающей реалии традиционной русской материальной либо духовной культуры, но на генетическом уровне имеющие широкие ареальные проекции в некоторых славянских и неславянских языках. К ФЕ этого типа можно отнести *бить баклуши, бросать каменщик в чей огород, бросать пыль в глаза, отложить в долгий ящик* и т.п.

4. Русские ФЕ, имеющие весьма широкие интернациональные мотивационные корни (как генетические, так и типологические), но и носителями языка, и многими интерпретаторами нашей фразеологии воспринимающиеся как собственно русские, национально маркированные. Историко-этимологическая задача «корректировки» такого рода «национализации» ФЕ

представляется особо актуальной, ибо сужение сферы их распространения отрывает русскую языковую картину мира от общеевропейской и мировой. Таковы, напр., ФЕ *вертеться как белка в колесе, держать камень за пазухой, заткнуть за пояс, наступать на грабли* и т.п.

Нужно сказать, что составители «Большого фразеологического словаря» уже многое сделали, чтобы этот справочник был «словарём расширения» европейского пространства русской фразеологии.

Перспективой дальнейшей работы в этом направлении может стать именно «переквалификация» фразеологических русизмов в фразеологические европеизмы. Такова, например, словарная статья о ФЕ с компонентом *медведь* – *делить шкуру неубитого медведя* (БФС: 168–169), составленная Д. Б. Гудковым. Культурологическая интерпретация этой ФЕ исходит из «национальных особенностей» медвежьей охоты в России и восточнославянских мифологических представлений, связанных с «хозяином леса».

Комментарий к первому обороту таков:

«Образ фразеол. соотносится с зооморфным кодом культуры, в котором имена животных и названия частей их тел осмысляются как знаки «языка» культуры, указывающие на определённый комплекс качеств. **Медведь** занимает одно из важнейших мест в этом коде и в восточнославянской мифологии в целом, наделяется многозначной символикой. Он выступает как хозяин леса, самый крупный и сильный из его обитателей. Охота на **медведя** грозит серьёзными опасностями охотнику, который никогда не может быть заранее уверен в успехе. В образе фразеол. **неубитый медведь** символизирует ещё не достигнутую цель.

В образе фразеол. **шкура**, с одной стороны, метонимически отождествляется с жизнью (ср. *беречь свою шкуру*), с другой – символизируется как нечто ценное, желанное, выгодное (ср. *шкурные интересы*). Возможно, последнее связано с тем, что у восточных славян всегда высоко ценились шкуры некоторых животных, в Древней Руси они даже одно время служили эквивалентом денег...»

Историки этого крылатого выражения, однако, уже давно считают, что оно не собственно русское, а возникло на основе басни Ж. Лафонтена «Медведь и два товарища», либо является «конденсатом» французской пословицы *Il ne faut pas vendre la peau de l'ours avant qu'il soit pris* (букв. «Не следует продавать шкуру медведя, пока его не поймали (убили)»), использованной баснописцем. Сюжет восходит к Эзопу, поэтому оборот представлен и в других европейских языках – напр., нем. *die Bärenhaut verkaufen bevor man den Bären hat*, англ. *Don't sell the bear's skin, before you have caught the bear*. В русском языке выражение встречается уже в «Вестях-курантах» 1628 г., что свидетельствует о заимствованном его характере. Его несколько раз (1705, 1708) употребляет Петр I, у которого, вероятно, оно является калькой либо с голландского, либо с немецкого. (БМС 2005: 770). Пословица известна многим европейским языкам, напр.:

рус. *Не убив медведя, шкуру не продают;*
 бел. *Калі мядзведзь у лесе, то скуры не дзяруць;*
 укр. *невбитого ведмедя шкуру не ділять;*
 пол. *Jeszcze niedźwiedz w lesie, a już skórę targuj;*
 словац. *Nepredávaj popredku kožu z medveda;*
 болг. *Преди да убиеш мечката, не продавай кожата и; На жива мечка кожата се не продава* (Котова 2000, 91);
 словен. *Ne prodajaj kože, dokler medved v brlogu tiči;*
 англ. *Don't sell the bear skin before you have caught the bear;*
 нем. *Man muß die Bärenhaut nicht eher verkaufen, bis man den Bären hat;*
 фр. *Ne vendez pas la peau de l'ours avant de l'avoir tué* (Pavlica 1960, 420–421);
 ит. *Prima de vender la pele, bisogna copar l'orso; Non si vende la pelle prima che s'ammazzi l'orso* и др.

Ср. пословицы и поговорки с аналогичной структурой и смыслом, но иные по образу: словацк. *Ešte koža na baranu, už mäsiari pijú na ňu; Ešte vlka nezabili, už na jeho kožu pili;* серб. *Ражань готов, а зец у шуми (гори);* англ. *Don't count your chickens before they are hatched; First catch your hare [then cook him]* и т.п. Подобные параллели находят не только в древних европейских языках (напр., лат. *Priusquam mactaris, excorias, Ante lentem audere ollam*, но и восточных – напр., египетская пословица «Нельзя дарить шкуру пантеры, прежде чем её убьёшь» (Röhricht 1991, I: 149).

На основе пословицы подобные поговорки возникли во многих языках – как славянских, так и не славянских, напр.: бел. *дзяліць шкуру незабітага мядзведзя*, укр. *ділити шкуру небитого ведмедя*; чеш. *už kůži prodává, a medvěd (vlk) je ještě v lese*; англ. *to catch the bear before you sell his skin*; нем. *das Fell des Bären verkaufen, bevor...* Показательно и то, что словенская пословица *Ne prodajaj kože, dokler medved v brlogu tiči* не только активно употребляется в литературном языке, но и порождает многообразные варианты (Keber 1996, 1998, 2011). Все эти языковые факты позволяют усомниться в приписывании авторства выражения Ж. Лафонтену (1621–1695). Тем более, что в некоторых европейских языках, напр., немецком, оно зафиксировано более чем на столетие раньше рождения французского баснописца – в 1512 г., в произведении Т. Мурнерса «Закливание дурака» (Narrenbeschwörung). Л. Рёрих, приведший цитату из этой книги, возводит выражения *die Bärenhaut verkaufen, bevor man den Bären hat* и *des Bären Fell verkaufen, ehe der Bär gestorben ist* к популярному народному анекдоту (шванке), в которой два молодых охотника обещают хозяину трактира заплатить шкурой небитого медведя. Здесь же приводится и диалектный северо-восточный немецкий фразеологизм *das Bärenfell teilen, ehe er erlegt war* ‘о детях, стремящихся делить наследство ещё не умерших родителей’ (Röhricht 1991, I: 149), которая полностью соответствует по структуре и образности рус. *делить шкуру небитого медведя*.

Как видим, межъязыковое сопоставление убедительно показывает, что данная ФЭ не вписывается в привычное для нас представление о национальных особенностях русской охоты на медведя. Оно отражает древний культурологический европеизм, достаточно давно «обрусевший» в нашем языке, что и может в перспективе стать предметом соответствующего комментария, объединяющего, а не разделяющего Россию от Европы.

Как видим, дальнейшие перспективы когнитивного культурологического анализа неизбежно связаны с ретроспективой, т.е. диахроническим подходом к фразеологии. Историки славянской фразеологии могут сделать такой ретроспективный анализ поистине объективным, обеспечивающим достоверность культурологических комментариев, столь интересующих всех когнитологов. Исследования словенской фразеологии, принадлежащие перу нашего Юбиляра, делают такие перспективы реальными.

Литература

- АЛЕФИРЕНКО, Николай Федорович, ЗОЛОТЫХ, Лидия Глебовна, 2008: *Фразеологический словарь: Культурно-познавательное пространство русской идиоматики* [Текст]. М.: Изд-во «Элпис».
- БМС = БИРИХ, Александр Карлович, МОКИЕНКО, Валерий Михайлович, СТЕПАНОВА Людмила Ивановна, 2005: *Л.И. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь. Около 6000 фразеологизмов*. СПбГУ: Межкафедральный словарный кабинет им. Б. А. Ларина. Под ред. В. М. Мокренко. 3-е изд., испр. и доп. М.: Астрель: АСТ: Люкс.
- БФС = *Большой фразеологический словарь русского языка*. Значение. Употребление. Культурологический комментарий. Отв. ред. д-р филол. наук В. Н. Телия. М.: АСТ –Пресс Книга.
- КОТОВА Марина Юрьевна, 2000: *Русско-славянский словарь пословиц с английскими соответствиями*. Под ред. П. А. Дмитриева. СПб.: изд-во СПбГУ.
- МЕЛЕРОВИЧ, Алина Михайловна, МОКИЕНКО, Валерий Михайлович, 1997: *Фразеологизмы в русской речи. Словарь*. М.: «Русские словари».
- МЕЛЕРОВИЧ, Алина Михайловна, МОКИЕНКО, Валерий Михайлович, 2001: *Фразеологизмы в русской речи. Словарь*. изд. 2-е. М.: «Русские словари, Астрель».
- МЕЛЕРОВИЧ, Алина Михайловна, МОКИЕНКО, Валерий Михайлович, 2005: *Фразеологизмы в русской речи. Словарь* изд. 3-е. М.: «Русские словари, Астрель».
- МОКИЕНКО, Валерий Михайлович, 1989: *В. М. Славянская фразеология*. 2-е изд., испр. и доп. М.: «Высшая школа».
- МОКИЕНКО, Валерий Михайлович, 2008: Когнитивное и адогнитивное во фразеологии // Фразеология и когнитивистика: материалы 1-й Международной научн. конф. (Белгород, 4-6 мая 2008 года): в 2 т. отв. ред. проф. Н. Ф. Алефиренко. Белгород: Изд. БелГУ. – Т. 1. Идиоматика познания. 13–26.
- FINK ARSOVSKI, Željka i dr., 2006: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigra.
- KEBER, Janez, 1998: *Živali v prispodobah*. Celje: Mohorjeva družba.
- KEBER, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2004: Pojmovanje metafore v kognitivnem jezikoslovju. Čas je denar – tako rečemo – tako mislimo. Marko Jesenšek (ur.): *Slovenski jezik in literatura v evropskih globalizacijskih procesih*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 56–77.
- PAVLICA, Josip, 1960: *Frazeološki slovar v petih jezikih*. Ljubljana.
- RÖHRICH, Lutz, 1991: *Das große Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*. Bd. I–IV. Feiburg, Basel, Wien.

Diahronična interpretacija in kognitivna frazeologija

V poglavju je podana analiza dveh sodobnih ruskih frazeoloških slovarjev, zasnovanih v skladu s sodobnim leksikografskim pristopom, ki izhaja iz kognitivne teorije. Slovarja upoštevata najpomembnejše in plodne ideje frazeološke kognitologije, a med drugim podedujeta tudi njene »šibke točke« - ena najopaznejših, med katerimi je precejšnja vloga nacionalne komponente na račun splošnoslovanske in vseevropske komponente.

V poglavju se ugotavlja nedvomna perspektivnost kulturološke analize ruske frazeologije v slovarjih, kot sta *Veliki frazeološki slovar ruskega jezika* (ur. V. Telija) in *Frazeološki slovar: Kulturno-kognitivno (poučno) področje ruske idiomatike* (ur. N. F. Alefirenko in L. G. Zolotyh). Kognitivna slovarska predstavitev frazemov v večini primerov temelji na zgodovinsko-etimoloških ekskurzih - za ruske frazeme jih pripravlja Sanktpeterburški frazeološki seminar - ki zahtevajo diferenciran pristop za frazeme različnih kognitivnih vrst.

Posplošena tipologija ustreznih frazeoloških izrazov je naslednja:

1. Izvirno ruski frazemi, ki vsebujejo poimenovanja objektov tradicionalno ruske materialne kulture, npr. *мерить одним аршином* (dobesedno: *meriti z enim aršinom*, tj. ne delati razlik), *хлебнуть горя* (dobesedno: *srkniti gorje*, tj. doleteti koga veliko gorja), *(canoгу) каши просят* (dobesedno: *škornji prosijo kašo*, tj. škornji so se strgali), *хоть кол на голове теши* (dobesedno: *tudi če bo količke na glavi rezjal*, tj. nekdo je zelo trmast, trmasto vztraja pri svoji nameri), *развесистая клюква* (dobesedno: *košat rakitovec*, tj. nekaj je absurdno in neverjetno), *квасной патриотизм* (dobesedno: *kvasno domoljubje*, tj. slepo hvalisanje vsega svojega in zavračanje vsega tujega) ipd.

2. Ruski frazemi, ki odražajo tradicionalne predstave o ruski duhovni kulturi, npr. *дорога к храму* (dobesedno: *pot do svetišča*, tj. pot do resnice, pot do višjega duhovnega življenja), *душа нараспашку у кого* (dobesedno: *nekdo ima dušo na stežaj odprto*, tj. nekdo nima nobenih skrivnosti), *души не чаять в ком* (tj. imeti koga zelo brezmejno rad), *в чём, и книги в руки кому* (tj. nekdo je poznavalec, ugleden strokovnjak v nečem, zato se mu prepušča pravica odločanja) ipd.

3. Ruski frazemi, katerih sestava odraža stvarnost tradicionalne ruske materialne ali duhovne kulture, toda na genetskem nivoju obstajajo širše arealne projekcije v nekaterih slovanskih in neslovanskih jezikih. V to skupino spadajo npr. frazemi *бить баклуши* (dobesedno: *klati polena v trske*, tj. lenariti, prodajati lenobo), *бросать камень в чей огород* (dobesedno: *vreči kamen v čigav vrt*, tj. opazke, namigi letijo na koga), *бросать пыль в глаза* (*metati pesek v oči*), *отложить в долгий ящик* (*odložiti za daljši (nedoločen) čas*) ipd.

4. Ruski frazemi, ki imajo zelo široke internacionalne motivacijske korenine (tako genetske kot tudi tipološke), toda jih tako rojeni govorniki kot tudi številni razlagalci ruske frazeologije dojemajo kot izvirno ruske, nacionalno markirane. S tega vidika je ena najaktualnejših nalog zgodovinsko-etimološke analize »korekcija« take »nacionalizacije«, ker omejitev področja rabe teh frazemov izvzema rusko podobo sveta iz vseevropske in svetovne. Sem spadajo npr. frazemi *вертеться как белка в колесе* (dobesedno: *vrteti se kakor veverica v kolesu*, angl. *run round like a squirrel in a cage*, tj. brez počitka, brez prediha),

держатъ камень за пазухой (dobesedno: *skrivati kamen na prsih*, tj. zatajiti jezo nad kom; imeti namen maščevati se, škodovati komu), *заткнуть за пояс* (dobesedno: *zataknuti za pas*, tj. prekосити koga), *наступать на грабли* (dobesedno: *stopiti na grablje*, tj. ustreliti kozla, narediti nerodnost) ipd.

Sestavljavci *Velikega frazeološkega slovarja* so že veliko storili, da bi le-ta postal »slovar razširitve« evropskega obsega ruske frazeologije. Nadaljnja perspektiva v tej smeri je lahko prav »prekvalifikacija« frazeoloških rusizmov v frazeološke evropeizme.

Agnieszka Będkowska-Kopczyk

Emotions that move around and up. A cognitive analysis of Slovene verbal idioms formed by prefixed verbs

Ključne besede: predponski glagoli, glagolski frazemi, metaforične širitve, čustveni skripti
Key words: prefixed verbs, verbal idioms, cross-domain mapping, emotion scripts

1 Introduction¹

In cognitive linguistics, phraseological units² are explained as being motivated by people's conventional knowledge, which includes metaphorical and metonymic schemes of thoughts (Gibbs 1994: 277).³ As proven in cognitive studies conducted by Kövecses for English (1986, 1990, 2000) and other proponents of the cognitive approach to phraseology (e.g., Pajdzińska 1990; Nowakowska-Kempna 1995, 2000; Mikołajczuk 1998, 1999, 2009; Jemec 1998/99; Będkowska-Kopczyk 2004 for Slavic languages), idiomatic expressions, more than other lexical elements of language, reveal our understanding of abstract concepts, such as EMOTIONS.⁴ An overview of these studies suggests that there are two types of idiom referring to EMOTION concepts: (i.) idioms that reflect the folk ontology of emotions, i.e., language users' conventional knowledge about what emotions are, how they emerge and how they die, and (ii.) idioms that reflect people's perception of physical and social manifestations of emotions. The former are founded on ontological and spatial metaphors (Lakoff, Johnson 1980), e.g., EMOTION IS FIRE, and EMOTION IS A CONTAINER, respectively. The

¹ The analysis presented in this paper was prepared within the research project "Spatial Basis of Prefixed Mental Verbs. A Cognitive Approach" (FSS/2011/V/D3/W/0055/WS/U/0063) realized in 2011 at the University of Oslo, Norway. The author would like to thank Petra Obrul, Patricija Draksler and Katja Kovič for their comments on the Slovene data presented in this paper, as well as Angela Przelomski for the final proof reading of the manuscript.

² In this chapter I use the terms *phraseological units*, *idioms* and *idiomatic expressions* interchangeably; however, it should be noted that in cognitive theory of language a few additional terms are used to refer to idioms, e.g., *metaphorical linguistic expressions* (Lakoff, Johnson 1980), *fixed expressions*, *conventionalized expressions* (Lakoff, Kövecses 1987), and *conventional linguistic expressions* (Kövecses 1986).

³ Recent studies (Omazić 2005) demonstrate that conventional expressions can be successfully accounted for within the conceptual integration (or blending) theory (Fauconnier, Turner 2002) which are viewed as complementary to the theory of metaphor.

⁴ In this paper small capital letters denote concepts.

latter are motivated by metonymic correspondences in which somebody's physiological reactions and social behavior represent emotions, e.g., TREMBLING STANDS FOR ANGER OR FEAR, CURSING STANDS FOR ANGER. Both types of idiom can be used to describe emotion concepts in terms of an emotion scenario or script, i.e., prototypical sequences of emotional events.

In this chapter, I focus on the first type of idiom: Slovene verbal idioms⁵ formed by verbs combined with the prefix *o(b)-* 'around' or *vz-/z-* 'up, upwards',⁶ which refer to the first stage of the emotion script, i.e., the emergence of emotions. Firstly, I analyze the meanings of the verbal and nominal constituents of the idioms and discuss ontological metaphors of EMOTION. Then, I turn to a grammatical analysis of the idioms' structure and present how the metaphorical extensions of the prefixes' spatial meanings, i.e., moving around and moving upwards, integrate with the ontological metaphors. Whereas most cognitive studies of emotional phraseology are limited to a semantic analysis of the idioms' lexical structure (Kövecses 1986, 1990, 2000; Nowakowska-Kempna 1995, 2000), this chapter aims to demonstrate that a grammatical analysis of the idioms reveals new regularities in the internal structure of EMOTION metaphors. In that, we follow Glynn's (2002) assumption that a grammatical analysis of conceptual metaphors reveals characteristics of cross-domain mapping that are not evident in their lexicon.

1.2 EMOTION concepts in the light of semantic explorations

Idiomatic expressions reflect language users' knowledge of emotions which in the field of cognitive linguistics is defined as the *folk theory* or *model* of emotions (Kövecses 1986, 2000; Kövecses, Lakoff 1987). The adjective "folk" suggests that the theory is based on laymen's beliefs about what emotions are and how they flow. The term *folk theory* co-occurs with the terms *prototypical scenario* (Kövecses 1986; Kövecses, Lakoff 1987), *naïve psychology* (Apresjan 1994), *cultural script* (Wierzbicka 1999) and *cultural schema* (Sharifian 2011). What all these terms have in common is that they refer to a script-like knowledge of emotions that can be revealed through an analysis of conventional linguistic expressions like emotion terms and idioms.

One of the first lexical analyses of emotion terms involving a script approach was carried out more than forty years ago by Wierzbicka who studied the meanings of Polish emotion vocabulary. The author suggested defining emotions by comparing their prototypical causes and responses, i.e. bodily expressions and the physiological reactions caused by them, to a general and conventional schema of how emotions work (Wierzbicka 1971: 36).

⁵ In linguistic literature, the idiomatic expressions constituted by verbs are described as verbal idioms or verbal phrasemes. In Slovene, this type of idiom is labeled as: *glagolske besedne zveze* (Toporišič 2000), *glagolski frazemi* (Kržišnik 1994) or *glagolski reki* (Gantar 1996/97).

⁶ In the Slovene reference grammar (Toporišič 2000), the prefixes *vz-* and *z-* are regarded as allomorphs (see also Bajec 1957). The same applies for *ob-* and *o-*.

In the middle of the eighties, Lakoff and Kövecses analyzed American English idioms indicating anger (Lakoff, Kövecses 1987). They followed Lakoff and Johnson (1980) who argued that fixed expressions are manifestations of conceptual metaphors and metonymy. A conceptual metaphor brings two distinct domains, or concepts, into correspondence with each other (“x is y” relation). One of the domains is typically physical or concrete (the source domain), whereas the other one is abstract (the target domain). A conceptual metonymy involves a single domain, or concept. They provide mental access to a domain through a part of the same domain or to a part of a domain through another part in the same domain (“x stands for y” relation). Lakoff and Kövecses elaborated a number of metaphors underlying the concept of ANGER which together provide a certain prototypical model. The model has a temporal dimension and can be conceived of as a prototypical scenario of anger. Lakoff and Kövecses (1987: 213–214) identified five stages of an anger scenario; however a scenario (or a script) of any emotion flow can be reduced to at least three stages: an emotion-arousing event (the emergence of an emotion), the existence of the emotion and the manifestations of that emotion (Caluianu 2005).

Both Wierzbicka’s lexical analysis of emotion terms and Lakoff and Kövecses’s metaphorical and metonymical understanding of emotion concepts serve as a starting point for the analysis of the language of emotions across many languages (for a review, see Będkowska-Kopczyk 2012a). The following analysis keeps to the latter approach; however, due to the limited scope of this chapter we focus only on expressions that reflect the first stage of the emotion scenario. As has been already pointed out, the aim of the study is to find out how the emotion-arousing event is reflected in grammar. Thus, the analysis also follows principles of construction grammar (Goldberg 1995), according to which the combinations of prefixes and verbs form abstract argument structure constructions. Prefixes denote the core event-structure schema consisting of a spatial configuration between two event participants: a more salient figure (a trajectory, hereafter TR) and a figure being its point of reference (a landmark, hereafter LM) (Langacker 1987).⁷ Meanwhile, the verbs contribute the source domain (literally, metaphorically or metonymically). We demonstrate that in the verbal idioms in question, the verbs metaphorically contribute the source domain (e.g., a person, fire, liquid) whereas the prefixes express a spatial image schema (i.e., CIRCLE in *o(b)-* and UP in *vz-/z-*) that is metaphorically extended into the domain of emotions. Since prefixes change the verbal aspect, it is assumed that a spatially-motivated meaning of a prefix blends with its meaning in the temporal domain.

⁷ Langacker (1991) explains the interactions between the scene participants by means of the notion of an action chain. Because the prefixes denote motional events, the most salient participant of the relationship profiled by a verb (the TR) is a source of energy that drives its motion in relation to a spatial reference point (the LM).

2 The analysis

The verbal idioms have been selected on the basis of the internet edition of *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ). The data has then been verified in the corpuses of written and spoken Slovene: Nova beseda and Gigafida.

2.1 *O(b)-* in Slovene verbal idioms

There are three *ob-* verbs that form idioms denoting the emergence of emotions: *obiti* ‘go around’, *objeti* ‘embrace’ and *obliti* ‘spill all over’:⁸

(1) *groza/strah/jeza koga obide* ‘to become terrified/frightened/angry’ (literally: ‘terror/fear/anger-Nom is going around sb-Acc’)

(2) *groza/žalost koga objame* ‘to become terrified/sad’ (literally: ‘terror/sadness-Nom is embracing sb-Acc’)

(3) *groza/strah koga oblije* ‘to become terrified/frightened’ (literally: ‘terror/fear-Nom is spilling all over sb-Acc’)

The verbs are transitive and occur in conjunction with two nominal complements; the nominative complement denotes strong, short-term negative emotions, such as terror, fear and anger (*obiti*), terror, and sadness (*objeti*), and terror and fear (*obliti*), meanwhile the accusative complement denotes a person who becomes emotionally agitated (i.e., terrified, frightened, angry or sad).⁹ The verbal constituents of the idioms refer to actions that in a physical realm are performed by people (walking around and embracing) and liquids (spilling all over). Since the action denoted by the verbs in (1) to (3) is perceived as being performed by an emotion, which metaphorically displays agentive features, the idioms metaphorically extend their meaning into the domain of EMOTION. We assume that the idioms in question are based on the following ontological metaphors: EMOTION IS A PERSON (1) and (2), and EMOTION IS LIQUID in (3).

Let us focus now on the semantics and grammatical features of *ob-* in the verbs in question. The spatially-based meanings of the prefix are based on the notion of circularity which can be elaborated at least twofold: (i.) the salient figure (TR) is

⁸ SSKJ does not attest verbal idioms with *obliti*. They are included in the analysis because they are attested in the corpuses, e.g., *Še danes, ko se spomnim na to, me oblije groza* ‘Even today, when I think of it, I become terrified’ (literally: ‘terror is spilling all over me’) (Gigafida). On the other hand, SSKJ attests the verbal idiom *strah koga obleti* ‘to become frightened’ (literally: ‘fear is flying around sb.’), whereas there are no records in the corpuses, and therefore the idiom is not analyzed.

⁹ Mental verbs, such as verbs of emotion, perception and cognition, comprise two types of verbs: experiencer-object and experiencer-subject. The former are causative verbs and imply that a stimulus (coded as subject) causes the experiencer (coded as object) to enter a mental state whereas the latter imply that it is the experiencer (coded as subject) who enters a mental state in response to the stimulus (Croft 1991). Since the affected person is coded in the accusative case, it is assumed that the idioms, like experiencer-object emotion verbs, imply experiencer-object.

moving around another figure (LM) on a circular path, as in non-causative *obiti* in which the TR does not come into contact with the LM, (ii.) the TR is surrounding a LM with an action, as in *objeti*, in which the TR does come into circulating contact with a LM and affects the LM with an action. The second meaning of *ob-* can be further elaborated in that the TR is surrounding a LM with some material or substance (i.e., covering), as in *obliti*, in which the TR comes into full surface contact with the LM (Będkowska-Kopczyk, Lewandowski 2012). All spatial meanings of *ob-* can be metaphorically extended to non-spatial domains. In verbs forming the idioms in (1) to (3), *ob-* indicates that an emotion metaphorically circulates around people, and more precisely, is walking around (1), embracing (2) and spilling all over them (3). The metaphorical action performed by the emotion (coded as agent) is viewed as being completed and bringing about a change of a person's mental state - from neutral to emotional (cf. change is motion metaphor, Lakoff, Johnson 1999). Thus, it is assumed that in the emotion domain, the spatially-based meaning of *ob-* related to circularity becomes integrated with causativeness. One may find it intriguing why *obiti* displays causative features only in metaphorical uses. It is argued that the prefix *ob-* in *obiti* used metaphorically indicates that the given emotion takes full control over the affected people (see Pajdzińska 1990; Będkowska-Kopczyk 2004) whereas its meaning in the spatial realm does not imply any control factor. Following Tabakowska (2002: 5) who states that the meaning of *ob-* cooperates with the prototypical meaning of the accusative case, denoting that the agent's action is performed holistically on the entity in the accusative, one can argue that in the domain of emotions, the verbal prefix and the case cooperate even more closely than in a spatial realm.

The grammatical analysis of the idioms (1) to (3) enriches the lexical one by offering the following spatial characterization of ontological metaphors in terms of circularity: EMOTION IS A PERSON WHO IS WALKING AROUND ANOTHER PERSON in (1), EMOTION IS A PERSON WHO IS SURROUNDING ANOTHER PERSON WITH THEIR ARMS in (2), and EMOTION IS LIQUID THAT IS SPILLING ALL OVER A PERSON in (3). In all examples EMOTIONS are conceptualized as external states or forces¹⁰ which affect people wholly and cause their mental state to change. We argue that the metaphorical activity completed by the given emotion stands for the emergence of this emotion, i.e., being encircled by terror/fear/anger stands for to become terrified/frightened/angry; BEING EMBRACED BY TERROR/FEAR/SADNESS STANDS FOR TO BECOME TERRIFIED/FRIGHTENED/SAD; BEING COVERED BY TERROR/FEAR STANDS FOR TO BECOME TERRIFIED/FRIGHTENED.

Note also that the idioms in (1) and (2) correspond with those used to talk about the end of emotions, such as *otresti se strahul/jeze/żalosti* 'to shake off fear/anger/

¹⁰ Dziwirek and Lewandowska-Tomaszczyk (2010) who explore emotion concepts in Polish distinguish between emotions categorized as internal states, and ones categorized as external. The former occur in constructions indicating that emotions are conceptualized as present inside individuals (e.g., *a heart full of love*), whereas the latter are conceptualized mostly as a container (e.g., the English idiom *to fall in love*).

sadness' in which the nominative complement is coded by an emotionally-affected person. The prefix *o-* in *otresti se* indicates that emotions are conceptualized in terms of DUST or POWDER which covered the person before being shaken off. In this case, the action of shaking off the given emotion stands for the end of this emotion. In contrary to the idioms in (1) and (2), which denote that the emotionally-affected person displays no control over the ongoing emotional processes, the idioms formed by the verb *otresti se* denote that the person controls them and gets rid of the (negative) emotional state. The idioms in (3), on the other hand, correspond with another idiom formed by the verb *obliti*, i.e., *mrzel pot koga oblije* 'to break out in a cold sweat' (literally: 'cold sweat-Nom is spilling all over sb-Acc'). Since a feeling of breaking out in a cold sweat is commonly associated with the state of terror and fear (c.f. the English idiom *in a cold sweat*), we argue that this idiom is motivated by the metonymy PHYSIOLOGICAL REACTIONS REPRESENT EMOTIONS (Kövecses 1986).

2.2 Vz/z- in Slovene verbal idioms

There are seven *vz-/z-*verbs in Slovene which form verbal idioms referring to the first stage of the emotion scenario. Three of them are transitive: (*v*)*zbuditi* and (*v*)*zdramiti* 'to wake up' and (*v*)*zburkati* 'to stir up', four are intransitive: *vzbrsteti* 'to blossom', *vzcveteti* 'to flower', *vzplamteti* 'to flare up', and *vzkipeti* 'to boil up', and one is reflexive: *vzbuditi se* 'to wake up'. Note that these verbs combine with emotion nouns which implicate strong and intensive short- and long-term emotions, such as *jeza* 'anger' and *ljubezen* 'love', respectively, and with the noun *čustva* 'emotions' referring to non-specified emotions. The idioms denote either the sudden emergence of emotions or their increasing intensity:

(4) (*v*)*zbuditi čustva/jezo/sovraštvo/sočutje/veselje/zavist pri kom/v kom* 'to arouse somebody's emotions/anger/hate/compassion/joy/envy' (literally: 'to wake up emotions/anger/hate/compassion/joy/ envy-Acc at sb-Loc/in sb-Loc'); (*v*)*zdramiti čustva/ljubezen (v kom)* 'to arouse somebody's emotions/love' (literally: 'to wake up emotions/love-Acc in sb-Loc')

(5) *vzburkati čustva* 'to stir up emotions'

(6) *ljubezen vzbrsti/vzcveti med kom* 'they are falling in love with each other' (literally: 'love-Nom is blossoming/flowering between them-Instr')

(7) *ljubezen/sovraštvo vzplamti med kom* 'they are falling in love with each other/they are beginning to hate each other' (literally: 'love/hate-Nom is flaring up between them-Instr')

(8) *čustva/jeza/ljubezen vzkipi v kom* 'somebody gets emotionally overpowered /angry/ begins to love' (literally: emotions/anger/love-Nom boils up in sb-Loc')

(9) *jeza/strah (v)zraste v kom* 'anger/fear overpowers somebody' (literally: 'anger/fear-Nom grows up in sb-Loc')

(10) *čustva se vzbudijo v kom* 'somebody gets affected by emotions' (literally: 'emotions wake up-SELF in sb-Loc').

The transitive verbs constitute expressions with at least two nominal complements; however, in contrast to idioms formed by *o(b)*-verbs, their nominative complement refers to a person, thing or abstract entity that causes an emotion whereas the emotion itself is coded by an accusative complement, see (4) and (5). Intransitive and reflexive *vz-/z*-verbs combine with a nominative complement denoting an emotion, see (6) to (10). All verbs in question implicate actions that in a physical realm are associated with people (waking up, growing), water (stirring up, boiling), plants (blossoming, flowering) and fire (flaring up). We assume that the idioms in (4) to (10) are based on the following cross-domain mappings: EMOTION IS A PERSON in (4), (9) and (10), EMOTION IS LIQUID in (5) and (8), EMOTION IS A PLANT in (6), and EMOTION IS FIRE in (7).

The prefix *vz-/z*- in (4) to (10) extends the spatially-based meaning of an upward motion (see Toporišič 2000). In the spatial domain, *vz-/z*- implies either self-induced, caused or non-agentive motion of the TR entity (Będkowska-Kopczyk 2012b). The source of the self-induced motion is the moving entity itself which undertakes volitional and controllable motion, as in *ob*-verbs in idioms (1) to (3), whereas the caused motion is instigated by an external causative factor (Mandler 1992). The non-agentive motion implicates non-volitional and non-controllable processes resulting in physical changes of the moving entity's features (Talmy 2000: 41). As demonstrated in Będkowska-Kopczyk 2012b, in idioms formed by *vz-/z*-verbs that refer to the beginning of emotions, only the distinction between caused and non-agentive motion plays a role in the construal of the emotion-arousing event. Moreover, all verbs metaphorically extend constructions formed with verbs which in the physical realm denote contained upward motion. This type of motion is explained as not resulting in the relocation of the moving object (Talmy 2000: 35–36) but in metaphorical increasing of its size or volume, or a change in its shape.

In idioms formed by transitive *vz-/z*-verbs in (4) and (5), the emotion (coded as patient) is conceptualized as a person or liquid which undergoes caused contained upward motion.¹¹ The data in the corpuses of Slovene language show that the motion can be caused by an event or human instigator (coded as agent); see (11) and (12):

(11) *Nenapovedani obisk je v vas ponovno vzdramil čustvo (...)*. (Gigafida)

'The unannounced visit aroused again your emotion (...).'

(12) *"Razumem," je rekla, vzburla je njena čustva (...)*. (Gigafida)

'"I understand", she said; he stirred up her emotions (...).'

¹¹ The verbs (*v*)*zbuditi* and (*v*)*zdriniti* 'to wake up' denote a change in conscious state, i.e. from sleep, when consciousness is suppressed, to being awake, i.e., being conscious. Although the verbs do not imply contained motion, the prefix *vz-/z*- indicates that the change of state is conceptualized in terms of upward motion. The same spatial metaphor motivates English verbs followed by the participle *up*, such as *wake up*, *get up*, *be up*; see the CONSCIOUS IS UP metaphor in Lakoff, Johnson (1980: 15).

On the other hand, in idioms formed by intransitive and reflexive verbs in (6) to (10), an emotion is perceived as undergoing non-agentive contained upward motion.¹² Note that verbs forming the idioms in question refer to processes undergone by people, liquid, plants and fire which are the result of some inherent stimulus-reflex energy which is stronger than the changing object itself rather than the result of volitional and/or controllable processes (see Dirven, Verspoor et al. 2004: 80). Thus, although being coded by the nominative case, an emotion subsumes the role of patient, not agent.

It should be noted that in the idioms presented in (4) to (10), people who undergo an emotional change are coded by a possessive pronoun or adjective, or by prepositional phrases formed by *v* 'in' + Loc, *pri* 'at' + Loc or *med* 'between, among' + Instr. Possessive constructions indicate that people are conceptualized as owners of the emotion. The *v*-phrases assume people to be the mental location of the emotions (see Landau 2009), c.f., the metaphor THE HUMAN BODY IS A CONTAINER FOR EMOTIONS (Kövecses 1995, 2000). The other two prepositional phrases denote conceptualization of emotions as located outside an affected person, i.e., at some point on this person (*pri* 'at' + Loc.) or in a space between two or among more people (*med* 'between, among' + Instr.).

We may conclude that the verbal idioms formed by *vz*-/*z*-verbs reflect the following spatial characterization of ontological metaphors in terms of contained upward motion: EMOTION IS A PERSON, LIQUID, FIRE, OR FLOWER WHOSE EMERGENCE IS EITHER CAUSED OR NON-AGENTIVE CONTAINED UPWARD MOTION. In other words, THE EMERGENCE OF AN EMOTION IS UP. Additionally, the *v*-phrases, as in for example, *ljubezen vzkipi v kom*, indicates that another spatial metaphor is at play, i.e., THE EMOTIONALLY AFFECTED PERSON IS A CONTAINER FOR EMOTION and, moreover, that the emotion is conceptualized as an internal state. Consequently, *pri*- and *med*-phrases imply conceptualization of an emotion as an external state.

We argue that the idioms in (4) to (10) which imply a CONTAINER metaphor embody the physical experience of movements inside the body which accompany the emergence of intense emotions.

3 Conclusions

The lexical analysis of verbal idioms carried out in this chapter shows the following ontological metaphors of EMOTION: EMOTION IS A PERSON (1), (2), (4), (9), (10), EMOTION IS A PLANT (6), EMOTION IS LIQUID (3), (5), (8), and EMOTION IS FIRE (7).

The grammatical analysis of the idioms that followed the lexical one discovered that the idioms formed by the *o(b)*-verbs indicate conceptualization of emotion in terms of circularity, i.e., as entities which move around (*obiti*), embrace (*objeti*) and

¹² The verbs *vzbrsteti* 'to blossom' and *vzcveteti* 'to flower' denote the emergence of flowers and *vzplamteti* 'to flare up' denotes a sudden burst of flame. The verbs reflect people's observations of nature where the moving up or rising of objects makes the objects visible; see VISION IS UP metaphor in Šarić (2012).

cover (*obliti*) the person who begins to experience them. We argue that the idioms in question imply a metonymic understanding of the emotional change (the emergence of the given short-term, strong emotion), e.g., BEING EMBRACED BY FEAR STANDS FOR TO BECOME FRIGHTENED.

On the other hand, the idioms formed by the *vz-/z-*verbs are based on metaphorical schemes. They indicate that the emergence of both short- and long-term emotions is spatially conceptualized in terms of caused or non-agentive contained upward motion, i.e., as their rapid WAKING UP (*(v)zbuditi (se)*), STIRRING UP (*vzburkati*), BLOSSOMING (*vzbrsteti*), FLOWERING (*vzcveteti*), BOILING UP (*vzkipeti*), and FLARING UP (*vzplamteti*) inside or between two or more people.

The analysis shows that the metaphorical motion performed by emotions, be it circulating or moving upwards, is viewed as not controllable by people and results in their change of state.

We can state that the grammatical analysis of prefixes in verbs that form verbal idioms reveals new spatial correspondences in the conceptual structure of emotions. Moreover, the analysis of the whole emotion event in terms of the Langackerian scene construal allows for a complex account of not only the conceptualization of the emotion concept, but also of the other participants in an emotion-arousing event, i.e., people that experience an emotion and the cause of the emotion. It can be concluded that in order to convey different aspects of the emotion-arousal event, speakers of Slovene can choose among verbal idioms that reflect various spatial and ontological cross-reference mappings. However, the question of what motivates the speaker's choice of an idiom is a challenge for further corpus-based investigation. Another interesting issue is the role of other prefixes (e.g., *raz-* and *po-*) in verbal idioms that also refer to emotion-arousing events in Slovene.

References

- APRESJAN, Jurij D., 1994: Naiwny obraz świata a leksykografia. *Etnolingwistyka* 6. 5–12.
- BAJEC, Anton, 1957: *Besedotvorje slovenskega jezika. IV: Predlogi in predpone*. Ljubljana: SAZU.
- BEĐKOWSKA-KOPCZYK, Agnieszka, 2004: *Jezikovna podoba negativnih čustev v slovenščini. Kognitivni pristop*. Transl. by Tatjana Jamnik. Ljubljana: Študentska založba.
- BEĐKOWSKA-KOPCZYK, Agnieszka, 2012: Semantic and grammatical features of *o-/ob-* in verbs of emotion in Slovene. *Jezikoslovje* 13/1. 19–38.
- BEĐKOWSKA-KOPCZYK, Agnieszka, 2012a: Cross-cultural linguistic explorations of emotion scripts and their practical implications. Libor Pavera, Ivo Pospíšil (ur.): *Filologie, areál a prakxe. Inovativnost v současných filologických oboreh*. Sv. I. Praga: Verbum. 80–98.
- BEĐKOWSKA-KOPCZYK, Agnieszka, 2012b: The prefix *vz-* and its allomorphs in verbs of emotional experience in Slovene. Grammatical evidence for upward motion metaphors of emotions. Libor Pavera, Ivo Pospíšil (ur.): *Filologie, areál a prakxe. Inovativnost v současných filologických oboreh*. Sv. II. Praga: Verbum. 82–105.
- BEĐKOWSKA-KOPCZYK, Agnieszka, LEWANDOWSKI, Wojciech, 2012: *Ob-* in Slovene and Polish. A comparative cognitive analysis. (Handout presented at the conference "Slavic Cognitive Linguistic Conference"; University of Zagreb, 28 September 2012).

- CALUIANU, Daniela, 2005: Emotion scripts and the grammar of emotions in Japanese. URL: <http://ext-web.edu.sgu.ac.jp/ksasaki/project/voice/papers/vienne-caluianu.pdf> (Accessed 25 November 2011).
- CROFT, William, 1991: *Syntactic Categories and Grammatical Relations. The Cognitive Organization of Information*. Chicago: University of Chicago Press.
- DIRVEN, René, VERSPOOR, Marjolijn et al., 2004 (2nd rev. ed.): *Cognitive Exploration of Language and Linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- DZIWIŃREK, Katarzyna, LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK, Barbara, 2010: *Complex Emotions and Grammatical Mismatches*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- FAUCONNIER, Gilles, TURNER, Mark, 2002: *The Way we Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
- GANTAR, Polona, 1996/97: Skladenjska in pomenskosestavinska tipologija glagolskih in prislovnih rekel. *Jezik in slovstvo* 42/6. 237-248.
- GIBBS, Raymond, W., 1994: *The Poetics of Mind. Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GLYNN, Dylan, 2002: Love and Anger. The grammatical structure of conceptual metaphors. *Style* 36/3. 541-559.
- GOLDBERG, Adele, 1995: *Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- JEMEC, Mateja, 1998/99: Človeku dobro dene, če se izrobnanti. *Jezik in slovstvo* 44/6. 229-236.
- KÖVECSES, Zoltan, 1986: *Metaphors of Anger, Pride, and Love. A Lexical Approach to the Structure of Concepts*. Amsterdam: John Benjamins.
- KÖVECSES, Zoltan, 1990: *Emotion concepts*. New York: Springer-Verlag.
- KÖVECSES, Zoltan, 2000: *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1994: *Slovenski glagolski frazemi. Doktorska disertacija*. Ljubljana.
- LAKOFF, George, JOHNSON, Mark, 1980: *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- LAKOFF, George, JOHNSON, Mark, 1999: *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- LAKOFF, George, KÖVECSES, Zoltan, 1987: The cognitive model of anger inherent in American English. Dorothy Holland, Naomi Quinn (ur.): *Cultural Models in Language and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 195-221.
- LANDAU, Idan, 2009: *The Locative Syntax of Experiencers*. Cambridge et al.: The MIT Press.
- LANGACKER, Ronald W., 1987: *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. I: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- LANGACKER, Ronald W., 1991: *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. II: Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.
- MANDLER, Jean. 1992. How to Build a Baby: II. Conceptual Primitives. *Psychological Review* 99/4. 587-604.
- MIKOŁAJCZUK, Agnieszka, 1998: The metonymic and metaphorical conceptualization of anger in Polish. Angeliki Athanasiadou, Elżbieta Tabakowska (ur.): *Speaking of Emotions: Conceptualization and Expression*. Berlin: Mouton de Gruyter. 153-190.
- MIKOŁAJCZUK, Agnieszka, 1999: *Gniew we współczesnym języku polskim (analiza semantyczna)*. Warszawa: Wydawnictwo Energeia.
- MIKOŁAJCZUK, Agnieszka, 2009: *Obraz radości we współczesnej polszczyźnie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- NOWAKOWSKA-KEMPNA, Iwona, 1995: *Konceptualizacja uczuć w języku polskim. Prolegomena*. Warszawa: WSP.
- NOWAKOWSKA-KEMPNA, Iwona, 2000: *Konceptualizacja uczuć w języku polskim. Data*. Warszawa: WSP.

- OMAZIĆ, Marija, 2005: Cognitive linguistic theories in phraseology. *Jezikoslovje* 6/1-2. 37-56.
- PAJDZIŃSKA, Anna, 1990: Jak mówimy o uczuciach? Poprzez analizę frazeologizmów do językowego obrazu świata. Jerzy Bartmiński (ur.): *Językowy obraz świata*. Lublin: UMCS. 87-107.
- RADDEN, Günter, 1998: The conceptualization of emotional causality by means of prepositional phrases. Angeliki Athanasiadou, Elżbieta Tabakowska (ur.): *Speaking of Emotions: Conceptualization and Expression*. Berlin: Mouton de Gruyter. 273-294.
- ŠARIĆ, Ljiljana, 2012: A Cognitive Semantic Account of the Prefix *uz-* in Croatian. *Jezikoslovje* 13/1. 19-218.
- SHARIFIAN, Farzad, 2011: *Cultural Conceptualisations and Language. Theoretical Framework and Applications*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- TABAKOWSKA, Elżbieta, 2002: Kognitywizm: Obrazki z polskiej sceny. [Cognitive Linguistics: Pictures from the Polish scene] *Glossos* 1. URL: <http://seelrc.org/glossos/issues/1/> (Accessed 6 June 2012).
- TALMY, Leonard, 2000: *Toward a Cognitive Semantics*. Vol. II. Cambridge, MA: MIT Press.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- WIERZBICKA, Anna, 1971: *Kocha - lubi - szanuje: medytacje semantyczne*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- WIERZBICKA, Anna, 1999: *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press.

Corpora

- Gigafida = The Corpus Gigafida. URL: <http://demo.gigafida.net/> (Accessed 29 September 2012).
- Nova beseda = The Corpus Nova beseda. URL: <http://bos.zrc-sazu.si> (Accessed 3 September 2012).

Dictionary

- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. URL: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (Accessed 2 September 2012).

Mateja Jemec Tomazin

Frazemi v znanstvenih besedilih – območje dopustnega

Ključne besede: somatski frazemi, osebni slog, termin, znanstveno besedilo, dopustnost
Key words: somatic idioms, personal style, term, professional text, admissibility

Uvod

V znanstvenem jeziku naj bi stremeli k objektivnosti, brezčustvenosti, nazornosti, predvsem pa naj bi ta besedila izpolnjevala svojo obvestilno in spoznavno vlogo. Čeprav se zdijo izhodišča za pisanje tovrstnih besedil primerna še danes, se v zadnjem času vse bolj tudi v znanstvenih besedilih pojavljajo frazemi, ki so po klasičnem pojmovanju posebno slogovno sredstvo, namenjeno predvsem (hoteni, tudi pretirani) ekspresivnosti in sporočanju lastnega mnenja. Po drugi strani pa prav frazemi sicer zahtevno, običajno močno informativno in zato lahko tudi hermetično besedilo nekoliko razbremenijo in bralca (četudi strokovnjaka) spodbudijo k nadaljevanju branja. V znanstvenih besedilih na področju prava in medicine frazemi niso redek pojav.

1 Znanstvena stilistika

Znanstveni jezik je v slovenskem jezikoslovju (po Toporišiču 2000: 29) navadno pojmovan predvsem kot strokovno-znanstvena funkcijska zvrst, za katero je značilno strokovno izrazje oz. terminologija in velika treznost ter brezčustvenost, kjer ni prostora za »igračkanje z besedami, besedne igre, so pa zato prisotne zapletene skladenjske zgradbe. Strukturalistična teorija je uveljavila vnaprej postavljena merila razločevanja (predvsem do umetnostnega jezika kot popolnega nasprotja), po drugi strani pa je pragmalingvistika merila za razlikovanje odkrila v funkciji besedil, predvsem v razmerju med performativno (vplivanjsko) in reprezentacijsko (predstavitveno) vlogo (prim. Vogel 2007: 125–142). O znanstveni stilistiki, še posebej na področju tehnike (prim. Šmalc, Müller 2011: 297 in naslednje), še vedno lahko v strokovni literaturi zasledimo, da se bistveno razlikuje od stilistike leposlovnega besedila, predvsem z zahtevami po nedvoumnosti sporočila, obvladovanjem terminologije, natančnostjo, jasnostjo in logičnostjo izražanja.¹

¹ Dodane so še zahteve po *besedni čistosti* in *uglajenosti* (prim. prav tam), ki pa nista merljivi ali objektivni kategoriji. Kljub vsemu avtorja v nadaljevanju poglavja poudarjata, da ima vsak avtor

Izrazito drugačno pojmovanje svobode pri tvorbi znanstvenega besedila pa vendarle lahko že od 80. let 20. stoletja zasledimo pri B. Pogorelec (1986: 11–22), ki znanstveno besedilo razume kot nasprotje umetnostnemu besedilu, obema pa je skupno ustvarjanje sveta, torej svoboden pristop k oblikovanju, ki je pri umetnostnem besedilu popolnoma poljuben, pri znanstvenem pa zavezujoč do te mere, da se mora pri svojem videnju in predstavljanju predmetnosti do neke mere prilagajati znanstvenim zmožnostim okolja.²

Skubic (1995: 158–160) je v opisu značilnosti znanstvenega govora izpostavil vlogo skladnje in gradnje, ki tvorca od začetnih/izhodiščnih navedb privede do izpeljave hipoteze, pri čemer opozarja, da se znanstvena besedila humanističnih ved v izhodiščih nekoliko razlikujejo od naravoslovnih, saj privzamejo »paradigme splošnih izkušenj«, ki v skupnosti nekaj časa veljajo za dokazane in jih zato ni treba vedno znova dokazovati. Pri tem lahko uporabi različna jezikovna sredstva, med drugim tudi frazeme:

*Diagnostična citopatologija je **plod** večstoletnih opazovanj in raziskovanj* (M. Strojan Fležar, *Osnove diagnostične citopatologije, Medicinski razgledi*, 47/2008, 88).

*Kot je dobro znano, je bilo **rojstvo** evropskega združevanja povezano z obema svetovnima vojnama: po koncu prve je prišlo do poskusa mirovnega projekta meddržavnega povezovanja v režiji versajskega miru, ki je nato kljub neuspehu **služila kot pomenljiv nauk** za snovanje gospodarskih skupnosti po koncu druge.* (M. Accetto, *Varstvo pravic manjšin v Evropski uniji, Zbornik znanstvenih razprav*, 2008, 9).

Tujejezična literatura se z znanstvenim besedilom oz. znanstvenim pisanjem kot realizacijo znanstvenega jezika pogosto ukvarja. Tako Gruber, Huemer, Rheindorf (2009: 64–66) govorijo o t. i. *znanstvenih kulturah*, pri čemer naj bi posebno stilistiko in s tem meje dopustnega v znanosti pogojevala tako veda sama kot tradicija posamezne države (npr. Anglija in Francija z drugačno tradicijo tvorjenja znanstvenih besedil od nemške).

1.1 Esezjističnost

Prepoznaven avtorski slog v besedilih, ki sicer veljajo za znanstvena tako po mestu objave, znanstvenem aparatu kot tudi objavi novih spoznanj, lahko najlažje opišemo s pojmom esejističnosti. Znanstveni esej seveda ni enak literarnemu eseju, vendar so poleg objektivnega podajanja resnice in/ali spoznanj dopustni

svoj slog, zato vendarle ni mogoče dajati kakšnih natančnih ali strogo obveznih navodil, kljub vsemu pa so lastnosti dobrega sloga *izrazna natančnost in čistost, jezikovna gladkost, jasnost besedila in jedrnatost*.

² O tem že Kalenič (1966: 226–229), ki opozarja na pogosto neupravičeno kritiko jezikoslovcev do pisanja znanstvenih in strokovnih besedil, saj skušajo jezikoslovci z enakimi merili ocenjevati tako strokovno/znanstveno kot umetnostno besedilo. Posebej še opozarja, da frazemi in metafore v znanstvenem besedilu niso pogoste.

tudi »osebni pogledi, izkušnje in spoznanja« (Stadter 2003: 70). Znanstveni esej nudi prostor predstavitvi avtorjevega osebnega pogleda, utemeljevanju drugačnih pogledov na znanstvene trditve in nenazadnje tudi omogoča lažjo predstavitev spoznanj polstrokovnjakom oz. nestrokovnjakom.³ Rabo frazemov lahko torej uvrstimo med esejistične elemente znanstvenih razprav, njihova količina pa je zelo odvisna od tradicije pisanja besedil v neki stroki, torej od uveljavljenega diskurza posamezne stroke.

2 Frazemi v znanstvenih besedilih

Opazovanje jezikovnih vzorcev oz. kolokacij v tematskih korpusih je pogost metodološki pristop (prim. npr. Römer 2011, Küntz 2007), pri čemer se pozornost od tipičnih skladdenjskih vzorcev usmerja k frazeologiji oz. terminologiji. Primerno uravnotežen specializirani korpus pravnih ali medicinskih besedil bi pokazal še na več značilnosti enih in drugih, tokrat sem za opazovanje izbrala somatske frazeme, ker izpolnjujejo temeljne zahteve, ki sploh omogočajo pojavljanje frazemov v znanstvenih besedilih, in sicer vse sestavine frazema morajo biti knjižne, nikakor ne pogovorne, morebitne slogovno zaznamovane sestavine (največkrat tujejezične ali arhaične sestavine) morajo biti vidno označene, pomen celotnega frazema pa ne sme biti izrazito negativen ali izrazito pozitiven, ker je sicer konotacija odlomka ali celo celotnega besedila premočna.⁴ Pri tem ni nepomembna slika, torej konceptualna podoba, ki jo frazem vzbudi, npr. pojavlja se *nož v srce [Ustave]*, s podobo junaške (= častne) smrti.⁵ Mesto frazema ni natančneje določljivo, se pa pogosteje pojavljajo v začetnih in zaključnih odstavkih oz. ob uvajanju nove teze.

2.1 Frazemi v medicini in pravu

Somatski frazemi kot eno od sestavin vsebujejo del telesa, zato so tovrstni frazemi sorazmerno redkejši (kot npr. v pravu), po drugi strani pa se lažje prikrijejo med ostalo besedilo, saj ne izstopajo, omogočajo tudi hoteno dvoumnost (prim. op. 5).

³ Poimenovanja povzemam po Žagar Karer (2011: 18).

⁴ Tako npr. v vseh obravnavanih besedilih le enkrat samkrat najdemo frazem *pometati pod preprogo* ‚prikriti kaj neprijetnega/slabega‘ in še to v uvodniku, ki ga je v znanstveno medicinsko revijo napisal novinar(!), se pa ta frazem pojavlja v *Pravni praksi*, ki jo uvrščamo med strokovne revije. Zanimiva je prenovitev *dvigovanje preprog* ‚odkrivanje (sistematično) prikritega‘, ki se v isti reviji pojavi le enkrat, vendar je tudi v korpusu Gigafida izredno redka (skupaj s pregledanimi variantami *odstraniti/razgrniti preproge*).

⁵ V znanstvenih revijah se nikoli ne pojavi frazem z glagolom *praskati*, verjetno tudi zaradi v tem kulturnem prostoru neprimerne tovrstnega vedenja v javnosti, kljub temu pa se v strokovni medicinski reviji *Isis* (št. 7/2010, str. 97) pojavi odlomek: »Kar po mnenju vodstva in javnega mnenja itak počnemo ves čas (se namreč praskamo po riti). In ravno zaradi praskanja po riti in vrtanja po nosu (kliničnih znakov brezdelja) je toliko bolnišničnih okužb! Ker si vmes ne razkužujemo rok (ko pa tako peče!)«. Posamezne zadetke za *praskati po glavi* najdemo tudi v *Pravni praksi*, nikoli pa se ne pojavi varianta *praskati po riti* z evfemistično različico *praskati po zadnjici*. *Vrtati po nosu* (ali kakem drugem delu telesa) se pojavi le v zgoraj omenjenem odlomku.

*Predstavljen je bil tudi bolnik z glavobolom, ki spada med tiste, zaradi katerih pogosto **boli glava** tudi njegovega zdravnika. Poseben problem predstavlja zmožnost za delo takih bolnikov in to tista nad 30 dni, zaradi katere potem **boli glava** tudi imenovanega zdravnika na ZZZS. (Isis, september 2004, str. 100.)*

Kljub temu skoraj ni primerov, da bi se isti organ pojavljal tako v terminološki kot frazeološki rabi.⁶ Somatska frazeologija je pogostejša v pravnih besedilih.

2.1.1 Viri

Frazeme sem preučevala v strokovni reviji *Isis* (na spletu dostopna od leta 2001) in znanstvenih revijah *Zdravniški vestnik* (na spletu so dostopni članki od 2008 do 2012) in *Medicinski razgledi* (elektronsko dostopni članki v celoti so v letih 2008 do 2010, sicer so na voljo izvlečki). *Isis* je glasilo Zdravniške zbornice Slovenije in ni primarno znanstvena revija, čeprav so nekatere rubrike namenjene tudi strokovnim/znanstvenim prispevkom. Pod vplivom celotne revije, ki je namenjena tudi strokovni polemiki, so tudi znanstveni prispevki sicer opremljeni z literaturo, hkrati pa so prilagojeni diskurzu celotne revije, zato so frazemi razmeroma pogosti.

Od pravnih revij sem upoštevala strokovno revijo *Pravna praksa* (od leta 2005 do 2010) predvsem za primerjavo rabe količine frazemov, sicer pa znanstvene revije *Pravnik*, *Pravni letopis*, *Podjetje in delo* ter *Zbornik znanstvenih razprav* med letoma 2008 in 2011.

2.1.2 Somatski frazemi

2.1.2.1 Oči

Frazemi s sestavino oko/oči so najpogostejši tako v medicini kot pravu. Nikoli niso posebej označeni, npr. z ležečim tiskom ali narekovaji, vendar so v medicini redkejši.

- *(ne) zatiskati si oči pred čim* '(ne) hoteti spoznati, priznati kaj'

Frazem se pojavi samo v znanstvenih pravnih besedilih⁷ in v strokovni reviji *Isis*, ki ne kaže prave podobe o rabi frazema v medicinskih znanstvenih besedilih, kjer je rabljen enkrat samkrat in še to v uvodniku, ki pa ima sicer ves znanstveni aparat:

Zatiskanje oči pred dejstvi in trenutnim položajem ter problemom ne koristi ne prvi in ne drugi strani. (Zdravniški vestnik, januar 2011, 5).

- *(ne) imeti/ohraniti (vedno) pred očmi česa* '(ne) misliti na kaj, upoštevati'

Ta frazem se na področju medicine pojavlja v uvodnikih in polemikah (4 primeri), dvakrat tudi v preglednem znanstvenem članku, zato težko govorimo o tipični

⁶ Z izjemo že prej omenjene hotene dvoumnosti, to seveda velja tudi za druga področja, tako se npr. frazem *prilivati olja na ogenj*, ki je sicer v pravniških besedilih razmeroma pogost, seveda ne pojavi v prispevku, ki govori o podtikanju ognja in pravnih posledicah takšnega početja ipd.

⁷ Za številčne podatke prim. Jemec Tomazin, *Frazeologija v znanstvenih besedilih* (v tisku).

rabi v znanstvenem besedilu. V pravu je razmeroma pogost in nastopa kot besedilna rešitev za pomen 'razumeti/upoštevati'.⁸

- v očeh koga/česa *biti/veljati za* 'v mislih, po mnenju biti/veljati za'

Frazem se v medicinskih besedilih pojavi trikrat in 17-krat v pravnih besedilih, v medicini se pojavi le v uvodnikih.

Zelo pogoste napake, vsem na očeh, in dobesedno zapisane v zgodovino znanosti, zato še toliko manj razumljive, opazamo v zvezi z avtorstvom znanstvenih objav. (Zdravniški vestnik, št. 77, 2008, 4)

*Velja tudi poudariti, da je pravo v očeh **pravnika ekonomista** ne samo sofisticiran mehанизem razreševanja (preteklih) sporov ex post, ampak predvsem dovršen sistem zagotavljanja primernih spodbud in motivov (incentives) za spreminjanje. (Podjetje in delo, 2008, 1339)*

Drugih frazemov s sestavino oči v znanstvenih medicinskih besedilih ni najti, v reviji *Isis* pa najdemo primere frazemov, ki se sicer pojavljajo tudi v pravnih besedilih, npr. *zbošti v oči* 'zmotiti', *(ne) izgubiti izpred oči* '(ne) pozabiti na koga/kaj'.

2.1.2.2 Glava

Glava se kot del frazemov v znanstvenih medicinskih besedilih ne pojavlja, najdemo pa pogost frazem *koga boleti glava zaradi česa* 'imeti skrbi/soočati se z neprijetnimi posledicami' v reviji *Isis*. Zanimivo je, da tega frazema v znanstvenih pravnih besedilih ni najti (dvakrat se pojavi samo v strokovni reviji *Pravna praksa*).

2.1.2.3 Čelo

Tudi sestavina čelo se pojavlja samo v obliki *biti na čelu* česa 'na vodilnem/prvem mestu' tako v medicini (4 primeri) kot pravu (17 primerov).

Kovacseva in sod. ocenjujejo, da so duševne motnje na čelu z veliko depresijo do trikrat pogostejše med mladostniki s SBTI kot med telesno zdravimi mladostniki, še posebej v obdobju takoj po postavitvi diagnoze. (Zdravniški vestnik, september 2012, str. 668)

2.1.2.4 Usta, zobje

Usta in zobje se v medicinskih znanstvenih besedilih ne pojavljajo kot deli frazemov, tudi v pravnih so redka, predvsem se v pravu pojavlja frazem *zob časa* 'v teku časa nastala obraba, uničenje' in *s stisnjenimi zobmi* 's potlačeno, zadrževano jezo'.

⁸ Konceptualna metafora VIDETI JE VEDETI je tako bolj izrazito potrjena na področju prava, v medicini pa je zveza *biti pred očmi* seveda rabljena tudi dobesedno na področju oftalmologije. Po drugi strani je zanimivo, da se v medicinskih znanstvenih besedilih nikoli ne pojavi frazem *skriti/razkrivati pred očmi* koga 'ne omogočiti vednosti koga/omogočiti vednost koga' (8 primerov v reviji *Isis*), v pravu sicer največkrat v zvezi *pred očmi javnosti*.

2.1.2.5 Grlo

Čeprav redko, pa se posamezne pojavitve frazema *ozko grlo* 'kar otežuje, zavira kaj' pojavljajo tako v medicini kot v pravu (po 3 primeri).

2.1.2.6 Ramena

Ramena so zelo redko sestavina frazema v medicinskih besedilih, vendar se pojavlja zanimiva raba *stati na ramenih* 'temeljiti na', pri čemer ta frazem skuša vzbuditi sliko gradnje (človeške) piramide, saj se podoba nadaljuje:⁹

Stojimo na ramenih uspešnih predhodnikov. To sta bila S. Mahkota in M. Kališnik. In na naša ramena bodo stopali nasledniki. Dota, ki sva jo dobila, je bila zavidanja vredna, čas dvajsetih let pa buren, poln preobratov; čas priložnosti, a ne brez nevarnosti. (Zdravniški vestnik, maj 2008, 677)

V pravnih besedilih se sestavina *rame* pojavlja samo v frazemu *prevaliti bremena na rame(na)* koga 'preložiti odgovornost na koga' (7 primerov).

2.1.2.7 Srce

Sestavina *srce* se pojavlja predvsem kot metafora za čustva, v medicini pa tudi bistvo/poslanstvo posameznika (kot nasprotje možganom, ki predstavljajo (zgolj) razum in se pogosteje pojavlja v pravnih besedilih), hkrati srce predstavlja tudi središče, osrednjo točko.

- *imeti veliko srce* 'biti dobrotljiv/velikodušen'

Frazem se navadno pojavlja v zgodovinskih preglednih člankih v *Zdravniškem vestniku*, s katerim opisujejo izjemno človečnost posameznih zdravnikov (5 primerov), v pravnih besedilih se ne pojavlja.

- *imeti srce in znanje* 'imeti čustva/sposobnost čutenja'

Primer je zanimiv, saj ne uporabi metonimije na obeh ravneh, torej srce za čustva in glavo za razum/znanje. Frazem se v pravnih besedilih ne pojavlja, v medicinskih pa 4-krat. Kot varianta se pojavlja še oblika *ločevati možgane in srce*.

- *biti srce česa* 'biti gonilo/osrednji človek kakega gibanja'

Tudi tega frazema v pravnih besedilih ni najti, pogosto pa se pojavlja pri opisih zdravnikov, ki so bili začetniki katere od medicinskih specializacij na Slovenskem (7 primerov).

Drugi frazemi s sestavino *srce* se v medicinskih znanstvenih besedilih ne pojavljajo, so pa pogosti v strokovni reviji *Isis*, zanimivo se v pravnih besedilih najpogostejši (57 primerov) frazem *dati roko na srce* 'priznati si/bititi iskren' v medicinskih (niti v *Isisu*) ne pojavi nikoli.

⁹ Zanimivo bi bilo pravzaprav ugotoviti, kateri frazem je predstavljal izhodišče prenovitve, ali gre za prenašanje bremen na ramenih in/ali stati na trdnih temeljih/tleh?

2.1.2.8 Roka

Roka se kot sestavina frazema v medicinskih znanstvenih besedilih pojavlja predvsem kot varianta sicer v pravnih besedilih pogostega (več kot 80 primerov) frazema *biti orodje v rokah* koga/česa 'ravnati, delati po zahtevah koga', in sicer *biti v rokah* (zdravnikov) kaj/kakšen:

Čeprav so šele v zgodnji fazi tehnološkega razvoja in raziskav, bi lahko visokonapetostni nanosekundni električni pulzi postali učinkovito **orodje v rokah** *biomedicine in biotehnologije*: za *znotrajcelično manipulacijo in študij celičnih funkcij, preučevanje procesov apoptoze, zdravljenje raka, gensko transfekcijo, celjenje ran in razkuževanje*. (*Zdravniški vestnik*, september 2011, 271)

Sestavina *roka* je sicer v pravnih znanstvenih besedilih zelo pogosta, se pa tovrstni frazemi, npr. *imeti proste roke* 'biti pri odločitvah brez prejšnjih obveznosti' pojavljajo v reviji *Isis* (10 primerov), pri čemer so *proste roke* v veliki večini primerov zapisane v narekovajih, kar kaže, da ga avtorji dojemajo kot preveč ekspresivno jezikovno sredstvo.¹⁰

2.1.2.9 Drugi deli telesa in oblačil

Drugi deli telesa se kot sestavine frazemov pojavljajo le v posameznih primerih in še to skorajda izključno v strokovni reviji *Isis*, med njimi npr. *biti (kot) na dlani* 'očitno'.

Za razliko od pravnih besedil, kjer se kot sestavine frazemov pogosto pojavljajo tudi deli oblačil, pa tega v medicinskih besedil praktično ni moč zaslediti, npr. ni primerov za *stresti iz rokava* 'lahkotno predstaviti kaj', *stopati v (prevelike) čevlje* koga 'ne biti kos izbrani funkciji/položaju'.

2.1.3 Frazeološkost medicinskih besedil

Diskurzivni pristop preučevanja znanstvenih besedil omogoča opazovanje tistih elementov, ki vzpostavljajo komunikacijo z naslovnikom, pragmatično gledano se krepi vplivanska vloga zapisanega. Frazemi kot eno od možnih orodij vplivanja in (nevsiljivega) izražanja konotacije so zato primerni kot stilno sredstvo, ki pa kljub temu ne posega v informativnost celote, ampak jo samo približa naslovniku. Tudi Kühtz (2008: 65–118) ugotavlja, da se v nemških medicinskih znanstvenih besedilih frazemi pojavljajo, in sicer jih razdeli med frazeme, ki a) vzpostavljajo avtorjev odnos do celote in b) se sklicujejo na posamezno mesto v besedilu ali literaturi.

¹⁰ O smiselnosti in utemeljenosti občutkov na tem mestu ne bi razpravljali, kljub temu pa lektorska praksa med letoma 2004 in 2006, ko sem sama lektorirala besedila v reviji *Isis*, ni zahtevala pisanja frazemov v narekovajih ali kako drugače slogovno zaznamovano.

2.2 Frazeološki termini

Posebna kategorija, ki presega mejo dopustnosti in stilne zaznamovanosti ter prehaja med legistimno strokovno izrazje vsake stroke, pa so frazeološki termini v medicinskih besedilih. Kažejo na potrebo po slikovitosti podobe/predstave, ki jo beseda vzbudi pri naslovniku. Gre za termine, ki morda niso prednostni termini stroke, vendar se v prispevku posameznega avtorja pojavljajo tudi kot povsem stilno nezaznamovani strokovni izrazi oz. termini, naštevam nekaj izstopajočih.

2.2.1 Zadnji vdih

Gre za poimenovanje pojava tik pred smrtjo, ko se bolnik umiri in zadnjič globlje vzdihne, v istem besedilu se ta zveza pojavlja tako v narekovajih (kar kaže na avtorjeve težave s sprejemanjem terminološkosti te zveze) kot brez njih:

Možni znaki bližnje smrti so odprte ali polodprte oči, ki gledajo v daljavo, odprta usta, še šibkejši pulz, vedno slabši odziv zenic na svetlobo, stopnjujoča se apatičnost in nezanimanje za okolico. »Zadnji vdih« se dopolni še z enim ali dvema vdihoma. (Medicinski razgledi, 47/2008, 408)

2.2.2 Pregled od glave do pet

Čeprav sem načeloma upoštevala samo znanstveno literaturo se ta zveza v terminološki rabi pojavlja v reviji *Isis* in zbornikih znanstvenih sestankov zdravnikov družinske medicine, in sicer kot del standardnega/predvidenega postopka, zato jo je moč najti tudi v tabelah. Dvakrat se pojavi z varianto *pregled od glave do peta*, pri čemer je slednja oblika res časovno zaznamovana in je zato kot celota navedena v narekovajih. Enkrat se pojavi tudi v *Medicinskih razgledih*, vendar v narekovajih:

*Specialni telesni pregled izvajamo sistematično po določenem vrstnem redu: inspekcija, palpacija, perkusija in avskultacija. Bolnika je treba **pregledati »od glave do peta«**. Če upoštevamo to pravilo pri vsakem bolniku, bomo v veliki meri zmanjšali možnost, da kaj spregledamo. (Medicinski razgledi 48/2009, 401)*

2.2.3 Učinek/hipertenzija bele halje

Gre za uveljavljeno poimenovanje znamenj stresa ob prisotnosti zdravstvenega osebja, predvsem zdravnikov. Zelo zanimivo je tudi dojetje ekspresivnosti oz. frazeološkosti termina *učinek bele halje*, pri čemer se v besedilih, kjer uporabljajo tako sestavino *hipertenzija* kot *učinek*, slednji piše tudi v narekovajih, kar kaže na avtorjevo dojetje zaznamovanosti, *hipertenzija* pa zaradi svoje primarne terminološkosti očitno deluje dovolj učeno.

2.2.4 Glavobol v rafalih

Prevzemanje terminologije iz drugih strok je načeloma vedno zaznamovano, vendar je potreba po metaforičnosti dovolj velika, da se termin uveljavi. S konkretnim

terminom poimenujejo hudo bolečino v glavi, ki se ponavlja večkrat in traja od 15 do 120 minut, bolniki pa se zaradi silovitosti pogosto tudi s pestmi tepejo po glavi.

2.2.5 Športno srce

Gre za zelo zanimivo poimenovanje, kjer bi kulturološko ta termin utegnili razložiti kot zdravo in krepko srce (zaradi zadostnega ukvarjanja s športom), vendar to poimenuje srce tistih posameznikov, ki imajo zaradi ukvarjanja z vrhunskim športom resne težave s srcem in srčno-žilnim sistemom:

V prispevku so podrobneje opisane spremembe EKG pri športnem srcu in pri pomembnejših srčnih boleznih, ki lahko povzročijo nenadno srčno smrt mladih športnikov. (Zdravniški vestnik, september 2010, str. 628)

Zaključek

Frazemi so v znanstvenih besedilih eno od možnih jezikovnih sredstev, ki jih pisec uporablja za iskanje stika z naslovnikom. Zaradi osnovne naloge ali namena znanstvenih besedil morajo frazemi izpolnjevati določene zahteve, in sicer vse sestavine frazema morajo biti knjižne oz. slogovno neznaznamovane, pomen frazema je lahko samo delno pozitivno ali negativno konotiran (npr. *glava boleti koga* 'imeti skrbi' ali *biti v očeh koga kaj* 'po njegovem mnenju'), največkrat gre, predvsem pri somatskih frazemih za nekonotirane frazeme, ki pa izražajo stopnjo/intenzivnost česa. Raba frazemov je odvisna predvsem od osebnega sloga vsakega avtorja in od mesta objave, torej diskurza posamezne revije (in tudi stroke), zato lahko v znanstvenih revijah s področja prava opazujemo pogostejšo rabo frazemov nasploh, ker jih sprejema skupaj z revijo tudi strokovna javnost. V medicinskih revijah se kaže izrazita dvojnost – v *Zdravniškem vestniku* kot povsem znanstveni reviji z znanstvenimi razpravami so frazemi zelo redki, v glasilu *Zdravniške zbornice Slovenije Isis* pa celo zelo pogosti tudi v strokovnih in znanstvenih prispevkih, ker so ti le (manjši) del revije, ki je sicer namenjena tako strokovnemu izpopolnjevanju kot razpravi in tudi razvedrilu. Frazemi se pojavljajo predvsem v začetnem/uvodnem oz. v sklepnem delu, v jedru besedila pa se pogosteje pojavljajo v pravnih besedilih kot medicinskih. Frazemi so ekspresivno sredstvo, ki ga nekatere stroke pogosteje vključujejo v svoj diskurz kot druge, in imajo predvsem namen podkrepitve zapisanega oz. iskanja (osebnega, tudi izkušenskega) stika z bralcem, vendar primarno ne zmanjšujejo strokovnosti zapisanega, zato ne morejo biti eno od meril razvrščanja prispevkov med znanstvene in strokovne ali poljudnoznanstvene objave. To nalogo morajo še vedno kljub izrazitemu osebnemu slogu temeljito opraviti člani uredniškega odbora in recenzenti.

Literatura

- GRUBER, Helmut, HUEMER, Birgit, RHEINDORF, Markus, 2009: *Wissenschaftliches Schreiben. Ein Praxisbuch für Studierende*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau.
 JEMEC TOMAZIN, Mateja (v tisku): *Frazeologija v znanstvenih besedilih*. Europhras Maribor 2012.

- KALENIĆ, Vatroslav, 1966: O jeziku strokovnega in umetnostnega besedila. *Jezik in slovstvo*. 11/226-229.
- KÜHTZ, Stefan, 2007: *Phraseologie und Formulierungsmuster in medizinischen Texten*. Tübingen: Günther Narr Verlag.
- POGORELEC, Breda, 1986: Znanstveno besedilo, njegove jezikoslovne prvine in slog. Ada Vidovič Muha (ur.): *Simpozij Slovenski jezik v znanosti 1. Zbornik prispevkov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani. 11-22.
- RÖMER, Ute, 2011: Observations on the phraseology of academic writing: local patterns - local meanings? Thomas Herbst, Susen Faulhaber, Peter. Uhrig (ur.): *The phraseological View of Language. A Tribute to John Sinclair*. 211-227.
- SKUBIC, Andrej, 1995: Klasifikacija funkcijske zvrstnosti in pragmatična definicija funkcije. *Jezik in slovstvo*. 40/5. 155-168.
- STADTER, Andrea, 2003: Der Essay als Ziel und Instrument gesiteswissenschaftlicher Schreibdidaktik. Überlegungen zur Erweiterung des universitären Textsortenkanons. Konrad Ehlich, Angelika Steets (ur.). *Wissenschaftlich schreiben - lehren und lernen*. Berlin: de Gruyter. 65-92.
- ŠMALC, Andrej, MÜLLER, Jakob, 2011: *Slovensko tehniško izrazje. Jezikovni priručnik*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- VOGEL, Jerica, 2007: »Nestrokovnost« v jeziku poljudnoznanstvenih besedil: (pragmatično-funkcijski vidik). Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 125-142.

Marko Snoj

Frazemi v luči etimologije: metoda in praksa

Ključne besede: frazeologija, etimologija, pomenska motivacija

Key words: phraseology, etymology, semantic motivation

Etimologija je znanost, ki ugotavlja prvotni pomen vseh pomenonosnih jezikovnih prvin, od najmanjšega, morfema, do največjega, frazema, pri čemer mora ustrezno razložiti tudi nastanek morebitne večpomenskosti, poleg tega pa ugotavlja prvotni pomen še pri pomensko izpraznjenih lastnih imenih. Skupni imenovalec vseh etimoloških prizadevanj je torej iskanje pomenske motivacije naštetim jezikovnim prvinam in identificiranje njihovih delov, skratka odgovor na vprašanje, zakaj z določeno jezikovno obliko (signifiant) označimo določeno predstavo (signifié) o določeni zunajjezikovni stvarnosti (denotat/referent).

Gledano diahrono, so frazemi praviloma zasnovani na preneseni rabi besede ali besedne zveze, ki v bolj ali manj ustaljeni zvezi z drugimi besedami na slikovit in zato ekspresiven način izražajo vsebino, ki jo želimo ubesediti. Pri nekaterih frazemih so pojasnjujoče okoliščine stalne, celo univerzalne, npr. *homo homini lupus* = *človek (je) človeku (kakor) volk*, zato so ti razumljivi v širšem časovnem okviru vsaj istega kulturnega kroga in praviloma v več jezikih. Taki frazemi ne potrebujejo etimološke razlage, saj je njihova motivacija razvidna sama po sebi, kakor npr. etimološke razlage ne potrebujejo pričakovane tvorjenke v svojem osnovnem pomenu. Predstava o tem, da človek do sočloveka nima usmiljenja, kakor ga do pripadnikov svoje vrste nima volk, je v navedenem frazemu ubesedeno s tako jasno in samoumevno metaforo (imeti moramo le izkušnjo človeške neusmiljenosti in klišejsko predstavo o tem, kakšen je volk do pripadnikov svoje vrste), kakor je npr. ubesedena manjšalnica *knjižica*, ki za govorce slovenščine ne potrebuje etimološke razlage, saj jo vsi razumemo kot 'majhno knjigo' in povežemo z motivirajočo besedo *knjiga*.

Vendar okoliščine nastanka mnogih frazemov niso niti splošne niti stalne. Njihove pomenske motivacije niso več samopojasnjevalne in jih zato ne prepoznamo zlahka. Ti frazemi so nastali v starejših, čeprav pogosto ne zelo starih jezikovnih plasteh, v času in okoliščinah, ko je bila prenesena raba v frazemu uporabljene ene ali več besed ali besednih zvez še razumljiva ali ko je bila uporabljena beseda ali be-

sedna zveza še v rabi. Preživeli so čas svoje samoumevnosti in se kot okameneli ali deloma prenarejeni prežitki minulih predstav ali zunajjezikovnih okoliščin ohranili do danes. Etimološka razlaga takih frazemov sestoji iz vsaj ene naslednjih prvin: (a) ugotovitve tistega nekdanjega pomena besede ali besedne zveze, ki je v frazemu uporabljen metaforično ali metonimično, (b) osvetlitve predstav ali zunajjezikovnih okoliščin, ki so omogočile metaforo ali metonimijo, in (c) razjasnitve dodatnih sprememb, ki jim je bil frazem podvržen v teku časa.

Vsebina etimološke razlage je v veliki meri odvisna od tega, koliko in katere od naštetih treh prvin potrebujemo za zadovoljivo etimološko rešitev. Nekateri frazemi namreč potrebujejo le eno, drugi dve ali vse tri.

Sledijo poskusi etimoloških razlag nekaj slovenskih frazemov,¹ v katerih so metodološka izhodišča, ki določajo zadostnost razlage, prikazana v praksi.

Slovenska frazema *pod gasom* in *pod paro*

Motivacijsko še nedokončno pojasnjen primer, verjetno z začetka 20. stoletja,² je frazem *pod gasom*, ki danes pomeni 'pijan'.³ Jedrna sestavina frazema je prevzeta iz nemške besede *Gas*, ki nevtralno pomeni 'plin', v pogovornem jeziku pa izkazuje tudi pomen 'alkoholna pijača'. Ta se uporablja predvsem v frazemih *Gas haben* in *im Gas sein*, oboje v pomenu 'biti pijan', pri čemer se domneva, da je metaforični besedni pomen nastal iz osnovnega 'plin' prek prenesenega 'alkoholni hlapci' (ki vejejo iz človeka, ki je pil alkoholno pijačo) ali 'zmes zraka in bencinskih hlapov, ki poganjajo avtomobil' (ker tudi alkoholna pijača poganja opitega).⁴ Navedeni motivaciji sta sicer mogoči, vendar lahko iz širšega konteksta sklepamo, da ju je mogoče imeti za remotivaciji starejših predstav. Frazem je motivacijsko morda razložljiv, ko besedo *gas* razumemo v prenesenem pomenu 'kloroformovi hlapci' in ga navežemo na okoliščino, da so kloroform od druge polovice 19. stoletja uporabljali kot splošni anestetik. Omotično stanje, ki nastopi ob vdihavanju kloroformovih hlapov ali ko se pacient zbujajo iz splošne anestezije, je po tej razlagi metaforično primerljivo z omotico, ki jo povzroča uživanje alkohola. Delno vzporednico ponuja sodobna angleščina, v kateri besedna zveza *under gas* pomeni 'pod vplivom anestetičnega plina', in sicer kot opis stanja zavesti v splošni anesteziji pa tudi omotice, ki je značilna za prebujanje iz nje.

Vendar to ni edina možnost. Slovenščina ima tudi frazem *pod paro*, ki prav tako pomeni 'pijan'⁵ in v katerem je jedrna sestavina zelo verjetno kalk po nem. *Dampf*

¹ Izbor ni načrtovan in obravnavanih frazemov ne združuje nobeno objektivno merilo.

² Kdaj točno se je v slovenščini pojavil ta frazem, ki ni bil nikdar samo zgolj ekspresiven, iz zbrana gradiva ni mogoče ugotoviti. Najstarejši izpis iz kartoteke za *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) je iz leta 1965, in sicer šala iz časopisa *Pavliha*, ki jo je vredno ponatisniti: *Priznate, da ste vozili pod gasom?* - *Priznam, saj drugače avto sploh ne gre.*

³ Frazem navajata SSKJ (I: 671) in Keber (2011: 211), ki pa ne razlaga njegove motivacije.

⁴ Küpper (1987: 271), navaja, da je prvi frazem znan od poznega 19. stoletja, drugi pa od leta 1935. Predstava o alkoholni pijači kot pogonskem sredstvu odseva tudi v rabi glagola *tankati*, navadno s prostim morfemom *ga*, ki v pogovornem jeziku pomeni 'piti alkoholne pijače'.

⁵ Navaja SSKJ (III: 524); pri Kebru (2011) manjka.

'para'. To nemško besedo namreč starejši in nekateri narečni slovarji navajajo tudi v pomenu 'opitost, pijanost'.⁶ V slovarjih navedeni izpisi iz literature kažejo na to, da je bil ta pomen obravnavane nemške besede v rabi že vsaj v 16. stoletju, torej davno pred izumom parnega stroja. Ob tem se zdi verjetno, da pomen 'opitost' besede *Dampf* ne izvira iz njenega osnovnega pomena 'v plinasto stanje spremenjena voda pri vrelišču', čeprav tudi to ne bi bilo nemogoče,⁷ temveč da je posledica vpliva podobno glaseče se izolirane besede, v bavarskih narečjih znane kot *Tämpəs*, ki prav tako pomeni 'opitost'⁸ in ki jo povezujejo z leta 1618 zapisano besedo *Tämpes* v pomenih 'abotnež, neumnež' in 'topost, neumnost'.⁹ Vprašanje etimologije nemške besede *Dampf* v pomenu 'opitost' za tu obravnavani problem ni bistvenega pomena, za frazem *biti pod gasom* pa je vsekakor vredno upoštevati možnost nastanka v času avtomobilizma po zamenjavi jedrne sestavine iz frazema *biti pod paro*. Če je domneva pravilna, je poimenovanje enega pogonskega sredstva, namreč pare, ki poganja lokomotivo, zamenjano s poimenovanjem drugega, namreč zmesi bencinskih hlapov in zraka, ki poganja avtomobil. Zamenjava poimenovanj dveh istovrstnih stvari je ena od štirih vrst tradicionalno pojmovane metafore. Slovenščina pozna več drugih besednih zvez ali že frazemov, v katerih se sestavine *para*, *gas* in *plin* kot poimenovanja pogonskih sredstev parne lokomotive oz. avtomobila dokaj prosto zamenjujejo, npr. *dodati paro/gas/plin* in *z vso paro* oz. *z vsem gasom/plinom*.

Slovenski frazem *piti kot žolna*

Vsi evropski jeziki imajo s področja pitja alkoholnih pijač bogate in slikovite frazeme, katerih motivacija ni vedno razvidna. Eden takih je slovenski frazem *piti kot žolna* 'dosti, pogosto piti alkoholne pijače'. SSKJ pod iztočnico *žolna* poleg osnovnega pomena 'ptica z močnim dletastim kljunom in nogami, prilagojenimi za plezanje po deblu' navaja tudi pomen 'kdor dosti, pogosto pije'.¹⁰ Sodeč po zgledih, ki besedo v tem pomenu navajata le s prilastkom,¹¹ bi ta pomen lahko nastal po besedni metafori, možna pa se zdi tudi domneva o njegovem izvoru v primerjalnem frazemu *piti kot žolna*, ki ga navaja že Glonarjev slovar¹² dve desetletji pred prvo evidentirano omembo drugega besednega pomena.¹³ Bolj kot vprašanje o tem, ali gre v obravnavanem primeru za prvotno besedno ali frazemesko metaforo, je pomembno vpraša-

⁶ Npr. Grimm (1854–1954, II: 715); Schmeller (1872: 510), ki v geslu *Dampf* ta pomen podaja pod št. 3, v zgledu pa navaja manjšalnico *Tämpfl*.

⁷ Prim. nem. *benebeln* 'opijaniti', metaforično iz 'zamegliti', iz *Nebel* 'megla'.

⁸ Navaja Schmeller (1872: 510).

⁹ Schoensleder (1618: s. v. *Tämpes*, paginacije ni) navaja pomene 'tolidus, tupidus, tupor'.

¹⁰ SSKJ (V: 1017).

¹¹ Prim. *on je prava žolna* in *ti žolna pijana*. Tudi v večini drugih izpisov, ki jih navaja listkovna kartoteka SSKJ, je beseda v metaforičnem pomenu uporabljena s prilastkom.

¹² Glonar (1936: 492) ima *žejen*, *pije kakor žolna*.

¹³ Verjetni terminus post quem nastanka ali vsaj širše rabe frazema je leto 1870, ko je izšel tretji del Erjavčevih Domačih in tujih živali v podobah, ki opisuje ptice. Če bi Erjavec poznal tu obravnavani frazem, bi ga namreč zelo verjetno omenil v sestavku o žolni.

nje motivacije, ki na prvi pogled ni razvidna, saj ptica žolna ne pije nič več in nič drugače kot druge ptice in tudi v predstavah ne velja za posebnost, kar zadeva pitje. Možnosti za povezavo so vsaj tri, od katerih nobene ni mogoče dokazati, čeprav bo verjetno pravilna le ena. Če je obravnavani pomen besede *žolna* posledica besedne metafore, lahko domnevamo, da gre za delni kalk po nem. *Schluckspecht* 'kdor rad in veliko pije alkoholne pijače', kar sinhrono deluje kot velelniška zloženka iz glagola *schlucken* 'požirati, goltati' in samostalnika *Specht* 'žolna'. Beseda je v nemščini v novejšem času¹⁴ prenavljena iz podobno glaseče se *Schluckspeck* v pomenu 'požrešnjež', hessensko tudi 'pohlepnež',¹⁵ katere drugi člen je *Speck* v pomenu 'slanina'. Nemška beseda *Schluckspeck* se je prenavljala v *Schluckspecht* verjetno zato, ker se v nekaterih narečjih, tudi bavarskih, izglasni *-cht* in *-ck* glasovno izenačita, prim. v bavarsčini npr. *Specht* 'žolna' in *Speck* v enakem pomenu.¹⁶ Druga možnost razlage je domneva, po kateri naj bi obravnavani pomen naše besede *žolna* nastal po prenosu pomena iz besede *pivka* 'pijanka', feminativa od *pivec*, ki je homonimna besedi *pivka* 'siva žolna', postverbalu iz glagola *pivkati* 'oglašati se z glasom piv',¹⁷ tvorjenega iz onomatopeje *piv*, kakor je npr. *mukati* tvorjeno iz onomatopeje *mu*. Podobno zamenjavo zasledimo v frazemu *pijan kot krava*, v kateri je sestavina *krava* nadomestila prvotnejšo *mavra*, razumljeno v pomenu 'marogasta krava', pri čemer je metafora v prvotnem frazemu *pijan kot mavra* zasnovana na besedi *mavra* v pomenu 'mavrica', za katero v ljudskem verovanju velja, da pije vodo.¹⁸ Ta možnost se zdi za frazem *piti kot žolna* za spoznanje manj verjetna, saj frazema **piti kot pivka* v slovenščini ni zaslediti. Poleg navedenih dveh razlag pa se zdi možna še tretja. Frazem *piti kot žolna* utegne biti prenavljen iz **piti kot žolnir*, pri čemer beseda *žolnir*, izposojenka iz srednjevisokonemške *solner*, pomeni 'vojak', mlajše tudi 'inženir'. Da so vojaki vedno radi in veliko pili, ni treba posebej poudarjati, torej je domnevani primerjalni frazem motivacijsko utemeljen. Zamenjava sestavine *žolnir* z *žolna* je razločljiva z okoliščino, da je beseda *žolnir* zamrla, njen pomen ni bil več splošno znan, zato jo je v frazemu zamenjala podobno glaseča se sestavina, ki jo rezultira razmerje *kurbir* : *kurba* = *žolnir* : *x*; *x* = *žolna*.¹⁹ Tudi ta možnost se zdi za spoznanje manj verjetna od prve, saj frazema **piti kot žolnir* v slovenščini ni zaslediti.

¹⁴ Küpper (1987: 721) sicer navaja, da je v rabi že od leta 1840, vendar je Grimmov slovar (zvezek z lemmami na *schl-* je izšel leta 1899) ne pozna.

¹⁵ Grimm (1854–1954: IX, 807).

¹⁶ Navaja Schmeller (1877: 656 s).

¹⁷ S pridržkom tako tudi Keber (2011: 1155). Argument v prid tej razlagi je češki frazem *pít jako duha* 'piti kot mavra' (Snoj 2003: 386).

¹⁸ Keber (2011: 401).

¹⁹ Do podobnih zamenjav ob zamiranju nekdanj splošno znanih metaforično uporabljenih frazemskih sestavin prihaja tudi danes, npr. *vsake kvarte enkrat* namesto *kvatre* (primer iz Gigafide, URL: <http://demo.gigafida.net/>: *Glede na to, da si jih klical vsake kvarte enkrat po telefonu*), *blažen žegen* namesto *blažev* (primer iz Nove besede, URL: http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html: *injektiranje je bil blažen žegen*).

Slovenski frazem *vsi križi so dol*

Frazem *vsi križi so dol*²⁰ pomeni, da se je nekdo zelo razjezil.²¹ Njegova varianta *vsi križi so s sten* pove, da moramo pri razlagi motivacije izhajati iz življenjske situacije, ko križi z upodobljenim Kristusom niso na svojem običajnem mestu, na stenah, temveč so bili s teh odstranjeni. V tradicionalnem slovenskem okolju so sneli križe s sten le takrat, ko se je kdo (navadno hišni gospodar) hudo razjezil, ko se je v hiši začel prepir, ko so padale bridke besede, kletvice. Takrat je nekdo (navadno gospodinja) vse križe snel s sten z namenom, Bogu preprečiti videti in slišati grešna dejanja in besede.

Frazema s podobnimi pomenskimi sestavinami v sosednjih jezikih ni zaslediti, zato se zdi verjetno, da je nastal v slovenščini brez tujih vplivov. Beseda *križ*, ki je ena najstarejših izposojenk iz sosednjih romanskih idiomov v času pokristjanjevanja in ima isti latinski izvor kot nemška *Kreuz*, je v slovenščini razvila več metaforičnih pomenov, ki so praviloma enaki kot v nemščini. Medtem ko je pomen 'trpljenje, težava, skrb'²² razumljiv z metaforično uporabo poimenovanja upodobitve Kristusovega trpljenja, pa razlog za metaforični pomen 'predel ob spodnjem delu hrbtenice', ki je verjetno kalk po nemškem *Kreuz*,²³ ni razviden na prvi pogled. Nastanek tega pomena morda lahko razložimo z obliko skeleta tega predela, saj se tu križata spodnji del hrbtenice in zgornji del medeničnega obroča, torej osni in privesni skelet, ki še izraziteje spominja na križ pri živalih, saj se tu osni skelet nadaljuje v rep.

Slovenski in hrvaški frazem *na suho*, srbski *na suvo*

Pridevnik *suh* je v slovenščini razvil več metonimičnih in metaforičnih pomenov in je tudi zato bogato zastopan v frazemih. S primerjalno metodo ugotovimo, da je njegov prvotni pomen 'ki ni moker', saj ta pomen izkazujejo vsi slovanski jeziki, poleg teh pa tudi izvorno enake baltske in grška beseda ter sorodstvo v drugih indoevropskih jezikih. Tudi metonimični pomen 'ki ima malo vlage' je tako rekoč splošen, od tega do pomena 'v katerem so zaradi izgube vlage, vode prenehali življenjski procesi' in 'iz katerega je odstranjena vlaga, voda' pa je le še po pol koraka. Prvi metaforični pomen 'ki ima na telesu malo toščke, mesa', torej protipomenka od *debel*, ki

²⁰ Sledeč načelom zgodovinsko-etimološkega pravopisa bi se moral frazem pisati *vsi križi so doli*, saj prislovno določilo odgovarja na vprašanje 'kje' in ne 'kam'. Tako zapisan frazem uporablja npr. Stritar, prim. *Ko bi jo mož videl v zelniku, to bi bili vsi križi doli* (navaja Keber 2011: 423). Prevladujoči zapisi brez *-i* so posledica vpliva moderne samoglasniške redukcije, torej pogovornega jezika.

²¹ O tem pomenu sklepamo iz navedka v SSKJ (II: 496), ki v frazeološkem gnezdu navaja zgled *če mu boš ugovarjal, bodo spet vsi križi dol* 'se bo zelo razjezil', pritrjujejo pa mu tudi zgledi v Keber (2011: 423), npr. *Kar oče umesijo, se speče in sne, ali pa so vsi križi dol*. Pomen 'vse je zelo narobe', ki ga navaja Keber, n. m., je torej zmoten, zmota pa izhaja iz krožnega sklepanja na osnovi napačne etimološke razlage, po kateri naj bi frazem metaforično primerjal stanje, ko je vse narobe, s stanjem, da križi niso na stenah, tj. na pravem mestu.

²² Ta metaforični pomen ima tudi nemško *Kreuz*.

²³ Ta pomen imajo tudi nekateri drugi slovanski jeziki, npr. polj. *krzyż*.

je znan v več slovanskih jezikih, npr. v češkem *suchý*, poljskem *suchy*, ruskem *suxój*, redko tudi hrvaškem *suh*, pa tudi v italijanskem *secco*, se je razvil iz tretjenavedenega metonimičnega, saj je suh človek ali suha žival primerjavi z debelim človekom oziroma debelo živaljo v enakem razmerju kot npr. suho sadje do svežega. Suh človek ali suha žival ima v primerjavi z debelim oziroma debelo manjšo prostornino, kakor ima manjšo prostornino tudi suho sadje v primerjavi s svežim. Motivacijsko težje razumljiv pa je pomen 'ki je brez denarja', v rabi le kot povedkovnik. Ta pomen, ki ga navaja že Pleteršnik z zgledoma *mošnja je suha*, in *suh sem* 'ich bin blank',²⁴ v pogovornem jeziku izkazuje tudi nemški pridevnik *trocken*, ki pa ga Küpper zazna šele v letu 1950 in razlaga kot protipomenko pridevniku *flüssig* 'tekoč' v bančnem pomenu 'razpoložljiv (o denarju, kapitalu)',²⁵ ki je kalk po francoskem *liquide*. Ker je slovenski metaforični pomen izpričan več kot pol stoletja pred nemškim, sklepamo, da ni nastal pod njegovim vplivom. Njegov nastanek si lahko razložimo s tipično metonimičnim pomenskim premikom, z uporabo prilastka, ki opredeljuje lastnino, na opredelitev lastnika: prazna mošnja (ali kasneje denarnica) je suha, tj. tanjša, manj debela od polne, torej je tudi njen lastnik suh. Pomenski razvoj iz 'ki ni debel' v 'ki je brez denarja' si lahko predstavljamo celo brez metonimije, saj ljudje brez denarja nimajo dovolj hrane in so bili posledično vsaj nekdanj bolj suhi od bogatih.

SSKJ navaja frazem *življenje ga je postavilo na suho* 'kljub prizadevanju, trudu se njegove želje po boljšem, srečnejšem življenju niso uresničile',²⁶ katerega jedrna sestavina je samostalnik srednjega spola *suho* v pomenu 'kopno'. Nastanek frazema je morda razložljiv z metaforično rabo predložne zveze *na suho*, v kateri se položaj človeka, ki mu življenje ne prizanaša, primerja s položajem ribe, ki jo ribič potegne iz vode. Metaforični pomen v tej smeri je znan tudi v pogovornem italijanskem frazemu *rimanere in secco*, ki pomeni 'ostati sam v kaši' in 'ostati brez denarja'. Vendar na ta način ni mogoče motivacijsko razložiti našega pogovornega frazema *na suho*,²⁷ ki ga ne navaja niti SSKJ niti Keber (2011),²⁸ saj se ta uporablja v skladijski vlogi prislovnega določila načina in ne kraja. Iz korpusnih zgledov je razvidno, da frazem v veliki večini primerov pomeni 'brez ustrezne priprave, podlage',²⁹ redkeje tudi v

²⁴ Pleteršnik (1894–95, I: 599).

²⁵ Küpper (1987: 850).

²⁶ SSKJ (IV: 1006).

²⁷ Iz pogovornega osrednjeslovenskega *na suh* z reduciranim končnim *-o* je mogoče skleniti, da je jedrna sestavina tega frazema tožilnik posamostaljenega pridevnika v srednjem in ne morda ženskem spolu. V knjižnem jeziku sicer enakozvočna tožilniška končnica *-o* bi se namreč v pogovornem jeziku in narečjih ohranila.

²⁸ Keber (2011: 613) ima le *obriti koga na suho* 'ogoljufati, prevarati koga' – iz tam navedenega zgle-da je razviden natančneje opredeljen pomen 'prodati komu kaj nekoristnega'.

²⁹ Prim. iz Nove besede: Če *nimam delnic, mi nima kaj zapirati sape; ne more mi je kar na suho; Skoraj mesec dni se ni našel nihče, ki bi rekel, da je primer Holmec končan, da streljanja vojakov »na suho«* ni bilo in *da bodo tisti, ki širijo takšne govornice ali natolcujejo, za to pač morali odgovarjati; Na vse to pa g. Wüster povsem »na suho«* pribije, češ, *da čistega uma pač ni, ker da je um le nekakšen »filter«, ki se kajpada »zapaca«, ko skozi njega precejamo svet; Spretno lansira neresnice, ki jim mnogi*

zelo podobnih 'brez običajnih okoliščin'³⁰ in 'brez ustrezne spodbude'.³¹ Predložne zveze *na* + tožilnik v srednjem spolu posamostaljenega pridevnika v vlogi prislovnega določila načina so v slovenščini večinoma kalki po romanskih zgledih, npr. *na debelo*, *na veliko* po francoskem *en gros* ali italijanskem *all'ingrosso* in *na slepo* po italijanskem *alla cieca* ali francoskem *en aveugle*. V italijanščini se predložna zveza *a secco* (redkeje tudi *di secco* in *in secco*) uporablja v pomenu 'nepričakovano',³² ki je utegnil nastati po podobni metaforizaciji kot slovenska, vendar zaradi pomenske različnosti verjetno ni njena pomenska predloga. Bliže ji je hrvaška zveza *na suho* in srbska *na suvo*, ki imata slovenskemu domala enak pomen,³³ torej obstajata možnost, da je slovenski frazem prevzet iz hrvaščine oz. srbščine ali da se je v teh jezikih razvil vzporedno, po vsej verjetnosti na osnovi romanskih skladijskih predlog. Za razlago frazema, ne glede na to, kje je nastal, moramo najti situacijo, v kateri se glagolsko dejanje praviloma, tj. v običajnih okoliščinah, vrši v mokrih pogojih, v suhih pa le brez ustrezne priprave, podlage, brez ustrezne spodbude. Tako zastavljeno vprašanje sugerira najverjetnejši odgovor, resda le kot domnevo, da je glagolsko dejanje koitus, s frazemom *na suho* opredeljene neobičajne okoliščine pa ponazarjajo fiziološko nepripravljenost ženske na združitev.³⁴ Domneva je neposredno težko dokazljiva, saj rabe obravnavane besedne zveze v domnevanem prvotnem pomenu v starejših pisanih virih iz razumljivih razlogov ni zaslediti, se pa – sicer redko – pojavlja v sodobnih spletnih besedilih, ki so za navajanje na tem mestu vendarle preveč opolzka.³⁵ Njeno verjetnost je mogoče vsaj deloma podkrepiti s primeri, ki dopolnjujejo sistem.³⁶ Iz fiziološke nepripravljenosti moškega na koitus izvira frazem *dol mi visi* 'mi ni prav nič mar', ki je še občuten kot vulgaren in ga tako označenega navaja SSKJ.³⁷ Tudi pridevnik *opolzek* 'nespodoben, obscen', ki je prvotno pomenil

radi verjamejo kar »na suho«; ne bi želel, da se tu odločamo na suho, na vrat na nos, v proglašeni izrednih razmerah; Ali naj na suho verjamemo?

³⁰ Prim. iz Nove besede: *Igralci morajo preigrati različna emocionalna stanja na suho, brez sogovornikovega odziva, simultano ali kot nizanje posameznih monoloških, polovičnih in ne pripovednih izsekov; Radijski spikerji sicer besedičimo »na suho«, brez publike, zato morda včasih pri pravilnem rešetanju pozabimo opazovati in se odzivati na občinstvo; Iz tedna v teden sem občudoval Petro Majdič in pred televizijskim ekranom na suho treniral tehniko.*

³¹ Prim. iz Nove besede: *Že večkrat sem povedala, da sem zelo slab agent (ne znam pisati »na suho«) in zelo dober reagent (nekaj me mora pač pičiti, da primem pero v roke).*

³² *Dizionario enciclopedico italiano* (XI: 72) razlaga s sinonimom 'improvvisamente'.

³³ Hrvatska jezična riznica navaja po Draženoviću iz leta 1901 poved *Puno je još »svetaca« u gradu i puno im se smijemo, ali ostalima tek na prazno i na suho*. Na spletnem forumu, na katerem si narokomani izmenjujejo izkušnje v zvezi z odtegnitvijo heroína, je zapisano *Moje poslednje skidanje je bilo na suvo i iz ove perspektive mi je drago zbog toga, mada sam tada bio u komuni [...] to je najkrajši mogući način, sa lekovima je to produžavanje agonije* (dostop 5. 2. 2013).

³⁴ S takim prvotnim pomenom bi bil razločljiv tudi italijanski pomen 'nepričakovano'.

³⁵ Prim. za slovenščino URL: <http://kabum.si/print.php?news.338>, za hrvaščino URL: <http://forum.burek.com/erotske-price-t19072.930.html> (dostop 5. 2. 2013).

³⁶ Pomožno tipološko potrditev ponuja tudi nemščina, kjer zveza *trockene Fotze* označuje devico ali staro žensko (Bornemann 1984: brez paginacije).

³⁷ SSKJ (V: 444).

le 'spolzek', je danes prevladujoči pomen, resda pod vplivom nemškega *schlupfrig*,³⁸ razvil po metafori, v kateri se spolzkost telesnih tekočin pri koitusu prenaša na označevanje načina govorjenja o teh rečeh.³⁹

Zaključek

Poglavje skuša odgovoriti na osnovna metodološka vprašanja, ki so specifična za etimološko obravnavo frazemov. Metodološko zadostnost razlag smo osvetlili na primerih (1) *pod gasom* 'pijan', (2) *pod paro* 'pijan', (3) *piti kot žolna* 'dosti, pogosto piti alkoholne pijače', (4) *vsi križi so dol* 'nekdo se je zelo razjezil' in (5) *na suho*, ki se najpogosteje uporablja v pomenu 'brez ustrezne priprave, podlage'. Prva dva je mogoče imeti za samostojna ali za različici prvotno enega frazema. Njun izvor ni dokončno pojasnjen, ker se ponuja več možnih etimoloških rešitev, od katerih ni nobene mogoče argumentirano izključiti. Tudi za tretji frazem se ponujajo tri možne razlage, ki jih z današnjim poznavanjem metode in zbranim gradivom še ni mogoče dokončno ovrednotiti, čeprav je ena razlaga tu verjetnejša od preostalih dveh. Za zadnja dva obravnavana frazema je prikazana le po ena možna rešitev, in sicer je za četrtega osvetljuječa okoliščina, da so nekdanje ob prepiru s sten sneli podobe s križanim Kristusom, za petega pa se domneva metaforični prenos opisa koitusa ob fiziološki nepripravljenosti ženske na opis okoliščin drugih glagolskih dejanj. Ob tem so pojasnjeni tudi nekateri metonimični in metaforični pomeni jedrnih frazemskih sestavin in nekaterih besed istega pomenskega polja.

Literatura

- BORNEMANN, Ernest, 1984: *Sex im Volksmund. Die sexuelle Umgangssprache des deutschen Volkes*. Scharten: Manfred Pawlak Verlagsgesellschaft mbH.
- Dizionario enciclopedico italiano* I–XII. Roma 1955–61: Istituto della Enciclopedia italiana.
- GLONAR, Joža, 1936: *Slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: Umetniška propaganda.
- GRIMM, Jacob, GRIMM, Wilhelm, 1854–1954: *Deutsches Wörterbuch*. Leipzig: Verlag von S. Hirzel.
- KEBER, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- KÜPPER, Heinz, 1987: *Wörterbuch der deutschen Umgangssprache*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag.
- PLETERŠNIK, Maks, 1894–95: *Slovensko nemški slovar* I–II. Ljubljana: Knezoškofijstvo.
- SCHOENSLEDER, Wolfgang, 1618: *Promptuarium germanico-latinum*. Augusta Vindelicorum.
- SCHMELLER, Johann Andreas, 1872–77: *Bayerisches Wörterbuch* I–II, 2. Auflage. München: Oldenbourg.
- SNOJ, Marko, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–V. Ljubljana 1970–91: (ZRC) SAZU in DZS.

³⁸ Starejše 'gladek, spolzek', od 18. stol. tudi danes prevladujoče 'opolzek'.

³⁹ Enako pomensko motivacijo zasledimo še v več metaforičnih pomenih pridevnikov istega pomenskega polja, npr. v slovenskih *masten* 'nespodoben, nedostojen' (zlasti o šali), *sočen* 'slikovit, sproščen in nekoliko robot, opolzek' (zlasti o zgodbi) in pomensko enakih nemškem *saftig* ter angleškem *juicy*.

Peter Weiss

Matilda v slovenski frazeologiji

Ključne besede: slovenščina, frazeologija, etimologija frazema

Key words: Slovene, phraseology, etymology of phraseme

O Med slovenskimi frazeološkimi trdimi orehi je bilo doslej že večkrat opozorjeno na nerazjasnjen izvor povezave med imenom *Matilda*, ki kot da¹ prehaja v občno besedo *matilda*, in smrtjo. Povezava je vidna iz frazema *matilda je vzela/pobrala koga* 'kdo je umrl' ipd. (Keber 1996: 345):

V frazemu *matilda je pobrala koga* z različico *matilda je vzela koga* je glavna pomenska sestavina *matilda* v pomenu 'smrt'. V tem pomenu se *matilda* (večkrat pisana tudi z veliko začetnico) pojavlja v gradivu za SSKJ [= Slovar slovenskega knjižnega jezika - PW] šele po drugi svetovni vojni, in to še v zvezah *biti zrel za Matildo*, *Matilda je povohala koga*, *srečati*, *poljubiti matildo*, *Matilda s koso*, *Matilda maha s koso*, *Matilda pride*. Ni pa je v starejših slovarjih niti v SP 62 [= Slovenskem pravopisu 1962], čeprav slovarsko gradivo [= listkovna kartoteka za SSKJ na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani - PW] kaže na njegov obstoj. *Matilda*, ki je znano krščansko ime nemškega izvora, nima v nobenem drugem jeziku pomena 'smrt'. Izhodišče za ugotovitev motiva, po katerem je nastala slovenska *matilda* 'smrt', je naslednji navedek: *Strojnico so /tj. partizani/ imenovali tudi mrtvaška raglja, peklenska raglja in matilda* (V. Smolej, *Zgodovina slovenskega slovstva* VII, 1971, 68). Za slabo oborožene partizane

¹ Pri apelativizaciji (občnobesedenju) sestavin stalnih besednih zvez moramo biti previdni. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika bi po Jožetu Toporišiču morali ime *Bosna* v frazemu *mirna Bosna* (in potemtakem tudi ime *Amerika* v frazemu *odkrivati Ameriko*) pisati z malo začetnico (Toporišič 1971: 74). Vendar pa Toporišičev popolni preobrat s stranpotjo *bilo jih je kot Rusov* (z veliko začetnico, kar je po njegovem mnenju sploh edina možnost, brez izvorno ustrezne ali ustrežnejše *bilo jih je kot rusov* - Toporišič 2004: 320) kaže, da se ne smemo delati, kot da nas prvotni pomen in inherentne lastnosti sestavin frazema ne zanimajo. Z današnjim jezikoslovnim in jezikovnim znanjem ter splošnim vedenjem znamo ločevati med (zapisano) stalno besedno zvezo *naredil se je Francoza*, kar je frazem, in prosto besedno zvezo *naredil se je francoza*, pa kar koli naj bi to že pomenilo zaradi (pisno jasno izražene) sestavine *francoz* kot priprave. Če bo težnja k pisanju vseh sestavin stalnih besednih zvez z malo začetnico prevladala in če se bo mala začetnica posplošila, bo težko razbirati prvotne sestavine stalnih besednih zvez, kot je v primeru nejasnosti pri zapisu *bilo jih je kot rusov/Rusov*. (Ko je ta frazem izgovorjen, razlikovanje seveda ni potrebno.) - O začetnici imena *Matilda* in poimenovanja *matilda* kot frazemskih sestavin ter pridevnika v zvezi *Ahilova/ahilova peta* piše Keber 1996: 62-63.

je bila *strojnica* brez dvoma lahko prispodoba za *smrt*, zato je prenos pomena izraza *matilda* v pomen 'smrt' zelo verjeten. Izraz *matilda* 'smrt' podpirata sočasni sopomenki *mrtvaška raglja* in *peklenska raglja*, pomen 'smrt' pa prav tako izraza iz istega časa – *oditi v 13. bataljon, oditi v četrti rajh. Matilda je v frazemih matilda ga je pobrala, matilda ga je povohala* zamenljiva s sestavino *smrt*, ki je prvotnejša. (Keber 2011: 505–506.)

1 Poskusi, da bi dognali zvezo med osebnim imenom *Matilda* in smrtjo, doslej niso obrodili sadov. »Pomena 'smrt' nima ime *Matilda* v nobenem drugem jeziku, tudi v nemščini ne« (Keber 1996: 346). In: »Pri iskanju motiva za preobrazbo slovenskega imena *Matilda* v izraz *matilda* v pomenu 'smrt' mi primerjava z drugimi jeziki ni prav nič pomagala. Tudi nemščina ne, čeprav je *Matilda* po izvoru germansko ime.« (Keber 1996: 63.)

2.1 Neposredne povezave med Matildo in (nemško) smrtjo res ni, kaže pa se posredna. V kočevarski nemščini, kot je zapisana v slovarju kočevarskega narečja Walterja Tschinkla (Tschinkel 1973–1976), je (bila) znana zloženska (nem. *Komposition*) *žangaišmatll*, kot piše v geslu *Sense* 'kosa':

žangaišmatll, *Sensen-Matthias* = der *Sensenmann* (das mittelalterliche Bild vom Knochenmann mit der *Sense*): *Dər žangaišmatll baššət žain žangaižə in hal bossər* US [= Untere Seite – PW] (der *Sensenmann* wäscht seine *Sense* in dem *Wasser*: das man nicht ausgeschüttet hat, wenn jemand im Hause gestorben ist) [= 'Matija s koso = mož s koso (srednjeveška slika okostnjaka s koso): mož s koso umiva koso v tej vodi (»Spodnja stran« [= Koprivnik z okolico – PW]) [...]: da je niso zlivali stran, ko je kdo v hiši umrl'] (Tschinkel 1973–1976 2: 284.)

V geslu *Matthias* 'Matija, Matej' v istem kočevarskem slovarju beremo še:

Inžər Mattl bərt šon bīdər tsə hokkhn hübm W [= Walden – PW] (unser »Matll« wird schon wieder zum hacken haben: ein Wetterspruch in Oberwarmberg, wo das Kirchlein dem Hl. Matthias geweiht war, wenn es am 24. 2. noch viel Eis und Schnee gab) [= 'naš Matija bo že spet imel košnjo (»Gozd« [= Stari Log, Kočevski Rog – PW]) [...]: vremenski izrek v Gorenji Topli Rebri, kjer je bila cerkvena posvečena sv. Matiju, če je bilo 24. 2. še veliko ledu in snega'] (Tschinkel 1973–1976 2: 47.)

2.2 Janez Keber pravi:

»Na svetopisemskega Mateja spominja nemški frazeologem *es ist Matthäi am letzten*,¹ ki pomeni 'prišel je konec, končano je'« (Keber 1996: 342). V opombi pojasnjuje: »1 *Matejev* evangelij se konča z Jezusovo obljubo: *Ich bin bei euch bis ans Ende der Welt* [... jaz sem z vami vse dni do konca sveta' – PW] (Mt 28,20). Del te obljube ... *bis ans Ende der Welt* [... do konca sveta' – PW] je dal osnovo za omenjeni frazeologem, ki se uporablja, kadar je nekje nekaj na koncu: denar, življenje. Potemtakem glede na pomen ne ustreza Jezusovim besedam.« (Keber 1996: 343.)

3 V nemščini je samostalnik 'smrt' moškega spola (*der Tod*), zato ga v tem jeziku povezujejo z moškim imenom *Matthias* (= Matija) ali *Matthäus* (= Matej); tako je (bilo) tudi v kočevščini. Na jezikovno stičnem slovenskem področju, kjer je samostalnik *smrt* ženskega spola (in je tudi predstavno povezan z žensko, recimo kot *božja dekla* ali *starka s koso*), pa je prišla v poštev edinole smiselna naslonitev na slovenski ženski ustreznik imenu *Mattl* [mát l], kar je ustreznica imena *Matthias*, vendar tega ni bilo, ali na kak slovenski ženski približek temu imenu.² Ker je bilo zvočno (ne izvorno ali etimološko) temu najbližje ime *Matilda*, v slovenščini izpričano že v 11. stoletju (Keber 1996: 345), je za poimenovanje dékle s koso prišlo najbolj prav ravno to žensko ime. Ti dve imeni se tudi naglasno skladata s pari moških in ženskih oblik imen, kjer ima v imenovalniku ednine dvozložno moško ime naglas na prvem zlogu, trizložno žensko pa na drugem: *Mattl* [mát l] – *Matilda* kot *Álfonz* – *Álfónza*, *Ángel* – *Ángéla*, *Bêrnard* – *Bernárda*, *Filip* – *Filípa* in *Róman* – *Romána* (imenske pare navaja Keber (1996: 38).

4 Za osvetlitev začetkov povezovanja Matilde in smrti je tule nekaj najnujnejšega zgodovinskega okvira. Aprila 1941 je Ljubljano in Dolenjsko zasedla italijanska vojska in s tem med slovenskim prebivalstvom večinoma ni naletela na navdušenje. Slovenski partizani so spomladi 1942 izbojevali prvo slovensko osvobojeno ozemlje v drugi svetovni vojni, na katerem je Osvobodilna fronta od začetka maja 1942 izvajala oblast in organizirala upravo. Na to je italijanski okupator odgovoril z močno (veliko italijansko) ofenzivo od 16. julija do 4. novembra 1942. Na osvobojenem ozemlju pa je prihajalo tudi do samovoljnih partizanskih dejanj (pobojev, ropov ipd.), ki so seveda sprožila reakcijo in ob podpori cerkvenih predstavnikov in okupatorjevih pomagačev predvsem v Ljubljanski pokrajini pripomogla k oblikovanju bele garde – slovenskih protipartizanskih enot na okupatorski strani. V njih so bili praviloma Slovenci, na Dolenjskem tudi kočevski Nemci (Kočevarji).³ (Več o vsem tem npr. v Mikuž 1979.)

5 Pričevanje o začetku povezovanja Matilde in smrti je spominsko, iz leta 1959, objavljeno v prvem delu knjige Radka Poliča (1919–1988) *Čudežna pomlad* (Polič 1959), kjer je naveden točen dan, ko naj bi takratni obveščevalec (in poznejši general

² Roman Jakobson v spisu O lingvističnih vidikih prevajanja iz leta 1958 pravi: »Ruski slikar Repin ni mogel doumeti, zakaj nemški umetniki greh upodabljajo kot žensko: ni mu prišlo na misel, da je 'greh' v nemščini ženskega spola (*die Sünde*), v ruščini pa moškega. Prav tako je bil ruski otrok, ki je bral prevode nemških pravljic, presenečen, da je bila smrt, ki je brez dvoma ženska (rusko *smert'*, fem.), prikazana kot starec (nemško *der Tod*, masc.).« (Jakobson 1989: 209–210.)

³ Zdravko Troha v knjigi *Kočevski Nemci – partizani* (Ljubljana: Slovensko kočevarsko društvo Peter Kosler, 2003; navajam po Mekina 2004) navaja, da so bili Kočevarji po sporazumu med italijansko in nemško vlado leta 1941 in v začetku 1942 večinoma preseljeni v nemški rajh, predvsem v Posavje. Vendar pa jih je »324 oziroma 3,82 odstotka [...] ostalo na domovih. Skoraj vsi odrasli Nemci, ki so ostali na svojih domovih, so kasneje sodelovali z Osvobodilno fronto.« (Mekina 2004.)

JLA) Tone Marinček (1916–1975) za spoznavno geslo v partizanski akciji v Stični predlagal ime *Matilda*. Poličev datum 9. maj 1942 je menda napachen;⁴ zaradi povezave s cerkvenim praznikom (vnebohod je bil tega leta 14. maja, ker je bila velika noč 5. aprila – Grotefend 1984: 166–167) in z neizpodbitnim datumom pobojev, ki so se zgodili v sledeči noči in ki so dokumentirani v matičnih knjigah, je bil pozneje popravljen na 13. maj 1942. Čisto mogoče je, da je določitev spoznavnega gesla *Matilda* pri Tonetu Marinčku povsem slučajna. (Po godu najbrž ni bilo izbrano: sveta Matilda iz Hackeborna ima god 26. februarja, sveta Matilda, nemška kraljica, pa 14. marca (Keber 1996: 345).) Rojen je bil sicer v Cerkljah ob Krki, vendar pa je kot partizan deloval na področju v bližini kočevskega in tudi na Kočevskem. Morilsko noč so partizani ali prebivalci Stične, kjer je bil morilski pohod v noči na 14. maj 1942, menda po tem geslu poimenovali *Matildina noč*. Nejasno ostaja, ali se je ta zveza (v virih je sprva vseskozi pisana v narekovajih) kot poimenovanje za noč množičnega poboja v Stični sredi maja 1942 začela uporabljati že takrat ali pa je plod poznejšega težkega spomina, pogleda nazaj ter povezovanja novejšje jezikovne rabe in zgodovinskih dejstev. Če se je poimenovanje te noči razvilo iz spoznavnega gesla, ki so ga prvotno poznali le pripadniki Osvobodilne fronte, saj je bilo skrivno, so torej ime *Matilda* ali poimenovanje *matilda* za ‘smrt’ začeli širiti prav partizani, morda kot del psihološke vojne.

Čeprav so si uboji, ki so jih »protifašistični borci« spomladi in poleti 1942 zagrešili nad slovenskimi ljudmi v raznih krajih okupirane domovine, med seboj podobni in je razvidno, da so bili načrtovani in vodeni iz istega centra, najdemo v posameznih primerih marsikatero posebnost; vedno znova se nam pa zastavlja vprašanje: Kako je bilo to mogoče? Kako morejo še danes trditi, da je to bil osvobodilni boj?

V obsežnih monografijah odredov in brigad, kjer so do najmanjše podrobnosti opisani še tako nepomembni dogodki, ti uboji navadno sploh niso omenjeni. Kot da se sploh niso zgodili, kot da pomlad in poletje leta 1942 v Sloveniji, ki je ječala pod okupatorskim jarmom, nista bila prepojena s krvjo najboljših rodoljubov. V knjigi Čudežna pomlad, katere avtor je nekdanji sekretar okrožnega partijskega komiteja za Stično Radko Polič, pa vendarle najdemo poročilo o »Matildini noči« v Stični. Zdi se nam, da Poličevo poročilo lahko dopolni nekatere podatke iz tega poglavja, zato ga povzemamo v skrajšani obliki: »Tisto majniško noč – zdi se mi, da je to bila noč s sobote na nedeljo, z 9. na 10. maj 1942 (v resnici je bila to noč pred praznikom vnebohoda, s 13. na 14. maj 1942; op. J. M. [= Janko Maček; prim. URL: <http://sevno.primskovo.eu/macek.htm>⁵ – PW]) – so odredili v štabu grupe ‘Matildo’ za spoznavno geslo. Sicer pa je imelo to

⁴ O tej noči (na po njegovem 10. maj oz. dejansko na 14. maj 1942) Radko Polič (1959: 111–112) pravi: »Bila je tiha, topla majniška noč in poln mesec je svetil, da je bila pokrajina pred nami kot na dlani.« V tem času je bil mlaj 15. maja 1942 ob 6.45, ščip pa 30. aprila 1942 ob 22.59 in 30. maja 1942 ob 6.28 (URL: <http://www.rodurago.net>). Ta zapis navajam zato, ker tako kot pri datumu priča o avtorjevem precej nezanesljivem spominu.

⁵ Vse tu navedene spletne strani so bile dostopne 2. februarja 2013.

ime – kdo ve, zakaj in kdo si ga je tako zamislil – zelo zlovešč pomen. Če je bilo rečeno: Matilda ga je povohala, je pomenilo prav toliko, kot bi mu prečitali smrtno obsodbo. Ko smo se na Kremenjaku, v taborišču nad Orloko, pomenkovali v štabu grupe o zadnjih podrobnostih za to akcijo in je bilo določiti še spoznavno geslo za tisto noč, je Tone Bregar – Tone Marinček, grupni obveščevalec, predlagal ‚Matildo‘. [...]

Drugi dan [14. maja 1942 – PW] je bilo po vsem okrožju, tam od Višnje gore do Temenice, pa po Krški dolini nenavadno tiho. Ljudi skoraj ni bilo na cestah, gostilne so bile prazne. Matilda je za nekaj časa vlila strah v kosti belih organizatorjev; nekateri so na vrat na nos zbežali v Ljubljano, drugi so se poskrili, večji del pa so se potuhnili. To ‚Matildino noč‘ je bilo v stiškem okrožju na delu še več skupin. Usmrtili ali prijeli smo okrog 15 izpričanih okupatorskih oziroma belogardističnih zaupnikov in ovaduhov.⁶ (Radko Polič, Čudežna pomlad, 1979, str. 90–92 [= Polič 1959: 110–111, 112 – PW].)

Pazljivemu bralcu dodatni komentar ni potreben, pa vendar bomo poudarili nekaj dejstev, ki se nam zdijo za razumevanje »Matildine noči« posebno važna. (URL: http://www.zaveza.si/index.php/revija-zaveza/158-zaveza-t-26#index.xml-body.1_div.2_div.1_div.3)

6.1 Kolikor mi je uspelo ugotoviti, je bil frazem [*koga je (: bo) povohala Matilda*⁷ ‚kdo je bil (: bo) ubit‘ prvič natisnjen v dnevniku Slovenec 22. septembra 1942 (št. 217) na strani 3,⁸ in sicer v nepodpisanem protipartizanskem članku z naslovom Nepopi-sna beda in strahote dobrepoljske kotline (podnaslov: Partizani so hoteli ljudi odtrgati najprej od Cerkve, nato jih potisniti v največjo bedo, da bodo zreli zanje. Bojazljivski zločinci pa so želi le nezaupanje in ogorčenje ljudstva). V članku je ime *Matilda* kot frazemska sestavina trikrat zapisana z veliko začetnico, jedrni sestavini zveze [*koga*] *povoha Matilda* oz. [*koga bo*] *povohala Matilda* pa sta vsakič navedeni v narekovajih:

(1) Če koga »povoha Matilda« ... [mednaslov – PW]

(2) Strašno so sovražili politične komisarje, ki so bili pravi divjaki in za vsak prestopok in godrnjanje kaznovali s smrtjo. Take žrtve so bile na dnevnem redu. Največkrat se je zgodilo, da je kak partizan pregloboko pogledal v kozarec in zato ni imel jezika na vajetih. Za plačilo ga je takoj »povohala Matilda«, to je bil strokovni izraz za streljanje. Mnogo govorjenja je bilo o velikanski moči partizanske armade, a vsi so bili lažnjivi in niso niti najmanj odgovarjali resnici.

⁶ Te strašno suhe in samohvalne Poličeve izjave prepisujem prizadet in s svinčeno težo pod loba-njo in v prstih, ob tem pa početje sam sebi prozorno opravičujem, češ da pač spada k pisanju o smrti. Povzročitelji gorja tistega časa so že skoraj vsi mrtvi in prostodušnega pripovedovanja o vedno znova pravičnem in upravičenem pobijanju nismo več vajeni, vendar pa bodo pošastne sence iz »Matildine noči« – in tudi nemške, italijanske, belogardistične ... – še dolgo blodile nad nami in našimi zanamci.

⁷ SSKJ v geslu *matilda*: »pog., ekspr. matilda ga je pobrala *umrl je*; nizko matilda ga je povohala *komaj je ušel smrti*«. Pomen frazema *matilda ga je povohala* je torej doživel pomenski premik s prvotnega ‚bil je ubit‘ na ‚komaj je ušel smrti‘.

⁸ Vse tu navedene časopisne objave so dosegljive na spletni strani dLib (URL: <http://www.dlib.si>).

(3) Takoj nato se jo začel proces proti komandantu odreda Črtomiru Mraku, češ da je on kriv, da je kaplan pobegnil, ker ga ni dal pravočasno streljati. Mrak je videl, kam pes taco moli, da bo namreč gotovo tudi njega »povohala Matilda«. Zato je z nekaj tovariši neznano kam pobegnil. Tudi za njim je bila izdana tiralica in je bila izrečena smrtna obsodba. (Slovenec 22. septembra 1942 (št. 217), str. 3.)

6.2 Čez dva tedna je sledilo več objav očitno prvotno istega nepodpisanega besedila o partizanskem nasilju na Dolenjskem:

- v dnevniku Slovenec 3. oktobra 1942 (št. 227), str. 3 (z naslovom Partizanski raj, kakor ga je videl očividec),

- v dnevniku Jutro 3. oktobra 1942 (št. 226), str. 2 (z naslovom V partizanskem ujetništvu),

- v tedniku Domoljub 7. oktobra 1942 (št. 41), str. 3-4 (z naslovom Rešen iz partizanskega pekla), in

- v tedniku Domovina in Kmetški list 8. oktobra 1942 (št. 41), str. 2 (v prispevku z naslovom Komunistični paradiz je plaval v krvi: strah med ljudstvom se je spremenil v odločen odpor). Objave se med seboj ne bistveno razlikujejo, opremljene pa so – kot se vidi iz povedanega – z različnimi naslovi in mednaslovi. Tu stojita jedrni sestavini zveze [*vsakogar bo*] *povohala matilda* v narekovajih, sestavina *matilda* pa je že pisana z malo začetnico.

Ker smo bili lačni, smo trgali še nezrelo sadje. Toda tudi tega nam niso dovolili in so nam zagrozili, da bo vsakogar, ki bi utrgal še samo eno jabolko, »povohala matilda« (to je partizanski strokovni izraz, če koga ubijejo). (Domoljub 7. oktobra 1942 (št. 41), str. 4.)

6.3 Čez mesec dni (3. novembra 1942) je bil v Slovencu objavljen spet anonimni protipartizanski prispevek (z naslovom Partizani v »Firštovih gozdovih« razkropljeni, napisan 24. oktobra 1942 v Novem mestu, torej spet na Dolenjskem), kjer sta jedrni sestavini zveze [*koga bo*] *Matilda povohala* še vedno zapisani v narekovajih, sestavina *Matilda* pa je spet pisana z veliko začetnico, torej kot osebno ime:

»Zatožen si, da si belogardist, komandant ukazuje, da greš z nami na odgovor. Kdor je proti nam, ga bo 'Matilda povohala' – umorjen bo.« (Slovenec 3. novembra 1942 (št. 253a), str. 3.)

6.4 Slovenski kolaborantski tisk je torej na samem začetku rabe pripomogel k širitvi frazema [*koga je*] *povohala Matilda*, ki naj bi bil partizanski »strokovni izraz« »za streljanje« (v dnevniku Slovenec 22. septembra 1942) oz. »če koga ubijejo« (štiri časopisne objave besedila v prvi polovici oktobra 1942). Čisto mogoče je, da je tukajšnji prvi dve besedili napisal isti pisec, ki je poročal o dogajanju na Dolenjskem. Z napredovanjem velike začetnice pri sestavini *Matilda* v prvem besedilu v malo v drugem besedilu je bilo izkazano ali spodbujeno njeno poobčnobesedenje, kar bi lahko pričalo če že ne o hitri uveljavitvi frazema v tistem času, pa vsaj o avtorjevi

ali uredniški zavzetosti, da bi se to zgodilo. Danes zaradi pomanjkanja natančnih podatkov o nastanku frazema ni mogoče presojati o tem, katera od nasprotujočih si strani ima več zaslug pri njegovem širjenju, dejstvo pa je, da ga je kolaborantska stran kot terminološko zvezo pripisovala (ali podtikala?) partizanom.⁹ Ker je od januarja 1942 veljal kulturni molk (narodno zavedni Slovenci so bojkotirali okupatorjeve prireditve in z okupatorjem povezane možnosti za objavlanje na okupiranem ozemlju), je bil nekoliko večji vpliv okupatorju naklonjenega tiska, ki je tedaj edini redno izhajal.

7 Za sklep. Kočevarsko moško ime *Mattl* [mát l] 'Matija, Matej' (v kočevarski nemščini je predstavno povezano s samostalnikom moškega spola *Tod* 'smrt') je zaradi glasovne podobnosti domnevno vplivalo na pomen 'smrt' (ta samostalnik je v slovenščini ženskega spola). Ta pomen je bil osebnemu imenu *Matilda* v slovenščini prvič pripisan leta 1942 na osvobojenem partizanskem ozemlju na Dolenjskem, kjer se je govorila tudi kočevarska nemščina. Frazem [*koga je (: bo)*] *povohala Matilda* 'kdo je bil (: bo) ubit' je bil prvič objavljen v slovenskem kolaborantskem tisku 22. avgusta 1942. Ime *Matilda* se je kot spoznavno geslo pri partizanih pojavilo že prej, 13. maja 1942. Noč na 14. maj 1942, ko so partizani v Stični pobili 15 nasprotnikov, so na tem delu osvobojenega področja ali domačini ali partizani nedoločljivo kdaj poimenovali *Matildina noč*. To so doslej najzgodnejši datumi, ki v redkih natisnjenih virih pričajo o začetku enačenja imena *Matilda* in smrti v slovenskih frazemih.¹⁰

Literatura

- GROTEFEND, Hermann, 1984: *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*. Berlin: Transpress. (Ponatis dela: Hannover, ⁵1922.)
- JAKOBSON, Roman, 1989: *Lingvistični in drugi spisi*. Ljubljana: ŠKUC – Filozofska fakulteta (Studia humanitatis).
- KEBER, Janez, ²1996: *Leksikon imen: izvor imen na Slovenskem*. Celje: Mohorjeva družba.
- KEBER, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Slovarji).
- MEKINA, Igor, 2004: Nemci, ki so bili partizani. *Mladina* 27. februarja 2004 (št. 8). URL: <http://www.mladina.si/96562/nemci-ki-so-bili-partizani/>.
- MIKUŽ, Metod, 1979: *Odpor. Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 744–784.
- POLIČ, Radko, 1959: *Čudežna pomlad 1: zapis osvobodilnega boja v grospeľjskem in stiškem okrožju 1941–42*. Ljubljana: Borec. (Ponatis celotne trilogije v eni sami knjigi: Radko Polič, *Čudežna pomlad*, Ljubljana: Borec, 1979.)

⁹ Radko Polič v drugem delu trilogije *Čudežna pomlad* navaja posebno rabo iz »partizanskega žargona«: »Naj bo kakor koli že, v štabu bataljona so sklenili, da bodo poslali dekle v 'prekormando'. To je pomenilo v takratnem partizanskem žargonu – likvidaciji.« (Polič 1960: 124.)

¹⁰ Za skupna razmišljanja ob nastajanju tega poročila, ki ne more biti dokončno, saj izhaja le iz objavljenih in drugih splošno dostopnih virov, ne pa tudi iz osebnih pričevanj, se najlepše zahvaljujem sodelavcem z Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU v Ljubljani, jezikoslovcema Vladu Nartniku in Marku Snoju, ki me je opozoril na vremenskega svetnika sv. Matija ob koncu zime (24. februarja), ko so ljudje od nekdaj umirali bolj kot sicer (čemur pritrjuje kočevarski vremenski pregovor iz Gorenje Tople Rebri, naveden v razdelku 2.1), ter umetnostni zgodovinariki Ani Lavrič.

- POLIČ, Radko, 1960: *Žita zorijo: zapis osvobodilnega boja v stiškem in kočevskem okrožju 1942-1943*. Ljubljana: Borec (Čudežna pomlad 2).
- TOPORIŠIČ, Jože, 1971: Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v Slovarju slovenskega knjižnega jezika I. *Slavistična revija* 19/1. 55-75.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2004: »Pusti peti moj'ga slavca ...«: ob kritikah (?) novega SP. Marko Jesenšek (ur.): *Slovenski jezik in literatura v evropskih globalizacijskih procesih*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 15). 315-328.
- TSCHINKEL, Walter, 1973-1976: *Wörterbuch der Gottscheer Mundart* 1-2. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973-1976 (Studien zur österreichisch-bairischen Dialektkunde 7).

III.

Zidaki frazeološke zgradbe

Ada Vidovič Muha

Frazem med besedo in stalno besedno zvezo

Ključne besede: frazeološka enota, tvorjenka, stalna besedna zveza, konotativnost, stilna funkcija

Key words: phraseological unit, complex word, set phrase, connotation, style function

Namen poglavja je predstaviti fragmente razumevanja pojma večbesedni leksem znotraj slovenskega jezikoslovja zadnjih desetletij.

1 Frazeologija je v bistvu vedno tudi del slovarja jezika, kar pomeni vgrajenost frazeoloških enot v mentalni koncept govorca ali, z druge perspektive, vgrajenost v jezikovni sistem. V tem smislu predstavljajo frazeološke enote poseben tip stalnih besednih zvez, avtomatiziranih sintagem.

2 Za prepoznavanje stalnosti besednih zvez in s tem tudi frazeoloških enot je pomembno komunikacijsko merilo, ki izhaja iz uslovarjenosti govornega dejanja: za celotno skupino stalnih besednih zvez velja, da po govornem dejanju ne razpadejo, kar pomeni, da je njihov besedni nabor glede na obstojnost govornega dejanja nespremenljiv; kot celota so sestavina slovarja in v tem smislu en leksem, ena slovarska beseda. Pomembno je, da leksemkost stalne besedne zveze ni odvisna od izhodiščnega denotativnega ali konotativnega pomena posameznih besed, ki jo sestavljajo, kar ima, med drugim, za posledico neodvisnost oz. samostojnost pomena stalne besedne zveze in s tem tudi frazeološke enote. Prav zato leksikalni pomenotvorni procesi – metaforični, metonimični s sinekdohičnimi in tisti, ki so določeni s pomensko vsebovanostjo, izkazujejo že v izhodišču vsaj dvojno možnost raziskovanja: glede na nov pomen celovitega (večbesednega) leksema, npr. glede na njegovo pomenskosestavinsko (semsko) strukturiranost, s tem tudi na motivacijsko (pomenotvorno) moč, in parcialno glede na pomen posameznih motivirajočih besed, ki tvorijo stalno besedno zvezo. Če sprejmemo poleg večbesednosti še konotativnost kot pomembno definicijsko in hkrati razločevalno lastnost frazeološke enote glede

na druge stalne besedne zveze,¹ potem se odpirajo v obeh smereh tudi posebnosti konotativnih vprašanj. – Proste besedne zveze so sestavljene iz posameznih besed z ohranjeno leksemsko vrednostjo,² zato se lahko tvorijo sproti v govornem dejanju; kot celota seveda ne morejo biti del slovarja jezika.

2.1 Izhajamo torej iz dejstva, da je frazem kot frazeološka enota slovarja vedno zveza najmanj dveh besed, se pravi, da s svojo zgradbo presega vezane morfeme, ki določajo besedo. Sprejeti to dejstvo pomeni sprejeti spoznanje, da so vse vrste tvorjenk besede v polnem pomenu, ki so nastale s pretvorbno-(besedo)tvornim postopkom definirane besedne zveze – skladijske podstave. Kot vemo, gre za predvidljiv postopek, pri katerem iz zveze podstavnih besed nastaja zveza slovarsko-skladijskih morfemov nove motivirane besede; glede na netvorjenko je tvorjenka zaznamovana z dejstvom, da vsebuje najmanj en, to je obrazilni (slovarskopomenski) morfem več kot netvorjenka, kar načeloma vpliva tudi na njen nov kategorialni pomen. Zdi se, da to izhodiščno spoznanje manjka pri razmeroma pogostem razmišljanju predvsem nekaterih tujih avtorjev o frazeološkosti sestavljenk (gl. dalje) in zloženk celo z dvomorfemskim, medponsko-priponskim obrazilom npr. iz lastnostnega (kakovostnega) rodilnika kot *dolgoprst-(e)n*, celo izpeljank iz njih tipa *dolgoprst-n-ež*, tudi zloženk iz glagola kot *peto-liz-ec*, *besed-o-lom-ø* z izpeljankami *besed-o-lom-ø/(e)n/-ec/-stvo*, *pet-o-liz-n-ik*.³ Pretvorbno-(besedo)tvorna pot je sicer ohranila istost obeh korenskih morfemov motivirajočih skladijskopodstavnih besed, npr. v zgledu *dolg-o-prst-ø/(e)n-ø*,⁴ vendar v spremenjenem morfemskem okolju: korenski morfem *dolg-* je bil s skladijskim morfemom – končnico, ubeseden kot pridevniški prilastek *dolg-ih* ob samostalniku z rodilniško končnico *prst-ov*; oba končniška morfema sta v pretvorbno-(besedo)tvornem postopku doživela spremembo funkcije – iz njiju je nastal nov obrazilni medponski morfem,⁵ priponski pa iz kategorialnega zaimkovnega *tak-ø*. Iz

¹ E. Kržišnik je za frazeološke enote zapisala: »/K/onotacija /je/ inherentni del njihovega pomena« – sicer z opombo, da se »/g/ibljemo [...] znotraj pojmovanja frazeologije v ožjem smislu.« (Kržišnik 2004: 103.) – Analiza stalnih (nestavčnih) besednih zvez – na eni strani frazeoloških na drugi terminoloških in seveda zvrstno (z vidika jezikovnosistemske stilistike) nezaznamovanih, ima prav gotovo skupno pot na ravni zakonitosti, ki defirajo stalnost, se pravi na ravni linearnega zaporednega nizanja besednih enot.

² Prosta besedna zveza je seveda lahko sestavljena (tudi) iz stalnih besednih zvez, torej tistih z vrednostjo enega leksema, tip *zelo zmogljiv [prenosni računalnik] – prenosnik*.

³ Konkretni tip primerov je obravnavan v Kržišnik (2010: 83–95, zlasti 89–91). Iz interpretacije tujih avtorjev je razvidno, da gre pri njih razmišljanje lahko tudi v smer t. i. enobesednih frazemov. Avtorica utemeljuje besednost zloženk iz frazemske zveze predvsem z njihovo nadaljnjo besedotvorno (motivacijsko) močjo po »tvorbenem vzorcu« (90). Zloženke so pač (tvorjene) besede in tako kot vse druge sposobne tudi višjestopskega tvorjenja; besedne zveze iz njihove skladijske podstave po definiciji – beseda glede na besedno zvezo – tega niso sposobne.

⁴ Prazno mesto *-ø* je dvofunkcijsko – besedotvorno in skladijsko, se pravi končniško in priponsko, tip *dolg-o-prst-ø*, v sinonimnem *-(e)n-ø* sta funkciji ločeni.

⁵ Nikakor ne gre samo za »vezni vokal« oz. »vezni samoglasnik«, kot se še danes rado zapiše, izvira pa v bistvu že iz Miklošiča, vendar včasih tudi še pri Toporišiču (npr. 1976: 120), ampak za besede

motivirajočih prvin skladenjske podstave smo dobili eno tvorjeno besedo z dvomorfemskim medponsko-priponskim obrazilom, ki s končniškim morfemom skladenjsko funkcionira kot samostojna beseda; kot taka je sposobna tudi višjestopenjskih tvorjenk, npr. izpeljank iz zloženek, kot že omenjeni *dolg-o-prst-n-ež*. Vsakršen morebitni poseg v strukturo tvorjenke v smislu kakršnekoli prenovitvene ali neprenovitvene modifikacije, definicijske za frazeme, je nemogoč, saj sodi že v besedno oz. besedotvornomorfemsko stilistiko in problematiko sploh.

Samo za informacijo mimogrede: Frazemskost sestavinskolastnostnega rodilnika v vlogi sestavine skladenjske podstave, iz katere bi lahko nastajal poseben tip imenskih – samostalniških ali pridevniških zloženek, je zelo skromna, saj je tovrstni rodilnik sestavljen v glavnem iz poimenovanj sestavin predvsem človeškega organizma, katerega lastnosti označujejo lastnostni pridevniki objektivne ocene, torej barve ali mere. Zato kot frazemska skladenjska podstava v tej skupini precej izstopa že omenjena tvorjenka *dolgoprst*, tudi *debelokožen* in morda še katera, ki poleg osnovnega pomena 'dolgi prstov – (Kdo) ima dolge prste' ali '(Kaj – žival) ima debelo kožo' izraža še po metaforični poti nastalo frazemsko zvezo (*Kdo*) *kot da ima dolge prste* s pomenom 'ki rad krade, kradljiv' ali '(Kdo, torej človek,) ki neprizadeto prenaša žalitve'. S pridevniki relativne ocene in metaforičnim pomenom samostalnika *srce* v skladenjski podstavi izstopajo tvorjenke kot *blago-*, *dobro-*, *mehko-*, *odkrito-*, *trdosrčen*; njihova skladenjska podstava je frazemska, celo modifikacijsko variantna (*Kdo*) *je blagega*, *mehkega*, *dobrega srca*, sinonim 'dober', oz. prenovitvena (*Kdo*) *je odkritega srca*, (metaforični) sinonim 'odkrit', ali (*Kdo*) *je trdega srca*, sinonim 'slab'.⁶

V zvezi s frazemskostjo so bile omenjene še tvorjenke s predponskim obrazilom – sestavljenke, katerih jedrni nabor predstavljajo glagoli, saj imajo tovrstna obrazila tudi vidsko vlogo – tvorbo t. i. sekundarnih dovršnikov, tip *pod-pisati*. Tudi tu gre za pretvorbno-(besedo)tvorni postopek, pri katerem imamo opraviti s spremembo prostega glagolskega morfema z globinskim, načeloma krajevnoprislovnim pomenom v predponsko obrazilo:⁷ tvorjenke tipa *pod-pisati*, *iz-pisati* so nastale iz zveze *pisati pod*, *pisati iz*, vendar *pod* s prislovnim pomenom 'spodaj', *iz* s prislovnim pomenom 'ven', nikakor pa ne s pomenom oz. funkcijo predloga oz. predložne končnice, ki izraža obvezno odvisniško slovnično razmerje – *pod besedil-o*, *iz besedil-a*. Ločevati moramo torej zvezo glagola s prostim glagolskim morfemom, ki ima globinski krajevnoprislovnni pomen, od (samostalniškega) predloga, ki ima vedno skupaj s

dotvorni morfem, katerega pomen je preverljiv s pretvorbo. Kako naj sicer dokažemo besednost pri zloženkah z enorfemskim samo medponskim obrazilom tipa *avt-o-garaža*, *kin-o-projektor*, *sob-o-pleskar*, seveda tudi *knorr-o-juha* (zgled iz Kržišnik 2010: 86)? Res pa je, da gre za področje, kjer na veliko vstopa v jezik – tudi mimo jezikovnosistemskega pretvorbene besedotvorja – zlasti angleščina s kalkiranjem, polkalkiranjem, kratičnostjo idr.

⁶ Verjetno je za pozitivno značajsko oz. čustveno naravnost, ki jo izražajo zveze tipa *dobrega srca*, potrebno iskati sopomenko v povedkovniškem frazemu *imeti srce* – SSKJ ga ne izkazuje – z nadaljnjo povedkovniško sopomenko (*biti*) *srčen* oz. pridevniško kot *srčen človek* 'dober'; tudi tega pomena v SSKJ ni najti.

⁷ Ne gre za prehod predloga v predponsko obrazilo (Toporišič, npr. tudi 2000: 213–223).

končnico slovnični pomen; v bistvu se predlog za razliko od homonimnega prostega glagolskega morfema morfemizira, upomeni torej šele s končnico ustreznega samostalnika. Vsaj nenavadno je torej uporabljati pojem predložni glagol oz. glagol s predlogom. – Če se vrnemo k frazemom, je tudi znotraj sestavljenk nesmiselno govoriti o frazeoloških enotah, saj gre tudi tu za eno samo (tvorjeno) besedo.

Lahko na kratko povzamemo: besedotvorje sodi med poimenovalne pretvorbeno-tvorbene postopke, katerih rezultat so besede, nikoli stalne besedne zveze, ki so temeljni pogoj tudi za odpiranje vprašanj frazeološkosti.

2.2 Ustavimo se ob razločevalnih lastnostih frazeoloških leksemov glede na druge večbesedne lekseme; zdi se, da je razločevalnost in povezovalnost mogoče iskati na ravni denotata, (stilne) funkcije in t. i. stalnosti.

2.2.1 Denotat leksemov je glede na možnost slovarske predstavitve mogoče ločiti na več tipov:

(a) denotat stavčnočlenskih tako eno- kot večbesednih leksemov, se pravi tudi frazeoloških enot,⁸ je mogoče predstaviti s pomenskimi sestavinami – semi kot slovarska vrednost;

(b) uslovarjena govorna dejanja s pragmatičnimi okoliščinami predstavljajo denotat, ki temelji na komunikacijsko-pragmatičnem vidiku; govorna dejanja so lahko izražena ali zakrita – pri slednjih gre za globinske stavčnopovedne (medmet) ali samo stavčne strukture (členek);⁹

(c) prvine govornih dejanj so vezane na denotat prislovov zunanjih okoliščin (krajevnih, časovnih);

(č) pregovori, reki so stavčno strukturirani frazemi z denotatom potencialnih minimalnih besedil ali delov besedil (posebno področje frazeologije);

(d) (slovnična) razmerja v jeziku (prirednost, podrednost) so denotat slovničnopomenskih besednih vrst oz. slovničnopomenske leksike – vezniške in predložne besede.

Samo slovarski pomen denotatov iz skupine (a) je mogoče predstaviti strukturalno, se pravi z najmanjšimi pomenskimi enotami – pomenskimi sestavinami (semi), drugače rečeno: pomenskosestavinsko (semsko) strukturo izkazujejo vsi stavčnočlenski eno- ali večbesedni leksemi skupaj s tovrstnimi frazeološkimi enotami, tip ekspr. *rdeča nit (pogovora)* 'bistveni, povezovalni del'. Vsi drugi denotati

⁸ Gre za samostalniške in glagolske besede ter prislove zunanjih okoliščin – krajevne in časovne. Kot vemo, predstavlja ta nabor leksemov propozicijsko ogrodje (stavčne) povedi; kot pomenski dopolnjevalec samostalnika se pojavlja pridevnik z zaimkom, glagola pa prislov notranjih okoliščin (Vidovič Muha 2000: 54-77).

⁹ O pragmatični frazeologiji je v doktorski disertaciji, kasneje objavljeni kot monografija (2006), pisala N. Jakop. Z gradivno bogato členitvijo se potrjujejo med drugim tudi vzorčni tipi členitve denotata t. i. zakritih pragmatičnih frazemov – medmetov in členkov A. Vidovič Muhe (1999: 7-21; 2000: 83-89).

so zunaj možnosti strukturalne (semske) razlage. – Komunikacijsko-pragmatično skupino (b) predstavljajo govorna dejanja, ki so lahko posredovana nejezikovno ali jezikovno; kot rečeno, je izrazna podoba slednjih lahko zakrit (členki) ali izražen stavek oz. zakrita (medmeti) ali izražena stavčna poved. Izražena govorna dejanja so različni leksikalizirani jezikovnovedenjski vzorci, lahko tudi vezani na pragmatično okoliščino, tip ob prihodu, srečanju *Dober dan (želim)*.

2.2.2 Pri opredelitvi funkcijskega vidika frazeoloških enot je smiselno izhajati iz razumevanja funkcije leksema kot celote. Vemo, da je ta vezana na poimenovalnost z dodano možnostjo preimenovalnosti denotata. S pomenskega vidika gre v prvem primeru za denotiranje, v drugem za konotiranje, natančneje – objektivnost denotiranja je lahko s strani tvorca besedila subjektivizirana – konotirana.¹⁰ Samo poimenovalnost je v jeziku definicijska lastnost terminološke leksike, seveda tudi terminoloških stalnih besednih zvez ne glede na stopnjo pomenske prepoznavnosti posameznih besed iz takšne zveze, npr. rel. *črna maša* : med. *cevasta kost*. Velja spoznanje, da se morebitna izvorna konotativnost posameznih besednih sestavin v večbesednem leksemu izgubi, če je ta terminološki, kar seveda samo potrjuje dejstvo, da je stalna besedna zveza nova leksemska kakovost tako na denotativni kot konotativni ravni.

Znotraj leksikalnega sistema jezika imamo torej na eni strani samostojni podsystem terminološke leksike, definirane samo z denotativnim pomenom, na drugi pa podsystem frazeološke leksike, definirane z obvezno prisotnostjo tudi konotativnosti. Ostaja še en tip stalnih besednih zvez, ki ne sodi ne v terminološki ne v frazeološki podsystem – iz terminološkega podsystema jo izloča že sam tip denotata, ki ne definira znanstvenega pa tudi ne strokovnega področja, iz frazeološkega pa odsotnost konotativnosti. Večjo tovrstno skupino stalnih besednih zvez predstavljajo imenske zveze s pravim vrstnim pridevnikom v prilastkovi vlogi, tip *strojni inženir* – *strojnik*, *okenska polica*. (Prim. pogl. 2.3.)

Še besedo o razmerju med preimenovalnostjo in konotativnostjo: to razmerje ni prekrivno. Preimenovalnost razumemo kot konotativno poimenovanje istega, že poimenovanega denotata, ki pa ne izkazuje konotativnosti. Na preimenovalnosti temeljijo sinonimni pari ali nizi, kar pomeni, da je pomembna podstava stilističnih možnosti jezika. Lahko povzamemo – preimenovalnost je načeloma pogojena s konotativnostjo, obratno ne, se pravi, da je pri določenih denotatih možen dvojni

¹⁰ Vemo, da je konotativnost (ko-notat, ko-notirati) prvina slovarja, ki lahko spremlja denotat – to, kar denotiramo, poimenujemo, da je skratka ne moremo razumeti kot samostojno slovarsko danost. Tu se seveda pojavlja vprašanje kletvic, (nikakor ne zmerljivk, psovk), ki denotirajo (poimenujejo) samo čustveno stanje govorca. Možna interpretacija je, da se denotat in konotat zlijeta oz. da se »prevrednoti denotat v konotat« (Vidovič Muha 2000: 89; tudi: 97–110). – Z vprašanjem zajetja konotativnosti v denotativnost v zvezi s frazeologijo se ukvarja Kržišnik (npr. 2004: 103–121). Pri tem je nujna izhodiščna odločitev, kaj je denotat, ki implicira odločitev upravičenosti stilistike kot posebnega slovarskega (in besedilnega) področja.

pomen – denotativni, ki temelji na objektivizirani poimenovalnosti, in dodani konotativni z zakonitostmi stilistike. Predvidevamo, da imamo na ravni frazeološke enote velikokrat opraviti s preimenovalno konotativnostjo – frazeološka enota izkazuje sinonimno možnost z drugačnim nekonotativnim izrazom istega denotata, npr. slabš. *stegniti pete* 'umreti', lahko pa sta v enem frazeološkem leksemu združeni denotativnost in konotativnost brez preimenovalne (sinonimne) možnosti.

Glede na vrsto konotacije zaenkrat lahko sklepamo, da gre predvsem za inherentnost, o adherentnosti bi lahko govorili v primeru pomenotvornih procesov znotraj frazema. Kot vemo, za inherentno konotativnost pomenotvorni procesi niso relevantni, izraža jo že prvi, lahko tudi edini pomen, adherentno pa definirajo prav pomenotvorni procesi. – Izvor konotativnosti besednih prvin frazeološke enote je seveda lahko tudi adherentni, vendar, kot vemo, to za novo pomensko enoto ni relevantno: v vsakem primeru pride vsaj do spremembe morebitne adherentne konotativnosti motivirajoče besedne prvine v inherentno konotativnost celotnega frazema.

V sklop konotativnosti se uvršča zlasti vsa čustveno (ekspresivno) zaznamovana leksika in leksika, katere konotativnost izvira iz jezikovnosistemske stilistike;¹¹ predvsem v umetnostnem besedilu lahko stilno učinkuje tudi kronološko zaznamovana leksika.

2.3 Stalnost v najširšem smislu je v jeziku mogoče razumeti predvsem kot v

jezikovni sistem vgrajene zakonitosti linearnega nizanja izrazno-pomenskih enot, začenši z morfemom. Prav morfemska razvrstitev znotraj (večmorfemske) besede izkazuje t. i. absolutno stalnost, v katero stilistika ne more posegati: vemo, da se npr. skladijski, se pravi končniški morfemi razvrščajo na konec (pregibne) besede, poznamo tudi pravila razvrščanja besedotvornih morfemov – vemo, da so ta pravila odvisna od pretvorbenih vrednosti prvin skladijske podstave, ki določajo tudi besedotvorni postopek. Neupoštevanje linearnega niza v teh primerih ne more imeti stilnega učinka; izkazuje lahko le neznanje jezika oz. jezikovno napako. Stilistika načeloma ne more posegati tudi v primere, ko imamo opraviti z linearnim razvrščanjem npr. pridevniških besed v levem prilastku: velja izhodiščno pravilo, da je ob samostalniškem jedru vedno najprej tista skupina pridevnikov, ki tvori z jedrom

¹¹ Dejstvo, da vpliva na stilistični učinek leksema v najširšem smislu menjava jezikovnosistemskega okolja, kratko – medzvrstna menjava, približuje problematiko pragmatični interpretaciji F. Čermáka, kakor jo je predstavila Kržišnik (2004: 104), vendar pa prav stilistična vloga sicer spremenjenih jezikovnih okoliščin vpliva na upravičenost konotativnega in ne pragmatičnega razumevanja tovrstnega jezikovnega pojava. Pomembno je torej, da ločujemo denotativnost pomena, določenega vedno s poimenovalno vlogo in v predvidljivem obsegu lahko predstavljenega s pomenskimi sestavinami (semi), od konotativnosti kot stilističnega vira, in pragmatike kot v določenih primerih nujnih zunajjezikovnih okoliščin za besedilno realizacijo, ki pa je s stilistiko vsaj v izhodišču ne moremo povezovati. – Pomenske sestavine (seme) – pojem iz strukturalne semantike – res ločujem na kategorialne in denotativne, znotraj slednjih na uvrščevalne in razločevalne, nikakor pa ne na »sporočanjско-pragmatične« in »konotativne« – v dopolnitev interpretacije E. Kržišnik (2004: 86).

stalno besedno zvezo – en leksem, torej pravi vrstni pridevnik, tip *okusen* [*gozdni sadež*] : **gozdni okusen sadež*, šele levo od njih se razvrščajo zopet po določenih pravilih druge pridevniške pomenske skupine. – Lahko povzamemo, da linearno jezikovnosistemsko načelo razvrščanja morfemov in besed temelji na povezavi mesta v linearnem nizu s slovarsko-slovnico funkcijo.

Stalnost kot definicijska lastnost frazeološke enote ima širši domet, ki odpira možnosti različnih posegov v frazem, saj zajema za posamezno frazeološko enoto tipično usistemljeno distribucijo, tudi kategorialne lastnosti besed, predvsem skladijske, kot so pri samostalniku število, sklon, lahko tudi slovarske kot živost, človeškost, števnost, snovnost, pri glagolih vid, vezljivost idr. Frazeološka stilistika ima tu odprto pot tudi v smislu asociativne spremembe denotata.

Iz predvidljivega oblikovanja linearnega niza pomenskih enot jezika izvira pomembna besedilnoaktualizacijska možnost frazeoloških enot v smislu (frazeoloških) prenovitev, se pravi »kreativnih posegov« v stalnost tovrstnega linearnega niza. Kot ugotavlja Kržišnik (npr. 1996: 133–154; 2006: 259–279, 631–655), so »najpogosteje uresničene in najbolj običajne ravno prenovitve frazeoloških enot. Vzrok za to je – poleg ustaljenosti enot, ki je pravzaprav osnovni pogoj za vsako prenovitev – njihova večestavinskost, ki povečuje možnost za izrabo semantične potence.« (266).

2.4 S povzetkom razčlenitve imenske zveze s pridevniškim prilastkom, torej tip Prid + Sam (pridevnik in samostalnik) v *Slovenskem leksikalnem pomenosloju* in tam navedenih razprav (Vidovič Muha 2000) želimo izločiti vsaj najbolj tipične lastnosti, ki definirajo stalnost tovrstnih besednih zvez; z dodatkom konotativnosti so zajete tudi frazeološke enote.

Pridevnik s samostalnikom kot svojim sintagmatskim jedrom tvori eno samo poimenovalno enoto, en sam leksem: *Prid Sam = L*. Gre za skupino pravih vrstnih pridevnikov, ki edini lahko tvorijo s samostalniškim jedrom stalno besedno zvezo, en leksem, tip *gozdno drevo*; *gugalni stol*; *črni bor*; *tovarniški znak*; *lesni izdelek*. – Zlasti v tovrstnih frazeoloških enotah se zdi, da je pridevniški prilastek največkrat tvorjen iz lastnostnih pridevnikov. Za zgled vzemimo izvorno lastnostna pridevnika barve *bel* in *črn*, ki motivirata prave vrstne pridevnike:¹² publ. *beli kontinent* 'Antarktika'; star. *beli menihi* 'cistercijani'; publ. (ekspr.) *beli rudarji* 'delavci na naftnih poljih'; knjiž. (ekspr.) *bele noči*¹³ 'noči brez spanja'; ekspr. (*biti*) *bela vrana* 'redkost, izjema'; publ. *trgovina z belim blagom* 'dekleti'; publ. (ekspr.) *črni kontinent* 'Afrika'; publ. (ekspr.) *črna lista* 'seznam osumljenih'; ekspr. (*biti*) *črna ovca* '(biti) edini drugačen, slab'; ekspr. *dobiti črno piko* '(dobiti) slabo mnenje' idr.

Nekaj lastnosti, ki določajo celotno skupino tovrstnih pridevnikov:

(1) stalnost skladijske funkcije: ker tvorijo s samostalniškim jedrom stalno besedno zvezo – en sam leksem, ne morejo prehajati v povedkovo določilo, iz njih torej ne

¹² Zgledi in oznake so iz SSKJ.

¹³ V navedene tri frazeme *beli menihi*, *beli rudarji*, *bele noči* je vgrajena samo množinska oblika.

morejo nastajati (konverzni) predikativi; morebitne zveze kot (*Ta*) *inženir je strojni*¹⁴ razlagamo z izpustom (elipso): (*Ta*) *inženir je strojni (inženir) - strojnik*; trditev o skladijski enofunkcijskosti tako rekoč absolutno drži, ko se premaknemo iz sestave v skup ali sklop, se pravi na frazeološko področje, npr. publ. *beli kontinent* - *kontinent je beli, star. *beli menihi* - *menihi so beli, ekspr. *črna ovca* - *ovca je črna ipd. Kot metaforični leksemi sploh se tudi metaforične frazemske zveze, izvorno sicer samostalniške, velikokrat pojavljajo samo v glagolski oz. povedkovodoločilni funkciji, se pravi kot povedkovniki, pomensko vezani na lastnostne idr. oznake osebkovega samostalnika, npr. ekspr. (*biti*) *bela vrana*, ekspr. (*biti*) *črna ovca*, ekspr. *dobiti črno piko* idr. - Tako kot za druge stalne besedne zveze velja tudi za terminološke, nastale po metaforični poti, skladijska enofunkcijskost, tip metal. *živo srebro* - *srebro je živo, antr. *bela rasa* - *rasa je bela, bot. *bela omela* - *omela je bela, polit. *bela knjiga* - *knjiga je bela idr.;

(2) stalno mesto tik ob samostalniškem jedru;¹⁵

(3) tvorjenost pomenskih skupin obravnavanih pridevnikov: vsi so nastali iz samostalnika, glagola, drugih pomenskih skupin pridevnikov: *gor-ski (prelaz)*; *prenos-ni (računalnik)*; *črn-i (kruh)*; *zgod-nji (krompir)*; *prva (dama)*;

(4) se ne morejo stopnjevati in nimajo desnega določila;

(5) načeloma lahko prehajajo med (vrstne) prislove: *ambulantno (pregledati)*, (*po*) *slovensko (govoriti)*;¹⁶

Nekaj lastnosti imenske zveze z obravnavanimi pridevniki:

- lahko (ne nujno) se univerbizira: *prenosni računalnik - prenosnik*, *rdeča mravlja - rdečka*, *strojni inženir - strojnik* ipd.; lastnost se ne nanaša na frazeološke zveze;

- lahko je podstava pridevniške zloženke prav tako s pomenom prave vrstnosti, tip *literarna zgodovina - literarnozgodovinski*, *cestni promet - cestnoprometni*, *osnovna šola - osnovnošolski*, *visoka kakovost - visokokakovostni*, *visoka frekvenca - visokofrekvenčni* idr.; zdi se, da je poleg terminološkosti podstavne besede za tvorbo tovrstnih zloženek odločilna tudi najnižja, se pravi sestavna stopnja pomenske zlitosti podstavnih besed; tudi ta možnost ne zajema frazeoloških enot;

- na kontrastivni medjezikovni ravni so v slovenščini vse enoleksemske imenske zveze s pravim vrstnim pridevnikom v prilastkovi funkciji v nemščini zloženke: *goz-*

¹⁴ Kot je bilo že večkrat zapisano, je nujno ločevati med obraziloma *-(e)n* in *-ni*, med tipoma (*zelo*) *sončen obraz*, kjer gre za oznako lastnosti (stopnjevanje), in *sončni žarek* - vrsta žarka; izjemna eliptična raba v povedkovem določilu ne more vplivati na spremembo obrazila. Vztrajanje SP 2001 pri obrazilu *-(e)n*, tip *gozd-en*, ko izpričano ni potrditve za lastnostni pomen pridevnika, je, milo rečeno, nenavadno.

¹⁵ Ugotovljeno je bilo, da v primerih, ko imamo v levem prilastku več pravih vrstnih pridevnikov, vpliva na njihovo razvrstitev izvor motiviranosti pridevnika, npr. samostalniškost : glagolskost, vrsta pretvorbe v desni prilastek, pa tudi pomen samostalniškega jedra. Ugotovljena je tudi razvrstitev drugih pomenskih skupin pridevnikov in pridevniških zaimkov v prilastkovi vlogi - jezikovnosistemska stalna stava (Vidovič Muha 2000: 292-329).

¹⁶ Pogovorna oblika prislova, tip *po slovensko*, *po vojaško*, se uporablja v primerih, ko je prislov prek pridevnika motiviran s samostalnikom, označenim s človeško (č+): *Sloven-ec - sloven-ski* - (*po*) *slovensk-o*.

*dno drevo - Waldbaum, cestni promet - Straßenverkehr, gorski prehod - Bergübergang, šivalni stroj - Nähmaschine; črni kruh - Schwarzbrot, stara mama - Großmutter; tovarniški znak - Fabrikzeichen, kravji rep - Kuhschwanz; betonski opornik - Betonstütze, čokoladna torta - Schokoladentorte, jagodov sok - Erdbeersaft.*¹⁷ Obratno ne velja vedno: vse zloženke v nemščini ni nujno, da se v slovenščino prevajajo kot besedne zveze s pridevniki obravnavanega tipa.¹⁸

Vse druge pomenske skupine pridevnikov tvorijo s samostalnikom kot svojim sintagmatskim jedrom dvoleksemsko zvezo, kar je mogoče zapisati *Prid Sam = L + L*. Skupino sestavljajo lastnostni, pravi svojilni (pretvorba v edninski svojilni rodilnik), nepravi vrstni in količinski pridevniki; tipološki zgledi: *lepa ženska, zelena obleka, jasno nebo, rezljan ročaj, vroča juha; globok vodnjak, mlada ženska, težek kovček; očetov klobuk; lesena ograja; tukajšnje prebivalstvo; sedanje znanje; tretji nagrajeneec; trije nagrajenci*. – Seveda se je potrebno zavedati, da gre za izhodiščne opredelitve pridevniških pomenskih skupin; prehodi med skupinami so odprti, npr. *(zelo) črn kruh : črni kruh; zgodnji prihod : zgodnji krompir; deseti otrok : deseti brat* idr.¹⁹

3 Dvo- ali večbesednost, stalnost in konotativnost so tudi v slovenskem jezikoslovnem prostoru sprejete definicijske lastnosti frazeološke enote; ta s svojo zgradbo presega vezane morfeme, ki določajo besedo. V razmerju do drugih stalnih besednih zvez, eksplicitno terminoloških, pa je konotativnost tista, ki definira frazeološke enote.

¹⁷ V dopolnitev k razmišljanju E. Kržišnik o »primer/ih/, v katerih angleškimi in nemškimi enobesednim [...] izrazom ustreza slovenska (oz. tudi slovanska) besedna zveza.« (2010: 83–95, zlasti 85–87): Na podlagi analize med drugim tudi samostalniških zvez z vsemi pravimi vrstnimi pridevniki, ki jih prinaša SSKJ, je bilo za slovenščino ugotovljeno, da jim v nemščini dosledno ustreza zloženka; že v 80-ih letih je bilo napisanih kar nekaj razprav, npr. 1988a: 311–322, nazadnje v leksikološki monografiji (Vidovič Muha 2000: 62–75), ki so zajemale tudi to temo. Za druge slovanske jezike analiza ni bila opravljena, sicer pa glede na podobno strukturo slovanskih jezikov lahko upravičeno sklepamo o tem. Ne glede na izrazno (pisno) problematiko bi bila kontrastiva z angleščino verjetno bolj slikovita kot z nemščino.

¹⁸ Kot so skozi zgodovino do neke mere ugotavljali že slovenski slovnicearji in jezikoslovci, npr. Gutsman, Vodnik, Metelko, Levstik, v razmerju do nemščine včasih bolj, včasih manj normativni, je mogoče nemške zloženke prevajati v slovenščino tudi kot navadne izpeljanke ali sploh netvorjenke oz. kot popolnoma drugače (pomenskosestavinsko, semsko) motivirane izpeljanke, npr. *Rind-/Kalbfleisch - telet-ina, Buchen-, Birkenholz - bukov-ina, brezov-ina, Bleich-, Klebematerial - bel-ilo, lep-ilo, Speise-, Warte-, Schlafzimmer - jediln-ica, čakaln-ica, spaln-ica, Wein-, Bierstube - vin-arna, pivn-ica, Stahl-, Kessel-, Bergarbeiter - jekl-ar, kotl-ar, rud-ar* idr.; *Blaubeere - borov-nica; Dachfenster - lina* (strešno okno - zaznamovano seveda samo kot sinonim za *lino*). Če gre pri navadni izpeljavi samo za delno spremembo pomenskosestavinske (semske) zgradbe - za »pobraziljenje« uvrščevalnega sema, gre pri netvorjenkah dosledno za popolno spremembo pomena, natančneje za drugačno upomenjenje, drugačno izbiro semov.

¹⁹ Več o tem v *Slovenskem leksikalnem pomenosloju* (Vidovič Muha 2000 s tam navedeno literaturo, zlasti iz 1988a; nova dopolnjena izdaja tik pred izidom).

Literatura

- JAKOP, Nataša, 2006: *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1987: Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih proznih besedilih. *Slavistična revija* 38/4, 399–420.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1987a: Prenovitve stalnih besednih zvez v Kosmačevi prozi 30. let. Franc Zadavec, Jože Koruza, Aleksander Skaza, Jože Toporišič (ur.): *Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (Obdobja, 7). Ljubljana: Filozofska fakulteta. 517–532.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1996: Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih. *Slavistična revija* 44/2. 133–154.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2004: Določanje jezikovno- in/ali besedilnozvrstne zaznamovanosti v frazeologiji. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. (Obdobja, Metode in zvrsti, 22). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 103–121.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2006: Izraba semantične potence frazemov = The use of semantic potency of phraseological units. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovensko jezikoslovje danes* (Slavistična revija 54/pos. št.). Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 259–279, 631–654.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2010: Idiomska beseda ali frazeološka enota. *Slavistična revija* 58/1. 83–94.
- SP = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič (ur.). Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja Maribor.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1988: *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženek*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga, Znanstveni tisk.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1988a: Kontrastive slowenisch-deutsche Typologie der Nominalkomposition. *Wien. Slaw. Alm*, 22. 311–322.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1999: Čas in prostor, ujeta v slovenski slovar 20. stoletja. Erika Kržišnik (ur.): *35. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 7–21.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. (Druga, dopolnjena izdaja v tisku).
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2003: Pomenska tipologija leksemov glede na vrsto denotata. Vesna Požgaj-Hadži (ur.). *Zbornik referatov z Drugega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja*. Ljubljana: Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta. 37–48.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2011: *Slovensko skladenjsko besedotvorje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Andreja Žele

Glagoli z obveznim prostim morfemom

Ključne besede: glagolski prosti morfem, obvezni glagolski morfem, prostomorfemski glagol, leksikalizacija, ustaljevanje nove leksike

Key words: verbal free morpheme, obligatory verbal morpheme, free-morpheme verb, lexicalisation, establishing of new lexis

Z glagolskimi prostimi morfemi označujemo in izrazno ločujemo zaimenske in predložne proste morfeme v skladenjski vlogi zaslonk ali enklitik (Toporišič 1992: 125). Obvezni glagolski morfem je leksikalizirani morfem, ki tovrstnim prostomorfemskim glagolom (nasproti neprostomorfemskim glagolom) daje nov leksemski, morfološki in skladenjski položaj. Obvezni morfem, sicer enakozvočen z zaimkom ali predlogom, sooblikuje in sotvori nov glagolski pomen, tj. pri leksikalizaciji gre za novo izrazno in pomensko besedno enoto, ki je posledično tudi leksikografsko navadno izkazana kot slovarska iztočnica.

Prosti morfem kot prosti notranji morfem glagola doda obstoječemu glagolskemu pomenu sestavini 'razmerja' in 'vrednotenja'.

1 Znotraj zaimenskih morfemov je tipični zaimenski *se*. Povratnost z morfemom *se* ima pomensko težišče v časovnem poteku oz. faznosti. Tipični dokazni primeri za tesnejšo povezavo faznosti (*na-*, *raz-*, *za-*, *z-/s-*) z morfemom *se* so: *nagovoriti se*, *najesti se* (nasproti *jesti na*), *naveličati se*, *razgledati se*, *razgovoriti se*, *zahoditi se*, *zagovoriti se* (nasproti *govoriti za*), *zaklepetati se*, *zakoreniniti se*, *zareči se* (nasproti *reči za*), *zagledati se v*, *zajesti se v*, *zjesti se*. Zapisujejo se tudi tvorjenke iz zadnjih dvajset let kot *zadebatirati se*, *zadrogirati/zafiksati se* ipd.

Obvezni *se* kot obvezni morfem določenih glagolov oz. glagolskih leksemov izraža čisto (absolutno) povratnost glagolskega dejanja, ne glede na udeleženca.¹

¹ Čeprav vsaka posamezna konkretna raba potrjuje, da prostomorfemski *se/si* ni nikoli pomensko povsem izpraznjen ('povratnost' je stalna sestavina), zato ga glede na njegov (razločevalno)pomenski prispevek k pomenskosestavinskosti glagola delim na a) *se* 'samopremikanja' v *premikati se* (nasproti *premikati koga/kaj*), *utopiti se* (nasproti *utopiti koga/kaj*), *zgubiti se* (nasproti: *zgubiti koga/kaj*) ipd., b) *se* 'samodelovanja' v *razdajati se* (nasproti *razdajati kaj*), *najesti se* (nasproti *jesti kaj*), *dolgočasiti se* (nasproti *dolgočasiti koga*) ipd., c) *se* 'stanja (počutja)' v *bati se* (nasproti *strašiti*

Glagoli z obveznim *se* zasedajo vse glagolske pomenske skupine: *nahajati se, zgoditi se, pojaviti se, obnašati se, sprenevedati se, pretvarjati se, preleviti se, razrasti se; zavedati se, zmeniti se, pogovarjati se, smejati se; lotevati se, prizadevati si, ukvarjati se, truditi se, uštetiti se; premikati se, potepati se, sprehajati se, znajti se; jasnititi se, mračiti se; z neimenovalniškimi nosilci so: zdeti se (mu), dozdevati se (mu), gnusiti se (mu), kolcati se (mu), (po)vrača se (mu), smiliti se (mu)*. Poudarjeno povratnost izražajo glagolske zloženke s prvo sestavino *samo-*, npr. *samodisciplinirati se, samooklicati se, samouničevati se, samopotrjevati se, samozadovoljevati se*; poudarjeno intenzivnost in stopenjskost dejanja pa glagolske sestavljenke s predponskima obraziloma *na-* in *raz-*: *nagledati se, najesti se, naveličati se, razgovoriti se, razrasti se*.² Prostomorfemski *se* torej označuje samo povratnost dejanja in s tem tudi 'samodelovanje'. Vlogo samopovratnega in samodelovalnega *se* potrjujejo razmerja tipa *jasniti* : *jasniti se (mu)*, *bistriti* : *bistriti se (mu)*, *vrniti* : *vrniti se* : *vrniti se (mu)* ipd.

Pogovarjalno učinkuje tako govorniki kot zapisani *vzeti se* ali *sneti se* v pomenu 'pojaviti se'; v novem skladijskem pomenu je oživljena raba *obesiti se* v *Nov program se mi je obesil* v pomenu 'Je prenehal delovati'.

Čisto samopovratnost *se* pomenljivo potrjujejo možne zveze s povratnoosebni zaimkom kot *pogovarjati se sam s sabo, ukvarjati se sam s sabo, smiliti se samemu sebi* ali *On se smili sam sebi*, kjer je isti nosilec stanja izražen z imenovalnikom in dajalnikom oz. orodnikom. V teh primerih pridevniški zaimek *sam -a -o* samo še poudari povratnost glagolskega dejanja.

Visoka stopnja pomenske izpraznjenosti *se* omogoča tudi različice kot *premisлити se/si* in *upati se/si*.

1.1 Prehod glagolske dejavnosti z nosilca na prizadeto in s tem tudi glagolska prehodnost nastane v primerih *sprehajati se* > *sprehajati se s psom* > *sprehajati psa* v pomenu 'voditi psa na sprehod'; razvojno smiselno v isti smeri pa to ne gre v primerih *sprehajati se s prijateljico* (razen mogoče v primerih *sprehajati se z invalidko* > *sprehajati invalidko*, kjer pa raba ni izkazana).³

Sicer je morfem *se* (od zaimenske do samo samopovratne vrednosti) lahko sprožilec dvoje proste morfemskosti v obliki zaslonskega niza, npr. *hraniti - hraniti se z/s,*

koga/kaj), *veseliti se* (nasproti */raz/veseliti koga*), *jokati se, kesati se, kujati se, naveličati se, počutiti se, smejati se, zdeti se* ipd., č) *se* 'pojavnosti' v *daniti se, svitati se, temniti se, kolcati se (komu), zehati se (komu)* ipd., d) *se* 'splošnovršilske navajenosti/navadnosti' v primerih kot *Tod se hodi na Triglav* ipd.

² Pri označevanju 'samodelovanja' je z vidika pomenskosestavinske glagola potrebno izpostaviti pomenskosestavinsko uskladitev prostomorfemskega *se* s predponskimi obrazili *za-*, *z/-s*, *na-* in *raz-* s pomenom faznosti (začetnosti/končnosti) ali stopenjskosti oz. mere dejanja, npr. *zahoditi se, zajesti se, zaklepetati se, zakoreniniti se, zagledati se, zahvaliti se; zjeziti se, zjesti se, shladiti se, spomniti se; nahoditi se, naplesati se, nagovoriti se, nagledati se, najesti se; razhoditi se, razjeziti se, razgovoriti se, razgledati se, razjesti se* ipd.

³ Aktualna raba vseh uporabljenih zgledov v nadaljevanju je bila preverjena z besedilnim korpusom FidaPLUS, 31. 5. 2012.

interesirati - interesirati se za, izdajati - izdajati se za, izgovarjati - izgovarjati se na, izoblikovati - izoblikovati se v, nanašati - nanašati se na, ograjevati - ograjevati se od, poglobiti - poglobiti se v, preživljati - preživljati se z, šteti - šteti se za - šteti si v, zagrebsti - zagrebsti se v, zavzemati - zavzemati se za, znesti - znesti se nad ipd.

Že ustaljene so zveze *ukvarjati se z, zmeniti se za, preleviti se v*, kjer predložni morfem uvaja prehodnost oz. vezljivost glagola. Prosti predložni morfem torej modificira glagolski pomen in s tem hkrati pomensko usmerja dejanje/dogajanje na druge udeležence, npr. *spopasti se z/s* (nav. ekspr.) - 'začeti reševati, opravljati kaj težavnega, neprijetnega', *posloviti se od* (ekspr.) - 'nehati uporabljati, uživati'; *sončiti se v* (ekspr.) - 'biti v veliki meri deležen naklonjenosti nekoga'.⁴

1.2 Niso vsi glagoli enako prostomorfemsko produktivni - pričakovano se s prostimi morfemi (enakoizraznimi z zaimki) pomensko modificirajo glagoli s prvotnimi pomeni 'ravanja', npr. *lomiti, kidati, mahniti, odnesti, pihnuti, pobrisati, stisniti, ucvreti, udreti* ipd. Ponekod raba vzpostavlja možna razmerja kot *udreti se* nasproti *udreti jo*. Sicer pa primeri omogočajo ločevanje med prostimi modifikacijskimi morfemi *ucvreti jo* (pog., ekspr.), *lomiti ga* (pog., ekspr.), *pokronati ga* (pog.), *zažurati ga* (pog., ekspr.) in udeleženskimi morfemi tipa *odnesti jo* (pog. ekspr.), *napeti jih* (pog. ekspr.); vsi so leksikalizirani, le da nekateri ohranjajo udeleženske lastnosti in zato lahko o njih govorimo kot o besednozveznih frazemih, npr. *odnesti jo* 'glavo' *celo*, *napeti jih* 'očitke' *komu*, *imeti ga* 'alkohol' *pod kapo*, drugi pa so udeležensko izpraznjeni ali posplošeni do te stopnje, da lahko samo morfemsko preusmerijo in morfemsko modificirajo obstoječi korenski pomen glagola v glagolski besedni frazem tipa *mahniti jo, rezati jo, stisniti jo, ucvreti jo, lomiti ga, pokronati ga* ipd. (Kržišnik 1994: 58-62, 2005: 159-171).⁵ Tako besedni kot besednozvezni glagolski frazemi pa se lahko delijo po temeljnih glagolskih pomenskih skupinah: 1) ravnanje: *biksati ga, kidati ga/jo, kronati ga, lomiti ga, pihnuti ga, sekati ga* v pomenu 'počenjati neumnosti, lahkomiselnosti' s faznimi različicami *pokidati ga/jo, pokronati ga, polomiti ga/jo* v pomenu 'narediti neumnost, lahkomiselnost', 2) premikanje: *pihnuti jo, pobrisati jo, ucvreti jo* v pomenu 'steči, pobegniti', *pobirati jo* 'hitro iti', *pobrati jo, stisniti jo* 'hitro oditi, zbežati', 3) rekanje: *razdirati jih* 'šaliti se', *napeti jih* 'ozmerjati', 4) ovrednotenje stanja/lastnosti: *izkupiti jo/jih* 'biti deležen neprijetnega stanja', *odnesti jo* 'ostati živ, biti rešen'.

Prosti morfem se v določenih primerih lahko zamenja s svojo zaimensko različico, npr. *polomiti ga/jo*, kar nakazuje njegovo pomensko izpraznjenost, nasprotno pa lahko deluje tudi pomenskorazločevalno pri *pihnuti ga* ('posrečiti se, uspeti') nasproti npr. *polomiti ga* v primerjavi s *pihnuti jo* ('pobrisati jo').

⁴ Kvalifikatorji so povzeti po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ).

⁵ Navajano ločevanje med glagolskimi besednozveznimi in besednimi frazemi je v slovenščino uvedla Kržišnik (1994).

2 Predložni morfem (z vektorsko vrednostjo kot stalnico) z usmeritvijo navzven pomensko poudari prostor in razvrstitev v prostoru, npr. *mahati jo* 'hitro iti' nasproti *mahati z/s* 'pretiti' ipd. Usmeritev nakazuje tudi teličnost glagolskega dejanja pri *hoditi za*, *oblikovati se v*, *rasti v*, *staviti na*, *streči po*, *tarnati nad/čez*, *tekati za* ipd.⁶

Tudi sicer določeni glagoli, tj. glagoli s pomensko sestavino 'smernosti', praviloma imajo ob sebi lahko tudi predložni morfem *odvrniti/odvrčati od*, *opreti/opirati na*, *pretendirati na* (knjiž.), *staviti na kaj* (nasproti *staviti kaj*), *težiti k*, *vleči na* ipd.

2.1 Najbolj jasno razločevanje med leksikaliziranimi predložnimi glagolskimi morfemi, samo enakoizraznimi s predlogi, in neleksikaliziranimi udeleženskimi predložnimi morfemi je pri t. i. primarnih glagolih oz. glagolskih simpleksih. Leksikalizacija predložnega morfema je pri nepolnopomenskih rabah kot *biti ob hišo* v pomenu 'izgubiti hišo' (nasproti *biti ob hiši* v pomenu 'nahajati se ob hiši'), *imeti ga za pametnega* v pomenu 'ceniti ga kot pametnega' (nasproti *imeti za pametne* v pomenu 'hraniti za pametne'), *dati na njegovo besedo* v pomenu 'upoštevati njegovo besedo' (nasproti *dati na mizo* v pomenu 'položiti na mizo'), *delati na tej temi* v pomenu 'obravnavati to temo' (nasproti *delati na polju* v pomenu 'orati na polju'), podobno še *delati za*, *delati pri*, *delati z/s*; in še *klobuk dobiti za suknjič* v pomenu 'klobuk zamenjati s suknjičem' (nasproti *dobiti za nesramnost* v pomenu 'ozmerjati/pretepstí za nesramnost').

2.2 Obratno pa leksikalizacija predložnih morfemov s polnopomenskimi neprimarnimi glagoli lahko njihove prvotne specializirane pomene posploši. Takšne predložnoglagolske leksikalizirane zveze hkrati s posplošitvijo prvotnega specializiranega pomena glagola postanejo tudi prehodne, zaradi česar pridobijo še funkcij-skozvrstno, socialnozvrstno ali čustvenostno oznako (po SSKJ): *leviti se v* (ekspr.) = 'postajati', *oblikovati se v* = 'postajati', *obrniti se k* = 'vprašati', *obstajati iz* = 'imeti', *predelati v* = 'spremeniti', *hlastati po*, *težiti k* = 'hoteti', *potopiti se v*, *vreči se v*, *zagristi se v*, *zaplesti se v* (ekspr.) = 'začeti' ipd.; povečano intenzivnost v zadnjih primerih naknadno poudari še oznaka ekspr(esivno).

2.3 Predložne glagolske morfeme prehodnosti imajo zveze:⁷ *čakati na*, *lepiti se na*, *letati za*, *leviti se v*, *mahati z/s*, *oblikovati se v*, *obstajati iz*, *pasti v*, *preiti v*, *prekaljevati se v*, *prihajati do*, *razrasti se v*, *shajati brez*, *sloneti na*, *spravlјati se nad*, *spremeniti se v*, *spustiti se v*, *stati pred*, *umirati za*, *veljati za*, *vleči se na*, *vzdržati brez*, *zaplavati v*, *zaplesti se v*.

Poleg stalnih prostomorfemskih glagolov tipa *temeljiti na* in *ukvarjati se z/s* je možna leksikalizacija predložnega glagolskega morfema še v zgledih kot *koketirati*

⁶ Več o teličnosti, povezani tudi s prostomorfemskostjo, je v monografiji J. Orešnika *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica* (1994: 51-60).

⁷ Toporišič (2000: 354) govori o prostih morfemih, ki izražajo ali odvezemajo prehodnost.

s/z, ozirati se na, naleteti na, nameriti na, vklepati v. Z enakozvočnostjo predponskih obrazil in predložnih morfemov se poudari tudi vezljivost glagolskih sestavljenk, npr. *oddaljiti se od, zaleči za, iztrgati iz, vdajati se v*; včasih predponsko obrazilo ohra- ni samo še fazni pomen, npr. *gledati po : pogledati po* (proti npr. *vprašati po : povpra- šati po*).

2.3.1 Tako predložni glagolski morfem 1) uvaja desno vezljivost ob prvotno neprehodnih glagolih premikanja in stanja kot *priti do, dozoreti za, viseti med, spu- ščati se v* ipd., 2) ob glagolih premikanja ohranja samo usmerjevalne pomene, ki predložnemu leksemu dajejo drugotne prenesene pomene a) faznosti/omejevanja dejanja/lastnosti/stanja (*prehajati k, prevesiti se v/prehajati v, oddaljiti se od, planiti po* ipd., in b) posploševanje/naklonskost delovanja (*spravljati se nad, dregati v, za- goreti za* ipd.). 3) Predložni glagolski morfem prvotno prehodnim glagolom lahko spremeni in hkrati navadno tudi posploši pomen, npr. *vleči (se) na, gledati po, gnati v, posloviti se od, tiščati v/na, umirati od, zakopati se v, živeti od*. Spremenjena oz. nova skladenjskopomenska vloga lahko vodi tudi v absolutno enovidskost uporabljenega prostomorfemskega glagola, npr. *obračunati z/s* (nasproti *računati z/s*), *odpasti na/za, vreči se na/v* ipd.

2.4 Nastale frazeološke glagolske predložne zveze mimo slovnicofunkcijskih in izraznih (sklonskih) lastnosti poudarjajo: 1) spremembo v neprostorsko vrednotenje stanja, npr. *nagibati se k, oddaljiti se od, prebiti se do, vdajati se v*, ali 2) pomenske lastno- sti izbranih udeležencev, npr. *biti na čakanju, dihati na škrge, streči po življenju, vstati proti sovražniku, zagreti se za stvar, živeti iz kovčka* ipd. Tipologijo izbranih udeležencev sestavljajo a) pojmovni samostalniki: *viseti med dobrim in slabim*, b) pridevniške bese- de (z barvnimi pridevniki: *vleči na rdeče* in števnik: *zaleči za dva*) in c) samostalniki s kategorijo človeško+: *lepiti se na koga*. Te zveze so vezane tudi na vidski pomen vsa- kokratnega stavčnega položaja (Orešnik 1994: 67–68), kar jih v nadaljevanju ustali kot samostojne slovarske enote oz. lekseme z lastno vidsko vrednostjo.

2.5 Poleg razširjanja desne vezljivosti glagolskih sestavljenk z enakozvočnimi predložnimi glagolskimi morfemi tipa *oditi od, iziti iz, vstopiti v* je lahko prislovnost predponskega obrazila poudarjena še s predložnim morfemom, npr. *prilepiti k/na, nagibati se k, prebiti se do, predelati v*; nasprotno pa lahko predponsko obrazilo ohra- ni predvsem faznost, upravljalno-prislovni pomen pa se prenese na predložni mor- fem, npr. *pomuditi se z/s, potlačiti v, zamuditi se z/s, zariti se v, zavozlati se v*.

2.6 Izbrani glagolski pomeni pa v okviru svojega pomenskoskladenjskega ve- zljivostnega polja omogočajo samo omejeno zamenljivost predložnih morfemov, npr. *gledati na otroke : gledati za otroki; iti na/nad; spat pri (z/s); vpiti na otroka/nad otrokom, zamočiti pri/z/s*.

3 Nova pojmovnost in predmetnost postopoma utrjujeta oz. ustaljujeta nove glagolske leksikalizacije: *apelirati na*, *biti in/v*, *konkurirati z/s*, *lobirati za*, *parirati z/s*, *posegati v/na*, *prekiniti z/s*, *prisegati na*, *spogledovati se z/s*, *štartati na*, *tolažiti se z/s*, *upravljati z/s*, *zanašati se na*. Iz nekdanje zveze *abstinirati se pri volitvah* se danes uporablja zveza *abstinirati volitve*. Novejši glagoli kot *informatizirati* in *internetizirati* so neposredno tožilniško prehodni, medtem ko pomensko ločujemo *manipulirati* 'upravljati' nasproti *manipulirati z/s* 'preračunljivo upravljati'.

Lahko govorimo tudi o posodobljenih ustaljenih zvezah, ki so že znane glagolske pomene naprej aktualizirale znotraj računalništva, potem pa se preselile še v vsakdanjo rabo, npr. *dostopati do podatkov*, *igrati (se) na računalnik*, *seliti se na strežnik*, *shraniti v pomnilnik*, *surfati po mreži*, *deskati na internetu* ipd.

3.1 Nadaljnjo stopnjo glagolske prostomorfemskosti lahko odražajo tvorjenke iz predložne zveze *ufilmiti*, *udružbiti*, *vpredalčkati*, *vprogramirati* ipd., ki v smislu tudi drugih glagolskih tvorjenk omogočajo neposredno tožilniško vezavo. V jezikoslovju pa se po zgledu *ubesediti* in *upovediti* pojavljata še *ustavčiti*, *uimeniti* v *Ni treba, da bi pretirano ustavčevali, vendar je dejstvo, da se dandanes pretirano uimenjuje*.

4 Za sklep. Prostomorfemskost, tako zaimenska kot predložna, je samo eden od procesov v nastajanju in ustaljevanju nove leksike, je torej del pomenotvorja in besedotvorja zlasti glagolov, in hkrati potrjuje in utrjuje potrebnost skladenjskega besedotvorja v nadaljnjem oblikovanju in vzdrževanju sistemskosti v jeziku in poma-ga pri sledenju sprotnih sprememb iz skladnje v leksiko.

Viri in literatura

- FidaPLUS = Besedilni korpus FidaPLUS. URL: <http://www.fidaplus.net> (iskanje 31. 5. 2012).
- KRŽIŠNIK, Erika, 1994: *Slovenski glagolski frazemi (ob primeru frazemov govorjenja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2005: A type of minimal phraseological units characteristic of Slovene. *Linguistica* XLV. Ljubljana.
- OREŠNIK, Janez, 1994: *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*. Ljubljana: SAZU.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–V, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Ljubljana: DZS.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.

Irena Stramljič Breznik

Medmeti kot sestavine frazemov

Ključne besede: medmet, frazem, izmedmetna tvorjenka, slovar, korpus

Key words: interjection, phraseme, formation from interjections, dictionary, corpus

1 Uvod

1.1 Medmeti ali interjekcije sodijo v tisto skupino besednih vrst, ki imajo nestavčnočlensko vlogo, saj so modificiran izraz stavčne povedi, njihov denotat je govorno dejanje (Vidovič Muha 2000: 30–32). Zato jih lahko uporabimo kot samostojne pastavke, ki so v določenem kontekstu, skupnem tvorcu in naslovniku, popolnoma smiselni (Toporišič 2000: 450).

1.2 Slovenistična tradicija (Toporišič 2000: 450–462) deli medmete na: (a) razpoloženske, ki izražajo človekovo razpoloženje; (b) posnemovalne, ki posnemajo šume v zvezi s človekom, živalsko oglašanje, zvoke naprav in slušni vtis kretnje ali giba in (c) velelne, s katerimi velevamo ljudem in živalim; z vabnimi klici vabimo živali; z zvalnicami in pozdravi pa vzpostavljamo medčloveški družbeni stik. Nekoliko drugačna, vendar ne bistveno, je delitev pri A. Vidovič Muha (2000: 87), ki prav tako deli medmete v tri pomenske skupine: (a) razpoloženske, Toporišičeve velelne preimenuje v (b) namerne, ker z določenimi variantami glasov ali njihovih povezav izražajo določeno namero v zvezi s človekom (zavrnitev, potrditev, dvom ...) ali v zvezi z živalmi (vabni klici, ukazi za določeno vedenje ...), in (c) posnemovalne (onomatopejske).

1.3 Podatki o zastopanosti medmetov v treh slovenskih referenčnih slovarjih, to so Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* (1894/95; dalje PS),¹ *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1998; dalje SSKJ) in *Slovenski pravopis* (2001; dalje SP), ki so dostopni tudi v elektronski obliki, so naslednji. Pleteršnikov dvojezični slovensko-nemški slovar ima z besednovrstno oznako interj. (interjekcija) označenih 215 medmetov, SSKJ z oznako medm. (medmet) 617 enot. Slovenski pravopis (2001) pa prinaša

¹ Leta 2006 je izšla transliterirana izdaja tega slovarja na plošči CD-ROM. Ur. M. Furlan. Ljubljana: Založba ZRC.

novost in medmete deli na specifične podskupine, in sicer z besednovrstnimi oznakami eksplicitno loči razpoloženske (239 enot, npr.: *ájs* razpolož. medm. ~, *kako je krompir vroč*), posnemovalne (235 enot, npr.: *grugrú* posnem. medm. ~, ~, *se oglašá golob*), velelna (81 enot, npr.: *púci* velel. medm. 'napadi, zgrabi': ~, ~ *ga, je ščuval psa na neznanca*) in osamosvoji pozdravne medmete, ki so (Toporišič 2000: 462) razvrščeni kot podskupina velelnih, imenovanih zvalnice in pozdravi (22 enot, npr.: *bájbáj* pozdrav. medm., sleng. 'na svidenje, zbogom'). Medmeti iz PS in SSKJ so bili ustrezno razvrščeni v podskupine po SP, primerjava pa je pokazala, da v vseh treh slovarjih količinsko prevladujejo razpoloženski, ki jim sledijo posnemovalni medmeti. Opazno je, da se je od PS do SP povečal delež pozdravnih medmetov, toda hkrati upadel delež velelnih.

2 Medmeti v frazeološkem raziskovanju

2.1 Pravopisno vprašanje o zapisovanju medmetov skupaj ali narazen je zahtevalo razčiščevanje meje med besedo in besedno zvezo ter s tem posledično določitev mesta medmetov v besedotvornem in frazeološkem raziskovanju. Na razločevanje med sklopom, ki je beseda, in sklopom, ki izraža zakrito večbesednost, je opozorila E. Kržišnik (1994: 43–44) pri določevanju spodnje meje frazemov. Po njenem prepričanju je status besedne zveze kljub zapisu skupaj namreč dokazljiv, če lahko prihaja do spremenljivosti sestavin.² Primer zapisa skupaj in narazen, npr. *bogdaj* in *bog daj* pozdrav. medm., bi kazal na to, da zapis skupaj (sklop) v prvi vrsti kaže na besednost, ker je možnost, da nekdo na pozdrav *dober dan* odzdravi z *bog (ga) daj* manjša, običajnejše torej *bogdaj*. Toda z zapisom narazen je hkrati opozorjeno na to, da se v drugem kontekstu lahko uporablja tudi razširjeno *bog* (mu/ji/jim/nam) *daj* (npr. zdravje/srečo/nebesa), kjer gre za nedvomno besedno zvezo. Drugače je pri primeru *bogme* razpolož. medm., star. Zapis le skupaj dokazuje, da je sklop beseda, nastala iz besedne zveze, ki pa se je že leksikalizirala.

Ista avtorica (Kržišnik 2010: 89–90) to potrdi tudi v razpravi o razmerju med idiomatsko besedo in frazeološko enoto. Tu omenja, da je poenobesedenje frazema, ki pogojuje nastanek idiomatske besede, med drugim lahko doseženo tudi besedotvorno, še zlasti z zlaganjem in sklapljanjem. Zloženske nastajajo iz še ohranjenega (npr. *širokoustiti*) ali neohranjenega frazema (npr. *licemer*). Sklop, ki ima notranjo nespremenljivost sestavin (*očenaš, očenaš-a*), je znak za besedo sklop; notranja spremenljivost (*kratkomalo* oz. *kratko malo* oz. *kratko in malo*) pa kaže na besedno zvezo. Vendar pisanje skupaj ali narazen bistva frazema ne prizadeva, ampak kaže zgolj na razkrito oz. nerazkrito formo (Stramljič Breznik 2012: 341–344).

2.2 O zakriti večbesednosti posebne skupine frazemov (Stramljič Breznik 2000/01: 191–200), za katero se je nato ustalil izraz pragmatični frazemi, govori tudi

² SP 2001 v členih 534–537 navaja, da so v pisavi kot sklopi obravnavani tudi izrazi, ki so v resnici besedne zveze, pišejo pa se narazen ali skupaj.

monografija N. Jakop (2006: 164–168). Definijsko jih opredeli kot leksikalizirane nestavčnočlenske besedne zveze z ustaljeno zgradbo, njihov frazeološki pomen je leksikalizirano govorno dejanje. Za presojo je avtorica uporabila tri merila: sestavinsko, skladijsko in pomensko. Po merilih sestavinske zgradbe pragmatične frazeme določajo: večbesednost, raznolika besednovrstna zapolnitev in relativna ustaljenost sestavin zaradi številnih možnih variant. Pomensko ta skupina frazemov leksikalizira razmerje govorca do okoliščin, naslovnika in besedila. Skladijsko so ti frazemi ali podredne besedne zveze ali stavki. In kar je za to temo še posebej relevantno: besednozvezni pragmatični frazemi so sinonimni z medmeti in členki, zato so pragmatični frazemi medmetne in členkovne stalne besedne zveze.

3 Raznolikost slovarskih prikazov medmetov in njihovih frazeoloških rab

3.1 Del pragmatičnih frazemov v slovenščini pokrivajo torej tudi t. i. medmetna rekla (Toporišič 1973/74: 273–279; Toporišič 2000: 135), ki so strukturno gledano, kot nazorno kažejo besedilne realizacije (Jakop 2006: 188–212), lahko sestavljeni iz samih medmetov (*bla, bla; joj prejoj*) ali pa iz samih drugih besednih vrst (*hvala bogu; naj me koklja brcne, majka mila* ipd.).

V poglavju bo zato predstavljen drug vidik, in sicer, kako pogosto so medmeti sestavina nepragmatičnih, tj. povedkovniških, glagolskih in prislovnih frazemov.

3.2 Da je tak vidik opazovanja možen, smo ugotovili ob podrobnejšem pregledu medmetov v SSKJ. Pokazalo se je namreč, da ne prav pogosto, a vendarle lahko naletimo tudi na primer medmetnega gesla, ki ima tudi frazeološko gnezdo, npr.

plenk medm. ‘posnema glas pri udarcu, trku ob trdo snov’ [...] • pog., ekspr. *on je (malo) plenk plenk* ‘čudaški, neumen’.³

V SSKJ pa obstajata še dve možnosti, posredno povezani z medmeti v frazeološki rabi. Kot je bilo opozorjeno (Kržišnik 1987/88: 143–162), je frazeološka raba lahko zabeležena tudi zunaj frazeološkega gnezda, npr. pri medmetni iztočnici *bev* v okviru samostalniške rabe iztočnice oz. ima v SSKJ frazeološko gnezdo tudi izmedmetni konverzni samostalnik, ki je samostojna slovarska iztočnica, npr. *plenk*.

3.3 Take raznolike možnosti prikaza zgolj znotraj enega slovarja so relativno jasno zastavljeno namero raziskovanja v naslovu v precejšnji meri zapletle in zahtevale sistematični metodološki pristop, temelječ na primerjalni analizi prikaza tudi v SP 2001, čeprav je znano, da slovar v primerjavi s SSKJ ne prinaša novega frazeološkega gradiva niti ne uvaja posebnega frazeološkega gnezda, geselski članki so glede na namen slovarja krajši (Kržišnik 2003: 221–237). Hkrati pa je bilo treba upošte-

³ Kaže, da so taki evfemizmi za ta pomen sploh pogosti v govoru: *biti (malo) hojladri, biti (malo) tum tum, biti (malo) br br* ipd.

vati, kako iste primere rešuje *Slovar slovenskih frazemov* (Keber 2011; dalje SSF), ki je trenutno najaktualnejši specializirani slovarski vir za slovensko frazeologijo. Že bežna medsebojna primerjava le dveh medmetov (*bev* in *plenk*) in njihovih možnosti navajanja ustreznih frazemov, kot bo natančneje prikazano v nadaljevanju, je pokazala velike razlike. Dodatna razlika s SSKJ in SP je, da SSF ob iztočnicah slovničnega kvalifikatorja za besedno vrsto nima, kar se je v tem primeru pokazalo kot slabost, ki pa so jo omilile razlage izvora frazemov, saj je vsaj v nekaterih izpostavljenih primerih besedna vrsta kake sestavine tudi eksplicitno pojasnjena.

Z metodološkega vidika je bilo treba upoštevati ne samo raznolikost slovarskih prikazov frazemov, ki kot sestavine vsebujejo medmete ali izmedmetne tvorjenke, ampak tudi pri naboru ustreznega gradiva upoštevati še dve merili. Prvo je obsegalo izbor iztočnic po času nastanka, tj. od SSKJ prek SP do SSF. Drugo merilo je upoštevalo odsotnost oz. različnost besednovrstnih slovničnih kvalifikatorjev v vseh treh slovarjih. Kot je bilo omenjeno, SSF ob iztočnicah nima besednovrstnega kvalifikatorja, SSKJ in SP pa se pri uvrstitvi iste iztočnice lahko tudi razlikujeta, npr. v SSKJ je *amen* označen besednovrstno kot medmet, v SP pa nastopata enakopisni iztočnici *amen*¹ kot samostalnik in *amen*² kot soglašalni členek. V takem primeru se upošteva razvrstitev iz SP, ki je po času nastanka aktualnejši, zato *amen* ni obravnavan kot medmet.

Na podlagi takega pristopa sta se odprla dva vidika prikaza. Prvi odpira možnost opazovanja medmetov, drugi pa izmedmetnih tvorjenk kot sestavin frazemov. Pri slednjem so v ospredju konverzne imenske izmedmetne tvorjenke, vidik izmedmetnih glagolov kot sestavin pa je zgolj nakazan.

4 Medmeti ali izmedmetne tvorjenke kot sestavine nepragmatičnih frazemov

4.1 Sestavina frazema je medmet

4.1.1 Skupina frazemov, katerih sestavina je medmet, je majhna. Pogosteje so zastopani posnemovalni medmeti, redko razpoloženski, velelni ali pozdravni.

Posnemovalni medmet *bev* nastopa v vseh treh slovarskih virih. Če se SSKJ odloča za frazeološki prikaz medmeta v samostalniški rabi (sam., ekspr., navadno v zvezi *ne bev ne mev: ni rekel ne bev ne mev* 'prav nič'; *pisal sem jim, oni pa ne bev ne mev* 'sploh niso odgovorili'), sta SP in SSF enotna v prikazu, da v frazemu nastopa medmet. SP navaja namreč frazem ob medmetni iztočnici (*bev* posnem. medm., poud. *ne reči ne ~ ne mev* 'prav nič'). SSF pa ga razloži ob iztočnici *bev* (navaja pa pri *mev*; pri frazemu *reči ne bele ne črne*; iztočnicah: *bevskati, mu, muksniti, pisniti, reči*) s pomenom 'prav nič ne reči' in z nedvoumno razlago, da gre za parni ali dvojčični frazem, sestavljen iz dveh zanikanih medmetov, ki posnemata glas psa in mačke.

4.1.2 Za posnemovalni medmet *mu* je v SSKJ znotraj medmetne iztočnice izpostavljena samostalniška raba z navedbo frazema sam.: pog., ekspr. *zmerjali so ga, on pa še mu ni rekel* 'prav nič'. SP medmet *mu* kot samostojno iztočnico sicer navaja,

a brez frazeološkega primera. SSF ima iztočnico *mu* s frazemom *níti mú ne rêči* | ekspr., pog.; nikal., pren. 'prav nič ne reči'; sop. *ne rêči ne bev ne mev; ne muksniti; ne pisniti*. V razlagi izvora frazema pa prav tako nedvoumno potrđi, da frazem *niti mu ne rêči* z različico *še mu ne rêči* temelji na zanikanem medmetu *mu*, s katerim se posnema glas goveda.

4.1.3 *Hojladri* je razpoloženjski medmet s pomenom 'izraža veselje, razigranost' in v SSKJ nima navedene frazeološke rabe. SP eksplicitno označi, da gre za razpoloženjski medmet, vendar ne navaja frazeološke rabe, tudi SSF te iztočnice nima. Po naši presoji je v vseh treh priročnikih izpuščena frazeološka raba *na hojladri* 'na hitro, napačno, nedomišljeno, površno', ki je tudi korpusno potrjena. Po podatkih korpusa FidaPLUS gre za 10 pojavitev, pri katerih zaradi različnih glagolskih sopojavnic (*biti/razkosati/napisati/iti/začeti kaj na hojladri*), pripadajočih različnim pomenskim poljem, lahko govorimo o prislovnem frazemu (Kržišnik 1994: 68–69).

4.1.4 Velelni medmet *horuk* 'izraža spodbudo' ima v SSKJ svojo iztočnico, znotraj nje pa izpostavljeno samostalniško rabo z zgledom *Trikratni horuk za komandanta brigade*. SP pa enakopisnico *horuk*¹, ki je samostalnica z enakim ponazarjalnim zgledom iz SSKJ, ter *horuk*² kot medmet. SSF te iztočnice nima. Korpus FidaPLUS potrjuje 235 pojavitev zveze *na horuk*. Tudi tukaj glagolske sopojavnice (npr. *priti/zavzeti/odločati/obnavljati/zamenjavati ... na horuk*) kažejo na to, da je to prislovni frazem s pomenom 'na hitro, brez premisleka' in je v tem pomenu torej lahko v nekaterih primerih rabe tudi sopomenski k frazemu *na hojladri*.

4.1.5 Pozdravni medmet *adijo* ima že v SSKJ svoje frazeološko gnezdo: *Ameriki je rekel za zmerom adijo* 'jo je zapustil'; *izplačaš ga in adijo* 'si se ga znebil'; sam.: *Daj mi roko in lep adijo!* (I. Cankar). Nasprotno ima SP razdelani enakopisnici *adijo*¹ kot samostalnica, drugič *adijo*² kot pozdravni medmet. Pri tem ima frazem vključen ob samostalniški iztočnici nekaj. pog. *reči komu* ~ 'prenehati imeti (ljubezensko) zvezo s kom'. Tu SP prihaja do navzkrižja sam s seboj, saj strukturno podoben frazem *ne rêči ne bev ne mev* prvič navaja pri medmetni iztočnici, v primeru *reči komu adijo* pa pri samostalniški rabi medmeta. Po drugi strani pa je tudi v SSF pri frazemu *rêči kómu/ćému adijo* ekspr.; pren., dov. *poreči* 'posloviti se od koga/česa; zapustiti koga/kaj' v razlagi nedvoumno potrjeno, da je sestavina *adijo* v frazemu *reči adijo* z dovršno različico *poreči adijo* medmet pozdravljanja, sprejet iz italijanščine *addio* v pomenu 'z bogom'.

Hkrati SSF navaja tudi še frazem, ki ga druga dva slovarja ne, in sicer *iti komu kaj adijo* 'izgubiti kaj, biti konec česa'.

Sama po sebi se ponuja potreba po razjasnitvi še tretje aktualne frazeološke rabe, ki nastaja po modelu *adijo* + *samostalnica*, pri čemer je samostalnica načeloma neživo in nečloveško. Korpus FidaPLUS za tovrstne zveze z *adijo* navaja nekajsto pojavitev, a na račun stvarnega lastnega imena (ime orkestra *Adijo pamet*), zagoto-

vo pa so vmes tudi frazeološke rabe, kot kaže npr. konkordanca *20.000 tolarjev na večer je adijo pamet*. Statistično je potrjena kot najtipičnejša sopojavnica *pamet*, od drugih še (*server, tipkovnica, zdravje, služba ...*), ne najdemo pa potrditve za dokaj znani pogovorni frazem *adijo živci*, ki ga vsebuje Razvezani jezik, pa tudi sicer je po spletnih forumih hitro izsledljiv. Oba primera *adijo pamet/živci* izražata začudenje in posledično nesmiselnost česa. Taka pomenska opredelitev pa samo kaže, da gre v bistvu za pragmatična frazema, ki ju ne najdemo niti v SSF niti v dodanem slovarju besedilne realizacije pragmatičnih frazemov (Jakop 2006: 188–212). Zaradi svoje narave tako ne sodita v našo obravnavano skupino nepragmatičnih frazemov z medmetno sestavino.

4.2 Sestavina frazema je izmedmetni konverzni samostalnik ali povedkovnik

4.2.1 SSKJ ima dve enakopisni iztočnici *plenk*. Najprej kot izmedmetni samostalnik, ki ima v frazeološkem gnezdu frazem ekspr. *živeti brez cvenka in plenka* 'brez denarja'; druga enakopisnica je medmetna iztočnica *plenk* s pomenom 'posnema glas pri udarcu, trku ob trdo snov'. V njenem frazeološkem gnezdu je navedeno pog., ekspr. *on je (malo) plenk plenk* 'čudaški, neumen'.

SP ima tri enakopisnice: pri samostalniku *plenk*¹ navaja *živeti brez plenka* 'brez denarja'; pri iztočnici *plenk*² kot povedkovniku ima s kvalifikatorjem neknoj. pog. *biti (malo) plenk plenk* 'čudaški, neumen'; tretja enakopisnica pa je medmet *plenk*³ brez navedbe frazemov.

Frazemov iz SSKJ in SP *živeti brez cvenka in plenka; ne imeti cvenka* pa v SSF ni niti na strani 1141, kjer najdemo veliko primerov frazemov s sestavino *živeti*, niti na strani 78, kjer so naštetih frazemi s sestavino *biti brez*. Zabeležen ni tudi frazem *biti (malo) plenk plenk*. Kot možno razlago, zakaj frazemov v SSF ni, lahko ponudimo podatek iz korpusa FidaPLUS, kjer ima medmet *plenk* komaj 15 pojavitev, vključno s korpusnimi šumi.⁴

Pokazalo se je, da je prvotni medmet *plenk* v prvem primeru postal frazeotvoren šele posredno prek eksplicitne tudi formalno izražene samostalniške oblike (*živeti brez cvenka in plenka*). V drugem primeru pa s funkcijskoskladenjskega vidika pozicijsko nastopa v skladenjski vlogi povedkovnika.

4.2.2 SP in SSKJ imata iztočnico *pingpong*⁵ opredeljeno kot samostalnik s to razliko, da SSKJ v frazeološkem gnezdu navaja publ. *ta pingpong z dokumenti traja med državama že ves mesec* 'pošiljajo jih sem in tja'. Korpus Gigafida potrjuje čez dvesto pojavitev zapisa narazen, npr. *Oni pa se gredo samo nekakšen ping pong. To lju-*

⁴ Medmetni trojčič *plenk-plenk-plenk* je 3-krat ponovljen brez konteksta, peterčič *plenk, plenk, plenk, plenk, plenk* se pojavlja v petih istih konkordancah, medmet *plenk* 2-krat, samostalniška raba (*tile plenk plenki*) 1-krat; zveza *žvenk in plenk* 3-krat z isto konkordanco.

⁵ V Slovenski slovnici (Toporišič 2000: 604) so primeri *ping pong, pel mel, lari fari* in številni drugi obravnavani kot tip likovnih besednih zvez.

di ne zanima. Še pogosteje, čez sedemsto pojavitev, nastopa zapis skupaj, npr. Tako se s primerom že lep čas ukvarja kup institucij, ki se med sabo gredo pingpong. Čeprav je treba upoštevati, da je del pojavitev povezanih tudi s pomenom 'namizni tenis', se jasno kaže tudi preneseni pomen. Posnemovalni medmet pingpong je konvertiral v nesklonljivi prilastek (pingpong demokracija) ali v povedkovnik iti se pingpong oz. biti kaj pingpong).

4.2.3 Podobno velja za *pelmel* (Toporišič 2000: 604), ki ga v samostalniški rabi z zapisom skupaj prinaša le SP. Korpusna raba pa potrjuje tudi frazeološko rabo tako z zapisom skupaj (6-krat, npr. *Kakšen pelmel imamo danes na meniju!? Res pravi pelmel.*) in narazen (3-krat, npr. *Vredno je bilo čakati na lebdeče plesalce, na nežnost in grobost tako prepoznavnega Clugovega giba, na Kulaševe kostume, na glasbeni pel mel, ki smo ga že neke slišali [...]).*

4.2.4 SSKJ *larifari* prav tako prinaša kot nesklonljivi prilastek z drugim pomenom v medmetni rabi, SP pa poleg tega tudi kot enakoizraznico *larifari*², ki je razpoloženski medmet. Korpusno je pogosteje potrjen zapis skupaj (*Vse te ljubice, ki mu jih pripisujejo, to je vse en navaden larifari.*) kot pa narazen (*Za mnoge je kakovost lari fari.*), in to večinoma v povedkovniški rabi. SSF tovrstnega frazema ne navaja, najdemo pa primer v ponazarjalnem gradivu znotraj opisa frazema *dobiti ošpice*, npr. *Avtonomija šole in ravnatelj je larifari* (Delo, 29. jul. 2002, NB).

4.3 Sestavina frazema je izmedmetni glagol

4.3.1 V slovenščini je zelo produktiven tvorbeni vzorec izpeljave glagolov iz medmetov Toporišič (2000: 213). Zdi se, da so v tej kategoriji tvorbeno najproduktivnejši posnemovalni (*beketati, bevsكاتi, brbrati, brenkati, brundati, čivkati, drdrati, hrzati, javkati, kikirikati, kokodajsati, kukati, kvakati, meketati, škrtati ...*) in razpoloženski medmeti (*ahati, bogmati se, dušati se, hudičati, madonati, ohati, primojdušati se, sakramentirati ...*). Tovrstno tvorbeno aktivnost, ki pa je manjša, kažejo tudi velelni medmeti (*ajati* otr. 'spati', *eksati* 'izpiti do dna', *hopati* 'poskakovati', *hopsati* 'poskakovati', *pardonirati* 'oproščati', *stopati* 'ustavljati avtomobile', *štopati* 'ustavljati avtomobile'). Še bolj tvorbeno omejeni pa so pozdravni, pri katerih smo ugotovili le eno glagolsko tvorjenko (*hajlati* 'pozdravljati z nacističnim pozdravom heil').

Tako so lahko tudi izmedmetni glagoli, pri katerih na podlagi uslovarjenega medmeta najdemo sinhrono sledljivo tvorbeno pot iz medmeta, sestavine frazemov. Pregled tovrstnih primerov ni izčrpen, saj za ponazoritev navajamo le nekaj primerov. V SFF je npr. iz medmeta *brenk* potrjena glagolska iztočnica *brenkati* z naslednjimi frazemi: (*za*)*brenkati na drugačne strune; pokati: pokati od smeha; pokati od zavisti; pokati po šivih; trkati: trkati se po prsih, luna koga trka, trkati na zaprta vrata; sikati: sikati kot/kakor kača* ipd.

4.3.2 V frazemih pa lahko nastopa druga skupina glagolov, ki pa s sinhronega vidika uslovarjenih medmetov nima, a na diahroni osi so etimološko razloženi kot tvorba iz prvotne onomatopeje, kot npr. glagol *žvižgati* (Snoj 2003: 877). Le-ta nastopa kot sestavina naslednjih frazemov: *iti rakom žvižgat*, *požvižgati se na kaj/koga* ali *videti travo rasti in slišati planke žvižgati*. Podobni primeri so še glagoli *piskati*: *tenko piskati*; *tuliti*: *tuliti/trobiti v isti rog* ipd.

5 Sklep

Medmeti kot sestavine frazemov nastopajo redko. Možnost rabe jim nekoliko širi sposobnost, da lahko konvertirajo v imenske besedne vrste in prevzemajo tudi skladijskofunkcijske vloge samostalnika in povedkovnika. Zlasti pri povedkovno-določilni rabi pa je opazen model za pomen 'biti neumen', ki je olepševalno izražen s frazemi *biti (malo) plenk plenk*; *biti (malo) hojladri*; *biti (malo) tum tum* ipd.

Upoštevali smo tudi dejstvo, da je tvorbeni vzorec nastajanja glagolov iz medmeta ustaljen in da zato posledično lahko pričakujemo tudi frazeme, pri katerih je sestavina izmedmetni glagol. Pokazalo se je, da je za nekatere izmedmetne glagole v frazemih sinhrono nemogoče potrditi njihov medmetni (pogosto onomatopejski) izvor, ker taki medmeti niso več v rabi.

Tako ostaja vprašanje, zakaj so medmeti sestavinsko manj frazeotvorni? Verjetnih odgovorov je lahko več. Morda je to povezano z njihovim pomenom, ki ni denotativni, ampak sporočanje-pragmatični, zaradi česar je njihov natančen pomen odvisen od konteksta. Morda je vzrok v tem, da so medmeti že sami zelo ekspresivni in je njihova ekspresija v frazemih, ki jim je to sploh ena bistvenih lastnosti, redundantna. In morda zato tudi v jeziku velja, da je manj več.

Viri in literatura

FidaPLUS = Besedilni korpus FidaPLUS. URL: <http://www.fidaplus.net>.

Gigafida = Besedilni korpus Gigafida. URL: <http://demo.gigafida.net>.

JAKOP, Nataša, 2006: *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

KEBER, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

KRŽIŠNIK, Erika, 1987/88: Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Slava* 2/2. 143-162.

KRŽIŠNIK, Erika, 1994: *Slovenski glagolski frazemi (ob primeru frazemov govorjenja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana.

KRŽIŠNIK, Erika, 2003: Frazeologija v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. 221-237.

KRŽIŠNIK, Erika, 2010: Idiomatska beseda ali frazeološka enota. *Slavistična revija* 58/1. 83-94.

PLETERŠNIK, Maks, 2006: *Slovensko-nemški slovar (1894-1895)*. Transliterirana izdaja na plošči CD-ROM. Metka Furlan (ur.). Ljubljana: Založba ZRC.

Razvezani jezik = Razvezani jezik: prosti slovar žive slovenščine. URL: <http://www.razvezanijezik.org>.

SNOJ, Marko, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Druga pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan.

SP = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič (ur.). Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU.

SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika na CD-romu z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*, 1998. Ljubljana: DZS.

- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 2000/01: Komunikacijski ali sporočanjški frazemi. *Jezik in slovstvo* 46/5. 191–200.
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 2012: Medmeti kot besedotvorni potencial slovenščine. Rajna Dragičević (ur.): *Tvorba reči njeni resursi u slovenskim jezicima: zbornik radova sa četrnaeste međunarodne naučne konferencije Komisije za tvorbu reči pri Međunarodnom komitetu slavista*. Beograd: Filološki fakultet. 341–352.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1973/74: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo* 19/8. 295–305.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Antica Menac, Mira Menac-Mihalić

More u hrvatskoj frazeologiji

Ključne besede: frazeologija, leksikologija, maritimni izrazi, hrvaški jezik

Keywords: phraseology, lexicology, maritime terms, Croatian

0 Uvod

More ima važno mjesto u životu svake primorske zemlje i u načinu razmišljanja njezinih stanovnika. Nije stoga čudno što odraz i tragove toga razmišljanja nalazimo u jeziku kojim oni govore, osobito u njegovoj frazeologiji. U hrvatskoj ćemo frazeologiji naći mnogo toga što se odnosi na život uz more, na krajolike, klimu, rad i životnu filozofiju.

1 Zastupljenost

Maritimna frazeologija nije jednako zastupljena u svim hrvatskim govorima.

1.1 U govorima primorskih krajeva, gdje je život direktno vezan uz more i o njemu ovisi, ta je frazeologija najbogatija i najraznolikija:¹

baciti | bacati sidro; bonaca kao ulje; cipal od porta; dignuti | dizati sidro; hraniti (pitati) kanjce; izgubiti busolu; [kao] brod bez timuna; more kao fonja; puhati (uspuhati se) kao dupin.

1.2.1 U krajevima koji nisu najbliže povezani s morem, ali ipak osjećaju njegovu važnost i utjecaj, količina je maritimnih frazema svakako manja nego u prvoj spomenutoj skupini, ali nije nipošto zanemariva:

*kao da je tko veslom pisao: Ko da si veslon pisa (Ot);²
ne znati kud će brodovi komu: Ne zna ku će mu brodovi (Do);*

¹ Primjere navodimo uglavnom iz knjiga (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2003; Maresić, Menac-Mihalić 2008; Menac-Mihalić 2005 i Menac-Mihalić, Menac 2011). Značenja i primjeri frazema navode se u odjeljku 3.

² U ovom odjeljku navodimo samo novoštokavske ikavske primjere. Ostali su primjeri u odjeljku 3.

nije (kao da je) tko veslo sisao: Nisan ni ja veslo sisa (Do). E, nisan ja vesla sisa (Go). Ko da san ja vesla sisa (Lo). Nisan veslo sisa (Ši);

plivati kao riba: Pliva ko riba (Či). Pliva ko riba (Do). Pliva ka riba (Ga). Pliva ko riba (Ot).

ukrcavati maglu na brod: Ukrcava maglu na brod (Lo);

zalijepiti se ka priljepak: Zalipija se ko prilipak (Op).

1.2.2 U nekim hrvatskim govorima nalazimo pseudomaritimne frazeme, po sastavu i frazeološkom značenju slične primorskima, ali kojima u osnovi leži slika iz kopnene, a ne morske stvarnosti. Tako npr. u križevačko-podravskim govorima imamo frazeme:

dignuti | dizati sidro: Dìgel je sìdro (Križ);³

uloviti se kao riba u mrežu: Vlòvil si se kàk rìba na sàk (Bak);

zdrav kao riba: Fàla Bògu, zdràf sèj kàk rìba (Ses). Zdràf si kàk rìba, nìgdar tèj nìš nèj bòlji (Vrb);

zijeovati kao riba na suhom: Zèvaš kàk rìba na sùvom (Bak).

1.3 U standardnom je jeziku dio pomorske frazeologije uzet iz prvih dviju skupina, ali i iz drugih jezika, iz novina, medija, književnosti i drugih izvora. Ta se frazeologija u našem jeziku, kao i u drugima, neprestano dopunjuje prema potrebama vezanima za suvremeni život.

biti (stajati) na kormilu [čega] = upravljati [čime], vladati [čime], biti na čelu čega (HFR);

morski vuk = iskusan pomorac (HFR);

progutati mamac = dati se prevariti (HFR);

uploviti | uplovljavati u bračnu luku = sklopiti / sklapati brak, ući / ulaziti u brak (HFR);

vjetar u krmu = povoljne prilike, uspjeh (HFR);

zatišje pred buru = mirno razdoblje prije mogućeg ozbiljnog zapleta, nagomilani problemi koji će izbiti na površinu, prikrivena (prijeteća) kriza (HFR);

1.4 Internacionalni su maritimni frazemi oni koji se, jednaki ili gotovo jednaki, istoga ili sličnoga sastava, nalaze u različitim europskim jezicima. Tu se ne radi o posuđivanju, prevođenju ili adaptiranju strane frazeologije, nego o sličnom pristupu ljudi istoga kontinenta problematici svakodnevnoga života u sličnim prilikama. Ovdje navodimo nekoliko takvih, koji su povezani s tematikom mora.⁴

³ U ovom odjeljku navodimo samo križevačko-podravske primjere. Ostali su primjeri u odjeljku 3.

⁴ Frazeme navodimo abecednim redom jezika (Č - češki, E - engleski, F - francuski, Nj - njemački, P - poljski, R - ruski, S - slovenski, Sč - slovački, T - talijanski, U - ukrajinski) i abecednim redom natuknice frazema u hrvatskom kao polaznom jeziku.

kap u moru: Č - *jako kapka v mori*, E - *a drop in the ocean*, F - *une goutte d'eau dans la mer*, P - *jak kropla w morzu*, R - *капля в море*, S - *kot kapljica v morje*, Sč - *ako kvapka vody v mori*, T - *una goccia nel mare*, U - *як крапля в морі*
na moru i na kopnu (kraju): F - *par mer et par terre*, Nj - *zu Wasser und zu Lande*, R - *na суше и на море*, T - *per mare e per terra*
ni riba ni meso: Č - *ani ryba ani rak*, F - *ni chair ni poisson*, Nj - *weder Fisch noch Fleisch*, P - *ani ryba ani rak*, R - *ни рыба ни мясо*, Sč - *ani ryba ani rak*, T - *né carne né pesce*, U - *ні риба ні м'ясо*
ploviti punim jedrima [naprijed]: Č - *plout plnou parou [vpřed]*, E - *sail full steam [ahead]*, F - *avoir le vent dans les voiles*, Nj - *mit vollen Segeln*, P - *jechać pełną parą [do przodu]*, R - *плыть на всех парусах (парях)*, S - *pluti s polnimi jadri*, Sč - *plávat' plnou parou [vpřed]*, T - *andare a piene (gonfite) vele*, U - *пливти на всіх парусах (парях)*
šutjeti (biti nijem) kao riba: Č - *mlčet (být němý) jako ryba*, E - *be as mute as a fish*, F - *être muet comme un poisson (une carpe)*, Nj - *stumm wie ein Fisch*, S - *molčati kot riba*, Sč - *mlčat' (byt' nemý) ako ryba*.

2 Pripadnost frazema maritimnoj frazeologiji

2.1 Frazemi sa sastavnicom direktno povezanom s morem nesumnjivo pripadaju maritimnoj frazeologiji.

Sastavnica direktno povezana s morem može biti ime ribe, ime vjetera, alata itd.

2.1.1 Frazemi sa sastavnicom koja ne označava konkretne predmete i pojave bliske ljudima uz more, nego one koje su poznate manje-više svima, došle su iz književnosti, novina, medija i drugih izvora. Takvi su: *imati (držati) kormilo u [svojim] rukama, između Scile i Haribde, uploviti / uplovljavati u bračnu luku*.

2.1.2 a) Sastavnice frazema mogu označavati konkretne predmete i pojave bliske ljudima uz more, ali su poznate i drugim hrvatskim govornicima: *kao riba u moru [biti, snalaziti se], kap u moru, ni more nije dosta slano komu, osušiti se kao bakalar, ravno je sve do mora komu, slan kao more*.

2.1.2 b) Sastavnice maritimnih frazema mogu biti karakteristične samo za jedan govor, skupinu govora, dijalekt ili narječje, a nepoznate ili čak nerazumljive ostalim hrvatskim govornicima: *cipal od porta, debeo (okrugao) kao bova, hraniti (pitati) kanjce, [kao] brod bez timuna, more kao fonja, ni pirka ni kanjac, uhvatiti za branče koga*.

2.2 U nekim je slučajevima teško odrediti pripada li pojedini frazem maritimnoj frazeologiji ili ne. Izdvajamo frazeme sa sastavnicama *rak, riba i voda*, gdje *rak (crven kao rak)* može značiti 'morski rak' i 'riječni rak'; isto tako sastavnica *riba (biti (snalaziti se i sl.) kao riba na suhom)* može značiti 'morska riba' i 'riječna riba', 'jezerska riba', 'slatkovodna riba'. Isto tako u nekim frazemima sastavnica *voda (biti (osjećati se, plivati) kao riba u vodi)* može značiti 'voda uopće', a u nekima 'morska

voda'. Mi ćemo ih tretirati kao maritimne frazeme, jer oni to i jesu u primorskim govorima, a često i u standardnom jeziku. Time ne negiramo i postojanje drugoga spomenutog značenja.

3 O prikupljenim frazemima⁵

Popisani maritimni frazemi imaju različitu motivaciju.

3.1 Najviše se frazema s maritimnom sastavnicom odnosi na čovjeka.

3.1.1 Frazemi govore o karakternim osobinama ili stanju osobe, npr.:

bezličnost:

ni pirka ni kanjac = neizrazit, neodređen, nedefiniran, bezličan: *Čûdan je ôn: ni pîrka ni kánjac, nè mòš ga razùmît* (Spl);

brbljavost:

pun riječi kao salpa govana = jako brbljav: *Pûn si ričî kâ sâlpa gôvan* (Spl);

dosadnost:

zalijepiti se kao priljepak = pratiti u stopu *koga*, ne odvajati se od *koga*: *Zalîpîja se zá me kâ prîlîpak* (Spl). *Zalîpîja se ko prîlîpak* (Op);

glupost:

pun pameti kao salpa govana = jako glup: *Pun si pameti ko salpa govana* (Op);

lakovjernost:

zagristi | gristi kao kanjac = biti lakovjeran, dati se lako prevariti: *Làžî joj šta gôd ôčeš, ônâ će zágrîst kâ kánjac* (Spl);

⁵ Natuknica, tzv. uopćeni frazem, tj. frazem iz kojega se mogu izvesti i razumjeti različiti potvrđeni frazemi istoga sadržaja, zapisana je standardnim jezikom kurzivnim slovima, objašnjenje značenja natuknice, tj. frazema, zapisano je malim običnim slovima, primjeri, tj. potvrde frazema u rečenici u raznim govorima bilježene su sa svim jezičnim značajkama tih govora kosim slovima uobičajenim dijalektološkim znakovima; u okruglim se zagradama iza svake potvrde donosi kratica imena naselja u čijemu je govoru frazem zabilježen. Ovdje donosimo samo dio primjera objavljenih u citiranim izvorima u bilješki 1.

Dijalektološki znakovi u tekstovima pripremljeni su pomoću sustava za unošenje ZRCola (URL: <http://ZRCola.zrc-sazu.si>) koji je u Znanstvenoistraživačkom centru SAZU u Ljubljani (URL: <http://www.zrc-sazu.si>) razvio dr. Peter Weiss.

lukavost, prepredenost:

cipal od porta = lukav, iskusan čovjek, koji je svašta doživio pa se u svemu snalazi: *Nè mòreš ñèga privàrit, on je cìpal od pôrta* (Spl);

nije (kao da je) tko veslo sisao = nije tko naivan, lud: (HFR). *Da ti posüdin sòlde? Kâ da san vèslo sîsa!* (Spl). *Nisan veslo sisa* (Ši);

stari cipal = lukav, prepreden čovjek: *Stâri si ti cìpal, jâ se ne mògu s tèbon mîrit* (Spl);

neozbiljnost:

barka štramba = ludonja, osoba koja stvara konfuziju: *Ôn ti je prâva bârka štrâmba* (Spl);

nesigurnost, kolebljivost:

[kao] brod bez timuna = nesiguran, kolebljiv čovjek, koji sve prepušta slučaju: *Nè mòre òn drügima pòmòč, òn je bròd brez timúna* (Spl). *Ona je ki brod bes timuna* (Ši);

nesnalaženje:

izgubiti busolu = izgubiti orijentaciju, ne snalaziti se, ništa ne shvaćati: (HFR). *Izgubîja je büšulu òkâd ga je žena òstâvila* (Spl). *Izgub'la je busulu* (Ši);

nestašnost:

[kao da je] ispao (utekao itd.) vragu s parangala = vragolast, nestašan: *Sâv je vràžjî, kâ da je ùtèka vrâgu s parangála* (Spl). *Uteka vragu s parangala* (Op);

nezainteresiranost:

(briga je (nije) koga [što (da) Mađarska nema more]) = ne mari tko za što: *Nijè ga brîga da Mâžarska môra nêma* (Spl). *Briga ñega što Mažarska mora nema* (Či). *Kâj ga brîga kâj Mažârska môra nêma* (Ses);

nezasitnost:

ni more nije dosta slano komu = nezadovoljan, nezasitan je tko: *Nîkad nije kùntênta, ni môre joj nije dðsta slâno* (Spl). *Ni more mu nije dosta slano* (Ši);

povraćanje:

hraniti (pitati) kanjce = povraćati zbog morske bolesti: *Bîlo je vèliko jügo, bròd je îša göri-dðli, a mî dvî ránîle kânce* (Spl);

ravnodušnost prema svemu:

ravno je sve do mora komu = ravnodušan je *tko* prema svemu: (HFR). *Bàš ga brìga, nèmu je svè do mòra rāvno* (Spl). *Ravno mi je sve do mora* (Do);

samouvjerenost:

more je do koljena komu = samouvjeren je *tko*, bezbrižan je *tko*, misli da sve može; ne misli na teškoće: (HFR). *Mòre mu je do kòlìna, ničèga se òn ne bojì* (Spl). *Nemu je more do kolina* (Lo);

snalažljivost:

biti (osjećati se, plivati) kao riba u vodi = dobro se snalaziti, osjećati, dobro (ugodno) je komu: (HFR). *Ode san ki riba u vod'* (Ši). *Kāj rìba vu vòde* (Pet). *Plìva kāk rìba vu vòdi* (Ses);

biti (snalaziti se i sl.) kao riba na suhom = loše se snalaziti, osjećati, loše je (neugodno je) komu: (HFR). *Ovò(d) san kà rìba na sūven, ništa me ne komòdà* (Spl). *Ma tamo san ka riba na suvon* (Ši);

imati (držati) kormilo u [svojim] rukama = upravljati [čime], vladati [čime], biti na vlasti (HFR); *kao riba u moru [biti, snalaziti se]* = dobro se snalaziti, osjećati, dobro (ugodno) je komu: *Lìpo mi je u vās, čūtin se kà rìba u mòru* (Spl);

šutljivost, teškoće u pripovijedanju, izražavanju:

šutjeti (biti nijem) kao riba = šutjeti: (HFR). *Štā mučìš kà rìba? Otvòri jūsta!* (Spl). *Šuti ka riba* (Ši). *Čkomì kāj rìba* (Pet);

zijevati kao riba na suhom = ostati bez riječi, ne moći progovoriti: *Štā zìješ kà rìba nà sūvo, progovòri* (Spl). *Zivaš ka riba na suvu* (Go). *Zèvaš kāk rìba na sūvom* (Bak);

uspješnost:

[ploviti (ići)] punim jedrima [naprijed], vjetar u krmu = povoljne prilike, uspjeh: (HFR). *Želìn van svè nājbođe i vītar u křmu!* (Spl);

uspuhanost:

puhati (uspuhati se) kao dupin = jako puhati, uspuhati se: *Mālo si trkà i òdma pūšeš kà dupìn* (Spl);

zamišljenost, zabrinutost:

ne znati kud će brodovi komu = biti zamišljen, zabrinut: *Ne zna ku će mu brodovi* (Do);

zdravlje:

zdrav kao riba = sasvim zdrav, dobra zdravlja: (HFR). *Zdräv san kâ rîba* (Spl). *Fâla Bògu, zdrâf sëm kâk rîba* (Ses). *Zdrâf si kâk rîba, nîgdar tẹ nîš nẹ bđli* (Vrb);

žalost:

[kao da] su sve lade potonule komu = jako je *tko* žalostan: (HFR). *Šta s' se obisija ko da su t' sve laže poton'le* (Či);

kao da su svi brodovi potonuli komu = jako je *tko* žalostan: *Rastúžila se kâ da su jon svi brđdi potônili* (Spl);

3.1.2 Frazemi mogu govoriti o čovjekovu vanjskom izgledu, njegovim tjelesnim osobinama:

crvenilo lica:

crven kao rak = jako crven u licu: (HFR). *Cřvén je kâ räk* (Spl). *Cřven ko rak* (Do, Lo);

debljina:

debeo (okrugao) kao bova = debeo: *Debèlà je kâ bôva* (Spl). *Okruga ko bova* (Op);

širok ka trabakul = jako širok, krupan: *Širòkà je kâ tràbàkul* (Spl);

zaokružiti se (postati i sl.) kao bova = udebljati se, postati jako debeo: *Razdebèlji si se, dđša si kâ bôva* (Spl). *Zaokružijo se ka bova* (Si);

izbuljenost očiju:

gledati kao kanjac = imati izbuljene oči; buljiti: *Štà me glèdaš kâ kánjac?* (Spl);

mršavost:

osušiti se kao bakal = jako smršavjeti: (HFR). *Osúšija se kâ bakalār* (Spl). *Ošušijo se ki bakal* (Ga);

[suh] kao bakal = jako mršav: *Sûv je kâ bakalār* (Spl). *Ona je ko (ki) bakal* o *Badñe-mu danu* (Do);

ružnoća:

ružan kao rošpo = jako ružan: *Grûb je kâ ròšpo, a ònà je lúda za nîñ* (Spl);

ružna kao raža = vrlo ružna (o ženi): *Lúcè je u mladòsti bila lípa kâ rúsulica, a sàd je grúba kâ rãža* (Spl).

3.1.3 Česti su frazemi kojima se opisuje čovjekova aktivnost i ponašanje, a često se odnose na:

kupanje i plivanje, procijenjeno s pohvalom ili pokudom:

plivati kao bova = ne plivati nego samo plutati: *Plivaš kâ bôva* (Spl). *Pliva ko bova* (Op);
plivati kao riba = dobro plivati; dobro se snalaziti: *U živòtù si svâšta doživija, ali si se snâlâzija i plivaš kâ rîba* (Spl). *Pliva ka riba* (Ga);
plivati kao sjekira = ne znati plivati: *Pliva kâ sikira, utòpiće se* (Spl);
umakati se kao dvopek = kupati se bez plivanja: *Točaješ se kâ biškòtin, bàš kâ stâra bàba* (Spl);

igre u moru:

baciti na picigin = zaigrati igru picigina (u plitkom moru): *Òčemo se sùtra nâć nâ Bâćvice i bâcìt na picigin?* (Spl);

gubljenje vremena, besposličarenje:

tražiti vjetra po bonaci = gubiti vrijeme uzalud: *Mòreš sâd trážit vîtra po bònâci, zalúdù je* (Spl). *Moreš sad tražit vitra po bonaci* (Do);
ukrcavati maglu na brod = besposličariti, ljenčariti, beskorisno gubiti vrijeme, dangubiti, raditi što nekorisno: *Štâ râdi? Ništa, ukrcâje máglu nâ bròd* (Spl). *Ukrcava maglu na brod* (Lo);

ostalo:

kao da je tko veslom pisao = ružno je tko napisao / pisao: *Ko da si veslon pisa* (Ot);
otići / ići na ribe = otići / ići na ribolov: *Bârbi je osandesët gòdin, a jòš grê nâ rîbe* (Spl);
u čamcu se roditi = ne zatvarati vrata za sobom: *Jësi sê ti f čâmcu ròdil?* (Klo). *Dòk vrâta ne zâpre, vëlî sê: tî si sê f čâmcu ròdil* (Ses). *El sî se f čâmcu ròdil?* (Vir);
uhvatiti za branče koga = napasti, uhvatiti za vrat koga: *Rič amo, rič tamo, i uvatili su se za branče* (Spl).

3.2 Dva su slična frazema s istim značenjem 'zbijeni, stisnuti jedni uz druge':

zbijeni (stisnuti i sl.) kao [slane] srdele = jako blizu jedno drugom, zbijeni jedno uz drugo: *Bilo je pûno svîta, svî zbijèni kâ slâne sÿdêle* (Spl). *Posložile se ka slane sÿdele* (Ga) i *zbijeni (stisnuti i sl.) kao sardine [u konzervi]* = jako blizu jedno drugom, zbijeni jedno uz drugo: (HFR).

U prvom se frazemu govori o starinskom, domaćem konzerviranju sirovih srdela u bačvi, a u drugom – o novijem, tvorničkom konzerviranju prženih srdela u konzervi. U oba su slučaju srdele bile čvrsto zbijene, i razvilo se isto frazeološko značenje o gusto zbijenoj masi ljudi. Smatramo ih dvama sinonimnim frazemima.

3.3 Frazemi s maritimnom sastavnicom mogu, uz dozu humora, imati značajnije besmislenosti, suvišnosti:

dati mački da čuva ribu = povjeriti posao neodgovarajućoj osobi: *E bāš si prāvega nāša, dā si māški da čūva rību* (Spl);

soliti more = otkrivati ili dokazivati ono što je svima poznato, što svatko zna, što je svakome jasno; otkrivati toplu vodu, otkrivati Ameriku (Anić);

suha krpa na dnu mora = nešto nemoguće, glupo rečeno: *Gòvòriš šempjārīje: sūva křpa nā dnū mōra, jè li?* (Spl). *Suva křpa na dnu mora* (Lo).

3.4 Frazemi s maritimnom sastavnicom mogu govoriti o vremenskim prilikama:

bonaca kao ulje = sasvim mirno more: *Nēma vītra, bònāca kâ ūje* (Spl).

3.5 Frazemi mogu karakterizirati more, što pokazuje da u tim frazemima nije došlo do desemantizacije te sastavnice:

debelo more = pučina, daleko od kopna: *Tēško je mornāru na dēbēlen mōru* (Spl);

more kao fonja = prljavo more, more puno otpadaka i kanalizacijskih ostataka: *Mōre je dānās kâ fōña, ne bi se kúpāla ni da me na kōliniman mōliš* (Spl);

more kao lukšija = toplo more: *Dānās je mōre kâ lūšīja, bīče ti gūšt kúpā(t) se* (Spl);

more kao ulje = sasvim mirno more: *Nēma vītra, mōre kâ ūje* (Spl).

Frazemi sa sastavnicom *more* pokazuju da je veličina njegova bitna karakteristika pa mogu govoriti o velikoj količini, obujmu:

kao more = obilno, u velikoj količini: *Tō jè bīlo bogāto, tō jè bīlo žīto... mājko mīla, pšēnīca kō mōre* (Ses). *Bīlē jè tō lēte kokòrēze kak mōrja* (Vrb);

kap u moru = sasvim malen, neznatan dio, neznatna količina, nešto što ne može mijenjati stvari, što nema utjecaja: *Tō je sāmo kâp u mōru* (Spl). *To je samo kap u moru* (Ši).

Širina, veličina mora dovodi se u vezu sa slobodom ili slobodnim kretanjem:

široko more komu! = neka tko radi što god hoće, ali neka ide što dalje: *Čīni štā te vōja, sāmo me pūsti na mīru. Šīròkò ti mōre!* (Spl). *Šīroko t' more!* (Ši).

Slanost mora njegova je bitna karakteristika pa se dovodi u vezu sa slanošću jela:

slan kao more = jako slan /o jelu/: *Ōvā je júva slāna kâ mōre* (Spl). *Slan ko more* (Op);

ni more nije dosta slano komu = nezadovoljan, nezasitan je tko: *Nīkad nīje kùntēnta, ni mōre joj nīje dōsta slāno* (Spl). *Ni more mu nije dosta slano* (Ši).

4 Zaključak

Maritimnu frazeologiju, koja je ponajviše nastala u primorskim krajevima te nosi njihova jezična obilježja i nejezične poruke, posuđuju i drugi hrvatski govori, kao i standardni jezik. Pri tome ponekad dolazi do nekih promjena na jezičnom planu, ali poruke, izražene izborom frazemskih sastavnica i utvrđenim frazeološkim značenjem, ostaju nepromijenjene. Kretanje frazema odvija se i u suprotnom pravcu: iz standardnog jezika, bogatog novom i posuđenom frazeologijom, primorski govori biraju frazeme koji im odgovaraju. S obzirom na promjene nastale globalizacijom smatramo da ta frazeološka kretanja treba pomno pratiti.

Literatura

- ANIĆ, Vladimir, 2003: *Veliki rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- FINK ARSOVSKI, Željka, 2002: *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF PRESS.
- FINK ARSOVSKI, Željka i dr., 2006: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigra.
- FINK ARSOVSKI, Željka, KOVAČEVIĆ, Barbara, HRNJAK, Anita, 2010: *Bibliografija hrvatske frazeologije*. Zagreb: Knjigra.
- MARESIĆ, Jela, MENAC-MIHALIĆ, Mira, 2008: *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- MATEŠIĆ, Josip, 1982: *Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- MENAC, Antica, 2007: *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra.
- MENAC, Antica, FINK ARSOVSKI, Željka, VENTURIN, Radomir, 2003: *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- MENAC-MIHALIĆ, Mira, 2005: *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj (S Rječnikom frazema i Značajnskim kazalom s popisom sinonimnih frazema)*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Školska knjiga.
- MENAC-MIHALIĆ, Mira, MENAC, Antica, 2011: *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- ŠIMUNKOVIĆ, Ljerka, 2008: *More poslovice o moru – Un mare di proverbi sul mare*. Split: Filozofski fakultet u Splitu, Hrvatsko-talijanska udruga Dante Alighieri.
- VRGOČ, Dalibor, FINK ARSOVSKI, Željka, 2008: *Hrvatsko-engleski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Kratice

Bak (Bakovčice), Br (Brnaze), Či (Čišla), Do (Dobrinče), DP (Donje Pazarište), Ga (Gala), Go (Gospić), HFR (MENAC, Antica, FINK ARSOVSKI, Željka, VENTURIN, Radomir, 2003), Klo (Kloštar Podravski), Križ (Križevci), Lo (Lovreć), Op (Opuzen), Ot (Otok), PD (Primorski Dolac), Pet (Peteranec), Ra (Raščane), Raš (Veliki Raščani), Ru (Runović), Ses (Podravske Sesvete), Si (Sinj), Spl (Split), Ši (Šibenik), Vir (Virje), Vrb (Vrbovec)

Polona Gantar

Slovar slovenskih frazemov in sodobna slovenska frazeologija: *Sanja svinja o koruzi, koruze pa nikjer*

Ključne besede: sodobna slovenska frazeologija, slovarski opis frazemov, korpusna analiza, uporabniški vidik

Key words: contemporary Slovenian phraseology, lexicographic description of phraseological units, corpus analysis, users needs

1 Uvod

Če želimo govoriti o slovarskem opisu sodobne slovenske frazeologije, si moramo najprej zastaviti vsaj dve vprašanji: kaj je to slovarski opis oz. katere podatke od njega pričakujemo in kaj je sodobna slovenska frazeologija.

Če lahko z odgovorom, da je slovarski opis primarno opis pomena leksikalne enote, ki navaja tudi pojasnila o njeni smiselni in ustrezni rabi v kontekstu, zajamemo bistvo tega, kar se od slovarjev pričakuje, se odgovor zaplete, ko se vprašamo, kdo je ta, ki slovarska vprašanja zastavlja, namreč slovarski uporabnik. Potrebuje odrasel rojeni govorec slovenščine enake (in na enak način predstavljene) informacije kot denimo učenec 9. razreda osnovne šole ali študent slovenščine kot tujega jezika? Verjetno se lahko strinjamo, da je odgovor ne, hkrati pa nas vrne k vprašanju, kakšen je torej slovarski opis za različne uporabnike.

Drugo vprašanje, kaj je sodobna slovenska frazeologija, je preprosto samo na prvi pogled. Sodobnost lahko umestimo v čas od 90. let prejšnjega stoletja dalje, kar se je uveljavilo prav v zvezi s potrebo po sodobnih slovarskih priročnikih (prim. Perdih 2009), pomemben mejnik pa so tudi generacije slovenskih referenčnih korpusov, katerih gradnja sega v drugo polovico 90. let. Od tega obdobja dalje imamo namreč vpogled v realno jezikovno situacijo (primarno) pisne slovenščine. Pomembno v smislu sodobnosti je tudi dejstvo, da čas do 90. let 20. stoletja pokriva edini slovenski splošni slovar, ki nam je na voljo, namreč *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ).

In kaj je frazeologija? Jezikoslovcem je izraz znan v dveh osnovnih pomenih: kot jezikoslovna veda, ki se ukvarja s preučevanjem frazeoloških enot, in frazeološki fond nekega jezika. Tudi z razumevanjem frazeološke enote (FE), ki je navadno ustaljena zveza več besed, praviloma »nepravilna« (tj. anomalna, Čermák 1985: 167,

172) glede na pričakovane jezikovnosistemske lastnosti jezika, ima celostni, t. i. frazeološki pomen, načeloma nimamo težav. Vsi pa, ki smo se poglobljali v zamejevanje FE glede na druge leksikalne enote, smo naleteli na vrsto vprašanj, ki so odpirala vedno nova siva področja. Tako je denimo vprašanje, kdaj se beseda konča in kdaj se začne njeno besedilno okolje? So *alma mater*, *stara mama*, *imeti prav*, *povzročati nemir* ipd. ena beseda iz dveh delov ali jih moramo obravnavati kot besedne zveze? Je nov, celovit pomen FE res samostojen in neodvisen od pomenov posameznih sestavin, ali je ta odvisnost včasih bolj, včasih manj trdna/opazna? Je nov celostni frazeološki pomen res ekspresiven, ali je tak že pomen besede, ki FE tvori? In kaj pravzaprav je ekspresivno? Je zveza *tiskarski skrat* ekspresivna ali je taka samo naša namera, da bi omilili povsem resno (referenčno »oprijemljivo«) dejstvo, da smo naredili napako? Glede na to, da je bilo v frazeološki, splošni leksikalni in leksikografski literaturi veliko napisanega o naštetih dilemah, ima frazeolog veliko argumentov za zagovarjanje take ali drugačne opredelitve FE in to kljub dejstvu, da ostaja frazeologija eden od najtežje ulovljivih fenomenov človeškega jezika (Atkins, Rundell 2011: 244). In če torej jezikoslovci znamo odgovoriti na vprašanje, kaj je frazeologija, kaj lahko v tem smislu pričakujemo od uporabnika? Kako uporabnik ve, kdaj je njegov jezikovni problem frazeološki v širšem in kdaj v ožjem smislu? Kajti, če je njegov problem frazeološki v širšem smislu, bo odgovor morda prej kot v frazeološkem našel v splošnem, skoraj zagotovo pa v specializiranem oz. terminološkem slovarju.

V pričujočem poglavju ne bomo podali neposrednih odgovorov na zastavljena vprašanja, preprosto zato ne, ker na nekatera končni črno-beli odgovori ne obstajajo, bomo pa predstavili zamisel, kako različnim tipom uporabnikov ponuditi podatke o različnih večbesednih leksikalnih enotah na način, ki je uporabniku prijazen, tj. razumljiv brez jezikoslovno-teoretične podlage, hkrati pa zanesljiv in adekvaten za realnim jezikovnim stanjem.

2 Sodobna slovenska frazeologija v slovarjih

V nadaljevanju bomo pogledali, kaj ima slovenski (za zdaj še nediferencirani) uporabnik slovarskega na voljo, ko naleti na realen jezikovni oz. frazeološki problem.

2.1 Realna frazeološka problema »slovarskega tipa«

Kolegi so pri snovanju slogovnega priročnika v okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku¹ izdelali nabor realnih pravopisnih problemov (Dobrovoljc, Krek 2011: 91). V ta namen so bila zbrana vprašanja, ki so se pojavljala v obstoječih pravopisnih in drugih svetovalnicah ter na internetnih forumih. Pregled problemov je pokazal, da jezikovne uporabnike poleg že znanih pravopisnih problemov, npr. pisanje velike začetnice, vejice, sklanjanje tujih lastnih imen ipd., pogosto zanima, kaj določena beseda pomeni, npr. *relativizacija*, *japi*, *kognitiven*, *domena* ipd., da jih še pogosteje zanima pomen stalnih besednih zvez, zlasti strokovnih, npr. *digitalna kompresija*, *jezikovna zmo-*

¹ O rezultatih in vsebini projekta je mogoče prebrati na spletni strani: URL: www.slovenscina.eu.

žnost, nemanualni poklic, prekerni delavci itd., da so pogosto v dilemi glede zapisa skupaj in narazen, npr. *v redu* ali *vredu*, *dolg čas* ali *dolgčas*, *avto deli* ali *avto deli*, da pa »frazeeoloških težav«, razen poizvedovanj o etimološkem izvoru, kot je npr. »Čemu grejo stvari 'rakom žvižgati'?«,² navadno nimajo. Zanimivo je, da se frazeološki problemi pogosto skrivajo pod skladijsko ali skladijsko-pomensko problematiko, kamor denimo sodita tudi spodnji vprašanji, povzeti po Študentskem spletnem servisu ŠUSS:

[...] Starejši lektor mi je pred časom vztrajno popravljaj edninsko obliko 'priča smo bili...' v množinsko 'priče smo bili...'. Pravzaprav se je zdela njegova lektura logična, v zadnjem času pa sem v zelo izčiščenih besedilih, pa pogosto v časopisih na TV in Radiu Slo. naletel tudi na 'mojo' obliko, torej 'priča smo bili ...'. Kot da je 'smo bili' nekakšen subjekt ednine, enega, ali nekaj podobnega; ne skupina posameznikov, temveč 'enost' množice, edninska zadeva. Kako je v resnici prav?³

in

Je 'sanjati' prehodni ali neprehodni glagol? Zadnje čase pogosto opažam rabo, npr. 'sanja svinja koruzo', meni pa se vendarle zdi, da je 'sanja svinja o koruzi' pravilnejše.⁴

Predstavljena izraza, ki bi ju na podlagi (vsaj delne) neizpeljivosti frazeološkega pomena iz vsote pomenov sestavin, anomalnosti v vezljivostni zgradbi, opaznosti oz. slikovitosti izražanja in ustaljenosti oz. ustaljene variantnosti lahko obravnavali kot FE, bomo v nadaljevanju uporabili kot testna primera za prikaz stanja slovarske predstavitve sodobne slovenske frazeologije. Pri tem se bomo omejili na SSKJ in na najnovejšo pridobitev na področju slovenske frazeografije, *Slovar slovenskih frazemov* (SSF).

2.1.1 SSKJ

Pregledovanje stanja slovarskega opisa sodobne frazeologije v SSKJ ne predvideva dobrih rezultatov, saj je glede na nastanek slovar ne more vsebovati, hkrati pa je bil ob poskusnem izidu deležen precej kritike, zlasti tudi glede predstavitve FE (prim. Petermann 1988, Kržišnik 1987/1988, Müller 2009: 19). Zadnje je razumljivo tako z vidika stopnje razvitosti frazeografske teorije in prakse v času nastanka SSKJ kot z vidika zajemanja in načina vključevanja FE v splošni slovar, saj obsežne besedilne zbirke še niso bile na voljo prav tako ne orodja z njihovo analizo, pomemben premik od eno- k večbesednosti v smislu ugotavljanja kolokabilne privlačnosti med besedami, pa se je na področju leksike, frazeologije, leksikografije ter učenja in poučevanja jezika šele dobro uveljavljaj.

V SSKJ je izraz (pod iztočnico *priča*) obravnavan za poševnico (/), in sicer v treh možnostih: »/vi vsi ste priča, priče, za pričo, da sem mu denar vrnil« s po-

² Študentski spletni servis = ŠUSS: odgovori na jezikovna vprašanja, URL: <http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/arhiv/suss-arhiv-000263.html>.

³ ŠUSS, URL: <http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/arhiv/suss-arhiv-000135.html>.

⁴ ŠUSS, URL: <http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/arhiv/suss-arhiv-000138.html>.

jasnilom »vi vsi vidite; vi vsi lahko potrdite«. V frazeološkem delu gesla z oznako »publicistično« ima zgled: »že imena igralcev zagotavljajo, da bomo priča odlični predstavi« pojasnilo: »da bo predstava odlična«, pri čemer se pojasnilo ne nanaša na frazeološki oz. pomensko spremenjeni besednozvezni del, namreč *biti priča čemu* 'imeti možnost gledati/spremljati', kot bi pričakovali, pač pa na nestalni/spremenljivi del, ki pojasnila ne potrebuje. Še več, razlaga »bo predstava odlična« za *bomo priča odlični predstavi* je zavajajoča, saj sugerira, da zveza *biti priča* pomeni 'dejansko se zgoditi', kar pa, kot bomo pokazali v nadaljevanju, ne drži.

FE *sanja o svinja o koruzi/koruzo* SSKJ ne vključuje v frazeološko gnezdo, kjer bi jo sicer pričakovali, pri nobenem od gesel, ki so njeni sestavni deli. Odsotnost je mogoče upravičiti s pojasnilom v Uvodu, ki pravi, da »hoče slovar pokazati, katere besede **so danes v knjižnem jeziku žive**« (poudarila P. G.), pri čemer lahko predvidevamo, da se pojasnilo nanaša tudi na besedne zveze oz. frazeologijo, da je izbor besedišča vezan pretežno na pisni in ne na govorni jezik, in da je živost jezika mišljena za čas nastanka oz. izhajanja slovarja, tj. za obdobje »od začetka 20. stoletja do konca leta 1969 oz. do izida posamezne knjige«, kar pomeni nekje do konca 90. let.

2.1.2 Slovar slovenskih frazemov (SSF)

Na *Slovar slovenskih frazemov* (Keber 2011), kot na dolgo pričakovani slovenski frazeološki slovar, so bila v slovenski jezikovni in jezikoslovni skupnosti vezana velika pričakovanja. Glede na poskusni snopič (Keber 2003), pa je postalo jasno, da tako glede časa nastajanja, enoavtorski kot načina zbiranja in opisovanja frazeološkega gradiva slovar nima ambicij priročnika in je v najboljšem primeru le popis do sedaj že, zlasti v slovarjih in leposlovju, registriranih FE. (Prim. tudi Kržišnik 2004). O tem pričajo tudi uporabljeni slovarski viri, kot so, listkovna in narečna kartoteka Inštituta za slovenski jezik, besedilni korpus Nova beseda – zgolj na ravni konkordančnika, saj korpus ni lematiziran in oblikoskladenjsko označen, ter gradivo Inštituta za slovensko narodopisje. Dostop do referenčnih, lematiziranih in oblikoslovno označenih korpusov za slovenščino, Fida in FidaPLUS, avtorju ni bil na voljo, saj je bila izdelava SSF opredeljena kot komercialni in ne kot raziskovalni projekt.

Glede metodologije obravnavanja frazeološkega gradiva v SSF je bilo veliko, zlasti kritičnega, povedanega že ob izidu poskusnega snopiča (prim. Kržišnik 2004), kljub vsemu pa ostaja nerazumljivo pristajanje (tako na ravni inštitucije, ki je delo izdala, kot na ravni financerja) na koncept, ki je bil uporabljen pri izdelavi SSKJ, in to kljub kritikam na račun v njem predstavljene frazeologije, kljub zastarelim leksikografskim postopkom in nenazadnje kljub številnim sodobnim slovarskim izdelkom zadnjega desetletja in več, ki tako v teoretičnem kot praktičnem smislu ponujajo adekvatnejšo, učinkovitejšo, hitrejšo in nenazadnje cenejšo rešitev. SSF zato ostaja v sodobnem evropskem slovarskem prostoru relikv, ki pa ima očitno soglasje tako slovenske jezikoslovne kot državnofinančne in nenazadnje uporabniške javnosti, saj je glede na prodajno uspešnost dosežek, ki krasi marsikatero slovensko knjižno polico.

Obravnavani FE, *biti priča/priče čemu* in *sanja svinja o koruzi*, v SSF nista navedeni. Čeprav je mogoče reči, da prva glede na svojo relativno pomensko transparentnost (*priča* - 'kdor je navzoč ob kakem dogodku [...]') (SSKJ) ne sodi v ožji izbor FE, čeprav bi bilo to mogoče reči tudi za: *biti igrača koga/česa*, *biti pravi mojster za kaj*, *biti pravo odkritje*, *biti zapečkar* itd., ki jih SSF navaja, bi bilo njeno sprejetje mogoče upravičiti z opazno zastopanostjo v sodobnem slovenskem leksikalnem fondu: v vzorcu 500 konkordanc v korpusu Gigafida, ki vsebujejo samostalnik *priča*, vsebuje niz *biti priča/priče čemu/česa* 135 konkordanc, kar predstavlja 27 % ali več kot četrtno vseh konkordanc v izbranem vzorcu.

Še bolj aktualna se zdi FE *sanja svinja o koruzi*, ki se iz neformalnih govornih položajev, kjer prevladuje citatna ali delno citatna oblika *sanja svinja kukuruz* ali celo *kokuruz*, seli tudi v formalnejša, zlasti časopisna in revialna besedila.

3 Sodobna slovenska frazeologija v besedilih

Na izbranih zgolj dveh primerih ni mogoče realno ocenjevati stanja slovarskega opisa sodobne slovenske frazeologije. Je pa mogoče na podlagi analize obeh primerov v sodobnih slovenskih besedilih ugotoviti, kako se FE dejansko obnašata in izločiti podatke, ki bi jih pričakovali v celovitem slovarskem opisu in ki bi bili zanimivi za različne tipe uporabnikov.

FE smo analizirali v korpusu Gigafida, ki vsebuje 1.2 milijarde slovenskih besed, zbranih na podlagi slovenskih besedil (časopisi, revije, internet, stvarna besedila, leposlovje in drugo) med leti 1990 in 2011, dodatno pa smo stanje preverili še v korpusu Kres, 100-milijonskemu uravnoteženemu podkorpusu korpusa Gigafida, in korpusu Gos, referenčnem korpusu slovenskega govornega jezika. Korpusi so bili izdelani pri projektu Sporazumevanje v slovenskem jeziku in so prosto dostopni na spletu.⁵ Za analizo obeh FE smo uporabili namestitev korpusa Gigafida in korpusa Kres v orodje Sketch Engine, za analizo FE v korpusu govornega slovenščine Gos pa smo uporabili spletni konkordančnik, ki je na voljo ob dostopu.

3.1 *Biti priča/priče čemu/česa*

Število pojavitev FE *biti priča* oz. *biti priče*, kot je bilo vprašanje zastavljeno v izhodišču, je v korpusu Gigafida težko natančno določiti, saj se glagol *biti* v vseh oblikah lahko pojavlja tako desno kot levo od samostalnika, in sicer v različnih razponih, od neposredne sopojavitve, kot v primeru (a), do razpona 10 in več besed, kot v primeru (b):

(a) *Priča smo njenemu vnovičnemu vzponu.*

(b) *Po uvodnem treningu, ki bo 6. februarja, boste dan pozneje ob poteku zabavne prireditve za otroke in odrasle, s startom ob 11. uri, priča balonarskemu tekmovanju s preletom Julijskih Alp, ob 18. uri pa se obeta nočni dvig balonov.*

⁵ Gigafida = Korpus pisnega jezika Gigafida, URL: <http://www.gigafida.net/>; Kres = Referenčni korpus Kres, URL: <http://www.korpus-kres.net>; Gos = Govorni korpus Gos, URL: <http://www.korpus-gos.net/>.

Ker je pojavitev samostalnika *priča* v korpusu Gigafida 67.564,⁶ smo prisotnost FE *biti priča/priče* analizirali na vzorcu 500 konkordanc, ki smo jih za namen podrobne analize prenesli v Excelovo datoteko. Med 500 konkordancami vsebuje niz *biti priča/priče* 135 konkordanc ali dobra četrtnina analiziranega vzorca, iz česar je mogoče zaključiti, da se FE pojavlja v pisni slovenščini razmeroma pogosto. Podobno je stanje tudi v 100-milijonskem uravnoveženem korpusu Kres, kjer med vsemi 608 konkordancami niz *biti priča* ali *biti priče* vsebuje 128 konkordanc ali 21 % celotnega vzorca.

V vzorcu 500 konkordanc v korpusu Gigafida je bilo mogoče zaslediti 10 različnih variantnih oblik obravnavane FE, in sicer dve za edninski osebek, kjer množinska oblika glagola ni možna, *bitiEDN priča čemu3/česa2*, in sedem za množinski osebek, kjer se povedkovo določilo temu bodisi prilagaja, *bitiMN priče čemu3/česa2* - 45 primerov (33,3 %), in 58 primerov (42,9 %), kjer povedkovo določilo ne glede na množinski osebek edninsko obliko ohranja, *bitiMN priča čemu3/česa2* (gl. tabelo 1). V enem samem primeru se osebku v dvojini ustrezno prilagodi tudi povedkovo določilo, npr. *Grace in njenega očeta spremljamo na plantažo v Manderlayu v Alabami, kjer sta priči grozi in krivicam suženjstva*. Redki so še primeri s predmetnimi stavčnimi odvisniki (2,2 %), ena realizacija pa je v obliki predložne zveze, *biti med pričami česa*.

Tako množinske kot edninske oblike glagola v FE *biti priča/priče* izkazujejo variantnost predmetnega določila, ki se v 112 primerih (82,9 %) realizira v dajalniku, npr. *Prizor, ki sem mu bil priča, se mi je za vselej zagozdil v spomin*, v slabih 12,5 % oz. v 17 primerih pa v rodilniku, *Nekega dne je možakar priča umora in tako postane morilčeva naslednja tarča*.

Variantna oblika	Pov.	%	Zanik.	%
bitiEDN priča čemu3	20	14,8	2	1,5
bitiEDN priča česa2	5	3,7	-	-
bitiDV priči čemu3	1	0,7	-	-
bitiMN priča čemu3	54	40,0	2	1,5
bitiMN priča, kako	1	0,7	-	-
bitiMN priča česa2	3	2,2	-	-
bitiMN priče čemu3	35	25,9	1	0,7
bitiMN priče, kako/da	2	1,5	-	-
bitiMN priče česa2	8	5,9	-	-
bitiMN med pričami česa2	1	0,7	-	-

Tabela 1: Kvantitativna analiza FE *biti priča/priče čemu/česa* v korpusu Gigafida.

Vseh 135 konkordanc smo analizirali tudi glede na pogostost zanikane variante, ki je razmeroma redka, saj smo registrirali le 5 takih primerov, npr. *Na srečo kakšnemu kriminalnemu dejanju nisem bila priča*. Kot zanimiva pa se je pokazala analiza

⁶ Konkordančni niz smo sfiltrirali glede na tretjeosebno obliko glagola *pričati*, ki ustvarja opazen šum.

konkordanc glede na pozitivno ali negativno konotacijo predmetnega določila. Za vrednotenje smo uporabili 4-stopenjsko lestvico: negativno, pozitivno, nevtralnno in neopredeljivo (gl. tabela 2). Za oznako nevtralnno smo se odločili v primerih, ko sobesedilo ni izkazovalo dodatnih konotativnih ali pragmatičnih učinkov, hkrati pa smo iz analize izločili primere, kjer iz sobesedila ni bilo mogoče nedvoumno določiti pragmatičnega statusa. Število posameznih primerov znotraj vrednotenjskega razreda in tipični primeri so razvidni v tabeli 2.

Vrednotenje	št. pojav.	Korpusni zgled
negativno	65	<i>Priče smo veliki prevari volivcev. Sam sem bil priča te vrste nasilju.</i>
pozitivno	16	<i>Skratka, bralci so bili priča pravljici z zelo srečnim koncem. Kdor se je v maju mudil v Kranju, je bil lahko priča zanimivim in zabavnim dogodkom, ki so se zvrstili v okviru Tedna mladih.</i>
nevtralnno	16	<i>Danes bomo priča predzadnjemu (morda celo zadnjemu) dejanju v boju za naslov španskega prvaka. Izletniki so bili priča tradicionalnemu splavarskemu krstu na reki Dravi.</i>
neopredeljivo	38	<i>Tem smo dandanašnji priča na vsakem koraku. Pristane v praznih garažah letališča in tam je priča dogodku, ki mu temeljito spremeni življenje.</i>

Tabela 2: Pomensko-pragmatična analiza FE *biti priča/priče čemu/česa* v korpusu Gigafida.

Za negativno smo opredelili določila, ki označujejo določeno stopnjo nasilja ali politično sporna dejanja, za pozitivno pa določila, ki izražajo pozitivna pričakovanja ali izkušnje. Izbor pozitivnih in negativnih predmetnih določil smo opredelili še glede na besedilni kontekst oz. področje, kjer se tipično pojavljajo.

Besede z negativno konotacijo	Področje/žanr/besedilni kontekst
<i>debakel, poraz</i>	šport
<i>nestrokovne regulacije, dvig cen, podražitve, negospodarno postopanje, finančna kriza</i>	gospodarstvo; bančništvo
<i>izlitje nafte, izjemen vremenski pojav, poplave, katastrofalne vremenske ujme</i>	ekologija; okolje
<i>zavrnitev, nasilje, grožnje, bolečina, umor (2x), družinska drama, očetovo nasilje</i>	družinsko okolje
<i>teror, razdeljevanje narodne skupnosti, protiglobalistične demonstracije, pregreto ozračje, strankarska zloraba funkcije, vojaški pritiski, težave, centralizacija moči, katastrofa, sprenevedanje, invazija, prevara, sesutje avtoritete, merjenje moči, kršitev človekovih pravic, zavračanje, represalije, zanikanje obstoja slovenske manjšine, izmaličenje zgodovinske in narodne dediščine, iskanje razrednih sovražnikov, povojni pobji</i>	politika
<i>nesreča (3x), žalostni dogodek, vandalizem, kriminalno dejanje</i>	kronika

Tabela 3: Predmetna določila z negativno konotacijo in tipično področje rabe.

Besede s pozitivno konotacijo	Področje/žanr/besedilni kontekst
<i>bogata pevška sezona, zabaven dogodek, mavrica polk in valčkov</i>	prirejitve, prosti čas
<i>zgodovinski dogodek, pozitivno vzdušje</i>	politika
<i>pozitiven trend, celovitejša obravnava, učinkovito upravljanje, nižanje cen</i>	bančništvo; gospodarstvo
<i>bogastvo kapnikov</i>	naravne danosti; turizem
<i>srečen konec, znanstven dosežek, zgodovinske in simbolne razsežnosti</i>	drugo
<i>atraktiven finale, dobro prestana preizkušnja, zgodovinski položaj</i>	šport

Tabela 4: Predmetna določila s pozitivno konotacijo in tipično področje rabe.

Na podlagi kvalitativne in vsebinske analize je za slovarskopriročniški opis FE *biti priča/priče čemu/česa* mogoče izluščiti naslednje podatke: (a) v besedilih prevladuje edninska varianta sestavine *priča*, tj. *sem/smo priča*, in sicer ne glede na množinski osebek, čeprav je v tem primeru očitno tudi prilagajanje povedkovega določila množinski obliki glagola, torej *smo priče*. (b) Predmetno določilo je v večini primerov dajalniško, tj. *sem/smo priča/priče čemu*, kar se zdi tudi stilno bolj sprejemljivo, roditeljska oblika, *sem/smo priča/priče česa*, je temu primerno redkejša. (c) Zveza se v večini primerov uporablja za izražanje doživljanja in spremljanja negativnih in nasilnih dogodkov, zlasti na področju politike, gospodarstva, naravnih katastrof in problematičnih družinskih razmer, redkeje za opis ali napoved pozitivnih dogodkov. V primeru pozitivne konotacije so pomenske tendence FE veliko bolj nevtralne kot v primeru negativne konotacije.

3.2 Sanja svinja o koruzi

Za izhodišče kvantitativne analize zgornje FE smo v Gigafidi v orodju Sketch Engine izdelali konkordančne nize za *sanjati* + *svinja*, *svinja* + *koruza*, *kukuruz* in *prase*. Konkordance, skupaj 168, smo analizirali glede na različne oblike rabe in variantnost, stopnjo citatnosti, realizacijo fakultativnega dela FE ter glede na pomenske tendence. S pomočjo orodja Sketch Engine smo izdelali še prenosniški profil FE, in sicer glede na vrsto prenosnika, vir in naslov vira ter glede na realizacijo FE po letih. Kot prikazuje slika 1, se FE opazneje pojavi šele leta 2010 in več kot polovico manjkrat leta 2011, pri čemer absolutno prevladujejo neformalna besedila v internetnih forumih. Zelo redko se FE pojavi v periodiki, značilno vedno v necitatni obliki: *sanja svinja o koruzi*. Opazno prevladujoča sta tudi besedilna konteksta, in sicer neformalni politični in športni komentar.

Med 168 analiziranimi primeri smo registrirali 29 različnih oblik rabe, kar je očitna posledica dejstva, da FE prevladuje v neformalnih besedilih, kjer zapis pogosto sledi govoru,⁷ npr. *vidš, pa se boš le zastonj valal v svinjaku....res je kar pravjo....sanja*

⁷ V korpusu Gos pojavitev te FE nismo zasledili.

doc. leto	Freq	Rel [%]
p/n 2011	25	334,3
p/n 2010	63	255,6
p/n 2002	2	16,1
p/n 2001	2	15,7
p/n 2006	2	14,9
p/n 2000	1	9,0
p/n 2003	1	7,0
doc. vrsta	Freq	Rel [%]
p/n internet	88	538,5
p/n časopis	6	10,5
p/n revija	2	9,0
doc. vir	Freq	Rel [%]
p/n siol.net	40	1020,8
p/n 24ur.com	37	969,9
p/n internet, novice	5	285,9
p/n rbslo.si	6	202,7
p/n Večer	1	28,0
p/n Mladina	1	27,0
p/n Ekipa	1	21,4
p/n Dnevnik	2	9,0
p/n drugo	2	6,7
p/n Delo	1	5,2
doc. naslov	Freq	Rel [%]
p/n INTERNET	88	317,1
p/n Mag	1	70,0
p/n Celjan	1	62,1
p/n Večer	1	20,3
p/n Mladina	1	19,6
p/n Ekipa	1	15,5
p/n Dnevnik	2	7,6
p/n Delo	1	4,5

Slika 1: Prenosniški profil FE *sanja svinja o koruzi*.

svinja kukuruz, a kukuruza nema!, hkrati pa na veliko variantnost vpliva tujejezični izvor FE, ki se prilagaja ciljnemu jeziku v različnih segmentih. V spodnji tabeli navajamo oblike, ki se v korpusu Gigafida pojavijo več kot trikrat. V 32 primerih se FE realizira v daljši varianti, v nekaj primerih pa je, kot je sicer za stavčne in pregovorne FE značilno, realizirana skrajšana varianta, ki fakultativni del napoveduje, npr. *Sanja svinja kukuruz, nadaljevanje poznate...*

Variantsna oblika	Št. primerov	%	Fakultativni del FE	Št. primerov	%
<i>sanja svinja kukuruz</i>	58	34,5	<i>a kukuruza nema</i>	16	9,5
<i>sanja svinja o koruzi</i>	58	34,5	<i>a kuruze nema</i>	4	2,3
<i>sanja svinja o kukuruzu</i>	9	5,5	<i>a kukuruz nema</i>	3	1,7
<i>sanja prase kukuruz</i>	4	2,3			

Tabela 5: Kvantitativna analiza FE *sanja svinja o koruzi|kukuruz* v korpusu Gigafida.

4 Slovarski opis FE v spletnem slovarju

Pri zajemanju FE sodobni slovarji upoštevajo predvsem uporabniške potrebe. Izbor FE je zato v prvi vrsti vezan na detektirano jezikovno problematiko v okviru večbesednosti, manj pa na teoretično delitev FE in ugotavljanje ustreznih parametrov za določanje njihovih mej glede na nefrazeološko besedišče (Almind et al.

2006: 163). V tem smislu je leksikografom delo olajšala možnost elektronske oz. spletne zasnove slovarja, ki omogoča enostavno iskanje in hiter dostop do zahtevane informacije, brez predhodnega poznavanja frazeološke in jezikoslovne teorije in terminologije, hkrati pa je mogoče podatke prikazovati samo za določene ciljne skupine uporabnikov in v različnih nivojih.

V prikazu potencialnega gesla, ki smo ga izdelali na podlagi podatkov, strukturiranih v leksikalni bazi za slovenščino (slika 2),⁸ so podatki razdeljeni na levo in desno polovico. Na levi strani je klikljiv pomenski meni, ki daje uporabniku osnovno predstavo o pomenski strukturi gesla, hkrati pa ga obvešča, da obstajajo FE, ki vsebujejo glagol *sanjati* kot svoj sestavni element. S klikom na »frazeološke zveze« se odpre frazeološki podslovar, ki vsebuje samostojna frazeološka gesla. S klikom na posamezno FE, ki uporabnika zanima bolj podrobno, se na desni strani odpre celotno geslo (ali njegov posamezni del, odvisno od tega, kako si zamislimo vizualizacijo podatkov). V iztočniškem delu frazeološkega gesla sta navedeni obe najpogostejši variantni obliki, pri čemer je podatek o pogostosti za posamezno obliko mogoče vizualizirati tudi v obliki grafa, diamantov ipd. Sledi kratko pojasnilo v obliki pomenskega indikatorja, ki je namenjeno osnovni informaciji o pomenskem dosegu FE, zlasti torej splošnemu uporabniku, ki je materni govorec slovenščine. Sledijo podatki o tipičnem kontekstu rabe, stilističnih, pragmatičnih in drugih posebnostih, ki so zanimivi predvsem za uporabnika, ki želi FE uporabiti v ustreznem

sanjati *glagol*

- 1 doživljati kaj med spanjem
- 1.1 biti zamišljen odsoten
- 2 imeti predstavo o čem; želeli si

▼ frazeološke enote

- komu se (niti) (približno) ne sanja o čem
- sanjati kaj v najbolj črnih sanjah
- sanjati svoj večni sen
- sanjati o princu na belem konju
- **sanja svinja o koruzi**

sanja svinja o koruzi /sanja svinja kukuruz (a kukuruza nema)

- želeli si nekaj, kar se verjetno ne bo zgodilo
 - citatno ali polcitatno
 - v neformalnih situacijah; v spletnih forumih

če komu rečemo, da sanja svinja o koruzi, ga grobo zavrnamo, češ da se to, o čemer govori ali kar si želi, po vsej verjetnosti ne bo uresničilo, bodisi ker ni realno ali ker ni mogoče

- Še oktobra lani sem verjela, da bom za božič pekla kekse že v novi kuhinji, a kaj hitro sem ugotovila, da je to vse v stilu »**sanja svinja o koruzi**«.
- Saj bojo vsi plačali za svoje grehe in pohlep, ko pride na oblast neka pametna vlada. **Sanja svinja kukuruz** če ne bo kake poštene mobilizacije prebivalstva.

Slika 2: Hipotetični prikaz FE *sanja svinja o koruzi* v frazeološkem delu spletnega slovarja.

⁸ Leksikalna baza je bila izdelana pri projektu Sporazumevanje v slovenskem jeziku, demo predstavitev poskusne izdelave *Spletnega slovarja slovenskega jezika* na podlagi v njej strukturiranih podatkov pa si je mogoče ogledati na URL: <http://www.slovenscina.eu/spletni-slovar>.

kontekstu. Tudi te vrste podatkov je mogoče predstaviti v obliki tabel ali grafov in jih priklicati na klik, s čimer osnovnega besedila ne obremenimo s podatki neposredno. Daljša stavčna razlaga manj večjemu uporabniku (npr. šolarju, učencu slovenščine kot tujega jezika) poda informacijo o razmerju med udeleženci v komunikacijski situaciji, kar je nakazano z ubeseditvijo *če komu rečemo ... ga grobo zavrremo*. Če so posamezni udeleženci bolj specializirani in v določenih hierarhičnih ali statusnih razmerjih, npr. odrasli – otrok, nadrejeni – podrejeni ipd., nam stavčna oblika razlage omogoča, da te podatke vključimo in tako brez dodatnih zunanjih opozoril posredujemo zelo pomemben delež pragmatičnih informacij. Pomemben delež slovarske informacije so tudi premišljeno izbrani korpusni zgledi, pri čemer lahko za izhodišče leksikograf izbere najboljše primere, za več zgledov pa vzpostavi povezavo neposredno na korpus.

5 Sklep

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika, ki popisuje slovensko leksiko in znotraj tega tudi frazeologijo, glede na čas nastanka ne moremo pričakovati niti zbira niti popisa sodobne slovenske frazeologije. Žal te naloge ne opravlja niti najnovejši Slovar slovenskih frazemov, ki pa očitno priročniških ambicij ni imel že ob svoji zasnovi. Slovenski uporabnik je tako glede vprašanj o rabi in pomenskih lastnostih FE prepuščen samemu sebi. Pri tem lahko, če ima srečo, naleti na Razvezani jezik⁹ ali spletni študentski servis ŠUSS, ki se realnih jezikovnih problemov loteva na način, ki ustreza realnemu jezikovnemu stanju, hkrati pa je zanesljiv v podajanju obstoječe norme in jezikovnega vedenja. Vendar pa s tem problem slovarskega opisa sodobne slovenske leksike ni rešen. Slovenski govorniki, šolarji, učenci slovenščine in vsi, ki se z jezikom ukvarjajo poklicno, imajo pravico izvedeti o svojem jeziku podatke, ki jih zanimajo (in zanemariti podatke, ki jih ne zanimajo), imajo pravico do njih dostopati brezplačno in hitro, imajo pravico do tega, da podatke razumejo brez predhodne jezikoslovne izobrazbe in imajo pravico, da se nanje lahko zanesejo. Imajo to pravico, žal možnosti (še) ne.

Literatura

- ALMIND, Richard, BERGENHOLTZ, Henning, VRANG, Vibeke, 2006: Theoretical and Computational Solutions for Phraseological Lexicography. Erla Hallsteinsdóttir, Ken Farø (ur.): *Linguistik online 27/2: New Theoretical and Methodological Approaches to Phraseology*. URL: http://www.linguistik-online.de/27_06/almind_et_al.html.
- ATKINS, Sue, RUNDELL, Michael, 2011: The DANTE database: a User Guide. Iztok Kosem, Karmen Kosem (ur.): *Electronic Lexicography in the 21st Century: New applications for new users*. Proceedings of eLex 2011, Bled, 10-12 November 2011. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko. 233-246.
- ČERMÁK, František, 1985: Frazeologie a idiomatika. František Čermák, Josef Filipec: *Česká lexikologie*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd. 166-248.

⁹ Razvezani jezik = Razvezani jezik: prosti slovar žive slovenščine. URL: <http://www.razvezanijezik.org>.

- DOBROVOLJC, Helena, KREK, Simon, 2011: Normativne zadrege - empirični pristop. Simona Kranjc (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki* (Obdobja, Simpozij, = Symposium, 30). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 89-97.
- KEBER, Janez, 2003: *Frazeološki slovar slovenskega jezika: Poskusni zvezek*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- KEBER, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1987/1988: Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Slava* 2/2. 143-162.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2004: Poskusni zvezek slovenskega frazeološkega slovarja. *Slavistična revija* 52/2. 199-208.
- MÜLLER, Jakob, 2009: Kritične misli in zamisli o SSKJ. Andrej Perdih (ur.). *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 17-20.
- PERDIH, Andrej (ur.), 2009: *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- PETERMANN, Jürgen, 1988: Frazeologija v slovarju slovenskega knjižnega jezika I-IV: nekaj osnovnih vprašanj o vlogi frazeologije v slovarju. Boris Paternu, Franc Jakopin (ur.): *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura* (Obdobja, 8). Ljubljana: Filozofska fakulteta. 301-310.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika na CD-romu z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik, DZS.

Nataša Jakop

Frazeološki neologizmi v slovenščini

Ključne besede: frazeološki neologizem, frazeološke spremembe, dinamika frazeologije, politični diskurz, frazeologizacija

Key words: phraseological neologism, phraseological changes, dynamics of phraseology, political discourse

1 Dinamika frazeologije¹

Laično prepričanje, da je frazeološki sistem statičen, v jeziku podedovan iz neke romantične preteklosti, sicer pa imun na jezikovno dinamiko, je mogoče hitro ovreči, saj je že ob bežnem preletu frazeologije v slovarjih in sodobnem jezikovnem gradivu mogoče oživiti zavest o tem, da so frazeološke enote podobno kot druge leksikalne enote podvržene jezikovni evoluciji, pri čemer tudi v frazeologiji lahko opazujemo vse tri časovne plasti: izumiranje, spreminjanje in nastajanje nove frazeologije.

1.1 Izumiranje in revitalizacija frazeologije

Mnogi frazemi, ki so se uporabljali v bližnji ali daljni preteklosti, se danes v jezikovni rabi ne pojavljajo več, npr. nekateri frazemi, ki so živeli v jeziku 17. stoletja: *rajtingo dati* 'položiti račun, odgovarjati', v *obeni viži* 'na noben način', v *glihi viži* 'enako, prav tako', v *vseh vižah* 'na vse načine'.² Sinhrono gledano bi pri frazemih, ki nimajo več potrditev v jezikovnem gradivu, a so se nekoč uporabljali, lahko govorili o »zastarelih« frazemih,³ npr. *biti brez bora in beliča* 'biti brez denarja', *babji gregor* 'ženskar'.

Ob pregledu gradiva v splošnem razlagalnem slovarju slovenskega jezika (SSKJ) iz obdobja od začetka 20. stoletja do leta 1969 oz. do izida vsake posamezne knjige slovarja (A-H: 1970, I-Na: 1975, Ne-Pren: 1979, Preo-Š: 1985, T-Ž: 1991) lahko pri

¹ K razmišljanju o tej temi me je spodbudilo zanimivo predavanje hrvaške frazeologinje Željke Fink z naslovom *Nove (novije) pojave u hrvatskoj frazeologiji* na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (oktobra 2011).

² Leksikaliziranost navedenih primerov je tudi slovarsko izpričana. Prim. Snoj (2006: rajtinga, viža).

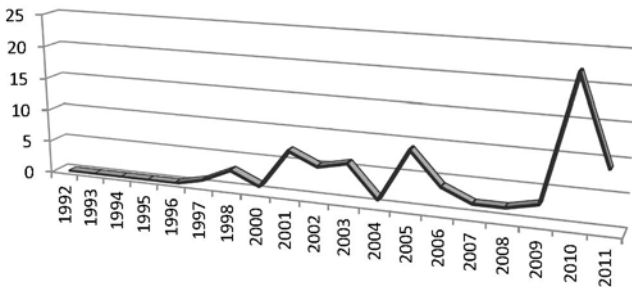
³ Burger (1998: 129) jih imenuje »ausgestorbene Phraseologismen«.

mnogih frazemih ugotovimo, da so se že umaknili iz rabe,⁴ zlasti pri tistih, ki so v SSKJ označeni s katerim od »časovno-frekvenčnih kvalifikatorjev« (SSKJ, Uvod: XXI-XXII), npr. *drevi in davi* 'zmeraj', *vsake bire in baže* 'različne vrednosti, navadno slabše vrste', *biti brez bora in beliča* 'biti brez denarja', *zavezati birmo* 'biti za botra'.⁵

Nasproten proces umikanja frazema iz rabe je njegova ponovna oživitev. Redkeje, a vendar evidentno, se zgodi aktualizacija posameznega frazema iz starejšega frazeološkega fonda. Vzgib je navadno komunikacijski. Prim. spodnji blogovski zapis, ki izraža potrebo oz. željo po oživitvi starih slovenskih kletvic:

Če kdo pozna še kakšno avtohtono slovensko kletvico, ki bi bila morda primerna za uporabo in ji grozi izumrtje zaradi hude konkurence, z besedo, ali bolje rečeno kletvico, na plan. (URL: <http://dronyx.wordpress.com/2007/03/21/avtohtona-slovenska-kletvica/>)

Zunajjezikovne vplive na dinamiko rabe frazema ponazarja star⁶ frazem v slovenščini *in/pa mirna Bosna* s pragmatično funkcijo odločne podkrepitve govorčevega stališča, izraženega v sporočilu.⁷ V obdobju vojne v Bosni in Hercegovini (1992–95) se frazem – najverjetneje iz etičnih razlogov – ni uporabljal, zato mu je grozilo jezikovno izumrtje. Šele več let po spremenjenih družbeno-političnih okoliščinah je raba frazema v slovenskih besedilih začela ponovno naraščati (gl. graf 1).⁸

Graf 1: Raba frazema *in/pa mirna Bosna* v obdobju 1992–2011 (vir: Gigafida).

⁴ Željka Fink označuje ta jezikovnoevolucijski proces »prehajanje v pasivni frazeološki fond« (ustni vir).

⁵ Zanimiva bi bila celovitejša analiza SSKJ-jevskega gradiva s tega vidika, pri čemer se je seveda potrebno zavedati, da bi bilo to delo težavno, saj v SSKJ ni vse, kar je frazeološko, v frazeološkem gnezdu, in obratno, ni vse, kar je v frazeološkem gnezdu, tudi v resnici frazeološko (Kržišnik 1987/88, Petermann 1988).

⁶ Kot navaja Keber (2011: 100, Bosna), sta ga v svojo zbirko pregovorov vključila že Ivan Šašelj (1934) in Etbin Bojc (1974). Zanimivo je, da ga Pavličev slovar (Pavlica 1960) in Glonarjev slovar (Glonar 1936) nista ujela.

⁷ Prim. tudi Valenčič Arh (2012: 248–249).

⁸ Frazem z enako pragmatično funkcijo poznajo in uporabljajo tudi v hrvaščini (prim. Menac, Fink Arsovski, Venturin 2003: 30, Bosna).

1.2 Spreminjanje frazeologije

Frazeološke spremembe so širok pojem, ki zajamejo tako strukturne, pomenske kot tudi pragmatične vidike spreminjanja frazeologije in so rezultat več dejavnikov. Frazeološke spremembe običajno niso motivirane iz splošnih sočasnih jezikovnoevolucijskih premikov, npr. umikanje še v 19. stoletju žive besede *jesihar* iz splošne rabe nima bistvenega vpliva na rabo sestavine v frazemu *dreti se kot jesihar*. V dobršni meri dokazljive in pojasnljive so občasne, a gradivsko izpričane spremembe frazeološke zgradbe,⁹ npr. zamenjava frazeoloških sestavin *zrnje - zrno* in *pleva - plevel* v frazemu *ločiti zrnje od plev* (prim. tabelo 1); *rus - Rus* v frazemu *biti koga/česa kot rusov*.

Na frazeološke spremembe lahko vplivajo nepoznavanje motivacije frazema (*biti koga/česa kot rusov*), osnovne oblike frazema (*ločiti zrnje od plev*) in nekatere zunajjezikovne spremembe (*niti evra*).¹⁰

Nepoznavanje izvirne motivacije frazema lahko spremeni motivacijsko sliko izhodiščnega frazema, npr. ob frazemu *biti koga/česa kot rusov* jezikovni uporabniki nimajo več uzavešene motivacije frazema iz majhnih rjavkastordečih, ščurku podobnih žuželk (*rusov*), temveč jih sestavina asociira na lastno ime *Rus*, ki s svojo prepoznavno lastnostjo, tj. številčnostjo prebivalcev Rusije, ustvari novo motivacijsko ozadje frazema (prim. Jakop 2012: 55).¹¹

Nepoznavanje osnovne (invariantne) frazeološke oblike zlasti ob že bolj ali manj arhaični vsebini frazeološke sestavine lahko spodbudi nastanek frazeološke variante. Kržišnik (1996: 136–137) pojasnjuje, da so razlogi za zamenjavo sestavine *plev* s sestavino *plevel* nepoznavanje referenčne predmetnosti (*plev*), izrazna podobnost leksemov (*plev - plevel*) ter skupne konotativne pomenske sestavine obeh leksemov ('nekaj ne vrednega'). Pri tem navaja, da se frazem *ločiti zrnje od plev* v pisnih besedilih pojavlja z varianto *ločiti zrnje od plevela*. Ob ponovnem pregledu gradiva je mogoče opaziti še zamenjavo sestavine *zrnje* (gl. tabelo 1):

Frazno jedro	Št. konkordanc
<i>zrnje od plev</i>	256
<i>zrno od plev</i>	166
<i>zrno od plevela</i>	103
<i>zrnje od plevela</i>	54

Tabela 1: Pogostnost rabe različnih oblik »fraznega jedra« (Gantar 2007: 37) s sestavinami *zrnje*, *zrno* in *plev*, *plevel* (vir: Gigafida).

⁹ Tukaj frazeoloških sprememb ne vrednotimo v smislu, ali gre za prenovitev, napako, odstopo od norme ipd. Opazujemo jih le kot gradivsko potrjeno spreminjanje nekega frazeološkega elementa.

¹⁰ O vplivanju družbeno-političnih okoliščin na spremenjeno oz. aktualizirano sestavinsko zgradbo v frazeološkem modelu *niti X 'nič'* (X = denarna enota): *niti evra* prim. Valenčič Arh, Jakop (2010: 218).

¹¹ Zamenjava te izvorno občnoimenske frazeološke sestavine z lastnoimensko je bila opažena tudi v hrvaški frazeologiji (Fink: ustni vir).

1.3 Nastajanje novih frazemov

O neologizmih v frazeologiji oz. o novejši slovenski frazeologiji se pri nas (pre)malo razmišlja in piše.¹² To še ne pomeni, da novi frazemi ne obstajajo oz. ne nastajajo vedno znova. Nanje frazeologi pogosto naletimo bolj ali manj naključno, marsikdaj celo nezavedajoč se, da imamo pred sabo jezikovno enoto, ki ni več le priložnostno in ekspresivno uporabljena večbesedna struktura, temveč zveza, ki prehaja skozi proces frazeologizacije oz. je čez ta proces že prešla, npr. zveza *biti dbest* 'biti najboljši', ki je zlasti v zadnjih nekaj letih zaživela v slovenskih spletnih besedilih; zveza *biti kot Fructalov sok*, ob kateri se kljub nizki pogostnosti že oblikuje »frazeološki pomen« 'biti poln samega sebe, biti nadut' (npr. v spletnem slovarju Razvezani jezik: prosti slovar žive slovenščine, URL: razvezanijezik.org).

2 Frazeološki neologizmi

Frazeološki neologizmi so v literaturi opredeljeni bodisi kot nova jezikovna oblika s frazeološkim pomenom ali zgolj nov frazeološki pomen besedne zveze, ki se je v nekem časovnem obdobju v jezikovni skupnosti splošno uveljavila v jezikovni rabi,¹³ a jo ta skupnost občuti kot novo (Schreiber, Mahlow, Juska-Bacher 2012: 6). Zgolj retorično se bomo vprašali, kako v slovenščini zamejiti časovno obdobje novejših slovenske frazeologije ob dejstvu, da novejše frazeološko gradivo (po izidu SSKJ) ni bilo niti (več) izpisovano, še manj pa raziskano in slovarsko opisano.¹⁴

Za frazeološke neologizme naj bi veljalo, da se najprej pojavijo v govorjenih besedilih (Schreiber, Mahlow, Juska-Bacher 2012: 3, 5, 26), zato so lahko besedilni korpusi pisnih besedil deficientni vir za raziskovanje neologizmov v frazeologiji, dobljeni rezultati pa nekoliko zavajajoči. Ponazorimo s primerom.

Zveza stric iz ozadja v slovenščini je (frazeološki) neologizem, katerega nastanek je v političnem diskurzu zadnjih nekaj let domnevno spodbudila poimenovalna potreba po »vršilcu dejanja«. ¹⁵ Skladenjska vloga glagolskega frazema *delovati iz ozadja* 'prikrito, skrito' (navaja ga že SSKJ)¹⁶ skladenjske vloge vršilca dejanja ne ponuja. Frazem *siva eminenca* 'kdor prikrito, iz ozadja odloča o vsem pomembnem' (navaja-

¹² V tem pravzaprav nismo v velikem zamudništvu, saj se tudi za evropsko frazeologijo ugotavlja »mačehovsko« ravnanje s to tematiko (Schreiber, Mahlow, Juska-Bacher 2012: 5).

¹³ Schreiber, Mahlow, Juska-Bacher (2012: 6) govorijo o »nadregionalni rabi«.

¹⁴ Ocene Kebrova slovarja s tega vidika še nimamo, Konicka (2012) ga v oceni slovarja ni izpostavila. Kritični namigi v to smer so bili podani že v oceni poskusnega zvezka: »Keber (str. 8) kot enega glavnih virov navaja kartoteko za SSKJ, se pravi, za slovar, ki v osnovi kaže stanje jezika pred 30–40 leti in v katerem večji del danes najpogosteje rabljene in aktualne frazeologije sploh ni zajet!« (Petermann 2004: 349).

Tudi *Slovar novejšega besedja* (SNB, 2012) frazeološkega gradiva eksplicitno ne prinaša. Katera »frazeološka dogajanja v jeziku« (SNB 2012: 9) so ujeta v slovar, bo pokazal šele podrobnejši pregled, vsekakor pa je v njem frazeologija zajeta le implicitno.

¹⁵ Zdi se, da je frazeološko (indirektno) poimenovanje političnih oseb prikladno sredstvo javnega blatenja brez bojzani storitve kaznivega dejanja razžalitve.

¹⁶ Nenavadno je, da frazema Kebrov slovar ne navaja.

ta ga SSKJ in Keber 2011), ki bi pomensko sicer ustrezal, nima enake konotativne vrednosti, saj v prvi vrsti nima negativne konotacije, ki jo zveza *stric iz ozadja* ima.

Besedilni korpus Gigafida vsebuje le dve konkordanci omenjene zveze in podatki kažejo, da je korpusno gradivo njeno rabo ujelo po letu 2010 v »internetnih virih«. Tudi statistični izračun iskanja leve okolice fraznega jedra »iz ozadja« nas do *stricev iz ozadja* neposredno ne pripelje. Glede na zgoraj omenjeno predpostavko, da frazemi najprej zaživijo v govorjenem jeziku, smo preverili tudi govorjeni besedilni korpus GOS (URL: <http://www.korpus-gos.net/>), ki vsebuje (le) glagolski frazem *delovati iz ozadja*, npr.

*bo novo vlado res vodil Golobič in iz ozadja vplival Kučan kot ji to očita Janševa SDS
gospod Golobič ne bo vodil seje iz ozadja izvolite*

S tega vidika je razumljivo, da *Spletni slovar slovenskega jezika* (URL: <http://www.slovenscina.eu/spletni-slovar>), ki temelji na korpusnem gradivu, zveze ni registriral in pojasnil.¹⁷

Če se v nadaljevanju opremo na podatek o pojavljanju zveze v »internetnih« besedilih, se zdi smiselno preveriti rabo na spletu. Spletni iskalnik Najdi.si, ki išče le po slovenskih spletnih straneh (URL: <http://www.najdi.si/help/simplesearch.html>), ponudi 61.029 rezultatov (nazadnje aktualizirano 28. 2. 2013). Število predstavlja seznam spletnih strani, ki jih je iskalnik našel za vpisano iskalno poizvedbo, v našem primeru »*stric** iz ozadja«, pri čemer zvezdica (*) nadomešča iskanje več neznanih črk, narekovaji pa iščejo »frazo« (v nejezikoslovnem pojmovanju), torej točno določeno zaporedje iskanih besed (URL: <http://www.najdi.si/help/searchtricks.html>). Število rezultatov samo po sebi resda ni merodajno. Ob presojanju frazeoloških neologizmov pa je vendarle lahko indic za nadaljnjo raziskavo. Bolj kot statistika je zanimivo aktualno jezikovno gradivo, ki implicitno potrjuje, da gre v primeru zveze *stric iz ozadja* že za ustaljeno, reproducirano večbesedno jezikovno zgradbo, ki pomensko izkazuje visoko stopnjo »prenesenega pomena« z ekspresivno funkcijo in – kar je še posebej pomembno – motivira tudi že posamezne prenovitve frazeološke zgradbe:¹⁸

Vse od oblikovanja trenutne vlade pod vodstvom Janeza Janše je postala popularna besedna zveza - strici iz ozadja. Uporablja jo recimo predsednik vlade Janez Janša, minister za notranje zadeve Vinko Gorenak, omenjena pa je bila tudi v večini (če ne kar vseh) slovenskih medijev. (URL: <http://www.tvosvet.net/Kaj-so-strici-iz-ozadja>, 15. 2. 2013)
Strici in tete iz ozadja znova udarili (URL: www.siol.net, 15. 2. 2013)

¹⁷ Resda gre za »demo prikaz omejenega števila gesel«, vendar je geslo *stric* že med njimi (URL: <http://www.slovenscina.eu/spletni-slovar?dictId=79&entryId=23774&key=S>).

¹⁸ Prim. *odzadni stric* 'stric, ki te usmerja od zadaj in iz ozadja' (Razvezani jezik: prosti slovar žive slovenščine, URL: <http://razvezanijezik.org/?page=odzadni+stric>, 15. 2. 2013).

Strici iz ozadja, pozor, prihajajo pamži iz ospredja! (URL: <http://www.delo.si/novice/politika/strici-iz-ozadja- pozor-prihajajo-pamzi-iz-ospredja.html>, 15. 2. 2013)

Hamlet in njegov stric iz ozadja – kar v drami govorijo Horac, grobarjev pomočnik, Osrik, Fortinbras, je tisti, ki čedalje pogosteje in korajžneje prevzema iniciativo, Hamletu glavo polni s puntarskimi mislimi in mu servira maščevalne načrte. Je nekakšen stric iz ozadja! (URL: <http://www.primorske.si/Kultura/Hamlet-in-njegov-stric-iz-ozadja.aspx>, 15. 2. 2013)

2.1 Viri za nastanek nove frazeologije

Pri raziskovanju frazeoloških neologizmov se takoj znajdemo pred novo zadrego – vprašanje njihove frazeološke identifikacije in ustrezne metodološke obravnave. Na metodološke težave pri identifikaciji frazeoloških neologizmov so opozorili že Schreiber, Mahlow, Juska-Bacher (2012: 5). Pri prepoznavanju in preverjanju nemških frazeoloških neologizmov so si pomagali s kombinacijo štirih metod: ovrednotenje preteklih opisov frazemov, anketiranje, pregled gradiva, zbranega z raziskovanjem, in korpusna analiza (2012: 8–9). Čeprav se metoda v času jezikovnotehnološke modernizacije zdi okorela in zamudna, je treba priznati, da v tem trenutku tudi za raziskovanje novejših slovenskih frazeologije ni videti boljših možnosti. Seveda pa bo vsaka iniciativa v smer bolj avtomatiziranega iskanja frazeoloških neologizmov nadvse dobrodošla.

Viri za nastanek novih frazemov so – resnici na ljubo – neobvladljivo obsežni, saj zajamejo jezik kot tak z vsem svojim vsakdanjim kreativnim uresničevanjem v različnih funkcijah. Zato bi na tem mestu želeli izpostaviti le tri pomembnejša področja, ki se zdijo prioriteta za prihodnje gradivske raziskave frazeoloških neologizmov: frazeologija v političnem diskurzu, frazeologija v prevodni literaturi in sobivanje frazeologije in terminologije.

2.1.1 Politični diskurz je sicer le en vir za nastanek nove frazeologije, vendar je bogat s frazeološkimi enotami in v slovenščini premalo raziskan ne le z vidika frazeoloških neologizmov, temveč tudi pragmatičnofunkcijsko, kot je npr. ovrednotenje rabe oz. izrabe frazeoloških enot.

V političnem diskurzu nastale ekspresivne ustaljene večbesedne zveze imajo sicer časovno gledano lahko le kratko življenjsko dobo in morda nikoli ne preidejo čez proces frazeologizacije, vendar naj bi jih frazeolog preučil predvsem zato, ker jih jezikovna skupnost relativno hitro shrani v svoj mentalni leksikon in zlasti pod vplivom medijev (kjer je osrednja tema običajno politika v najširšem smislu) v besedilih uporablja kot celovite jezikovne enote s (frazeološkim) pomenom in ekspresivno zaznamovanostjo v najrazličnejših funkcijah. Prim. citatni izrek *Danes so dovoljene sanje, jutri je nov dan*, ki je postal frazeološka krilatica¹⁹ z mnogimi prenovitvami, ki živijo še danes, več kot dvajset let po nastanku citata:

¹⁹ Sodobna frazeološka teorija poudarja, da so se viri za nastanek sodobnih krilatic razširili in ne vključujejo več le literarno izpričanih virov, temveč tudi druge vire (Burger 1998: 45).

Kučan se je zmotil, ko je rekel: danes so dovoljene sanje, jutri je nov dan. Prav bi bilo: Od danes naprej je dovoljeno vse! (URL: <http://forum.finance.si/?friends&f=1&t=152514&m=1954880&single&replies>, 15. 2. 2013)

Danes so dovoljene sanje, jutri je referendum. (URL: <http://drugidom.net/danes-so-dovoljene-sanje-jutri-je-referendum/>, 15. 2. 2013)

Pred 20 leti so bile sanje dovoljene, danes so nujne. (URL: http://www.siol.net/novice/slovenija/2011/06/gorsek_dan_polcije.aspx, 15. 2. 2013)

Danes so dovoljene Türkove sanje, v nedeljo bo Pahor (URL: http://www.siol.net/novice/slovenija/2012/11/danes_so_dovoljene_turkove_sanje.aspx, 15. 2. 2013)

Včasih je zaradi prenovite težko identificirati izhodiščni frazem in časovno zamudništvo v raziskovalnem smislu lahko pusti trajnejše posledice tudi kasneje v leksikografiji, na kar z zgledi opozarja Kržišnik (2004: 203–204) že ob oceni Poskusnega zvezka slovenskega frazeološkega slovarja.

2.1.2 Prevodna literatura (zajemajoč najrazličnejše besedilne tipe) je v času močnih globalizacijskih vplivov pomemben vir za raziskovanje novejših slovenskih frazeologij. Na ta vidik opozarjajo raziskovalci prevodoslovne in kontrastivne frazeologije, ki ob (frazeoloških) neologizmih v slovenščini lahko forenzično izsledijo izvirne frazeme in dokažejo vplivanje prevodne literature na širjenje rabe posamezne frazeološke enote. Npr. Valenčič Arh (2013, v tisku) je v kontrastivni analizi prevajalskih postopkov v prevodih del avstrijske pisateljice Christine Nöstlinger naletela na zvezo *imeti metuljčke v trebuhu*, s katerim je prevajalec prevedel nemški frazem *Schmetterlinge im Bauch*. Ob tem je ugotovila, da je frazem pod vplivom prevodne literature (npr. nemških publicističnih besedil) v slovenščini po letu 2003 prešel v splošno jezikovno rabo.²⁰

2.1.3 Tretje pomembno in še ne raziskano področje²¹ nastanka frazeoloških neologizmov so stičišča terminologije in frazeologije. Tukaj gre sicer za dva vidika: prehajanje terminov v splošno rabo, npr. *pranje denarja*,²² in frazeološko poimenovanje terminološkega denotata, ki je neologizem, npr. *ležeci policaj – cestna (talna) hitrostna ovira na cestišču*. Vendar se v nadaljevanju osredotočamo le na prvega, ki odpira vprašanje razmejevanja terminologije in frazeologije.²³

²⁰ Željka Fink pojav v hrvaški frazeologiji imenuje »kalkiranje« in ugotavlja, da gre v glavnem za nastanek novih frazemov pod vplivom angleščine (ustni vir).

²¹ Prim. Jemec Tomazin (2010: 211): »terminologizirani frazemi« in Jemec Tomazin (2013, v tisku).

²² Kot zanimivost, zveza *puščanje krvi*, ki je bila v preteklosti termin, je danes samo še frazem. Na zgled me je opozorila Mateja Jemec Tomazin.

²³ Meje med terminologijo in frazeologijo so med jezikoslovci še vedno diskutabilne in nedorečene. Prim. Burger (1998: 46–48).

Termin *pranje denarja* je uresničen v naslednjih zgledih:

Zakon o preprečevanju pranja denarja [...] S tem zakonom se določajo ukrepi za odkrivanje ravnanj, s katerimi se prikriva izvor denarja ali premoženja, pridobljenega s kaznivim dejanjem (v nadaljnjem besedilu: pranje denarja) ter ukrepi za preprečevanje takšnih ravnanj.

Urad RS za preprečevanje pranja denarja

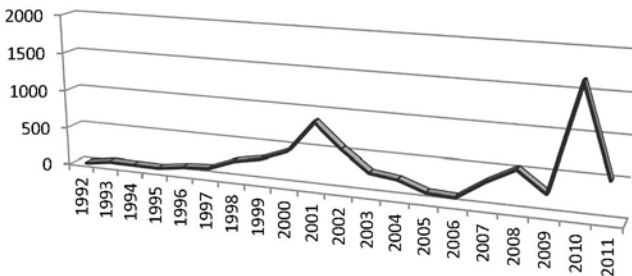
Prehod v splošno rabo je potrdljiv s statističnim podatkom o rabi te besedne zveze v korpusu: 6830 konkordanc v obdobju od leta 1992 do 2011 (dinamika rabe je ponazorjena na grafu 2) in rabo v različnih besedilnih zvrsteh, npr.: v časopisih (3940), internetnih besedilih (2118), revijah (624) in leposlovju (20):²⁴

Slovenska investicijska banka je bila že ustanovljena kot politična banka. Nikoli ni spadala med tiste slovenske banke, v katerih bi se splačalo varčevati. Postala je stroj za pranje denarja. (zgled iz časopisnega besedila)

Žarišče brezposelnosti se je vzpostavilo z zlorabo študentskega dela, ki je preraslo v nelojalno konkurenco rednemu delu. Enako je bilo študentsko delo kot krinka nemalokrat tudi le mala šola pranja denarja. (zgled z interneta)

[...] ne optužujem ga, vendar je največji mojster za pranje denarja (zgled z interneta)

V šali nam pravijo, da smo kompletni servis za pranje denarja sumljivega izvora. (zgled iz leposlovja)

Graf 2: Dinamika rabe zveze *pranje denarja* v obdobju 1992–2011 (vir: Gigafida).

Eden od razlogov za frazeologizacijo te v izhodišču terminološke zveze je morda strukturna analogija s frazomom *prati umazano perilo* 'obravnavati domače, osebne spore, nesoglasja vpricho drugih', ki se pogosto uresničuje tudi glagolniško (*pranje umazanega perila*), zlasti njegova negativna konotacija je imela v teh primerih povezovalne učinke.

²⁴ Poimenovanja za besedilne vrste, številčni podatki in zgledi so povzeti po Gigafidi.

Zaključek

Pričakovati, da bodo frazeološke spremembe in novejša frazeologija sproti prikazovane v frazeoloških slovarjih, bi bilo v danih razmerah utopično. Bolj realistična so prizadevanja, da bi bila sodobna frazeologija korektnije obravnavana v splošnih razlagalnih slovarjih.

Vsaka nova večbesedna ekspresivno obarvana besedna zveza še ni frazeološka. Identifikacija frazeologije zahteva čim bolj trdno postavljena definicijska izhodišča zlasti za slovarsko delo. Pri ovrednotenju novejše slovenske frazeologije je treba biti še posebej previden in izhajati iz teoretičnih frazeoloških postavk in ob tem upoštevati, da so lastnosti frazeoloških neologizmov enake lastnostim frazemov (Schreiber, Mahlow, Juska-Bacher 2012: 6). Z ustrezno interpretacijo statističnih korpusnih podatkov lahko objektivno presojava le nekatere lastnosti frazeologije, tj. uzaveščenost ustaljene večbesedne jezikovne zgradbe pri jezikovnih uporabnikih sodobne družbe (tj. reproduciranost in ustaljeno zgradbo), medtem ko je za presojo obstoja, vrste in lastnosti frazeološkega pomena ter za slovarsko razvrščanje vsega večbesednega ustaljenega sodobnega jezikovnega gradiva vendarle smiselno vztrajati na postavitvi nekaterih teoretičnih postulatov, tj. sistematiziranih in definicijskih lastnosti frazeologije. V nasprotnem primeru bi frazeologija kot taka lahko ne imela več dovolj razlikovalnih lastnosti, da bi se na jezikoslovnem prizorišču ohranila kot (samostojna) veda, ki preučuje jezikovne enote z lastnostmi frazemov.

Viri in literatura

- BURGER, Harald, 1998: *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- GANTAR, Polona, 2007: *Stalne besedne zveze v slovenščini: Korpusni pristop*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Gigafida = Besedilni korpus Gigafida. URL: <http://demo.gigafida.net>.
- GLONAR, Joža, 1936: *Slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: Umetniška propaganda.
- JAKOP, Nataša, 2012: Normativni vidik apelativizacije v frazeologiji – anomalija ali jezikovna igra? *Učenje zapiski Tavričeskogo nacional 'nogo universiteta imeni V. I. Vernadskogo, Serija Filologija, Social 'nye komunikacii*. 50–56.
- JEMEC, TOMAZIN, Mateja, 2010: *Slovenska pravna terminologija: Od začetkov v 19. stoletju do danes*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- JEMEC TOMAZIN, Mateja, 2013: *Frazeologija v znanstvenih besedilih*. (Europhras Maribor) (v tisku).
- KEBER, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- KONICKA, Jelena, 2012: Prvi slovenski frazeološki slovar. *Jezikoslovni zapiski* 18/2. 169–185.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1987/88. Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Slava* 2/2. Ljubljana. 143–162.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1988: *Frazeologija v moderni. Magistrska naloga*. Ljubljana.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1996: Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih. *Slavistična revija* 44/2. 133–154.
- KRŽIŠNIK; Erika, 2004: Poskusni zvezek slovenskega frazeološkega slovarja. *Slavistična revija* 52/2. 199–208.

- MENAC, Antica, FINK ARSOVSKI, Željka, VENTURIN, Radomir, 2003: *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- PAVLICA, Josip, 1960: *Frazeološki slovar v petih jezikih*. Ljubljana: DZS.
- PETERMANN, Jürgen, 1988: Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I-IV). Boris Paternu, Franc Jakopin (ur.): *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura* (Obdobja, 8). 301-310.
- PETERMANN, Jürgen, 2004: Janez Keber: Frazeološki slovar slovenskega jezika, Poskusni zvezek. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003. 124 str. *Slavistična revija* 52/3. 345-352.
- SCHREIBER, David, MAHLOW, Cerstin, JUSKA-BACHER, Britta, 2012: Phraseologische Neologismen: Identifikation und Validierung. Harald Burger, Jean-Pierre Colson, Jarmo Korhonen, Annette Sabban (ur.): *Yearbook of Phraseology* 3. Berlin, Boston: Walter de Gruyter. 3-29.
- SNB = *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana 1970-1991 (elektronska verzija).
- SNOJ, Marko, 2006: *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- VALENČIČ ARH, Urška, JAKOP, Nataša, 2010: Semantik und Motivation in der Entstehung der Phraseme mit der Komponente *denar* (dt. *Geld*). *Linguistica: Demetrio Skubic Octogenario* III. 209-223.
- VALENČIČ ARH, Urška, 2012: Besedna igra v slovenskih prevodih otroške in mladinske literature. *Učene zapiski Tavričeskogo nacional' nogo universiteta imeni V. I. Vernadskogo, Serija Filologija, Social' nye komunikacii*. 244-251.
- VALENČIČ ARH, Urška, 2013: Paraphrasierung von Phrasemen in Kinder- und Jugendbüchern und ihrer Wiedergabe in den slowenischen Übersetzungen (Europhras Maribor) (v tisku).

IV.

**Poti do frazeoloških
prevodnih ustreznikov**

Aleksandra Derganc

Nekaj paralel pri prevzemanju frazemov iz angleščine v ruščini in slovenščini

Ključne besede: prevzeta frazeologija, angleščina, ruščina, slovenščina

Key words: calques of idiomatic expressions, English, Russian, Slovene

Angleščina (oz. njena ameriška varianta) vpliva v poslednjih desetletjih globalizacije na vse jezike, tako tudi na ruščino in slovenščino. Od velikega števila del, ki obravnavajo ta vpliv na ruščino oz. slovenščino, naj omenim le Sicherl 1999, Šabec 2006, prispevke L. P. Kryšina (v Širjaev 1997), Zemskaja 2000 ter Kryšin 2008. Najbolj neposreden je vpliv tujega jezika seveda na leksiko, vendar deluje tudi na drugih jezikovnih ravninah, med njimi tudi v frazeologiji.

V tem poglavju obravnavam nekatere frazeme, ki sta jih prevzeli iz angleščine tako ruščina kot slovenščina. Pri tem izhajam iz monografije Ljudmile Stepanove *Современный русский язык: праздник вербальной свободы*, enega od mnogoštevilnih del, ki obravnavajo ogromne spremembe, ki jih je doživela ruščina na prelomu iz 20. v 21. stoletje (o spremembah v leksiki v tem obdobju prim. tudi Derganc 2004). L. Stepanova opisuje spremembe na več jezikovnih ravninah: v fonetiki, pravopisu, slovnici, leksiki, frazeologiji in formulah obnašanja. V poglavju o novostih v ruski frazeologiji avtorica med drugim navaja nekatere frazeme, ki jih je ruščina prevzela iz angleščine (Stepanova 2011: 29–36). Naj naštejem le nekatere med njimi:

промывание мозгов, вызвать на ковёр, быть в одной лодке, скелет в шкафу, заметить под ковёр, моя чашка чая (кофе), золотой парашют, родиться с серебряной ложкой в рту, не класть все яйца в одну корзину, выкручивать руки, жечь свечу с обоих концов.

Takoj seveda opazimo, da so nekateri od teh frazemov uporabljeni tudi v slovenščini. Nekateri med njimi je obravnavala že E. Kržišnik (2010a, 2010b, 2010c). Zlasti poglobljeno je opisala frazem *pometati pod preprogo*, kalk iz angl. *to sweep under the carpet* (rus. *заметать под ковёр*).

Da bi dobila podatke o nekaterih drugih frazemih, ki jih navaja L. Stepanova, sem se za slovenščino opirala na *Slovar slovenskih frazemov* Janeza Kebra (SSF),

za ruščino pa na *Historično-etimološki ruski frazeološki slovar* avtorjev A. Biriha, V. Mokienka in L. Stepanove (BMS). Ker gre večinoma za novejšje prevzeme, sem se opirala tudi na korpus: na Nacionalni korpus ruskega jezika ter na slovenski korpus Nova beseda. Glede originalne oblike frazema v angleščini sem se opirala predvsem na *Veliki angleško-slovenski slovar Oxford*. Navajanje števila pojavitev iz obeh korpusov daje seveda le orientacijske podatke. Za popolnejšo sliko bi bilo treba upoštevati vse možne oblike, v katerih se lahko frazem pojavlja, za slovenščino pa bi bilo treba upoštevati tudi korpus FidaPLUS. Vseeno se zdi, da analiza lahko služi kot izhodišče za bolj poglobljeno obravnavo.

Oglejmo si torej nekatere frazeme, o katerih L. Stepanova za ruščino navaja, da so prevzeti iz angleščine, prepoznamo pa jih tudi kot rabljene v slovenščini.

1 Промывание мозгов – pranje možganov

V ruskem frazeološkem slovarju (BMS) je frazem *Промывание мозгов* naveden v svoji glagolski obliki:

ПРОМЫВАТЬ/ПРОМЫТЬ МОЗГИ кому. Прост. Воздействовать на психику человека с целью его идеологической обработки; долгими уговорами, увещеваниями заставлять кого-л. принять свою точку зрения.

BMS kot izvor navaja 'kalk iz angl. *brainwash*', ruski frazem ima stilistični kvalifikator nižje pogovorno. Najdemo pa frazem tudi v peterburškem splošnem razlagalnem slovarju (Kuznecov 2003) pod geslom *промыть*. V korpusu ruskega jezika najdemo za *промывание мозгов* 15 pojavitev v osnovnem korpusu in 16 pojavitev v časopisnem podkorpusu. (V časopisnem podkorpusu so teksti časopisov po l. 2000, in sicer v večjem obsegu kot v osnovnem korpusu. Posebni časopisni podkorpus je ločen od osnovnega zato, da se v osnovnem korpusu ne bi porušila razmerja med zvrstmi.)

Frazem najdemo v njegovi glagolski obliki v *Slovarju slovenskih frazemov* (SSF):

oprati komu možgane /ekspr.; pren./ zelo ošteti koga; sop. *oprati komu glavo*.

Taka razlaga je ustrezna za rabo v prvem zgledu, ki ga prinaša SSF. V tem pomenu je tudi *oprati komu glavo* res sopomenka. Morda je ta pomen povezan tudi s tem, da zgledega v konec šestdesetih let.

(1) *Najprej je predsednik Ongania sklical v svojo rezidenco v Olivosu smetano države z vlado vred in ji opral možgane, češ da je neprizadevna in neučinkovita.* (A. Novak, Delo 1968)

Vendar v zgledih (2) in (3) iz SSF ne gre za ta pomen. Pomen tega frazema je 'z bolj ali manj nasilnim prepričevanjem nekoga o nečem prepričati'. Izraz je posebno pogosto uporabljan za ideološko vplivanje, o čemer govori tudi razlaga v ruskem frazeološkem slovarju. Zgleda iz SSF:

(2) »Eno zanimivejših slovenskih imen z Golega otoka je Dušan Senčar, ki je bil eden redkih, če ne edini slovenski 'kapo' na otoku. To funkcijo naj bi imeli tisti, ki so jih zlomili in jim oprali možgane [...]« (Delo, 7. avg. 2000, NB)

(3) Vsi se imajo za mučenike. Pogosto jim »operejo možgane«. V dolgih urah ideološkega pranja možganov jim obljubijo muslimanski raj [...] (Delo, 18. avg. 2001, NB)

O izvoru frazema v SSF ni podatka.

V korpusu Nova beseda (januar-februar 2012) ima frazem v samostalniški obliki *pranje možganov* kar 90 zadetkov, in sicer, kolikor sem preverila, v drugem, pogostejšem pomenu:

(4) *To bi bilo lahko res, če vemo, da je oboje sprožil Edvard Kardelj, in če je res, kot trdi Andrej Aplenc, da je bil Goli otok prvo taborišče v totalitarnih režimih, kjer so ljudem prali možgane, jih torej psihično uničevali in ideološko spreobračali; pred letom 1949 tega menda ni bilo. Pranje možganov na Golem otoku je namreč potekalo prostovoljno in med zaporniki samimi – kakor samoupravljanje, kjer so »življenje« prav tako prepustili navadnim ljudem.* (Drago Bajt, Odčitki)

(5) *Harrisova poudarja močan vpliv, ki ga ima podrejenost vrstnikov na osebnost, in s tem opozarja, kako veliko vznemirljivejši je socialni determinizem od genetskega. Gre za pranje možganov. Ne pušča prostora za svobodno voljo, ampak ga zmanjšuje.* (Delo, 2002)

V *Velikem angleško-slovenskem slovarju Oxford* najdemo ob geslu *brainwash* 'oprati možgane' in ob *brainwashing* 'pranje možganov', kar je glede na to, da se frazem nahaja v SSF, ustrezno. V tem slovarju angleški glagol *to brainwash* oz. samostalniki *brainwashing* seveda nista navedena kot frazema, saj gre v angleščini za eno besedo. Kot navaja *Random House Compact Unabridged Dictionary*, se je izraz v angleščini pojavil v letih 1945–50.

Frazem je torej v obeh jezikih uveljavljen in vključen v frazeološke slovarje obeh jezikov. Zanimivo je, da je v ruskem korpusu razmeroma malo zadetkov. Vendar bi bilo treba za domnevo, da se je v slovenščini uveljavil prej kot v ruščini in da je zato tudi pogostejši, treba problem raziskati bolj natančno, opirajoč se na več virov in upoštevajoč različne sklonske in različne glagolske oblike frazema. V obeh korpusih sega večina zgledov v čas po l. 2000.

2 Скелет в шкафу – okostnjak v omari

Frazem *скелет в шкафу* za ruščino navaja L. Stepanova in ga hitro prepoznamo kot uporabljanega tudi v slovenščini. Frazem *okostnjak v omari* kot novost v slovenščini omenja že Kržišnik (2010b: 500). Frazema ni niti v ruskem BMS niti v slovenskem SSF, o rabi pričajo korpusi.

Frazem je kalk iz angleščine, kot navajata že E. Kržišnik in L. Stepanova. V *Velikem angleško-slovenskem slovarju Oxford* najdemo *a skeleton in the cupboard/a*

skeleton in the closet 'neprijetna, mučna skrivnost'. Že dejstvo, da v angleško-slovenskem slovarju pri prevodu ni ohranjena kalkirana podoba frazema, priča o tem, da je frazem v slovenščini razmeroma nov.

V Nacionalnem korpusu ruskega jezika je zadetkov 21 (v različnih sklonskih oblikah):

(6) *Обнаружить «скелет в шкафу» можно практически у каждого, кто сумел попользоваться плодами приватизации.* (Сергей Гук. Бизнес запросил pardon // «Время МН», 2003)

V Novi besedi je zadetkov (v različnih sklonskih oblikah) 14. Zgled:

(7) *Мукобеžни Slovenci, ki jim ni dišalo, da bi zaradi tujih grehov bodisi sedeli bodisi veljali za ovaduhe, so v njih nazadnje uzrli priložnost za hedonijo. 'Ta okostnjak v omari mi bo še prav prišel, ko bom potreboval službo - napredovanje - kredit - stanovanje - priporočilo ...'* (Delo, 1998)

V Flavell 1994 najdemo domnevo, da je frazem povezan s časom, ko so medicinci lahko le ilegalno dobili trupla in okostnjake. Frazem je uporabil Thackeray 1845.

3 Быть в одной лодке – biti v istem čolnu

Frazem *быть в одной лодке* navaja L. Stepanova. Kot novost v slovenski frazeologiji *biti v istem čolnu* ga omenja že Kržišnik (2010 b: 500). Frazem je zabeležen v ruskem BMS pod geslom *в одной лодке*, kjer mu je posvečen cel članek. Pomen je razložen kot 'v enakem, pogosto nevarnem ali težkem položaju; v enakih pogojih obstajanja'. Kot pišejo avtorji, je v ruščini frazem nov, v rabo je prišel v publicistiki v času perestrojke. Med prvimi ga je uporabljal M. Gorbačov. Frazem je stabilen zaradi semantične in asociativne transparentnosti svoje notranje oblike. Znan je tudi v nemščini, francoščini in drugih evropskih jezikih, kamor naj bi prišel iz ameriške publicistike. Avtorji BMS tudi pojasnjujejo, da sega zgodovina tega izraza v antiko, pripisuje se Ciceru. V angleščino je frazem prišel prek zbornikov latinskih izrekov v času humanizma. Zlasti se je razširil v amerikanščini in od tu po 2. svetovni vojni v evropskih jezikih (Birih, Mokienko, Stepanova 2005: 393–396). V češčini je frazem *být na jedné lodi* prisoten dalj časa kot v ruščini (Stepanova 2011: 32).

V ruskem osnovnem korpusu najdemo za vnos »в одной лодке« 62 pojavitev, v časopisnem pa 81 pojavitev. Seveda gre v nekaterih zgledih za nefrazeološko rabo, npr. v zgledu (8):

(8) *Три молодых джентльмена, плававших по Темзе в одной лодке (с собакой) и позже прославленных Джеромом К.Джеромом, забыли взять в плавание консервный нож.* (Ю. Фролов. Консервный нож // «Наука и жизнь», 2007)

V zgledu (9) imamo frazeološko rabo:

(9) *На различных ланчах, жуя безвкусные треугольники сандвичей, пия непьянящее вино, вместе с подружками пудрила мозги голубоволосым старушкам: миру мир, мы все в одной лодке и так далее.* (Василий Аксенов. Новый сладостный стиль, 2005)

V SSF ta frazem ni zabeležen, vendar je frazem tudi v slovenščini znan in pogosto uporabljan. V Novi besedi ima zveza v *istem čolnu* 165 zadetkov (tudi tu je seveda možno, da gre v nekaterih primerih za nefrazeološko rabo). Pri tem frazemu Kržišnik (2010 b: 500) opozarja na to, da je v slovenščini konvencionalizirana konceptualna metafora *čoln/barka življenja*, kar seveda olajšuje uveljavitev novega frazema. Zgled iz korpusa:

(10) *V tem ne vidim nobenih bistvenih razlik. Veliko nas je, ki po svojih močeh pomagamo soljudem in živalim, saj se zavedamo, da smo vsi v istem čolnu. Upam in želim si, da bo takih ljudi v tej družbi vse več.* (Delo, 2001)

V *Velikem angleško-slovenskem slovarju Oxford* je k frazemu *to be in the same boat* (z oznako pog.) podan ustreznik 'biti v isti godlji, biti na istem'. Po tem, da pri prevodu ni uporabljen kalkiran frazem *biti v istem čolnu*, lahko sodimo, da avtorji tega frazema še ne prepoznavajo kot čisto uveljavljenega v slovenščini.

4 Моя чашка чая (кофе) – moja skodelica čaja

Stepanova navaja frazem *моя чашка чая (кофе)*, čemur bi v slovenščini ustrezalo *moja skodelica čaja*. Tega frazema ni ne v ruskem BMS ne v slovenskem SSF. V *Velikem angleško-slovenskem slovarju Oxford* frazem najdemo ob *to not be one's cup of tea* (z oznako pog.) 'ne marati česa', 'ne biti po okusu'. V ruskem nacionalnem korpusu ne najdemo in osnovnem delu nobenega zadetka, pač pa en zadetek v časopisnem podkorpusu:

(11) *Я этим вопросом с нефтью глубоко не занимался, это не моя «чашка чаю».* (Ольга Вандышева, Андрей Седов. Виктор Геращенко: «США доигрались! А мы - еще нет» // Комсомольская правда, 2008.11.11)

Če iščemo frazem v iskalniku Google, dobimo nekaj zadetkov, npr.:

(12) *Театр абсурда - не моя чашка чаю. Но, может, пива.* (URL: <http://lokidor.dreamwidth.org/25869.html>)

Tu naletimo na besedno igro z nefrazeološkim pomenom besedne zveze, na kar kaže tudi varianta, ki jo prinaša Stepanova (za katero pa nisem mogla najti prepričljivega zgleда v iskalniku Google). Vsekakor se zdi, da frazem v ruščini ni pogost in ni povsem osvojen, na kar kaže tudi narekovaj v zgledu (11). Frazem je v obeh zgleдах uporabljen s partitivnim rodilnikom na *-u* (чаю).

Podobno sliko kot v ruščini najdemo tudi v slovenščini. V Novi besedi naletimo na en zadetek:

(13) *Tudi njegove dramske pesnitve. Ampak poetična drama ni moja »skodelica čaja«. Ne samo Zajca, nikoli nisem režiral Strniše, Tauferja, Smoletove Antigone.* (Delo, 2005)

Sama sem našla, prav tako v Delu, naslednji zgled v članku o igralcu Christopherju Plummerju, in sicer pri navajanju njegovih besed:

(14) *S tem se strinja in doda: »Pač ni bila moja skodelica čaja.«* (Delo, 7. 12. 2012, str. 22)

Tudi v slovenskem zgledu (13) je del frazema v narekovaju, v zgledu (14) pa se dobesedno navajajo besede angleškega igralca (seveda v slovenskem prevodu). Zdi se torej, da je ta frazem sicer mogoče najti tako v ruščini kot v slovenščini, vendar je mnogo redkejši kot doslej navedeni. Frazem se zdi glede na vlogo pitja čaja pri Angležih tipično angleški. Takšno razlago najdemo tudi v Flavell 1994, kjer se tudi navaja, da se frazem v angleščini pogosteje uporablja v nikalni obliki, čeprav je možna tudi trdilna.

V slovenski kulturi pitje čaja nima kakega večjega pomena, kar se odraža tudi v tem, da s sestavino *čaj* v slovenščini ni nobenega frazema. V ruski kulturi je nasprotno pitje čaja zelo razširjeno. V ruskem BMS najdemo tudi nekaj frazemov s sestavino *чай*: *давать/дать на чай, кушать чай; откушать чаю, пить чай вприглядку, чай да сахар, чай на двоих*. Zadnji frazem je kalk iz angleščine. Frazem (*не*) *моя чашка чая* pa v ruščini, kot kaže, vseeno ni razširjen.

5 Золотой парашют – zlato padalo

Frazem, ki poimenuje pojem, nastal na področju novega neoliberalnega podjetništva in financ, je *золотой парашютом/zlato padalo*. Ni ga sicer ne v slovenskem SSF ne v ruskem BMS, najti pa ga je v obeh jezikih v korpusih.

V *Velikem angleško-slovenskem slovarju Oxford* najdemo ob besedni zvezi *golden parachute* (z oznako pog. brit.) 'odpravnina'.

V *Nacionalnem korpusu ruskega jezika* najdemo v časopisnem podkorpusu 10 zadetkov za *золотой парашютом*. Zgled:

(15) *С Запада мы переняли такой пункт в ТД, как «золотой парашют».* (Отдел консультантов. Чем пахнет ваш трудовой договор // Труд-7, 2009.07.24)

V Novi besedi najdemo 4 zadetke za izraz *zlato padalo*, in sicer v im. množine:

(16) *No, zdaj si to potico razkosajo predsedniki družb, ki kotirajo na borzi (v francoskem poslovnem žargonu »les patrons du CAC 40«; CAC 40 je pariški borzni indeks). Njim se ni treba bati za obstoj, niti ko jih spodnesejo iz mehko oblazinjenih direktorskih naslanjačev:*

odpravnine francoskih direktorjev so po pisanju L'Expressa med najvišjimi v Evropi. Francozi so zanje spet skovali poseben izraz – parachutes dorées ali zlata padala. Z nekaj sto tisoč evri v žepih pristanek najbrž res ni tako zelo trd ... (Delo, 2007)

Po razlagi ob *golden parachute* v angleški Wikipediji naj bi izraz nastal v 60-ih letih v ZDA, sprva je pomenil bogato odpravnino v primerih prevzemov in združitvev podjetij. Izraz je torej omejen na področje podjetništva in verjetno že zato v obeh jezikih ni zelo razširjen.

6 Класть все яйца в одну корзину – položiti vsa jajca v eno košaro

Kot modrost zlasti v zvezi s finančnimi naložbami je prevzet v oba jezika frazem *класть все яйца в одну корзину*/položiti vsa jajca v eno košaro, pogosto uporabljan v nikalni obliki. Ni ju ne v slovenskem SSF ne v ruskem BMS, najti pa ju je v obeh jezikih v korpusih.

Ob *to put all one's eggs in one basket* najdemo v *Velikem angleško-slovenskem slovarju Oxford* razlago 'staviti vse na eno karto'. Ta frazem obstaja v angleščini v več variantah, npr. tudi *to keep all one's eggs in one basket*, enako tudi v ruščini in slovenščini *держат все яйца в одной корзине/nositi (imeti) vsa jajca v eni (isti) košari*.

Za izraz *vsajajca* najdemo v Novi besedi 6 zadetkov, za *vseh jajc* (po zanikanem glagolu) pa 3:

(17) *Islandija je neprevidno položila vsa jajca v eno košaro: stavila je na svoje mednarodno močne banke, ki pa so jih v zadnjih mesecih uničile slabe finančne naložbe.* (Delo, 2008)

(18) *Tveganje premoženja najbolj zmanjšamo, če ga razpršimo med različne tipe naložb, iz različnih držav z različnimi valutami. Za boljšo predstavo pa si lahko tudi samo aplicirate ljudsko modrost, da je nevarno nositi vsa jajca v eni košari.* (Delo, 2004)

V ruščini najdemo za izraz *все яйца в одну корзину* v osnovnem korpusu 6, v časopisnem pa 60 pojavitev:

(19) *Класть все яйца в одну корзину было бы рискованно.* (Евгений Жеребенков. *Не «Единой Россией»...* (2003) // «Итоги», 2003.02.04)

Za izraz *все яйца в одной корзине* najdemo v osnovnem korpusu 5, v časopisnem pa 19 pojavitev.

(20) *А вот известный принцип – «не держать все яйца в одной корзине» – по-прежнему в ходу.* (Валерий Выжуртович. *Совершенно не секретно* // «Московские новости», 2003)

Zdi se, da je frazem v ruščini precej bolj razširjen. Ker v ruščini po zanikanem glagolu raba roditelja ni obvezna, zlasti, če gre za samostalnike s konkretnim pomenom, ne najdemo pojavitev z roditeljem.

Ta izraz obstaja razen v angleščini tudi v drugih jezikih, npr. v španščini, francoščini, nemščini. V Flavell 1996 najdemo podatek, da je bil uporabljen v Don Kihotu Miguela Cervantesa, ki je izšel l. 1605. Roman je bil takoj uspešnica in avtorja domnevata, da angleški frazem izvira iz tega dela.

7 Родиться с серебрянной ложкой в рту – roditi se s srebrno žlico v ustih

L. Stepanova piše, da je ta frazem prevzet v ruščino iz angleščine (*to be born with a silver spoon in one's mouth*) in da je prisoten na ruskem spletu. Med zgledi navaja naslednji zgled, ki sicer ne kaže na visoko stopnjo prevzetosti:

(21) «Родился с серебрянной ложкой в рту» говорят англичане о человеке, которого мы называем «родившимся в рубашке». (URL: <http://offline.homepc.ru>, Stepanova 2012: 30).

Včasih, kot piše Stepanova, se ta frazem v ruščini uporablja kar v pomenu 'imeti srečo'.

(22) Он «родился с серебрянной ложкой в рту», природа не наградила его ни образцовыми физическими данными, ни сильным голосом. Тем не менее вот уже более двадцати лет как Кай Хансен выходит на сцену, поет и играет на гитаре, в то время как многие его более одаренные коллеги сошли с дистанции. (URL: <http://www.gamma-ray.com.ua>)

Vsekakor se zdi, da je ta frazem v ruščini še dokaj neuveljavljen. O tem priča raba v narekovajih, frazema tudi ni v BMS, pa tudi v ruskem korpusu iskanje ne da zadetka.

Pač pa je ta frazem nekoliko bolj uveljavljen v slovenščini. Najdemo ga v SSF:

roditi se s srebrno žlico [v ustih] star., pren. biti otrok bogatih staršev in imeti srečo v vseh stvareh.

Zgledi v SSF so večinoma iz publicistike zadnjih 20 let, so pa tudi zgledi iz 70-ih in 80-ih let, npr.:

(23) *Res si bila srečna, da si se rodila s srebrno žlico v ustih. Sploh veš, kaj to pomeni, če si moraš sama služiti kruh.* (M. J. Ragosta – M. Sluga, Hiša na Curtinovi ulici, 1984, 32)

SSF kot izvora frazema v slovenščini ne navaja angleškega frazema, navaja le, da obstajajo paralele v angleščini, francoščini in nemščini.

V Novi besedi najdemo za zvezo *s srebrno žlico v ustih* 10 zadetkov, vsi so iz publicistike zadnjih 10–20 let, npr.

(24) *Filmska igralka Leighton Meester je zelo redkobesedna, ko pogovor nanese na njeno družino in otroštvo, za kar ima tehten razlog. Med njo in njeno junakinjo Blair Waldorf iz nadaljevanke Gossip Girl, ki se je rodila s srebrno žlico v ustih, je velika razlika. Leighton je privekala na svet, ko je njena mati prestajala zaporno kazen.* (Slovenske novice, 2008)

Frazem *to be born with a silver spoon in one's mouth* je preveden v *Velikem angleško-slovenskem slovarju Oxford* kot 'roditi se s srebrno žlico v ustih', kar je glede na to, da je frazem v SSF, ustrezno. Vsekakor se zdi, da je frazem prišel v slovenščino nekoliko prej kot v ruščino in da je v slovenščini nekoliko bolj razširjen.

8 **Выкручивать руки – звijati roke**

Tega frazema ni ne v ruskem BMS ne v slovenskem SSF. V *Velikem angleško-slovenskem slovarju Oxford* je frazem *to twist sb's arm* razložen kot 'priviti koga, koga v kaj prisiliti'.

V ruskem korpusu najdemo 11 zadetkov v osnovnem in 17 zadetkov v časopi-snem korpusu:

(25) *Отозвав лицензию у Межпрома, Банк России восстановил свой статус-кво, доказав, хоть и с запозданием, что выкручивать руки его председателю не позволено никому.* (Игорь Пылаев. Пугачев остался с плюсом // РБК Daily, 2010.10.06)

V Novi besedi so 3 zadetki, vsi iz Dela.

(26) *Marsikdo od teh, ki so se podpisali, je rekel, da bi šel za enovito občino tudi na cesto,« je za Delo povedal Boris Popovič. Z zanj značilno ironijo je zavrnil tudi vse očitke na račun domnevnih zlorab in pritiskov na podpisnike: »Vsem desettisočem smo morali hudo zvijati roke, da so nam dali podpis. Si mislite, koliko truda je bilo treba, da smo jih dobili toliko!* (Dela, 2010).

Zdi se torej, da je frazem v ruščini nekoliko bolj razširjen kot v slovenščini, čeprav bi morali za boljšo sliko razširjenosti v korpusih iskati frazem v različnih glagolskih oblikah. Zanimivo je, da imamo tako v ruščini kot v slovenščini samostalnik v množini (*pyku/roke*), medtem ko je v angleščini samostalnik v ednini (*arm*).

9 Med novejšimi frazemi, ki jih je ruščina prevzela iz angleščine, L. Stepanova omenja *вызвать на ковер* in *жечь свечу с обоих концов*, ki ustrezata angleškemu *to call on the carpet* ter *to burn the candle at both ends*. Pomen teh dveh frazemov je v *Velikem angleško-slovenskem slovarju Oxford* podan kot 'biti poklican na zagovor' (z oznako am. pog.) oz. 'pretiravati (z delom), prenapenjati se'. Kalkirana oblika teh dveh frazemov bi se glasila nekako *poklicati na preprogo* in *žgati svečo z obeh koncev*, vendar ju v slovenščini ne najdemo.

Sklep

Tako v slovenščini kot v ruščini so se v zadnjih dveh desetletjih pojavili frazemi iz angleščine. Prevzeti izrazi prodirajo v oba jezika predvsem prek medijev (prim. tudi Kržišnik 2010 b: 497-8). V pričujočem delu sem želela za nekaj frazemov, za katere ugotavlja L. Stepanova, da so bili prevzeti v ruščino iz angleščine, ugotoviti, ali in kako se pojavljajo v slovenščini. V obeh jezikih so prisotni frazemi *pranje možganov* – *промывание мозгов* – ‘brainwashing’, *biti v istem čolnu* – *быть в одной лодке* – *to be in the same boat*, *roditi se s srebrno žlico v ustih* – *родиться с серебряной ложкой в рту* – *to be born with a silver spoon in one’s mouth*, *zlato padalo* – *золотой парашют* – *golden parachute*, *položiti vsa jajca v eno košaro* – *класть все яйца в одну корзину* – *to put all one’s eggs in one basket*, *zvijati roke* – *выкручивать руки* – *to twist sb’s arm*, *(ni) moja skodelica čaja* – *(не) моя чашка чаю* – *not sb’s cup of tea*. Uveljavljenost teh frazemov je različna. V obeh jezikih je še razmeroma redek frazem *(ni) moja skodelica čaja* – *(не) моя чашка чаю*. Frazema *pranje možganov* – *промывание мозгов* ter *biti v istem čolnu* – *быть в одной лодке* sta v obeh jezikih pogosta, po podatkih iz korpusa sodeč bi lahko celo domnevali, da sta bolj pogosta in dalj časa prisotna v slovenščini kot v ruščini (čeprav frazema *biti v istem čolnu* ni v slovenskem frazeološkem slovarju). Bolj pogost in dalj časa prisoten v slovenščini se zdi tudi frazem *roditi se s srebrno žlico v ustih*, ki pa je vendar razmeroma redek. Frazem *položiti vsa jajca v eno košaro* – *класть все яйца в одну корзину* z variantami *nositi vsa jajca v eni košari* – *держат все яйца в одной корзине* je po podatkih iz korpusov sodeč precej bolj razširjen v ruščini kot v slovenščini. Pri ostalih frazemih gre za razmeroma nižje število pojavitev v korpusih, tako da je o pogostosti težko soditi, je pa število pojavitev višje v ruščini. Frazemov *vyzvat na kover* – *to call on the carpet* in *žечь свечу с обоих концов* – *to burn the candle at both ends* pa v slovenščini zaenkrat ni opaziti.

Literatura

- DERGANC, Aleksandra, 2004: Spremembe v ruski leksiki ob prelomu iz 20. v 21. stoletje. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti* (Obdobja, Metode in zvrsti, 22). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 93-101.
- FLAVELL, Linda, FLAVELL, Roger, 1994: *Dictionary of Idioms and their Origins*. Kyle Cathie Limited.
- FLAVELL, Linda, FLAVELL, Roger, 1996: *Dictionary of Proverbs and their Origins*. Kyle Cathie Limited.
- KEBER, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- KREK, Simon (ur.), 2005: *Veliki angleško-slovenski slovar*. Oxford. Ljubljana: DZS.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2010a: Čto zametajut »pod kover« i počemu? Kul’turologičeskij sociolingvističeskij[!] analiz frazeologizma *pomestil/pometati pod preprogo*. Nikolaj Fedorovič Alefirenko (ur.). *Jazyk i kul’tura: materialy Meždunarodnoj naučnoj konferencii*, (Belgorod, 25-26 marta 2010 g.). Belgorod: Izdatel’stvo Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2010b: Nova prevzeta frazeologija v slovenskem jeziku – stopnje prevzetosti.

- Michaił Aleksiejenko, Harry Walter (ur.): *Slowo, tekst, czas. X, Jednostka frazeologiczna w tradycyjnych i nowych paradygmatach naukowych*. Szczecin: Print Group. 497–504.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2010: Kaj se pometa pod preprogo in zakaj? (kulturološka in sociolingvistična analiza frazema). Evgenij Evg'enevič Ivanov, Valerij Mihajlovič Mокienko (ur.): *Slavjanskaja frazeologija i paremiologija v XXI veke: sbornik naučnyh statej*. Minsk: Zmicer Kolas. 92–98.
- KRYŠIN, Leonid Petrovič, 2008: *Slovo v sovremennyh tekstah i slovarjah*. Očerki o ruskoj leksike i leksikografii. Moskva: Znak.
- Nova beseda = Besedilni korpus Nova beseda. URL: http://bos.zrc-sazu.si/nova_beseda.html.
- Random House Compact Unabridged Dictionary*. Special Second Edition. New York: Random House. 1996.
- SICHERL, Eva, 1999: *The English Element in Contemporary Standard Slovene: Phonological, Morphological and Semantic Aspects*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- STĚPANOVA, Ludmila, 2011: *Современный русский язык: праздник вербальной свободы*. Olomouc: Universita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta.
- ŠABEC, Nada, 2006: Jezik, družba in kultura: slovenščina v stiku z angleščino. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovensko jezikoslovje danes* (Slavistična revija 54/pos. št.). Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 327–349.
- ŠIRJAEV, Evgenij (ur.), 1997: *Русский язык. Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.
- БИРИХ, Александр Карлович, МОКИЕНКО, Валерий Михайлович, СТЕПАНОВА, Людмила Ивановна, 2005: *Русская фразеология. Историко-этимологический справочник*. Москва: Издательство «Астрель».
- КУЗНЕЦОВ, Сергей Александрович (ur.), 2003: *Большой толковый словарь русского языка*. Санктпетербург: Норинт.
- Национальный корпус русского языка*. URL: www.ruscorgpora.ru.
- ЗЕМСКАЯ, Елена Андреевна (ur.), 2000: *Русский язык конца XX столетия (1985–1995)*. Москва: Языки русской культуры.

Natal'ja Bragina

Понятие межкультурного диалога и кросс-культурное понимание фразеологизмов

Ključne besede: medkulturni dialog, medkulturno razumevanje/nerazumevanje, medkulturna transparentnost (preglednost) in nerazumljivost (zamegljenost) frazemov

Key words: intercultural dialogue, cross-cultural understanding/misunderstanding, cross-cultural transparency and opacity of idioms

Понятие межкультурного диалога: история вопроса¹

Межкультурный диалог (intercultural dialogue) является одним из важных концептов современной политической риторики и понимается как 'открытый, основанный на взаимном уважении обмен мнениями между отдельными личностями, а также группами, с разным этническим, культурным, религиозным, языковым происхождением и наследием'.

В фокус внимания понятие *межкультурного диалога* попало после имевшей большой резонанс статьи американского политолога Самюэля Хантингтона «Столкновение цивилизаций» (Clash of Civilizations), опубликованной в 1993 году в журнале «Иностранные дела» (Foreign Affairs). В ней речь шла о том, что идеологические столкновения, с момента окончания холодной войны ушедшие в прошлое, замещаются столкновениями культурными. *Межкультурный диалог* в этой связи начал рассматриваться как важное политическое оружие, как средство избежания межкультурных столкновений, и как демонстрация мягкой силы.

После событий 11 сентября это понятие становится одним из центральных в международном политическом дискурсе, т.к. с помощью межкультурного диалога предполагается решать глобальные задачи, такие как преодоление межрелигиозной и межконфессиональной розни, тенденций к изоляционизму. Межкультурный диалог, таким образом, противопоставляется терроризму, экстремизму, радикализму, фундаментализму. В его основу положены базовые ценности, связанные с европейским представлением о *демократии*.

¹ Статья подготовлена при поддержке «Программы стратегического развития РГГУ».

В отличие от понятия *мультикультурализм* (multiculturalism), реализующего идею плюралистического общества, в котором различные культуры сохраняют свое отдельное, замкнутое, автономное существование, *межкультурный диалог* поддерживает идею объединения в разнообразии.

Таким образом, можно говорить о том, что внутри международного политического дискурса и не в последнюю очередь – европейского, это понятие вполне оформилось.

В российском политическом дискурсе *межкультурный диалог* рассматривается похожим образом: как социальная ценность и маркер актуального подхода к разрешению разного рода межэтнических конфликтов.

Ему, в частности, приписываются такие функции как: ослабление / снятие конфликта между носителями разных лингвокультур и представителями разных конфессий; укрепление социальной стабильности. *Межкультурный диалог* соотносится с понятиями *межцивилизационный* и *межрелигиозный диалог*, а также *этническое понимание*. Его рассматривают как причину, либо следствие *толерантности*: *воспитание толерантности* приводит к *межкультурному диалогу* или наоборот: *межкультурный диалог* своим следствием имеет *воспитание толерантности*.

Очевидно, что концепт *межкультурный диалог* вписывается в проблематику общегуманитарных дисциплин разных направлений, в первую очередь тех, которые изучают диалог культур и проблемы межкультурной коммуникации.

Наблюдаемый в последнее время всплеск интереса к общекультурному наследию и, в частности, к культурной семантике не в последнюю очередь связан с актуальным для политического дискурса концептом – *межкультурным диалогом*.

Однако понятие *межкультурного диалога*, несмотря на популярность и актуальность вызывает также и вопросы. *Межкультурный диалог* – это концепт (понятие) или практика? Каковы его границы: что мы относим к межкультурному диалогу, а что – нет? Ответы на эти вопросы, как кажется, можно найти в тех областях гуманитарного знания, которые используют данный концепт, в частности, в межкультурной коммуникации.

Понимание – ключевое слово межкультурного диалога

Носители разных лингвокультур, партнеры по межкультурному диалогу, лишь в том случае адекватно оценивают вербальное и невербальное поведение друг друга, если между ними устанавливается понимание и они работают в духе кооперации. *Понимание*, таким образом, – это ключевое слово *межкультурного диалога*.

Понимание в межкультурном общении достигается через преодоление препятствий, вызванных неадекватным восприятием носителями одной лингвокультуры культурных норм, особенностей поведения, жестов, симво-

лических кодов, ценностных характеристик, оценочных коннотаций, свойственной другой лингвокультуре. Характерно, что в отличие от языкового², культурное непонимание может возникать у обоих участников диалога одновременно. В связи с этим типология коммуникативных неудач с описанием разных форм межкультурного непонимания – одна из первоочередных исследовательских задач в области межкультурной коммуникации.

В русской лингвокультуре концепт *непонимание* занимает особое место. В числе других у *непонимания* выделено значение: ‘отсутствие сочувствия, сопереживания’. Если перейти на язык психологов, это значение можно интерпретировать как ‘отсутствие эмпатии’. На его основе формируются отрицательные коннотации: ‘одиночество’ и ‘отчужденность’ (ср.: *непонимание близких больно ранит*). *Непонимание* используется как эвфемизм *разногласия, конфликта, несогласия, отказа* (ср.: *что-л. вызывает, выражает, встретило [полное, абсолютное, жесткое...] непонимание*). Метафоры *непонимания* характеризуют образ ‘препятствия’ (ср.: *стена, тупик, завеса, барьеры, рифы ... непонимания*). Реплики-клише *непонимания*: *Не пойму я тебя / вас! Не понимаю я тебя / вас!* – могут выражать несогласие, неприятие, осуждение. Они означают в этом случае: ‘Я не готов смотреть на ситуацию твоими глазами / стать на твою позицию / принять твою стратегию’. Контекстные употребления *непонимания* показывают, что оно часто встречается с именами отрицательных чувств и с оценочными словами отрицательной этики: *злорадство и непонимание; в плену у зависти, страха, ненависти, ревности, в плену взаимного непонимания; непонимание и унижение; обиды, непонимание, несвобода; одиночество, непонимание, боль утрат, расизм и предрассудки; непонимание или отчуждение; непонимание и пренебрежение* и др.

Таким образом, русское *непонимание* входит в концептуальное поля агрессии и отрицательных эмоций. Это, в частности, подтверждает ключевую роль *понимания* в ситуации межкультурного общения.

Интересно, что иноязычные эквиваленты *непонимания* (английский *misunderstanding* и немецкий – *Verständnislosigkeit*), согласно проведенному опросу, не образуют отрицательных оценочных коннотаций.

Кросс-культурное понимание / непонимание фразеологизмов

В каждой лингвокультуре существуют области прозрачных / непрозрачных смыслов. Фразеология любого языка – это область непрозрачных для носителя другой лингвокультуры смыслов, поскольку она связана с традициями, обычаями, культурными практиками народа³ и в силу этого имеет свою специфику. В контексте глобализации, привносящей дополнительную актуальность в вопросы понимания на разных уровнях коммуникации, эта

² Подразумевается, что диалог ведется на родном языке одного из его участников.

³ См., например (Telija, Bragina, Oparina, Sandomirskaya 1999).

проблематика высвечивается особо отчетливо⁴. Такие понятия как кросс-культурная прозрачность / непрозрачность, кросс-культурное понимание / непонимание постепенно превращаются в операциональные термины межкультурной коммуникации.

Если вести речь о кросс-культурной прозрачности фразеологизмов⁵, то к понятию прозрачным можно отнести такие фразеологизмы, которые имеют общие источники заимствования. Понимание фразеологизмов в этом случае не вызывает особого затруднения, поскольку похожие концептуальные модели существуют во многих родственных языках. Это – широко распространенные фразеологизмы, например, включенные в «реестр» общеевропейского наследия. В них отражена история межъязыковых и межкультурных контактов.

Несколько сложнее обстоит дело с кросс-культурной непрозрачностью фразеологизмов. Речь пойдет далее о таких фразеологизмах, которые для носителя языка имеют прозрачную мотивацию, а при переводе на другой язык эта мотивация утрачивается. Носитель другой лингвокультуры испытывает затруднение, удивление, недоумение при прочтении того или иного фразеологизма. Рассмотрим подробнее виды кросс-культурной непрозрачности фразеологизмов, вызывающей непонимание у носителей другой лингвокультуры, предваряя тем самым будущее построение классификации.

Виды кросс-культурной непрозрачности фразеологизмов

Непонимание фразеологизмов другой лингвокультуры и сопровождающие его когнитивные, эмоциональные (вербальные и невербальные), поведенческие реакции могут быть описаны как затруднения в интерпретации. Соответственно можно выделить следующие виды.

1 Затруднение основано на незнании / недостаточном знании истории, традиции, культурных практик и т.д.

Для адекватного понимания фразеологизма необходима дополнительная энциклопедическая информация.

Will it play in Peoria? В американской лингвокультуре этот фразеологизм возник во времена президента Никсона. Небольшой город Пеория в штате Иллинойс предстает здесь как символ провинциальности. Он может быть переведен так: *Поймут ли нас в глубинке?*

⁴ Ср., например, тематику последних европейских фразеологических конгрессов: EURO-PHRAS 2008, Хельсинки: *Languages and Cultures under the Pressure of Globalization: Phraseology - a burden or a benefit?* EUROPHRAS 2010, Гранада: *Cross-linguistic and cross-cultural perspectives on phraseology and paremiology*.

⁵ Под фразеологизмами при этом понимаются: идиомы, сочетания-фразеосхемы, устойчивые словосочетания, речевые штампы, пословицы и поговорки, крылатые слова (Телия 1990: 559).

Красота человека в китайском языке часто напоминает образы природы. Существует большое количество устойчивых метафор и сравнений, уподобляющих красивую внешность (особенно женскую) красоте природы. Для носителя русской лингвокультуры важно знать ключевые образы китайской культуры, например, *нефрита* и *лотоса*. Это помогает понять такие фразеологизмы как: *ru hua si wu* ([красивая] как цветок, как нефрит)⁶, *cui lan zhe yu* (нефрит разбит, орхидея сорвана – о красавице, утратившей невинность); *xiang xiao yu sun* (нефрит разбит, цветы увяли о смерти красавицы).

В русской лингвокультуре сравнение рук с корнями скорее всего будет воспринято сквозь призму образа старости и тяжелого крестьянского труда. Знание того, какие символические смыслы имеет образ *лотоса* в восточных культурах, поможет носителю русского языка осуществить «когнитивный сдвиг» в китайскую лингвокультуру. Это даст понимание того, что сравнение с корнями лотоса *bi guo lian ou* (руки как корни лотоса) характеризует красоту девушки, а не старость женщины, прожившей долгую трудовую жизнь.

При описании внешности человека в китайской лингвокультуре бровям отводится большая роль, чем в русской, поскольку у китайских женщин издавна существовала традиция подрисовывать брови, придавая им сходство с бабочкой, ивовой лозой и серпом луны. Брови вместе с глазами являются определяющими чертами внешности китаянки. Для описания красивой женщины достаточно лишь охарактеризовать красивые брови и глаза. Выражения *mei qing tu xiu* (брови четкие – глаза красивые) означает ‘тонкие (а значит, красивые, правильные) черты лица’. Под *mei-qing* (брови четкие) имеется в виду ‘брови с четкими границами, ясным силуэтом, без отдельно растущих волосков’. Аналогичное обозначение красивого женского лица при помощи выражений *mei tu ru hua* ([красивые] брови и глаза как картинка), *yu mei xin tou* ([дугообразные] брови как луна, [сияющие] глаза как звезды) и др.

Знание распределения эстетической оценки в разных лингвокультурах помогает понять употребление фразеологизмов в переносном значении. Например, *mei tu* (брови и глаза) обозначает также ‘начало нити’, т.е. ‘фундамент, основное очертание чего-л.’. Ср.: *Пока еще не найдены “брови и глаза” (не найдена нить) дела, за которую можно взяться*. Особую роль бровей и глаз в китайской лингвокультуре подчеркивает также фразеологизм *po zai mei jie* (буквально на бровях и ресницах), что означает ‘близко по времени, скоро’. Он сопоставим с русским фразеологизмом *что-л. (праздник, зима) на носу*.

К рассматриваемому типу «фразеологической непрозрачности» можно отнести и сочетания с эпонимами, например:

Тургеневские девушки. Имеет смысловые компоненты: ‘душевная тонкость, требовательность характера, идеализм’, т.е. те качества, которые характеризуют героиню одного из самых крупных русских писателей XIX века, И.С. Тургенева.

⁶ Здесь и далее примеры китайских фразеологизмов взяты из работы (Хуа Ли 2006).

Gibson girl. 'Идеал женской красоты конца XIX – начала XX века'. Образ, созданный американским иллюстратором Чарльзом Дана Гибсоном, стал первым национальным стандартом женской красоты. Девушка Гибсона высокая, худая, с узкой талией, большой грудью и широкими бедрами. У нее большие глаза, высоко зачесанные и уложенные в причёску волосы, длинная шея.

Pickwickian person. 'Такой, которого нельзя воспринимать серьезно'. Назван по имени главного героя романа «Посмертные записки Пиквикского клуба», мистера Пиквика. Роман был написан крупнейшим английским писателем XIX века Чарльзом Диккенсом.

2 Затруднение связано с неадекватным восприятием истории, традиции, культурных практик и т.д.

Это может зависеть от сформировавшихся предубеждений, укоренившихся стереотипов, которые влияют на интерпретацию фразеологизмов другой лингвокультуры. Например, немецкие путешественники XVI-XVIII вв. тенденциозно истолковывали некоторые русские фразеологизмы. Так фразеологизм *бить челом* в их интерпретации подтверждал «главное отрицательное качество русских – их рабство, рабское поведение». Барберини, например, дает развернутое описание, наделяя образ русского дополнительными мифологическими характеристиками. Он пишет, что от челобитья большая часть русских имеет мозоли на голове⁷. Фразеологизм *красна девица* объясняется, исходя из стереотипа: русские женщины так много красятся, что становятся красными. Подобные истолкования можно отнести к области «наивной мифологии».

Ошибочная интерпретация фразеологизмов, основанная не на знании, но на предубеждении, не является исключительно фактом истории. Из сравнительно недавних примеров: немецкие студенты с некоторой брезгливостью объясняли на занятиях по русскому языку сочетание *кровь с молоком*, расшифровав его буквально. В основании такого «когнитивного выбора» лежит недоверие, сформированное стереотипом: 'у этих странных русских напитки тоже странные'.

Здесь следует отметить, что одной из важных задач межкультурного диалога становится развенчание предубеждений и исторически сформировавшегося недоверия. Это – одна из важных задач современной цивилизационной политики. Правильное понимание носителями другой лингвокультуры тех образов, оценочных компонентов, культурных конвенций, которые содержит изучаемый язык, – это та задача, которая стоит перед преподавателем родного языка как иностранного. В нашем случае – это преподаватель русского языка как иностранного.

⁷ Этот и следующий пример взяты из работы (Eismann 1999).

3 Затруднение связано либо с разным статусом того или иного концепта в разных лингвокультурах, либо с различием в культурных коннотациях.

Употребление фразеологизма *не судьба мне* в таких высказываниях как, например: *Стало холодно, значит не судьба мне надеть сегодня летнее платье!* – вызывает недоумение у носителей разных лингвокультур. Реакции при этом различаются. Так, немецкие и австрийские студенты удивляются частотности этого выражения в русском языке. «Чуть что случилось, вы сразу говорите: *Не судьба!* Словно от вас ничего не зависит». Несколько иное отношение к использованию этого фразеологизма в русском языке у студентов-мусульман. Например, турецкие студенты это прокомментировали так: «Слово *судьба* связано с божественным, сакральным, поэтому оно не может употребляться в профанных текстах, описывающих бытовые, сиюминутные ситуации. Для употребления этого слова нужен серьезный повод».

Political animal – буквально *политическое животное*, т.е. человек (как правило, политик) с сильно развитыми политическими инстинктами. У русскоговорящих такой фразеологизм скорее будет восприниматься негативно, т.к. метафора *животного* применительно к человеку имеет в русском языке обычно отрицательные коннотации, ср.: *грубое животное, грязное животное* и т.д. Ср., однако, *звериное чутье*.

Структура лексических концептов, коннотативный фон и образная семантика – важнейшие компоненты, формирующие понимание другой лингвокультуры. Они требуют повышенного внимания на занятиях русского языка как иностранного в том случае, если целью обучения становится не только развитие коммуникативных навыков учащихся, но и формирование механизмов приятия другой лингвокультуры, основанной на более глубоком ее понимании.

4 Затруднение связано с недостаточным пониманием конвенциональных форм.

Для носителей русской лингвокультуры требуется дополнительный комментарий к таким этикетным формам английского языка как: *I'll be more than happy + inf. (to help you, to do it for you, etc.)*, буквально: *Я буду более, чем счастлив + inf. (помочь вам, сделать это для вас и т.д.)*. Подобные формы, как правило, не воспринимаются как нейтральные, а как преувеличенно вежливые, излишне церемонные.

Говорить прямо, без обиняков, резать правду-матку – неясно для носителей японской лингвокультуры. Неполное понимание связано с неполной культурной переводимостью. На уроке русского языка преподаватель объяснял выражение *говорить без обиняков*, ср., например, такой контекст:

Зашёл почему-то разговор обо мне, и Короленко сказал **без обиняков, напрямик**, что я иду по неверной литературной дороге, отдавая все свои силы газетным статьям-однодневкам (К. Чуковский. «Короленко в кругу друзей»).

Японский студент, знавший русский язык лучше других, перевел это выражение как *говорить нагло*. Даже если мы согласимся с тем, что перевод не слишком удачен, все же он необычайно точно характеризует установки японской культуры, не допускающей потерю социального лица собеседника. С этим, в частности, связаны многочисленные формы вежливости в японском языке. То, что в одной лингвокультуре воспринимается как нейтральное, с позиции другой культуры воспринимается как недопустимо резкое.

Проблемы, решаемые в рамках межкультурного диалога, формирование у учащихся понимания на уроках иностранного языка – это прообраз того понимания, которое достигается при выработке коллективных решений по самым сложным и острым вопросам современности.

Литература

- БРАГИНА, Наталья, 2009: «Отраженная» семантика отрицательных имен: концептуальное слово *непонимание*. Н. Д. Арутюнова (ур.): *Логический анализ языка. Ассерция и негация*. Москва: Индрик. 529–543.
- EISMANN, Wolfgang, 1999: Русские фразеологизмы в иноязычном тексте. Выражение и описание обычаев при формировании стереотипа о «русских» в описаниях немецких путешественников XVI – XVIII вв. Телия В.Н. (ур.): *Фразеология в контексте культуры*. Москва: Языки славянской культуры. 41–52.
- ТЕЛИЯ, Вероника, 1990: Фразеология. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва: Советская энциклопедия. 560–561.
- ЛИ, Хуа, 2006: *Положительная эстетическая оценка в русском языке (красота с позиции носителя китайского языка и культуры)*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва.
- TELIJA, Veronika, BRAGINA, Natal'ja, OPARINA, Elena, SANDOMIRSKAYA, Irina, 1998: Phraseology as a Language of Culture: Its Role in the Representation of a Collective Mentality. A. P. Cowie. (ур.): *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Clarendon Press. 55–75.

Pojem medkulturnega dialoga in medkulturno razumevanje frazeologije

Poglavje obravnava vzroke kulturnega nerazumevanja različnih skupin t. i. kulturno zamegljenih frazemov.

Z vidika globalizacije in medkulturnega dialoga, ki poudarjata pomembnost razumevanja na različnih komunikacijskih ravneh, postaja še posebej očitna problematika frazeologije posameznega jezika kot področja za predstavnike drugih lingvokultur nepreglednih (nejasnih) smislov (pomenov), ker je povezana s tradicijo, navadami, kuturnimi praksami posameznega naroda in ima zaradi tega svojo specifiko. Pojmi, kot so medkulturna transparentnost (preglednost) in nerazumljivost (zamegljenost), medkulturno razumevanje/nerazumevanje postopoma postajajo operativni izrazi medkulturne komunikacije.

Dialog med partnerji skuša doseči medsebojno razumevanje. To trditev lahko apliciramo tudi na *medkulturni dialog*. *Razumevanje* je ena ključnih besed procesa globalizacije,

tako da lahko govorimo o medkulturnem razumevanju/nerazumevanju (*napačnem razumevanju*), *medkulturni preglednosti (transparentnosti)/nejasnosti (nerazumljivosti)*.

Evropska kulturna dediščina obsega seznam idiomov, ki se običajno uporabljajo v različnih jezikih in kulturah. Ti so ponavadi pomensko transparentni, razumljivi in ne zahtevajo izčrpnih raziskav.

Drugače je, in to se zdi precej pomembno, z medkulturno zamegljenimi (nerazumljivimi) frazemi, ki jih lahko razvrstimo glede na različne vrste nerazumevanja frazemov. Primeri, ko kulturno zaznamovani frazemi povzročajo težave nerojenim govorcem, se med sabo razlikujejo. Za frazeme (»frazeologizme« ali »frazeološke enote« – skladno z rusko strokovno lingvistično terminologijo) smatram tako čiste idiome kot tudi pregovore, reke, primerjave, klišeje, leksikalizirane besedne zveze in nekaj drugih stalnih in napol ustaljenih besednih zvez. Medkulturna zamegljenost frazemov je lahko naslednja:

(1) Nerojeni govorniki imajo težave z razumevanjem zaradi pomanjkanja znanja iz zgodovine, tradicije, kulturnih navad itd. drugega naroda. Da bi razumeli ameriški politični kliše *Will it play in Peoria?*, bi morali vedeti, da je Peoria majhno mesto v ZDA. V tem idiomu Peoria pomeni odmaknjeno provinco (rovte).

Različne vrste idiomov potrebujejo dodatno enciklopedično pojasnilo, npr. lastna imena v stalnih zvezah in idiomih, npr. *подвиг Сусанина* (podvig Susanina), *тургеневские девушки* (Turgenjevskaja dekleta); amer. *Gibson girl*, *Miranda warning*; angl. *Pickwickian person* itd.

(2) Nerojeni govorniki naletijo na težave zaradi napačne razlage zgodovine, tradicije, kulturnih navad itd. drugega naroda. Nerazumevanje temelji na stereotipih, npr. razlaga ruske leksikalne kolokacije *красна девица* (*lepo dekle*), ki so jo razširili nemški popotniki 18. stoletja (W. Eismann).

(3) Nerojeni govorniki imajo težave zaradi drugačnih statusov kulturnih konceptov v svoji kulturi. Rusi uporabljajo izraz *He судьба мне* + nedoločnik (*usoda ni hotela, da bi kaj naredil; ni mi bilo usojeno, da bi kaj naredil*) precej pogosto in v različnih situacijah, npr. *He судьба мне выпить сегодня чашку кофе!* (Danes mi ni bilo usojeno popiti skodelice kave). Nemški, avstrijski in turški študenti ruščine komentirajo tako izražanje kot čudno in smešno.

(4) Nerojeni govorniki imajo težave zaradi pomanjkanja znanja bontonskih klišejev. Rusi potrebujejo kulturni komentar za take angleške izraze, kot npr. *I'll be more than happy* + nedoločnik (*to help you, to do it for you* itd.), saj drugače menijo, da so v vsakdanjih situacijah pretirano rabljeni.

Marjeta Vrbinc

Medjezikovni vidiki angleških in slovenskih primer

Ključne besede: angleške primere, slovenski ustrezniki, primerjana beseda, primerjalna beseda, tretje v primeri

Key words: English similes, Slovene equivalents, comparandum, comparatum, tertium comparationis

1 Uvod

Metafore in primere so najbolj znane besedne figure in kot take so na splošno rabljene v različnih jezikovnih zvrsteh in žanrih. Metafore ni mogoče dobesedno interpretirati, saj je zanj značilno poimenovanje določenega pojava z izrazom, ki označuje kak drug podoben pojav. Primera pa je retorično sredstvo, s pomočjo katerega eksplicitno primerjamo dve različni stvari, pri čemer želimo pokazati, da med njima obstajajo določene podobnosti. S strukturnega vidika se primera in metafora razlikujeta v rabi ali izpustu primerjalnega veznika, semantično gledano pa obe izražata primerjavo in kategorizacijo, ki sta nujni za človekovo spoznavnost, zaradi česar je njuna figurativnost razumljena v sorodnih kulturah. Primere so pravzaprav dobesedne primerjave, kot je *Tina je kot mravlja*, medtem ko so metafore neke vrste trditve o kategoriji, npr. *Tina je mravlja* (Gentner, Bowdle 2001; Glucksberg 2001). Za primero so značilni barvitost, figurativnost, konotativni pomen in ekspresivnost, kar je tudi razlog za to, da se primere pogosteje uporabljajo za izražanje nenavadne povezave med obema elementoma, ki ju med seboj primerjamo (Roncero, Kennedy, Smyth 2006: 74).

Metafore so predmet številnih raziskav različnih ved, medtem ko so primere v frazeološki literaturi le redko obravnavane, še zlasti v primerjavi z drugimi vrstami večbesednih leksikalnih enot (Moon 2008: 3; Pierini 2007: 22). Še redkeje naletimo na medjezikovne raziskave, ki obravnavajo primere (Pierini 2007, Rakusan 1998, 2004; Dobrovol'skij, Piirainen 2005). Glede na to, da je primera sestavljena iz treh delov, moramo najprej razložiti poimenovanje posameznih delov. Aristotel opredeli metaforo kot trodelno implicitno primerjavo z naslednjimi sestavnimi deli: comparandum (= primerjana beseda), comparatum (= primerjalna beseda) in tertium com-

parationis (= tretje v primeri).¹ Ker lahko primere obravnavamo na enak način kot metafore, lahko uporabimo enako terminologijo, kar pomeni, da je v primeru *Tina je pridna kot mravlja* primerjana beseda *Tina*, *mravlja* primerjalna beseda, *pridna* pa je tretje v primeri.

V nekaterih primerah ne moremo govoriti o slikovitosti prisposodbe, ker služi primerjalna beseda le intenzifikaciji (Fink 2006: 13), poleg tega pa ne najdemo nobene povezave med tretjim v primeri in primerjalno besedo, npr. *(as) boring as hell*, *(as) expensive as hell*, *(as) funny as hell* ali v slovenščini *dolgočasen kot hudič*, *drag kot hudič*, *mraz kot hudič*. Po drugi strani pa v primerah, kot so *(as) annoying as hell*, *(as) black as hell* ali v slovenščini *besen kot hudič*, *grd kot hudič*, *črn kot hudič*, primerjalna beseda intenzificira tretje v primeri, poleg tega pa vzpostavi tudi logično povezavo s tretjim, ki temelji na našem dojemanju pomenov samostalnikov *hell* ali *hudič*.

Finkova (2006: 13) tudi poudarja, da poleg intenzifikacije pomena nekatere primere izražajo specifični potek dejanja ali dodatno lastnost stanja, ki ga izraža tretje v primeri, npr. *swim like a fish* ali dobesedni frazeološki ustrezniki v slovenščini *plavati kot riba* ne pomeni 'zelo plavati', ampak 'znati dobro plavati'; *watch sb like a hawk* oz. v slovenščini *gledati koga kot sokol* se nanaša na način gledanja koga in ne na intenziteto gledanja. Enako velja za slovensko primero *ljubiti koga kot brata*, ki se nanaša na posebno vrsto naklonjenosti in ne na intenziteto ljubezni. V primerah z glagolsko sestavino *work* primerjalna beseda izraža metodo dela in naravo dejavnosti. Na primer *work like crazy/mad* ali dobesedni slovenski ustreznik *delati kot nor* pomeni 'trdo delati z veliko energije in volje', medtem ko primere *delati kot mravlja* ne bi uporabili v zvezi s trdim fizičnim delom – v kontekstu trdega fizičnega dela bi uporabili primero *work like a dog/slave/Trojan* s slovenskima ustreznikoma *delati kot črna živina* in *delati kot zamorec*. Primere, kot so *sleep like a top/log/baby* in slovenska ustreznika *spati kot top/dojenček* ter slovenska primera *spati kot zajec* izražajo način in kakovost spanja. Nekatere primere izražajo količinskost, na primer *eat like a horse* v pomenu 'veliko jesti', *eat like a bird* 'malo jesti' ali v slovenščini *kot listja (in trave)* v pomenu 'veliko'. Po drugi strani imamo primere, ki poudarjajo brezskrbnost in obilje življenja, npr. *live like a lord/king/prince/princess* ali v slovenščini *živeti kot lord/grof/kralj, živeti kot v pravljici/raju*.

Cilj te raziskave je preučiti kontrastivne vidike angleških primer in njihovih ustreznikov v slovenščini. Ugotavljali smo, ali angleške primere prevajamo v slovenščino kot primere, in če se angleška primera prevede v slovenščino s primero, smo primerjali primerjalno besedo v angleščini in slovenščini. Eno od raziskovalnih vprašanj je bilo, ali ima primerjalna beseda v slovenščini enako ali različno leksikal-

¹ Kot zanimivost velja omeniti, da Richards (1936) kot temeljna pojma omenja vsebino (v ang. topic ali tenor), kar ustreza Aristotelovemu izrazu comparandum, in prenosnik (v ang. vehicle), kar Aristotel imenuje comparatum. Aristotelov tertium comparationis Richards poimenuje ground, tj. povezovalni element.

no realizacijo kot v angleščini. Če se primerjalni besedi v angleščini in slovenščini razlikujeta, smo skušali poiskati vzporednice med angleško in slovensko primerjalno besedo. Seveda ni mogoče pričakovati, da bi imele vse angleške primere v slovenščini leksikalno enake ustreznike. Posledično smo analizirali druge prevajalske strategije, ki jih uporabljamo pri prevajanju angleških primer v slovenščino, in temu ustrezno smo primere tudi klasificirali.

2 Metodologija

Glede na zastavljeni cilj, tj. analizo podobnosti in razlik med angleškimi primerami in njihovimi slovenskimi ustrezniki, je bilo najprej treba zbrati gradivo, ki vsebuje angleške primere s primerjalnima veznikoma *as* in *like*, omejili pa smo se samo na ustaljene primere, ki so v jeziku shranjene kot nespremenljive enote. V gradivo nismo vključili kreativnih primer, tj. primer, kjer je primerjalna beseda popolnoma nepričakovana ali nenavadna, prav tako pa smo izpustili tudi originalne primere, tvorjene za doseg učinka v nekem sobesedilu.

Primere smo zbrali s pomočjo angleških enojezičnih slovarjev za tujejezične govorce: *Oxford Advanced Learner's Dictionary* (8. izdaja), *Longman Dictionary of Contemporary English* (5. izdaja), *Collins COBUILD Advanced Dictionary* (6. izdaja), *Cambridge Advanced Learner's Dictionary* (3. izdaja) in *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners* (2. izdaja) in angleških enojezičnih frazeoloških slovarjev: *Longman Idioms Dictionary*, *Oxford Idioms Dictionary for Learners of English* (2. izdaja), *Collins COBUILD Dictionary of Idioms* (2. izdaja), *Cambridge Idioms Dictionary* (2. izdaja). Zbrano gradivo obsega 129 primer z veznikom *as* in 113 primer z veznikom *like*, kar pomeni, da je skupno število primer 242, to število pa imamo lahko za reprezentativno, ker gradivo vključuje samo ustaljene primere z veznikoma *as* in *like*. To je tudi v skladu z R. Moon (2008: 33–34), ki ocenjuje, da je v angleščini 100–150 osrednjih primer z veznikom *as* in približno 100–150 bolj obrobni primer, raba vseh ostalih primer pa je časovno in prostorsko omejena. Glede na dosegljivo literaturo ne obstajajo podatki o številu ustaljenih primer z veznikom *like*, vendar lahko predvidevamo, da je njihovo število primerljivo s številom primer z veznikom *as*.

Ker je bil eden od ciljev naše raziskave primerjati angleške primere in njihove slovenske ustreznike z namenom izdelave klasifikacije, smo angleške primere prevedli v slovenščino in slovenske prevode preverili v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* in v korpusu FidaPLUS, primere, ki predstavljajo specifične značilnosti posamezne skupine, pa smo podrobneje analizirali.

3 Klasifikacija angleških primer s kontrastivnega vidika

S pomočjo kontrastivne analize smo angleške primere razvrstili v skupine glede na vrsto ustreznika v slovenščini in ugotovili, da lahko govorimo o treh skupinah, pri čemer eno od skupin lahko razdelimo še na tri podskupine. Podrobnejša predstavitev skupin sledi v nadaljevanju.

1. skupina: Angleška primera se v slovenščino prevede s primero

Te primere predstavljajo v našem gradivu najštevilčnejšo in najkompleksnejšo skupino. Glede na leksikalne razlike, na katere smo naleteli pri slovenskih ustreznikih, jo lahko razdelimo na tri podskupine.

Skupina 1a: Primerjalna beseda je enaka v obeh jezikih

V tej skupini najedemo primere, ki izvirajo iz mitologije ali Svetega pisma in torej sodijo v kulturno dediščino, ki je skupna angleščini in slovenščini. Kot primer lahko navedemo angleško primero *rise like a phoenix from the ashes* in slovenski ustreznik *dvigniti se kakor feniks iz pepela/ognja*. V slovenski primeri se na mestu primerjalne besede pojavljata dva samostalnika, in sicer *pepel* in *ogenj*. SSKJ navaja samo varianto z *ogenj*, medtem ko dobimo v korpusu FidaPLUS le 3 zadetke z *ogenj* in 49 zadetkov s *pepel*. Podobno z iskanjem s spletnim iskalnikom Google dobimo 466 zadetkov z *ogenj* in 61.400 zadetkov s *pepel*. Brez dvoma je zveza *dvigniti se kakor feniks iz pepela* v slovenščini bistveno bolj ustaljena kot *dvigniti se kakor feniks iz ognja*, vsekakor pa je na mestu vprašanje, zakaj SSKJ ne vključuje pogostejše variante s samostalnikom *pepel*. Znano je, da je feniks mitološka ptica s prečudovitim perjem in legenda pripoveduje, da naj bi bila edina svoje vrste. Živela naj bi pet ali šest stoletij, nato pa naj bi se zažgala na grmadi iz aromatičnih vejic ter pomlajena vstala iz pepela in živela nadaljnjih pet ali šest stoletij. Glede na drugo različico mita naj bi se feniks zažgal na oltarju v templju v Heliopolisu, iz pepela naj bi se izvil črv, ki naj bi postal mladi feniks. Samo rimski pesnik Stacij pravi, da je feniks vstal iz dišečih plamenov, medtem ko Plinij, Tacit in Ovidij ne omenjajo niti pepela niti plamenov. V nasprotju s tem je feniks na vseh upodobitvah prikazan stoječ na plamenih ali vstajajoč iz plamenov, še bolj presenetljiv pa je naslov pesmi Robbieja Williama *Phoenix from the Flames*.

V obeh jezikih najdemo primere, v katerih se določena človeška lastnost (npr. marljivost, moč) primerja z lastnostjo, ki jo pripisujemo živali. V angleščini, na primer, se marljivost v primeri (*as busy as a bee*) primerja s čebelo. Čebele so zelo cenjene zaradi koristnosti pri opravljanju in proizvodnji medu in so znane po socialnosti in marljivosti, zato so lahko zgled človeški družbi. Ker čebele nikoli ne počivajo, ni presenetljivo, da človeka, ki neprestano dela, primerjamo s to marljivo žuželko. Ustrezen slovenski prevod primere (*as busy as a bee*) je *priden kot čebela*, ki je leksikalno enak angleški primeri. Samostalniško mesto v tej primeri lahko v slovenščini zapolni tudi samostalnik *mravlja*. Mravlje pogosto nastopajo v basnih (npr. Ezopova basen *Kobilica in mravlje*), zgodbah (npr. *Mravlja* Frana Erjavca) in religioznih besedilih (npr. Pregovori v *Svetem pismu*) in poosebljajo marljivost in skupinska prizadevanja (lastnosti, podobne tistim, ki jih pripisujemo čebelam).

Skupina 1b: Primerjalni besedi se v angleščini in slovenščini razlikujeta

V to skupino sodijo primere v angleščini, katerih slovenski ustrezniki se razlikujejo v realizaciji primerjalne besede. Če natančneje preučimo primere v tej skupini, ugotovimo, da je v nekaterih primerih metafora v obeh jezikih zlahka prepoznavna:

npr. (*as*) *black as pitch* – črn kot oglje (v tej primeri je črnost v obeh jezikih primerjana s snovjo, ki je črne barve). V nekaterih primerah je metafora v enem jeziku razumljiva, v drugem pa ne: npr. (*as*) *brown as a berry* – rjav kot čokolada. Tu si lahko zastavimo vprašanje, zakaj *jagoda* (*berry*) v angleščini primerjajo z rjavo barvo. Znano je, da so jagode lahko različnih barv, od rdeče, rožnate in rumene do črne, modre in zelene, asociacija z rjavo barvo pa je dokaj nenavadna. Čokolada, samostalnik, rabljen kot primerjalna beseda v slovenščini, je tradicionalno rjave barve (tu seveda ne upoštevamo bele čokolade in drugih vrst čokolade različnih barv z različnimi dodatki), zato je asociacija z rjavo barvo povsem logična.

Primerjalni besedi v angleščini in slovenščini se razlikujeta tudi v primeri (*as*) *blind as a bat* – slep kot kura/krt. V angleški primeri je slepota lastnost, pripisana netopirjem. Dejstvo je, da imajo netopirji po večini majhne in slabo razvite oči, zaradi česar ne vidijo prav ostro, vendar načeloma noben netopir ni slep. Gre za živali, ki so aktivne v polmraku, njihov občutljiv vid pa jim omogoča, da vidijo tudi, ko ni veliko svetlobe. V takih primerih nam morajo biti jasne kulturološke konvencije, če želimo vzpostaviti povezavo med tretjim v primeri in primerjalno besedo, obenem pa se moramo zavedati, da je tovrstna povezava v določeni meri poljubna (Galera Masegosa 2010: 20–21). V slovenščini slepoto pripisujemo dvema živalma, tj. *krtu* in *kuri*. Krti imajo majhne in skoraj neopazne oči in ker živijo pod zemljo, vid pri njih ni zelo pomemben, ravno nasprotno pa je pri kurah vid najbolj razvito čutilo. Kokoši imajo oči ob strani, zato imajo široko vidno polje. Ker večina ptic ne premika oči, velja ljudsko prepričanje, da ne vidijo dobro. Zanimivo je, da korpus FidaPLUS vključuje konkordance s primero *slep kot netopir*, kar je dobesedni prevod iz angleščine in se v slovenščini ne uporablja.

Skupina 1c: Primera v slovenščini nima tretjega, ki je sicer implicirano, vendar ne (nujno) izraženo

V zbranem gradivu naletimo na angleške primere, v katerih je tretje v primeri izraženo s pridevnikom, medtem ko je v slovenščini tretje v primeri razumljeno, vendar ni izraženo. V nekaterih primerih se to zdi logično, če upoštevamo dejstvo, da odnos med neizraženim tretjim v primeri in primerjalno besedo izraža jasno povezavo med lastnostjo in realnostjo. Na primer, angleški primeri (*as*) *free as a bird* v slovenščini ustreza *kot ptiček na veji*. Skupna sestavina angleške in slovenske primere je ptica, zato svobodo v obeh jezikih povezujemo s ptico, kar lahko razložimo z dejstvom, da znajo ptice leteti in tako uživajo svobodo. V nasprotju z angleško primero lahko v slovenski primeri izpustimo tretje, tj. *svoboden*. Slovenska poved *Živi kot ptiček na veji* prikazuje izpust tretjega v primeri in jo lahko parafraziramo kot 'Živi svobodno', kar pomeni, da *kot ptiček na veji* v bistvu po pomenu ustreza izpuščenim primerjalni besedi *svoboden*.

2. skupina: Primera v angleščini je v slovenščino prevedena s frazemom in ne s primero

Tradicionalno so primere klasificirali kot frazeme, vendar ta klasifikacija ni povsem ustrezna, kajti za primere je značilno, da so po pomenu skoraj vedno tran-

sparentne (Moon 1998: 22, 63; Dobrovol'skij, Piirainen 2005: 44–45; Svensén 2009: 194). Transparentnost je večinoma odvisna od obsega kulturološke konvencionaliziranosti določenih parametrov (Galera Masegosa 2010: 18). V medjezikovni raziskavi je situacija še kompleksnejša. Čeprav primere v večini primerov zlahka prepoznamo, njihova interpretacija ni vedno preprosta. V našem gradivu naletimo na precej angleških primer, ki jih v slovenščino prevajamo idiomatsko.

Angleška primera (*as*) *regular as clockwork* verjetno izvira iz časov, ko so ure poganjala nihala. Za nihalo je značilno, da se ne more obnašati kaotično ali nepredvidljivo, od tod pa izhaja tudi pomen primere 'zelo točno'. Tej primeri v slovenščini ustreza *ob udarcu ure na gong*, ki je frazem tako po pomenu (pomen je netransparenten) kot tudi po nespremenljivosti strukture. Iz dobesednega prevoda slovenskega frazema je razvidna odsotnost primerjalnega veznika.

Podobno se primeri *lie like a rug* in *lie like a big dog (on a rug)* v slovenščino prevedeta kot *lagati, da se kar kadi* ali *lagati, da je grdo*. Očitno je, da sta slovenska ustreznika idiomatska, vendar semantični pomen implicira 'zelo lagati' in tako ustreza pomenu angleških primer.

3. skupina: Primero v angleščini prevedemo v slovenščino s poudarjalnim prislovom in pridevnikom ali prislovom

Poudariti je treba, da je v primerah, ki smo jih uvrstili v 3. skupino, angleško tretje v primeri ohranjeno v slovenskem prevodu, medtem ko se pomen angleške primerjalne besede v slovenščini izrazi s poudarjalnim prislovom. Zato slovenski ustreznik ni niti primera niti frazem, ampak semantični prikaz pomena angleške primere. Poudarjalni prislovi, ki se najpogosteje uporabljajo v slovenščini, so *zelo*, *čisto*/*popolnoma*, *presenetljivo*, *izredno* ipd., npr. (*as*) *crazy as a loon* – *zelo čuden*, (*as*) *good as gold* – *zelo priden*; (*as*) *nutty as a fruitcake* – *čisto*/*popolnoma utrgan*, (*as*) *sober as a judge* – *čisto*/*popolnoma trezen*; (*as*) *bold as you please* – *presenetljivo pogumen*; (*as*) *happy as the day is long* – *izredno vesel*.

4 Zaključek

Primeri se osredotoča na posamezne značilnosti in zanjo je značilna neka stopnja nejasnosti in čustvenosti ter odsotnost natančnosti in znanstvenosti. Ko bralec ali poslušalec naleti na primero, se vzdrami njegova domišljija, primera pa lahko predstavlja tudi poskus kategorizacije nečesa novega ali neznanega (Hanks 2005: 14). Primer večinoma ni težko razumeti, četudi gre za primero, v kateri je samostalnik, ki je rabljen kot primerjalna beseda, nenavaden in nepovezan s pridevnikom, rabljenim kot tretje v primeri. Nenavadnost primerjalne besede lahko izvira iz leksikalnega pomena ali poznavanja sveta, ki je povezano s tem pomenom (Pierini 2007: 40), kar pomeni, da je razumevanje nekaterih primer odvisno od bralčevega ali poslušalčevega poznavanja Svetega pisma, mitov, zgodovinskih dejstev, navad, običajev in tradicije. Interpretacija primer ni vedno preprosta, saj vključuje semantične in pragmatične razmisleke. Vsekakor se je mogoče strinjati z Moonovo (2008:

33–34), ki pravi, da primere v glavnem ne povzročajo težav pri razvezovanju, tudi če jih ne poznamo oziroma če konotacij ni mogoče v celoti razumeti, se nam zdijo nenavadne in čudne.

Medjezikovna primerjava angleških primer, vključenih v naše gradivo, in njihovih slovenskih ustreznikov jasno kaže, da več kot polovico angleških primer v slovenščino prevajamo s primero. V nekaterih primerah je enaka značilnost v obeh jezikih pripisana enaki entiteti. To je lahko posledica enakega evropskega kulturnega prostora, podobnega naravnega okolja in vremenskih pogojev, zaradi česar se sprožijo enake asociacije pri ljudeh, ki pripadajo različnim jezikovnim skupnostim. Po drugi strani pa številne angleške primere prevajamo v slovenščino z različno primerjalno besedo, kar lahko razložimo z razlikami v simbolni vrednosti in ekspresivni moči (Rakusen 1998: 224). Očitno je, da gre za kulturološke posebnosti, posledica pa so primere, ki se razlikujejo na leksikalni in slovnični ravni, a so pragmatično ekvivalentne v ciljni kulturi (Pierini 2007: 41).

Ker primere do sedaj niso bile podrobneje raziskovane, bi bilo nadaljnje proučevanje tega segmenta besedišča nedvomno dobrodošlo tako na znotrajjezikovni kot tudi medjezikovni ravni. Le tako bi dobili boljši vpogled v kulturološke, zgodovinske, jezikovne in jezikoslovne vidike tega dela frazeologije.

Viri in literatura

- DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij, PIIRAINEN, Elisabeth, 2005: *Figurative language: Cross-cultural and cross-linguistic perspectives*. Amsterdam, Boston, Heidelberg: Elsevier.
- FINK ARSOVSKI, Željka i dr., 2006: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigra.
- GALERA MASEGOSA, Alicia, 2010: A cognitive approach to simile-based idiomatic expressions. *Círculo de lingüística aplicada a la comunicación (clac)* 43. 3–48. URL: <http://www.ucm.es/info/circulo/no43/galera.pdf>.
- GENTNER, Dedre, BOWDLE, Brian F., 2001: Convention, form, and figurative language processing. *Metaphor & Symbol* 16. 223–247.
- GLUCKSBERG, Sam, 2001: *Understanding figurative language: From metaphors to idioms*. Oxford: Oxford University Press.
- GRANGER, Sylviane, PAQUOT, Magali, 2008: Disentangling the phraseological web. Sylviane Granger, Fanny Meunier (ur.): *Phraseology: An interdisciplinary perspective*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 27–49.
- HANKS, Patrick, 2005: Similes and sets: the English preposition *like*. Renata Blatná, Vladimír Petkevič (ur.): *Jazyky a jazykověda (Language and Linguistics: Festschrift for Professor Fr. Čermák)*. Praga: Philosophy Faculty of the Charles University. 1–15.
- MOON, Rosamund, 1998: *Fixed expressions and idioms in English: A corpus-based approach*. Oxford: Clarendon Press.
- MOON, Rosamund, 2008: Conventionalized *as*-similes in English: A problem case. *International Journal of Corpus Linguistics* 13/1. 3–37. URL: <http://benjamins.com/series/ijcl/13-1/art/03mo.pdf>.
- PIERINI, Patrizia, 2007: Simile in English: From description to translation. *Círculo de lingüística aplicada a la comunicación (clac)* 29. 21–43. URL: <http://www.ucm.es/info/circulo/no29/pierini.pdf>.
- RAKUSAN, Jaromira, 1998: World of animals in an intercultural perspective (Slavic vs. Germanic Metaphors). *Intercultural Communication Studies* VIII-2. 213–226. URL: <http://www.uri.edu/iaics/content/1998v8n2/14%20Jaromira%20Rakusan.pdf>.

- RAKUSAN, Jaromira, 2004: Cultural diversity in crossing the boundaries between human and animal in language – Germanic and Slavic similes and metaphors. *Coll. Antropol.* 28 Suppl. 1. 171–181.
- RICHARDS, Ivor Armstrong, 1936: *The Philosophy of Rhetoric*. London: Oxford University Press.
- RONCERO, Carlos, KENNEDY, John M., SMYTH, Ron, 2006: Similes on the internet have explanations. *Psychonomic Bulletin & Review* 13/1. 74–77.
- SVENSÉN, Bo, 2009: *A Handbook of Lexicography. The Theory and Practice of Dictionary-Making*. Cambridge: Cambridge University Press.

Slovarji

- BAJEC, Anton in sod. (ur.), 2000: *Slovar slovenskega knjižnega jezika na CD-romu z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*. Ljubljana: DZS.
- MAYOR, Michael, FOX, Chris, COMBLEY, Rosalind (ur.), 2009: *Longman Dictionary of Contemporary English*. 5. izd. Harlow, Essex: Pearson Education Limited.
- WALTER, Elizabeth (ur.), 2006: *Cambridge Idioms Dictionary*. 2. izd. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- PARKINSON, Dilys, FRANCIS, Ben (ur.), 2006: *Oxford Idioms Dictionary for Learners of English*. 2. izd. Oxford: Oxford University Press.
- RUNDELL, Michael, FOX, Gwyneth (ur.), 2007: *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*. 2. izd. Oxford: Macmillan Education.
- SINCLAIR, John, CLARI, Michela (ur.), 2008: *Collins COBUILD Advanced Dictionary*. 6. izd. London: HarperCollins Publishers.
- SINCLAIR, John, SINCLAIR KNIGHT, Lorna, CLARI, Michela (ur.), 2002: *Collins COBUILD Dictionary of Idioms*. 2. izd. London: HarperCollins.
- STERN, Karen, ENGINEER, Sue, SUMMERS, Della (ur.), 1998: *Longman Idioms Dictionary*. Harlow, Essex: Addison Wesley Longman Limited.
- TURNBULL, Joanna, LEA, Diana, PARKINSON, Dilys (ur.), 2010: *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. 8. izd. Oxford: Oxford University Press.
- WALTER, Elizabeth, WOODFORD, Kate (ur.), 2008: *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*. 3. izd. Cambridge: Cambridge University Press.

Korpus

FidaPLUS = Besedilni korpus FidaPLUS. URL: http://the.sketchengine.co.uk/bonito/run.cgi/first_form?corpname=preloaded/fidaplus2.

Alenka Vrbinc

(Ne)frazemskost angleških izlastnoimenskih frazemov v slovenščini

Ključne besede: izlastnoimenski frazemi, (ne)frazemski ustrezniki, kulturološka specifičnost, univerzalnost

Key words: phraseological units with proper names, (non-)idiomatic equivalents, cultural specificity, universality

1 Uvod

Lastno ime lahko opredelimo kot edinstveno entiteto, ki jo poljubno uporabljamo za opis določene osebe, kraja ali stvari, ne da bi pri tem upoštevali opisni pomen, ki bi ga beseda ali zveza lahko imela. Edinstvenost lastnega imena ločuje imenovanega posameznika ali stvar od neimenovanega posameznika ali stvari (Reijonen 2005: 5). Izraz lastno ime se torej uporablja za antroponime in toponime, čeprav je včasih meja med enimi in drugimi zabrisana, saj so kraji lahko poimenovani po ljudeh in obratno (npr. *Victoria*, glavno mesto Britanske Kolumbije, ene od kanadskih provinc, se imenuje po kraljici Viktoriji, *Lincoln* je krajevno ime in hkrati tudi moško ime). Lastna imena so edinstvena tudi s stališča prevajanja iz izhodiščnega jezika v ciljni jezik, ker jih pogosto sploh ne prevajamo, jih pa lahko transliteriramo, morfološko prilagodimo ciljnemu jeziku ali kulturološko priredimo (Hermans 1988: 13). Za vsak jezik so značilna posamezna lastna imena, nekatera so globoko zakoreninjena v kulturi govorcev nekega jezika, druga imajo specifične konotacije in če te implicirane informacije izpustimo, je prevod nesprejemljiv (prim. Pour 2009). Poleg tega je zelo pomembno poznavanje kulturoloških referenc in prenesene rabe jezika, ki je lahko v veliko pomoč pri razumevanju kulturnospecifičnih imen, kadar nanje naletimo (prim. Bachman 1990). Poudariti je treba, da se jezik odvija v okviru kulture, ta pa se odraža v jeziku, kar pomeni, da je preučevanje nekega jezika vedno tudi preučevanje kulture. Zaradi tega je brez poznavanja kulturnozgodovinskih specifičnosti neke jezikovne skupnosti zelo težko ali celo nemogoče natančno razložiti pomene določenih besed, tako da je za opis jezikovnih enot nekega jezika potrebno vsaj minimalno védenje o družbi in kulturni skupnosti, ki uporablja določen jezik (Nikolić Hoyt 1994: 253, 256).

V tem poglavju se bomo osredotočili na angleške frazeme z lastnoimensko sestavino, ki je lahko antroponim ali toponim ali pa izpeljanka iz lastnega imena, ter na njihove ustreznike v slovenščini. Predpostavljamo lahko, da je veliko število teh frazemov kulturnospecifičnih, kajti govorci dojemajo izlastnoimenske frazeme, značilne za določeno nacionalno kulturo, kot frazeme s kulturološko konotacijo (Dobrovol'skij, Piirainen 2005: 245). Pri nekaterih frazemih sicer najdemo v različnih jezikih neposredne vzporednice tako v pomenu kot tudi v metafori, ki jo frazem izraža, pri podrobnostih pa opazimo razlike. Za druge frazeme velja, da so specifični le za en jezik in v takem primeru mora ustreznik v drugem jeziku odražati zvrstnost in pomen; ne gre torej za frazeološki ustreznik, ampak za ne-metaforični opisni ustreznik. Zato je izredno pomembno, da preučujemo frazeme medjezikovno, saj le tako lahko ugotovimo, kako je kulturnospecifični frazem nastal oz. kako se uporablja v posamezni kulturi in posameznem jeziku (Knowles, Moon 2006: 79).

Ko analiziramo frazeme v angleščini in slovenščini, vidimo, da se nekateri angleški frazemi prevajajo v slovenščino dobesedno, pri čemer je tudi uporabljena metafora v obeh jezikih enaka. Naš namen je bil preučiti, ali pri angleških izlastnoimenskih frazemih in njihovih slovenskih ustreznikih opazimo kulturološke stalnice. Brez dvoma so lahko nekateri frazemi rabljeni bolj univerzalno kot drugi in ti so tudi lažje prevedljivi, njihov metaforični pomen pa je razumljivejši. Za številne najpogostejše frazeme velja, da imajo globoke korenine, da so nastali že pred stoletji in da jih lahko najdemo v številnih jezikih, ki so si sorodni, kar pomeni, da najdemo paralelne ustaljene izraze v različnih jezikih in da lahko govorimo tako o univerzalnosti nekaterih človeških situacij na eni strani kot tudi o kulturni specifičnosti na drugi strani.

2 Metodologija

Raziskavo smo izvedli s pomočjo zbranega gradiva, ki obsega 173 angleških frazemov z lastnim imenom ali izpeljanko iz lastnega imena. Angleške frazeme smo zbrali s pomočjo petih enojezičnih frazeoloških slovarjev: *Collins COBUILD Dictionary of Idioms*, *Oxford Idioms Dictionary for Learners of English*, *Chambers English Dictionary of Idioms*, *Cambridge International Dictionary of Idioms* in *Dictionary of Idioms and their Origins*. Angleške frazeme smo prevedli v slovenščino, pri čemer smo si pomagali z naslednjimi slovarji: *Angleški frazeološki slovar*, *Veliki angleško-slovenski slovar* in *Angleško-slovenski slovar*. Ustreznost prevodov smo preverjali tudi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, *Slovarju slovenskih frazemov* in v korpusu FidaPLUS.

V gradivu smo našli nekaj večpomenskih frazemov, pri katerih je kontrastivna primerjava različnih pomenov in ustreznikov v slovenščini pokazala, da sodijo v različne skupine glede na ustreznik. V takih primerih smo frazem šteli dvakrat. Na primer, frazem *take French leave* lahko pomeni 'leave your work, duty, etc. without

permission' ali pa 'go away without telling anyone'. Prvi pomen bi v slovenščino lahko prevedli kot 'oditi iz službe brez dovoljenja' (gre za opisni, nefrazemski ustreznik), drugega pa kot 'oditi po francosko' (ustreznik je frazemski - v slovenščini uporabimo enako lastno ime kot v angleščini).

Mnogi frazemi, ki imajo isti izvor, se lahko uporabljajo bolj univerzalno v jezikih narodov, ki so kulturno in zgodovinsko povezani, kar velja tudi za angleščino in slovenščino. Zaradi tega smo predvidevali, da bi si pri analizi posameznih frazemov lahko pomagali z njihovo etimologijo, tako da smo med zbiranjem gradiva pri frazemih upoštevali tudi etimologijo, če ta seveda obstaja.

3 Razvrstitev angleških izlastnoimenskih frazemov glede na slovenske ustreznike

Tako pri razumevanju frazemov kot tudi pri prevajanju frazemov iz enega jezika v drugega imamo pogosto težave, še posebej, kadar jih ne moremo prevesti dobesedno. Prav zato smo vzeli pod drobnogled slovenske ustreznike angleških izlastnoimenskih frazemov, rezultati naše raziskave pa kažejo, da lahko angleške frazeme glede na ustreznike v slovenščini razvrstimo v naslednje štiri skupine:

1. skupina: Angleški frazem v slovenščino prevajamo nefrazemsko - ustreznik je opisni, lahko gre tudi za enobesedni ustreznik:

all work and no play (makes Jack a dull boy) - kdor ne pozna zabave, postane dolgočasen
meet one's Waterloo - doživeti poraz

V FidiPLUS najdemo 10 zadetkov z dobesednim prevodom 'doživeti svoj Waterloo', je pa vprašljivo, ali bi ga rojeni govorniki slovenščine dejansko razumeli, saj je malo verjetno, da poznajo konotacijo imena *Waterloo*. Preneseni pomen frazema v slovenščini bi razumeli le, če bi poznali zgodovinsko ozadje bitke pri Waterlooju, kjer je bil Napoleon dokončno poražen.

rob Peter to pay Paul - vzeti denar kje in ga dati kam drugam

Na imeni apostolov Petra in Pavla naletimo tako v angleških kot tudi v slovenskih frazemih. Keber (2007: 207-209, 2011: 693) pojasnjuje nastanek dvojčičnih izrazov, kot sta na primer *Peter in Pavel* ter *Peter ali Pavel*, s skupnim delovanjem Petra in Pavla.

double Dutch - latovščina
(one's) John Hancock ali John Henry - podpis
Old Harry - hudič

2. skupina: Angleški frazem prevajamo v slovenščino frazemesko, vendar brez lastnega imena (ista metafora je različno leksikalizirana v obeh jezikih):

*before you can say Jack Robinson - preden bi preštel do pet
carry/take coals to Newcastle - nositi vodo v morje*

Angleški frazem lahko tudi v slovenščino prevajamo z izlastnoimenskim frazedom *vodo v Savo nositi*, katerega raba pa je starinska.

in the land of Nod - v kraljestvu sanj

V angleškem frazemu gre za besedno igro s svetopisemskim krajevnim imenom, ki ga najdemo v Prvi Mojzesovi knjigi 4.16, vendar le v angleškem prevodu iz leta 1611, znanem pod imenom King James Version¹ ([...] *and dwelt in the land of Nod* [...]), medtem ko je v sodobnem prevodu Svetega pisma (Contemporary English Version) iz leta 1999 *Nod* nadomeščen z *Wandering* ([...] *and live in the Land of Wandering* [...]). V sodobnem slovenskem prevodu Svetega pisma iz leta 2003 je *Nod* še vedno ohranjen ([...] *in se naselil v deželi Nod* [...]), kar pomeni, da najdemo paralele med svetopisemskim prevodom v slovenščino in starejšim prevodom Svetega pisma v angleščino, ne pa novejšim, medtem ko se dobesedni ustreznik frazema *in the land of Nod* v slovenščini ni uveljavil.

a jack/Jack of all trades - mojster za vse

Omeniti velja apelativno rabo osebne imena, na katero naletimo v primeru, ko je osebno ime rabljeno metaforično. V angleščini je ime *Jack* lahko rabljeno kot splošni izraz za navadnega človeka, kar bi v slovenščini ustrezalo imenu *Janez*. Tovrstna izimenska poimenovanja se v angleščini in slovenščini lahko zapisujejo z malo ali veliko začetnico, kar je razvidno tudi v angleškem frazemu *a jack/Jack of all trades* in v slovenskih frazemih *bogat kot krez/Krez*, *matilda/Matilda je pobrala koga*, *matilda/Matilda je povohala koga*.

Rome was not built in a day - potrpežljivost je lepa čednost

V angleščini je frazem dobesedni prevod latinskega *Roma non una die aedificata est*, v slovenščini pa se frazem ni leksikaliziral v tej obliki, čeprav moramo poudariti,

¹ Kot zanimivost naj omenimo, da je prevod Svetega pisma, poimenovan po kralju Jakobu I., veljal za najvplivnejšo verzijo najvplivnejše knjige na svetu, za najpomembnejšo knjigo angleške kulture in religije oz. za najbolj cenjeno knjigo v angleško govorečem svetu. Iz tega prevoda je v angleščino prišlo več frazemov kot iz katerega koli drugega posameznega vira, vključno s Shakespearom.

da v FidiPLUS najdemo dva zadetka z dobesednim prevodom, tj. *Rim ni bil zgrajen v enem dnevu*.

by Jove - tristo zelenih
for Pete's sake - za božjo voljo

3. skupina: Angleški frazem prevajamo v slovenščino frazemesko, v obeh jezikih je uporabljeno isto lastno ime:

all roads lead to Rome - vse poti vodijo v Rim
cut/untie the Gordian knot - presekat/razvozlati gordijski voz

V slovenskem frazemu je pridevnik *gordijski* izpeljan iz krajevnega imena *Gordij*, v angleškem frazemu pa je pridevnik *Gordian* izpeljan iz moškega imena *Gordius*.

if the mountain will not come to Mohammed, Mohammed must go to the mountain - če neče gora k Mohamedu, mora Mohamed h gori
play Russian roulette - igrati rusko ruleto
an Indian summer - indijansko poletje

4. skupina: Angleški frazem prevajamo v slovenščino frazemesko, v obeh jezikih najdemo lastno ime, ki pa v slovenščini ni enako kot v angleščini:

be like painting the Forth Bridge - biti kot Sizifovo delo
something is double Dutch (to somebody) - kaj je za koga španska vas
it's (all) Greek to me - to je zame španska vas

Angleška frazema *something is double Dutch (to somebody)* in *it's (all) Greek to me* se v slovenščino prevajata enako. Keber (2011: 1022) razlaga slovenski frazem *to je španska vas za koga* s pomočjo nemškega frazema *für jemanden spanische Dörfer sein*. Nemški frazem izvira iz frazema *das ist mir spanisch* 'to mi je nerazumljivo', nanaša pa se na španskega kralja Karla V., ki je bil tudi nemški kralj, v nemških deželah pa je uvajal nerazumljive španske običaje, navade in modo. Beseda *vas* (= *Dörfer*) je v ta frazem prišla iz nemškega sopomenskega frazema *für jemanden böhmische Dörfer sein*, ki se ga tudi razlaga z dejstvom, da so bila imena čeških vasi Nemcem nerazumljiva. Vsi zgoraj navedeni frazemi torej temeljijo na predstavi o nerazumljivosti česa.

Zanimiva je številčna distribucija angleških frazemov glede na razdelitev v zgoraj omenjene skupine. Zaradi preglednosti v spodnji tabeli navajamo zgoraj omenjene skupine (1. stolpec), število (2. stolpec) ter odstotek (3. stolpec) frazemov, ki sodijo v posamezno skupino.

Skupina	Št. frazemov	Št. frazemov v %
Angleški frazem v slovenščino prevajamo nefrazemsko – ustreznik je opisni, lahko gre tudi za enobesedni ustreznik	106	61,27
Angleški frazem prevajamo v slovenščino frazemsko, vendar brez lastnega imena	32	18,50
Angleški frazem prevajamo v slovenščino frazemsko, v obeh jezikih je uporabljeno isto lastno ime	32	18,50
Angleški frazem prevajamo v slovenščino frazemsko, v obeh jezikih najdemo lastno ime, ki pa v slovenščini ni enako kot v angleščini	3	1,73
SKUPAJ	173	100

Tabela 1: Številčna distribucija angleških frazemov glede na slovenski ustreznik.

Kot je razvidno iz števil v tabeli, se bistveno več angleških frazemov prevaja v slovenščino nefrazemsko (več kot 60 %), pri čemer je ustreznik lahko opisni ali enobesedni, kot frazemsko (manj kot 40 %), čeprav najdemo frazemske ustrezničke v treh skupinah, nefrazemske pa le v eni.

4 Razprava

Pri prevajanju frazemov si moramo v prvi vrsti prizadevati, da poiščemo frazemeski ustreznik, kjer je to mogoče, vendar pa je iz slovenskih ustreznikov angleških izlastnoimenskih frazemov, zbranih v našem gradivu, očitno, da frazemeski ustreznik v številnih primerih preprosto ne obstaja, tako da se moramo zateči k opisnemu ustrezniku. Analiza slovenskih ustreznikov angleških frazemov z antroponomom je pokazala, da imamo tako v angleščini kot tudi v slovenščini leksikalno enak frazem v primerih, ko frazem izvira iz grške ali rimske kulturne dediščine ali zgodovine oz. iz literature (npr. *an/sb's Achilles' heel* – *Ahilova peta*; *cut/untie the Gordian knot* – *presekati/razvozlati gordijski voz*; *(as) old as Methuselah* – *star kot Metuzalem*; *al the sword of Damocles* – *Damoklejev meč*). Podobno ugotavljamo tudi pri tistih frazemih s toponimi, kjer gre za univerzalne konotacije, kajti frazemi imajo lahko enak izvor, lahko so povezani s pomembnimi dogodki, toponim v frazemu je lahko kraj, poznan iz mitologije, ali pa kraj, poznan večini govorcev različnih jezikov (npr. *all roads lead to Rome* – *vse poti vodijo v Rim*; *between Scylla and Charybdis* – *med Scilo in Karibdo*; *cross the Rubicon* – *prekoračiti Rubikon*; *a Trojan horse* – *trojanski konj*). Leksikalna enakost teh frazemov v obeh preučevanih jezikih dokazuje, da ima skupna evropska jezikovna in kulturna dediščina močan vpliv tako na angleščino kot tudi na slovenščino, z veliko mero gotovosti pa lahko trdimo, da ta ugotovitev velja tudi za večino ostalih evropskih jezikov.

Kot smo že poudarili, je iz analize angleških frazemov in slovenskih ustreznikov razvidno, da v veliki večini primerov ni možen dobeseden prevod, kar lahko pripišemo tudi dejstvu, da imamo v angleščini in slovenščini opravka s kulturnospecifičnimi ali nacionalnimi frazemi, ki poleg bolj mednarodnih, ki smo jih že omenili,

tvorijo frazeologijo neke jezikovne skupnosti. Posamezna kultura se pojavlja na točno določenem območju in zelo pogosto frazemi niso rabljeni izven tega lokalnega konteksta, izražajo pa način, na katerega določena jezikovna skupnost doživlja in vrednoti pojave in svet okoli sebe (prim. Nikolić Hoyt 1997: 72–73). Take frazeme veliko težje razumemo in prevajamo, kajti lastno ime, rabljeno kot sestavni del angleškega frazema in rojenemu govorncu angleščine tudi poznano, je lahko rojenemu govorncu slovenščine popolnoma neznan. Kot primer lahko navedemo frazem *John Hancock*, ki ga prevajamo v slovenščino kot *podpis*. Rojeni govorec slovenščine se bo lahko takoj vprašal, kakšna povezava obstaja med imenom in priimkom neke osebe in podpisom, ker mu skoraj zagotovo ni poznano dejstvo, da je bil John Hancock prvi podpisnik Ameriške deklaracije o neodvisnosti. Podobno velja tudi za frazeme z imeni literarnih ali stripovskih junakov, kot je na primer *Simon Legree*, ki ga prevajamo v slovenščino kot *birič*, gre pa za surovega trgovca s sužnji iz literarnega dela *Koča strica Toma* ameriške pisateljice Harriet Beecher-Stowe. Omenjeni frazemi so specifični za anglosaško kulturno okolje in pri rojenih govornicah angleščine vzbujajo asociacije s simbolno-kulturnimi izrazi, rojeni govorec slovenščine pa jih ne bo razumel brez dodatne razlage njihovega pomena oziroma jih ne bo znal ustrezno prevesti. Povsem enaka ugotovitev velja tudi za angleške frazeme s toponimi. Toponimi, rabljeni v frazemih, so pogosto kraji v Angliji, na Irskem ali Škotskem (npr. *all shipshape and Bristol fashion* – *pospravljeno kot iz škatlice*; *be like painting the Forth Bridge* – *biti kot Siziŕovo delo*; *fight like a Kilkenny cat* – *boriti se na življenje in smrt*) ali pa kraji v celinskem delu Evrope (npr. *Rome was not built in a day* – *potrpežljivost je lepa čednost*; *meet one's Waterloo* – *doživeti poraz*), zato angleški frazemi nimajo dobesednega ustreznika v slovenščini ter jih rojeni govornici zaradi njihove omejenosti na specifično kulturno okolje tudi ne razumejo.

5 Zaključek

Na splošno velja, da je prva težava, na katero naletimo v povezavi s frazemom v tujem jeziku, identifikacija frazema v sobesedilu, kajti če frazema ne prepoznamo, ga prevedemo dobesedno, posledica pa je nesmiseln in nerazumljiv prevod v ciljnem jeziku. Če frazem prepoznamo, naletimo na drugo težavo, tj. razumevanje in ustrezen prevod. Pri tem izlastnoimenski frazemi niso prav nobena izjema. Frazemi, ki jih ne moremo prevesti frazemsko (ti predstavljajo večino frazemov v našem gradivu), sodijo med bolj problematične, kajti v prevodu moramo skušati ohraniti njihov originalni pomen, hkrati pa zajeti še vse možne konotacije, povrhu vsega pa mora biti ustreznik uporaben tudi v sobesedilu. Zavedati se moramo, da med dvema kulturama, posledično pa tudi med dvema jezikoma, vedno obstaja določena vrzel, kar lahko razložimo z dejstvom, da na enak način, kot ljudje v posamezni kulturi ustvarjajo in predstavljajo različno realnost, tudi ljudje različnih kultur ustvarjajo in predstavljajo svojo kulturno dediščino. Za frazeologijo lahko rečemo, da je pravzaprav jezik kulture, saj frazemi vsebujejo podatke o kulturi in izražajo duha določene jezikovne skupnosti (prim. Marc Bratina 2009: 247).

Pri primerjavi slovenskih ustreznikov angleških izlastnoimenskih frazemov moramo razlikovati frazeme, ki so v obeh jezikih rabljeni univerzalno, od frazemov, ki so kulturnospecifični v semantičnih domenah in kognitivnih prikazih. Kot je razvidno iz zbranega gradiva, je razmeroma majhno število frazemov rabljeno univerzalno, saj velika večina sodi med kulturnospecifične frazeme. Pozorni moramo biti tudi na dejstvo, da se pomen frazema izven svojega kulturnega okvira lahko v določeni meri izgubi, kar se zrcali v ustreznikih, v katerih niso ohranjene vse nianse originalnega frazema. Zaključimo lahko z ugotovitvijo, da je smiselno poglobljeno preučevati kulturo, v kateri je rabljen določen frazem, kajti v frazemih se kopičijo podatki o kulturi jezikovne skupnosti, ki te frazeme v vsakdanjem govoru uporablja (prim. Marc Bratina 2009: 251), na ta način pa poglobljamo tudi svoje znanje o razlikah med posameznimi kulturami.

Viri in literatura

- BACHMAN, Lyle F., 1990: *Fundamental considerations in language testing*. Oxford: Oxford University Press.
- DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij, PIIRAINEN, Elisabeth, 2005: *Figurative Language: Cross-cultural and Cross-linguistic Perspectives*. Amsterdam, Boston, Heidelberg, London, New York, Oxford, Paris, San Diego, San Francisco, Singapore, Sydney, Tokyo: Elsevier.
- HERMANS, Theo, 1988: On translating proper names, with reference to De Witte and Max Havelaar. Michael J. Wintle (ur.): *Modern Dutch Studies. Essays in Honour of Professor Peter King on the Occasion of his Retirement*. London: Athlone Press. 11-24.
- KEBER, Janez, 2007: Pavle je Pavel, a ni bil Savel, tudi ni Peter in Pavel ne Peter ali Pavel ne pavliha. *Jezikoslovni zapiski* 13/1-2. 203-215.
- KNOWLES, Murray, MOON, Rosamund, 2006: *Introducing Metaphor*. London, New York: Routledge.
- MARC BRATINA, Karin, 2009: Kultura v frazeologiji istrskega narečja. Vera Smole (ur.): *Slovenska narečja med sistemom in rabo* (Obdobja, Metode in zvrsti, 26). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 245-253.
- NIKOLIĆ HOYT, Anja, 1994: Kulturne i povijesne komponente značenja riječi. *Filologija* 22-23. 253-257.
- NIKOLIĆ HOYT, Anja, 1997: O sličnostima i razlikama među frazemima hrvatskog i engleskog jezika. *Riječ, časopis za slavensku filologiju* 3/2. 71-75.
- POUR, Behnaz Sanaty, 2009: How to translate personal names. *Translation Journal* 13/4. URL: <http://www.bokorlang.com/journal/50proper.htm>.
- REIJONEN, Heikki, 2005: *General characteristics and origins of English idioms with a proper name constituent*. Pro Gradu Thesis. Tampere: University of Tampere. URL: <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu00831.pdf>.

Slovarji

- BAJEC, Anton in sod. (ur.), 2000: *Slovar slovenskega knjižnega jezika na CD-romu z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*. Ljubljana: DZS.
- BERCE, Sonja, 2005: *Angleški frazeološki slovar*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- BROWN, Keith in sod (ur.), 2001: *Oxford Idioms Dictionary for Learners of English*. Oxford: Oxford University Press.
- FLAVELL, Linda, FLAVELL, Roger, 1994: *Dictionary of Idioms and their Origins*. London: Kyle Cathie Limited.

- HANDS, Penny, 1996: *Chambers English Dictionary of Idioms*. Edinburgh: Chambers Harrap Publishers.
- KEBER, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC.
- KREK, Simon (ur.), 2005: *Veliki angleško-slovenski slovar*. Oxford. Ljubljana: DZS.
- MCCARTHY, Michael (ur.), 1998: *Cambridge International Dictionary of Idioms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SINCLAIR, John (ur.), 1995: *Collins COBUILD Dictionary of Idioms*. London: HarperCollins Publishers.
- VRBINC, Alenka, VRBINC, Marjeta, 2009: *Angleško-slovenski slovar*. 1. izd. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Korpus

FidaPLUS = Besedilni korpus FidaPLUS. URL: http://the.sketchengine.co.uk/bonito/run.cgi/first_form?corpname=preloaded/fidaplus2.

Vida Jesenšek

O medjezikovnih frazeoloških razmerjih

Ključne besede: frazeologija, leksikologija, frazeološki slovar, medjezikovna ekvivalenca
Key words: phraseology, lexicography, phraseological dictionary, interlingual equivalence

1 Uvod

Poglavje¹ obravnava nekatera vprašanja medjezikovnih frazeoloških razmerij, ki se v *Slovarju slovenskih frazemov* (Keber 2011a) odpirajo z navajanjem tujejezičnih (nemških) ustreznikov. Kakor beremo v uvodnem delu, je eden izmed vidikov slovarske obravnave frazema primerjava z ustrezniki v nekaterih tujih jezikih. Med njimi so angleščina, nemščina, francoščina, ruščina, hrvaščina in »drugi slovanski jeziki ali pa samo tisti jeziki, ki so za razlago izvora bistveni ali zanimivi« (Keber 2011: 12). Nabor jezikov se zgleduje po primerljivih tujih frazeoloških slovarjih, med njimi sta nemški frazeološki leksikon L. Röhricha (Röhrich 1974) in češki frazeološki slovar v uredništvu F. Čermáka (Čermák et al. 1983, 1988, 1994, 1995).²

Pri odločitvi za vključevanje ekvivalentne tujejezične frazeologije je avtorja vodila misel, da je z njihovo pomočjo mogoče nazorneje in bolj izčrpno predstaviti zgodovinsko-etimološko podlago sl. frazemov; poleg tega naj bi »navajanje ustreznih (tj. po pomenu in sestavi, po pomenu, po predstavi) frazemov v drugih evropskih jezikih« (Keber 2011: 30) slovar obogatilo in primerjalno sopostavilo »slovenski frazeološki fond v širši evropski prostor« (prav tam). Ta vidik leksikografske obravnave frazeologije v Kebrovem slovarju ni obvezen in če prav razumemo Uvod, avtor fakultativnost dvojno utemeljuje. Najprej z domnevnim umanjkanjem primernih strokovnjakov, ki bi lahko zagotovili slovarsko prakso, za katero so se npr. odločili sestavljavci češkega frazeološkega slovarja – tam so tujejezične ekvivalente prispevali »rojeni govornici frazeologi, ki so bili obenem bohemisti« (prav tam, 12). Za Kebrov slovar bi torej nemške ekvivalente prispevali rojeni govornici nemščine, ki se razisko-

¹ Besedilo je nastalo v okvirih raziskovalnega projekta *Frazeologija nemškega jezika. Nemško-slovenski medkulturni in kontrastivni vidiki* (J6-3601, nosilka V. Jesenšek), ki ga v obdobju 2010 do 2013 financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

² Omenjeni slovarji so v času nastajanja Kebrovega dela doživeli že nekaj prenovljenih in dopolnjenih izdaj (Röhrich nazadnje 2004, Čermákovi slovarji 2009), zato preseneča, da te niso bile upoštewane.

valno ukvarjajo s frazeologijo in so obenem slovenisti. Avtor ugotavlja, da takega profila pri nas »skorajda« ni, primanjkovalo pa naj bi tudi frazeologov, ki se ukvarjajo s kontrastivno frazeologijo, zato je ta vidik leksikografske obravnave ostal neobvezen. Drugi razlog za fakultativnost avtor navezuje na čas, ki je bil za sestavljanje slovarja na voljo. Keber (prav tam, 30) pravilno ugotavlja, da gre pri medjezikovni primerjavi za zelo zahteven leksikografski vidik, ki terja »veliko časa in znanja«, tega pa zaradi časovne omejenosti naj ne bi bilo dovolj.

Obema »argumentoma« je potrebno oporekati. Ob obsežnem in intenzivnem raziskovanju frazeologije posameznih jezikov, ki smo mu vsaj v evropskem prostoru priča v zadnjih dveh, treh desetletjih in pri katerem je nemški govorni prostor med najaktivnejšimi, frazeološko izobraženega rojenega govorca nemščine, ki bi se obenem ukvarjal s slovenistiko ali vsaj slavistiko, ne bi smelo biti težko najti. Drugi, časovni vidik pa kaže predvsem na problem organizacije dela v dolgem obdobju nastajanja slovarja. Precej verjetno je, da težava temelji na vztrajanju pri samostojnem avtorstvu, ki pa je bilo resno postavljeno pod vprašaj že leta 2003 ob izidu poskusnega zvezka slovarja (prim. Kržišnik 2004, Petermann 2004). Že takrat so bili izraženi tudi utemeljeni pomisleki glede metod, uporabljenih pri pridobivanju in navajanju tujejezičnih ustreznikov nasploh, podrobneje pa glede nemških (prim. Petermann 2004: 347). Med drugim je bilo predlagano, da se v izogib zastarelosti ali celo napačnosti frazeoloških podatkov preverijo in ustrezno dopolnijo gradivni viri in da se v slovarsko delo vključijo rojeni govorniki:

»Kar se tiče vključevanja tujejezičnih ustreznikov, avtorju preprosto odrekam kompetenco za določanje pravilnosti, rabe in prekrivnosti tujejezičnega ustreznika s slovenskim izhodiščem – če se pri tem ne more sklicevati na sodelovanje z rojenim govornikom!« (prav tam).

Glede na skope podatke v uvodnem slovarskem delu in kolofonu, kjer so navedeni le pregledovalci tujejezičnih ustreznikov, ne ve pa se, ali so tudi rojeni govorniki teh jezikov, Petermannov predlog o nujnosti sodelovanja rojenih govorcev očitno ni bil upoštevan, glede na seznam slovenske in tuje literature pa je bolj ali manj prezrt ostal tudi predlog o nujni posodobitvi in razširitvi primarnih gradivnih virov. Nejasni ostajajo tudi nekateri drugi vidiki navajanja tujejezičnih ustreznikov. Tako se recimo zdi, da je nabor frazemov, ki v leksikografskem opisu vsebujejo nem. ustreznik, precej poljuden; njihov slovarski prikaz je pomanjkljiv in površen, predvsem pa po natančnejšem vpogledu v slovar ni jasno, kdaj in kako tujejezični ustreznik prispeva k razlagi izvora sl. frazema, kar naj bi bila njegova primarna funkcija. Leksikografskim in funkcijskim vidikom navajanja nemških ustreznikov v Kebrovem frazeološkem slovarju se v nadaljevanju posveča pričujoče besedilo.³

³ Razmislek temelji na analizi 440 nem. ustreznikov, ki jih najdemo v slovarskih sestavkih od A do K. Število pokriva pribl. četrtino slovarja in je dovolj visoko, da lahko ilustrira slovarsko prakso in nakaže morebitne probleme. Nem. ustrezniki so bili za potrebe tega besedila ročno izpisani. Ob tem ni moč prezreti za današnji čas popolnoma nepotrebne in nerazumljive tehnične slabosti

2 Leksikografski vidiki

Zaradi formalno-skladenjske raznolikosti in pomensko-pragmatične kompleksnosti frazeologije je njena slovarska obravnava nedvomno zelo zahtevno opravilo, ki predpostavlja visoko stopnjo slovaropiščeve strokovne usposobljenosti. Leksikografski problemi so številni in večplastni, a že tudi obširno raziskani, kritične analize dosedanje pogosto pomanjkljive prakse pa so navadno opremljene s predlogi za izboljšave. Žal so ti v slovaropisni praksi praviloma malo upoštevani ali celo popolnoma prezrti. Ključne težave se (še vedno) nanašajo na naslednje vidike slovarske obravnave frazeologije: določanje slovarske oblike, navajanje vezljivostih določil, primerna obravnava sestavinske in skladenjske variantnosti ter morebitnih obliko-slovnoskladenjskih omejitev, ustrežna pomensko-pragmatična interpretacija, v dvojezičnih slovarjih pa tudi določanje medjezikovnih frazeoloških razmerij in s tem odločanje o izbiri drugojezičnega ustreznika.⁴ Tuje in domače strokovne literature o naštetih problemih je veliko. Po podatkih v Cobissu je večinoma dosegljiva tudi v slovenskih knjižnicah, zato je težko razumeti, da je več kot skromno zastopana v seznamu literature, na osnovi katere naj bi nastala teoretska zasnova Kebrovega slovarja.⁵ Temu primerne so slabosti pri navajanju nem. ustreznikov, ki jih ni mogoče spregledati in ki so v nadaljevanju eksemplarično predstavljene.

2.1 Definijska izhodišča za določanje ekvivalentnosti

Izhodiščno vprašanje, ki na prvi pogled morda ni v neposredni povezavi s slovarsko obravnavo frazeologije, je razumevanje medjezikovnih ekvivalentnih (ustreznih) razmerij. Kako slovar razume in definira tujejezični ustreznik? V uvodnem slovarskem delu (Keber 2011: 30) je ta opredeljen kot frazem, ki »po pomenu in sestavi, po pomenu, po predstavi«ustreza izhodiščnemu sl. frazemu. Slovar naj bi se torej omejeval na tujejezične jezikovnosistemske, tj. frazeološke ustreznike, ki so pomensko-sestavinsko in/ali le pomensko in/ali le predstavno prekrivni s sl. frazomom. To je sicer legitimna uredniška odločitev, vendar se ob tem postavljata vsaj dve vprašanji: (1) ali izbira ustreznika temelji na katerem od znanih teoretskih razmislekov o medjezikovni frazeološki ekvivalentnosti (prim. Āurčo 1997; Eismann 1998 idr.) in (2) ali je odločitev o izbiri ustreznika v skladu z njegovo napovedano

slovarja, namreč umanjkanje digitalne verzije, ki bi omogočala racionalnejše delo in njegovo učinkovitejšo uporabo.

⁴ Ugotovitev velja za leksikografsko obravnavo frazeologije v splošnih in specializiranih frazeoloških slovarjih precejšnjega števila jezikov, tudi nemščine. Sistematičen pregled neustrezne slovaropisne prakse v nemških slovarjih je podan med drugim v Kühn (2003). Burger (2010: 179) še vedno ugotavlja, da ni slovarja, ki bi v celoti upošteval teoretske podlage in praktične predloge, ki sta jih oblikovali frazeološka in leksikografska stroka. O leksikografski obravnavi frazeologije v dvojezičnih nemško-slovenskih slovarjih prim. Jesenšek (2004, 2005, 2006, 2007, 2007a, 2008).

⁵ Nasprotno preseneča izbor številnih diplomskih in drugih zaključnih del študentov jezikovnih programov na univerzah v Ljubljani in Mariboru. S tem načeloma ne bi bilo veliko narobe, če ne bi bila hkrati spregledana vrsta novejših in temeljnih del, ki se izčrpno ukvarjajo s teorijo in prakso slovarske obravnave frazeologije.

funkcijskostjo (pomoč pri razlagi izvora sl. frazema oz. sopostavitve slovenske in nemške frazeologije).

Kebrov slovar glede določanja in izbire nem. ustreznikov izkazuje raznoliko prakso. Oglejmo si nekaj primerov.

Poleg sestavinsko-pomenske prekrivnosti pri (1)

(1) *molčati kot grob*, nem. *schweigen wie ein Grab*

ter pomenske in predstavne prekrivnosti pri (2) in (3)

(2) *Bogu za hrbtom*, nem. *am Arsch der Welt*

(3) *govoriti kot dež*, nem. *wie ein Wasserfall reden* (bolje: *reden wie ein Wasserfall*)⁶

najdemo tudi primere slabe izbire nem. frazema; pomensko napačen je npr. ustreznik pri (4):

(4) *spraviti koga v grob* 'povzročiti smrt koga', nem. jmdn. *zu Grabe tragen* 'pokopati koga' (pravilno: jmdn. *ins Grab bringen*).

Slovar navaja tudi nefrazeološke nem. ustreznike, npr. pomenske parafraze (5):

(5) *gola formalnost*, nem. *bloße Formalität*,

ki včasih po nepotrebnem nadomeščajo sicer obstoječi sistemski ustreznik, prim. (6):

(6) *dreti se kot jesihar*, nem. *lauthals schreien* 'na ves glas kričati' (možno: *schreien wie am Spieß/wie ein gestochenes Schwein/wie eine angestochene Sau*).⁷

Pogost (in včasih upravičen) je jezikovnosistemsko (besedotvorno) pogojeni enobesedni ustreznik, prim. (7) in (8). Glede na naravo nemških zloženek, katerih sl. ustrezniki so pogosto besednozvezni izrazi, je ta lahko tudi izvor sl. frazema, prim. (9), *čas kislih kumaric* naj bi izhajal iz nemške zloženke *Sauregurkenzeit*:

(7) *krvni davek*, nem. *Blutzoll*,

(8) *grešni kozel*, nem. *Sündenbock*,

(9) *čas kislih kumaric*, nem. *Sauregurkenzeit; Sommerloch*.

⁶ V nadaljevanju so ob nem. ustreznikih mestoma v okroglih oklepajih predlagane izboljšave slovarskega zapisa.

⁷ Sicer prvi nem. frazem najdemo pod iztočnico *dreti se, kot bi dajali koga iz kože*, tretjega pa pod iztočnico *dreti se kot sraka*, kar, žal, učinkovito ponazarja nedoslednosti pri obravnavi frazeoloških sopomenk.

Primer (9) ponazarja tudi dokaj pogost način hkratnega navajanja nem. frazeoloških in/ali nefrazeoloških sopomenk, prim. (10) in (11), tu tretji ustreznik (*lauthals*) ni frazem:

(10) *govoriti kot dež*, nem. *wie ein Wasserfall reden; ohne Punkt und Komma reden* (bolje: *reden wie ein Wasserfall|wie ein Buch|ohne Punkt und Komma*),

(11) *na vse grlo*, nem. *aus voller Kehle; aus vollem Halse; lauthals* (bolje: *aus voller Kehle|vollem Hals(e)*).

Ob tovrstni praksi je težko sklepati o teoretski osnovi, ki naj bi merodajno vplivala na določitev in izbiro nem. ustreznika. Dobro bi bilo natančneje razlikovati vsaj med popolno, delno in ničto frazeološko ekvivalenco, ki je v kontrastivni frazeologiji in prevodoslovni teoriji uveljavljena (prim. Eismann 1998; Jesenšek 2006, 2007 idr.), izdelati tipologijo ustreznikov in jo v slovarskem uvodnem delu natančno razložiti.⁸ Pri tem je potrebno medjezikovno ekvivalentnost presojati širše; poleg pomenko-predstavne, sestavinsko-skladenjske in funkcionalno-pragmatične prekrivnosti so upoštevanja vredne skladenjskopretvorbene in besedilnodistributivne lastnosti posameznega frazema (prim. Āurčo 1997). Res veliko dela za jezikovni par, ki je na tem področju relativno slabo raziskan.

Primeri v nadaljevanju kažeta tudi na nedoslednost glede frazeološke tipologije: sopostavljanje besednovrstno različnih besednozveznih frazemov (12) ali sopostavljanje besednovrstnih frazemov s stavčnimi (pregovornimi) ustrezniki (13):

(12) *[tam] za devetimi gorami [in vodami]*, nem. *hinter den sieben Bergen liegen* (bolje: *hinter den sieben Bergen*),

(13) *nositi svoj križ*, nem. *Jeder hat sein Kreuz zu tragen* (bolje: *sein Kreuz zu tragen haben*).

Prim. (14) hkrati ponazarja več problemov, ki izhajajo iz nedorečenosti pojma ustreznik:

(14) *iti po gobe* 1. 'umreti', 2. 'propasti', nem. *Holzpyjama anziehen; den Löffel abgeben; den Geist aufgeben; das Zeitliche segnen; den Jordan überschreiten, abtanken; in die Binsen gehen*.

Pri navedenih nem. ustreznikih, ki so tudi tipološko različni (*abtanken* ni frazem), je nejasno, na kateri pomen sl. izhodiščnega frazema se nanašajo; samo zadnji je namreč ustreznik k pomenu 'propasti'.⁹ V veliki meri spregledano je tudi

⁸ Takšna je npr. praksa v Čermákovih čeških frazeoloških slovarjih, po katerih se je avtor zgleđoval.

⁹ Tudi izbor nem. ustreznikov je najbrž poljuben, saj v uvodnem delu nič ne izvemo o kriterijih izbire (pogostnost, običajnost ipd.); za pomen 'umreti' bi namreč poleg navedenih lahko dodali še kopico slogovno različnih frazemov, npr. *ins Grab sinken, seinen letzten Seufzer tun, vom Tode ereilt werden, von der Erde scheiden, vor Gottes Richterstuhl treten, einen Flachmann bauen, ins Gras*

funkcionalno ujemanje, saj gre za slogovno-pragmatično neprekrivne frazeme, ki za ustrezno medjezikovno sopostavitvev zahtevajo slogovno-pragmatične oznake: *Holzpyjama anziehen* (bolje: *den Holzpyjama anziehen*) (avstrijsko, pogovorno), *den Löffel abgeben* (pogovorno), *den Geist aufgeben* (zastarelo, ironično), *das Zeitliche segnen* (zastarelo, evfemistično), *den Jordan überschreiten* (tudi: *über den Jordan gehen*) (evfemistično, pogovorno), *in die Binsen gehen* (pogovorno).

Zanimivo je, da se nem. ustreznik z najvišjo stopnjo prekrivnosti, tj. frazem *in die Pilze gehen*, pojavlja le v obširni razlagi izvora sl. frazema, ne pa tudi v ustreznem gnezdu.

Primeri kažejo, da izbira nem. ustreznika v Kebrovem slovarju nima premišljene in utemeljene podlage. Tipološko je precej poljubna, vključuje tudi nefrazeološke ustreznike, v slogovno-pragmatičnem oziru ni razlikovalna. Avtor medjezikovno frazeološko ekvivalentnost očitno razume v širokem in ohlapnem smislu prevodne ustreznosti, zato slovar sl. in nem. frazeologije ne more zanesljivo sopostaviti. Ta napovedana funkcija tujejezičnih ustreznikov v slovarju ni uresničena.

Prav tako je treba podvomiti o veljavnosti predvidenega poglavitnega namena, po katerem naj bi s pomočjo tujejezičnih ustreznikov bolje razložili izvor sl. frazema. Med analiziranimi primeri nem. ustreznikov so zapisi, ki to funkcijo ustrezno podpirajo, redki, npr.

(15) *na kredo*, nem. bei jmdm. *in der Kreide sein/stehen*;

pripadajoča razlaga izvora sl. frazema temelji na obširni primerjavi z nemščino. Bistveno pogosteje nem. ustreznik ne izkazuje nobene vidne oz. logične povezanosti z razlago izvora sl. frazema, npr.

(16) *govoriti kot dež*, nem. *wie ein Wasserfall reden; ohne Punkt und Komma reden*;

nem. frazem *ohne Punkt und Komma reden*, sicer sopomenka k primerjalnemu frazemu *wie ein Wasserfall reden* ne temelji na primerjavi količine besed s količino dežja oz. vode, kot sugerira razlaga izvora sl. frazema *govoriti kot dež* («v primeru *govoriti kot dež* se velika količina besed primerja z veliko količino kapelj dežja»), ampak na primerjavi nemotenega toka govorjenja ob manjkajočih pravopisno-pravorečnih posegih v besedilo. Na drugi strani nem. ustreznik k frazemu *iti po gobe* (*in die Pilze gehen*) sicer utemeljeno in dokumentirano uporabi v razlagi izvora sl. pomena, v ustrezniskem gnezdu pa navaja vrsto drugih poljubno izbranih sopomenskih nem. frazemov, prim. (14). Tudi sicer so nem. ustrezniki lahko navedeni le v razlagi izvora sl. frazema, ne pa tudi na predvidenem mestu v sklopu slovarskega sestavka, tako pri iztočnicah *peniti se od jeze*, *pihati od jeze*, *pojesti vročo juho*.

beißen, den Arsch zukneifen, einen kalten Arsch kriegen, die Augen für immer schließen, die Augen zumachen, für immer von jemandem gehen, seine letzte Reise antreten idr. Prim. URL: <http://www.duden.de/rechtschreibung/sterben>.

2.2 Slovarska oblika frazema in težave pri lematizaciji

Določitev slovarske oblike frazema je v prvi vrsti odvisna od definicije frazeološke leksikalne enote, ki jo zastopa vsakokratni slovar, nato pa se ravna po skladenjskih vlogah, ki jih imajo frazemi v stavku oz. besedilu. Tako za sl. glagolski frazem pričakujemo navedbo nem. sistemskega ustreznika, tj. nem. glagolskega frazema, če ta obstaja; primerljiva praksa naj bi veljala za ostale besednovrstne skupine frazemov. V Kebrovem slovarju neredko opazimo neupoštevanje besednovrstne istovetnosti ustreznika, čeprav bi bila ta možna in primernejša, prim.:

(17) *med kladivom in nakovalom*, nem. *zwischen Hammer und Amboss geraten* (bolje: *zwischen Hammer und Amboss*).

Poleg tega so opazne še druge pomanjkljivosti pri navajanju slovarske oblike nem. ustreznikov, npr. nepotrebno umanjkanje nedoločniške oblike frazema, prim.

(18) *goditi se komu kot črvu v loju*, nem. jmd. *lebt wie die Made im Speck* (bolje: *leben wie die Made im Speck*);

neustreznost vrstnega reda sestavin, kar velja predvsem za primerjalne frazeme, prim.

(19) *smrdeti kot kuga*, nem. *wie die Pest stinken* (bolje: *stinken wie die Pest*).

V frazeografiji se je nadalje uveljavilo načelo, da se je pri določanju slovarske oblike frazema potrebno dosledno izogibati stavčnim oz. besedilnim realizacijam; žal tudi to leksikografsko določilo pri navajanju nem. ustreznikov v Kebrovem slovarju ni dosledno upoštevano, saj navedbe stavčnih realizacij niso redke, prim.:

(20) *dnevi so šteti komu/čemu*, nem. *seine Tage sind gezählt* (bolje: jmds. *Tage sind gezählt*),

(21) *riniti z glavo skozi zid*, nem. *versuchen, mit dem Kopf durch die Wand zu rennen; mit dem Kopf durch die Wand wollen* (bolje: *mit dem Kopf durch die Wand rennen/wollen*).

2.3 Označevanje vezljivostnih mest in oblikoslovno-skladenjskih omejitev rabe

Nedvomno velja, da je za ustrezen slovarski prikaz frazema navajanje njegovih vezljivostnih mest nujno; brez tovrstnih podatkov je slovnični opis frazema nepopoln in za aktivno rabo slovarja nezadosten. Kebrov slovar je pri tem le mestoma korekten, prim.

(22) *zlesti komu čez glavo*, nem. jmdm. *über den Kopf wachsen*,

sicer pa precej pomanjkljiv, nedosleden in neenoten. Navedbe vezljivostnih mest za tožilniški ali dajalniški predmet lahko preprosto manjkajo, prim.

(23) *držati koga za besedo*, nem. *beim Wort nehmen* (bolje: jmdn. *beim Wort nehmen*),

tu in tam so pomanjkljive, prim.

(24) *prinesti komu/kaj [vse] na krožniku*, nem. *etw. auf dem silbernen Tablett servieren* (bolje: jmdm. *auf dem/einem silbernen Tablett servieren*),

ali zavajajoče, prim.

(25) *alfa in omega česa*, nem. *das A und O einer Sache* (bolje: *das A und O*, saj se nemški frazem rabi tudi brez rodilniškega neživega predmeta (*einer Sache*);

tu bi glede na zapis (*einer Sache*) lahko sklepali, da gre za različico frazemske sestavine in ne za navedbo vezljivostnega mesta. Boljši se zdijo naslednji zapisi:

(26) *priti čemu do dna*, nem. *etw. (Dativ) auf den Grund kommen* (namesto: (*einer Sache*) *auf den Grund kommen*),

(27) *biti duša česa*, nem. *die Seele etw. (Genitiv)/von etw. sein* (namesto: *die Seele der ganzen Sache sein*).

Nasploh so navedbe vezljivosti *einer Sache*, *jemanden*, *etwas* lahko napačno razumljene kot besedne frazemske sestavine, zato bi bilo bolje dosledno uporabljati okrajšave in jih po potrebi dopolnjevati z navedbo sklona (*jmdn.*, *etw.*, *etw. (Dativ)*), navedbe za razlikovalno živost in/ali neživost vezljivostnega mesta pa ločevati s poševnico in ne z vejico (*jmdn./etw.*). Praksa v Kebrovem slovarju je tudi v tem pogledu precej neenotna, prim.:

(28) *biti [kot] dim [za koga]*, nem. *Luft für jemanden sein* (bolje: *Luft für jmdn. sein*),

(29) *vzeti koga/kaj pod drobnogled*, nem. *jmdn., etwas unter die Lupe nehmen* (bolje: *jmdn./etw. unter die Lupe nehmen*),

(30) *stresti jezo na koga/kaj*, nem. *seinen Ärger an jemandem auslassen* (bolje: *seinen Ärger an jmdm./etw. (Dativ) auslassen*).

Tako v slovenščini kot tudi v nemščini najdemo frazeme, ki so oblikoslovno-skladenjsko omejeni v besedilni rabi. Tovrstnih omejitev pri slovarski predstavitvi frazeologije ne bi smeli spregledati, saj v nasprotnem primeru zavajamo uporabnika, prim. (31) in (32); pri obeh nem. frazemih raba v 1. in 2. os. ni običajna:

(31) *ležati komu kaj na duši*, nem. *auf der Seele liegen; auf der Seele lasten* (bolje: *auf jmds. Seele/jmdm. auf der Seele liegen/lasten* ali še bolje: *etw. liegt/lastet jmdm. auf der Seele*),

(32) *biti na dlani*, nem. *auf der Hand liegen* (bolje: *etw. legt auf der Hand*).

2.4 Navajanje fakultativnih in variantnih frazemskih sestavin

Znano je, da zgradba številnih frazeoloških besednih zvez in tudi stavčnih frazemov (pregovorov) ni popolnoma ustaljena, kar se kaže v obstoju več variantnih, sicer pa leksikaliziranih oblik. Variantnost je morfološka (edninska ali množinska sestavina) ali leksikalna (z omejeno zamenljivostjo sestavin), variantna je lahko tudi vezljivost. Kebrov slovar tovrstne primere korektno navaja, prim.

(33) *imeti vse adute v rokah*, nem. *alle Trümpfe in der Hand/in den Händen haben/halten*,

pogosteje pa je v tehnično-tipografskih rešitvah nedosleden:

(34) *Bogu čas krasti*, nem. *dem lieben Gott die Zeit stehlen; dem lieben Gott den Tag stehlen* (bolje: *dem lieben Gott die Zeit/den Tag stehlen*),

(35) *razbijati si glavo [s čim]*, nem. *sich [über etwas] den Kopf zerbrechen; sich [über etwas] den Schädel zerbrechen; sich [über etwas] den Kopf zermattern; sich [über etwas] den Kopf zergrübeln* (bolje: *sich (Dativ) [über etwas] den Kopf/Schädel zerbrechen/zermattern/zergrübeln*),

(36) *držati se kot lipov bog*, nem. *wie ein Ölgötze dasitzen (dastehen); wie die Ölgötzen dasitzen (dastehen)* (bolje: *wie ein Ölgötze/die Ölgötzen dasitzen/dastehen*),

(37) *zgrabiti bika za roge*, nem. *den Stier bei (an) den Hörnern packen* (bolje: *den Stier bei an den Hörnern packen*).

Nasploh naj bi veljalo, da so variantne sestavine navedene v okroglih, fakultativne pa v oglatih oklepajih, kar je pri navajanju nem. ustreznikov lahko upoštevano, prim.

(38) *ne imeti niti ficka*, nem. *keinen [roten, lumpigen] Heller haben*,

lahko pa tudi ne, prim.

(39) *poplakniti si [suho] grlo*, nem. *sich die Kehle anfeuchten; sich die Kehle ölen; sich die Kehle salben/schmieren*,

kar precej slabo vpliva na splošen vtis o tehnični izvedbi opravljenega slovarskega dela.

3 Funkcijski vidiki

Domnevna primarna funkcija navajanja tujejezičnih frazeoloških ustreznikov k sl. iztočnicam je merodajnost za razlago izvora sl. frazema. S tem stopa v ospredje zgodovinsko-etimološki vidik kontrastivnega pogleda na sl. frazeologijo, hkrati pa naj bi slovar z vključitvijo tujih jezikov primerjalno sopostavil slovenski frazeološki fond v širši evropski prostor. Glede na primere, obravnavane v pogl. 2.1, lahko ugotovimo, da avtor medjezikovno frazeološko ekvivalentnost razume v širokem in ohlapnem smislu prevodne ustreznosti, zato slovar sl. in nem. frazeologije ne more zanesljivo sopostaviti. Kebrova praksa tudi ne prepriča o predvidenem poglobitnem namenu, saj prepogosto ni možno ugotoviti povezave med navedenimi nem. ustrezniki in razlago izvora sl. frazema.¹⁰ V nadaljevanju sledi razmislek o morebitnih drugih funkcijah, ki jih imajo/ bi jih lahko imele navedbe tujejezičnih ustreznikov v sinhronem enojezičnem frazeološkem slovarju, ki je v prvi vrsti namenjen rojenim govorcem slovenščine.

3.1 Navedbe tujejezičnih ustreznikov z vidikov prevajanja

Prevodna funkcija se kaže v tem, da nem. ustreznike, ki niso le frazeološki, ker avtor ekvivalentnost v resnici opredeljuje v prevodnem smislu, uporabnik lahko razume kot možne predloge za prevod v nemščino. Ta vidik sicer ni izrecno omenjen, je pa verjeten, čeprav ugotovljene nedoslednosti pri navajanju (prim. pogl. 2) resno zmanjšujejo uporabnost v prevodnih postopkih in bi za pokrivanje te funkcije slovar moral doživeti temeljito prenovo in dopolnitev.

3.2 Navedbe tujejezičnih ustreznikov z vidikov jezikoslovnega raziskovanja

Naslednje vprašanje je, kako lahko slovar na splošno uporabljamo pri raziskovanju jezika, torej tudi pri raziskovanju frazeologije. Kako pričujoči slovar služi kot vir in pripomoček za raziskovanje frazeologije, kakšno vlogo imajo slovarski podatki pri analizi in interpretaciji slovensko-nemških frazeoloških razmerij? Načeloma je ta vloga dvojna: podatki služijo za ponazoritev zunajslovarskih teoretskih zamisli in (pred)postavk ali pa so gradivni vir in osnova za jezikoslovne, tj. frazeološke analize in interpretacije (prim. Harras 1989: 159).

Videli smo, da je navajanje nem. ustreznikov v Kebrovem slovarju precej pomanjkljivo in mestoma tudi napačno, zato je kot gradivni vir za analizo in interpretacijo slovensko-nemške frazeologije brez dopolnitev in/ali izboljšav manj uporaben. Realnejša je njegova ponazoritvena vloga; z izborom nemškega jezikovnega gradiva slovar nujno vpliva na vzpostavljanje slovensko-nemških frazeoloških razmerij; avtor predpostavlja, da so izbrani nem. podatki v resnici frazeološki ustrezniki izhodiščnim sl. frazemom. V nekaterih primerih to nesporno drži, npr.

¹⁰ Končno ta vidik slovarske obravnave za dosego primarnega namena ne bi smel ostati fakultativen in ne bi smel biti »napaberkovan« iz nedoločljivih in/ali nereprezentativnih virov. Na oboje je bilo opozorjeno že v kritikah Poskusnega zvezka, prim. Petermann (2004); prim. tudi pogl. 1.

(40) *izgubiti glavo*, nem. *den Kopf verlieren*,

številni zapisi pa spet ponazarjajo nepreverjene in mestoma napačne predpostavke o ekvivalentnosti in uporabnika zavajajo. Tako sta k slovenskim frazemom *biti bogu za hrbtom*, *bogu za hrbtom* in *živeti bogu za hrbtom* (ki so slovarju glavne iztočnice s primerljivim pomenskim opisom in neenotno razlago izvora) vsakič navedena dva sopomenska nem. ustreznika, in sicer *am Arsch der Welt* in *wo sich die Fückse/Fuchs und Hase Gute Nacht sagen*. Zapis napeljuje na napačno idejo, da je glagolski frazem *biti/živeti bogu za hrbtom* sistemski ustreznik nem. prislovnemu frazemu *am Arsch der Welt*.

V naslednjem zapisu:

(41) *klin s klinom zbijati*, nem. *auf einen groben Klotz gehört ein grober Keil; mit gleicher Münze heimzahlen; Gleiches mit Gleichem vergelten; Auge um Auge, Zahn um Zahn*

slovar k sl. iztočnici nerazlikovalno navaja štiri nem. ustreznike, ki so sicer navidezno sopomenski, ne pa tudi neposredni nem. ustrezniki, saj gre za tipološko, pragmatično in deloma tudi pomensko različne nem. frazeme.

3.3 Navedbe tujejezičnih ustreznikov z vidika slovarske normativnosti

Slovar slovenskih frazemov je deskriptivno-normativni slovar,¹¹ »v katerem je s ponazoritvami zajet, stilno in slovnično ovrednoten ter pomensko in izvorno razložen velik del frazemov, ki se pojavljajo v knjižnem jeziku in v vsakdanjem govoru na vseh področjih življenja« (Keber 2001: 9). Normativnost slovarja podpira večina vidikov, po katerem je vsak frazem obravnavan, še posebej pa to velja za določitev izhodiščne oblike frazema ter slovnične, zvrstne in stilne oznake; zadnje so celo izrecno opredeljene v smislu normativnosti. Avtor namreč meni, da je to »ob slabem poznavanju frazeologije ter poplavi in nekritičnem posnemanju tujih izrazov pravzaprav potrebno« (Keber 2011: 11). Pravi tudi, da se frazemi danes manj uporabljajo kot v preteklosti: »Pripomniti pa je treba, da uporaba frazemov pri nas ni vedno ustrezna in pravilna, v sodobnih leposlovnih delih pa morda tudi bolj pičila kot pri nekaterih klasikih. *Slovar slovenskih frazemov* bi lahko vzpodbudil njihovo večjo in pravilnejšo rabo« (URL: <http://www.bukla.si>). Predvidevam, da izjava temelji na avtorjevem občutku in subjektivni presoji, saj reprezentativnih empiričnih analiz o dejanski sodobni rabi slovenske frazeologije ne poznam. Toliko bolj je vprašljiva sodba o pomanjkljivi frazeološki kompetenci pri govornih slovenščine, ki naj bi potrebovala normativne popravke, te pa naj bi govorniki našli v slovarju. O upravičenosti

¹¹ Razlikovanje med deskriptivnimi in normativnimi slovarji je predvsem teoretske narave, saj sta obe funkciji običajno združeni. Nasprotno so slovarji pri večini uporabnikov že na splošno razumljeni kot normativni jezikovni priročniki. O prednostih in slabostih takega apriornega razumevanja prim. Riptfel (1989).

avtorjevega pogleda na »nepravilno« rabo in »pravilno« slovarsko obravnavo slovenske frazeologije naj presodijo slovenisti, izpostavljam pa dvoje: (1) splošne ambicije po normativnosti, ki za nem. ustreznike nikakor ne morejo vzdržati, saj je slovar v tem delu, kot smo videli, prevečkrat nezanesljiv, pomanjkljiv, subjektiven, tu in tam tudi napačen; (2) prevladujočo introspektivno metodo pri oblikovanju zvrstnih, stilnih in drugih normativnih oznak, za katere avtor izrecno pravi, da so »izbrane po avtorskem individualnem občutku, ki se je izoblikoval v dolgoletnem intenzivnem slovarskem delu z gradivom najrazličnejših slogov [...], pri tem je primerjalni vidik, tj. primerjanje označevanja v drugih jezikih, lahko koristen« (Keber 2011: 11). Stališče je v luči leksikografskega raziskovanja in novejših leksikografskih praks nesprejemljivo in kaže na popoln spregled temeljnih teoretskih podlag in priporočil o verodostojnih metodologijah, po katerih se meri kakovost slovarske prakse. Ne nazadnje se zdijo težnje po normativnosti opazovanega slovarja vprašljive tudi zato, ker je jezik potrebno opazovati in opisovati kot pojav, ki je v nenehnem spreminjanju, zato morebitnih sprememb v pomenu in rabi frazeologije v vsakdanjem (stvarnem in literarnem) sporazumevanju ne moremo kar enačiti z napako in s t. i. odstopom od slovarske norme.

4 Zaključek

V besedilu so na kratko prikazani in ponazorjeni izbrani leksikografski in funkcijski vidiki obravnave nem. ustreznikov v *Slovarju slovenskih frazemov*. Pokazalo se je, da slovar izkazuje vrsto slabosti pri zasnovi in izvedbi prikaza slovensko-nemških frazeoloških razmerij in da s tem ne izpolnjuje svoje pglavitne funkcije, ki opravičuje vključitev tujejezičnih ustreznikov v enojezični deskriptivno-normativni slovar: ne omogoča verodostojne zgodovinsko-etimološke in sinhrono sopostavitve frazeologije dveh jezikov. Ob taki ugotovitvi se ni možno izogniti razmisleku o različnih vrstah odgovornosti, s katerimi se pri slovaropisni dejavnosti, ki je družbene, kulturne in znanstvene narave, sooča vsak slovaropisec (prim. Wiegand, Jesenšek 2006). Odgovoren je za formalno jezikovno pravilnost slovarskih podatkov, za veljavnost strokovnih znanj, za primernost pomensko-pragmatičnih interpretacij, za običajnost zgledov, za vsebinsko in formalno kakovost slovarskih besedil v celoti. Odgovornost nosi tudi v odnosu do slovarskega uporabnika, ki upravičeno pričakuje kakovosten slovar, kakovost vsakršnega slovarja pa se meri po vsebini in po obliki, torej po zanesljivosti slovarskih jezikovnih podatkov in po njihovi najdljivosti. Obravnava nem. ustreznikov je v opazovanem slovarju preveč pomanjkljiva in nedosledna, da bi bil slovar lahko verodostojen vir nemških frazeoloških podatkov, zato posledično tudi ne more biti osnova za merodajno sopostavitev slovenske in nemške frazeologije.

Naj zaključim z dobrohotnim predlogom jubilentke, ki ji je ta publikacija posvečena in s katerim se je potrebno strinjati. V oceni poskusnega zvezka je leta 2004 zapisala:

»Morda bi vendarle bilo treba misliti na sodelovanje z drugimi slovenskimi jezikoslovci, ki se ukvarjajo s frazeologijo in frazeografijo in jih celo nekaj je« (Kržišnik 2004: 207).

V prihodnje je v slovenski leksikografiji treba razmišljati povezovalno in sodelovalno, potrebno je resno upoštevati obstoječa strokovna spoznanja in koristno uporabiti razpoložljive tehnične in jezikovnotehnološke možnosti. Le tako se lahko izpolni družbena odgovornost, ki jo nosi vsakršna leksikografska dejavnost, namreč odgovornost za kakovostne in koristne slovarje.

Viri in literatura

Bukla = Bukla: knjige na trgu. URL: <http://www.bukla.si>.

BURGER, Harald, 2010: *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. 4., neu bearb. Aufl. Berlin: Erich Schmidt Verlag.

ČERMÁK, František et al., 1983: *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přírovnání*. Praha: Academia.

ČERMÁK, František et al., 1988: *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Vyrazy neslovesné*. Praha: Academia.

ČERMÁK, František et al., 1994: *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Vyrazy slovesné*. A-P. Praha: Academia.

ČERMÁK, František et al., 1994a: *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Vyrazy slovesné*. R-Ž. Praha: Academia.

ĐURČO, Peter, 1997: Gramatické vlastnosti frazém z porovnávacieho hľadiska. Peter Đurčo (ur.): *Frazeologické studie II*. Bratislava: STIMUL. 45-53.

DUDEN, 2002: *Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*. 2., neu bearbeitete und aktualisierte Aufl. Mannheim etc.: Dudenverlag.

EISMANN, Wolfgang, 1998: Einige Probleme und Perspektiven der kontrastiven Phraseologie. Statt einer Einleitung. Wolfgang Eismann (ur.): *EUROPHRAS 95. Europäische Phraseologie im Vergleich: Gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt*. Bochum: Brockmeyer. 1-30.

HARRAS, Gisela, 1989: Wörterbücher als Hilfsmittel der linguistischen Forschung. *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Berlin, New York: de Gruyter. Teil 1. 159-163.

JESENŠEK, Vida, 2004: Frazeologija v Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju. Jezikovnosistemski in prevodni ustreznost. Marko Jesenšek (ur.): *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika. Slovenska zemljepisna imena*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 241-252.

JESENŠEK, Vida, 2005: Frazeologija v splošnih dvojezičnih slovarjih. Razmislek ob nemško-slovenskih slovarjih avtorjev Debenjak. Marko Jesenšek (ur.): *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Maribor: Slavistično društvo. 154-172.

JESENŠEK, Vida, 2006: Äquivalenz in der mehrsprachigen Phraseographie. Annelies Häcki Buhofer, Harald Burger (ur.): *Phraseology in Motion 2. Theorie und Anwendung. Akten der Internationalen Tagung zur Phraseologie (Basel, 2004)*. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren. 275-286.

JESENŠEK, Vida, 2007: Idiomatik in allgemeinen slowenisch-deutschen Wörterbüchern. Phraseologische und lexikographische Überlegungen. Peter Deutschmann et al. (ur.): *Kritik und Phrase. Festschrift für Wolfgang Eismann zum 65. Geburtstag*. Wien: Praesens. 675-690.

JESENŠEK, Vida, 2007a: Kontrastive, lexikographische und fremdsprachendidaktische Dimensionen der Phraseologie. Marko Jesenšek (ur.): *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. Maribor: Slavistično društvo. 475-542.

JESENŠEK, Vida, 2008: Phraseologie im zweisprachigen Wörterbuch. Eine Herausforderung für Lexikographen und Übersetzer. Vida Jesenšek, Alja Lipavac Oštir (ur.): *Wörterbuch und Übersetzung (Germanistische Linguistik, 195/196)*. Hildesheim, Zürich, New York: Olms. 387-404.

- KEBER, Janez, 2011: Uvod. Janez Keber: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 7-13.
- KEBER, Janez, 2011a: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2004: Poskusni zvezek slovenskega frazeološkega slovarja. *Slavistična revija* 52/2. 199-208.
- KÜHN, Peter, 2003: Phraseme im Lexikographie-Check: Erfassung und Beschreibung von Phrasemen im einsprachigen Lernerwörterbuch. *Lexicographica* 19. 97-118.
- PETERMANN, Jürgen, 2004: Janez Keber: Frazeološki slovar slovenskega jezika, Poskusni zvezek. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003. 124 str. *Slavistična revija* 52/3. 345-352.
- RIPFEL, Martha, 1989: Die normative Wirkung deskriptiver Wörterbücher. *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Berlin, New York: de Gruyter. Teil 1. 189-207.
- RÖHRICH, Lutz, 1974: Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten 1, 2. 3. Aufl. Freiburg, Basel, Wien: Herder.
- WIEGAND, Herbert Ernst, JESENŠEK, Vida, 2006: O družbeni odgovornosti znanstvene leksikografije. Marko Jesenšek, Zinka Zorko (ur.): *Jezikovna predanost. Akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*. Maribor: Slavistično društvo, Ljubljana: SAZU. 361-378.

Urška Valenčič Arh

Von grünen Zweigen und frischem Wind – Frazeologija v diplomskih delih na Oddelku za germanistiko med 1991 in 2011

Ključne besede: frazeologija, med-/znotrajjezikovna frazeologija, ekvivalenca, prevodoslovje

Key words: phraseological research, inter-/intralingual phraseology, equivalence, translation studies

V poglavju¹ bom podrobneje predstavila frazeološke raziskave v 88 diplomskih delih s področja frazeologije, ki so bila izdelana med 1991 in 2011 na Oddelku za germanistiko.² Raznolikost v frazeološko obarvanih diplomskih delih priča o tem, da frazeologija pri absolventih sodi med priljubljene predmete raziskovanja.³ Raziskovanje frazeologije lahko razvrstimo v enojezične (41) in dvojezične oz. trojezične kontrastivne oz. prevodoslovne (47) raziskave.

1 Medjezikovne raziskave

1.1 Gradivo iz slovarjev

V večini diplomskih del je frazeološko gradivo analizirano s kontrastivnega vidika kot primerjava med izhodiščnim jezikom nemščino in ciljnim jezikom slovenščino. V redkih primerih je izhodiščni jezik slovenščina.⁴ Cilj kontrastivnih

¹ *Bilo je po enem izmed tistih nepozabnih srečanj pri Eriki ob čarobno pogrjnjeni mizici samih dobrot, ko sva kramljali o tem in onem, ne le o frazeoloških temah, pač pa tudi o čisto vsakdanjih, ženskih zadevah, ko me je Erika na vratih ob odhodu s svojo igrivo iskrico v očeh vzpodbudila in napeljala na idejo, naj napišem članek o tem, o čemer bom pisala v spodnjih vrsticah. Draga Erika, hvala za to in vse druge vzpodbude, za odprtost in odkritost, ki človeka prevzame ne le s čistim veseljem, ampak tudi z občutkom, da je pri tebi vedno dobrodošel.*

² Začetki študija nemškega jezika in književnosti segajo v leto 1920, ko je na Univerzi v Ljubljani začel delovati germanski seminar, ki je povezoval nemški in angleški jezik. Leta 1998 se je Oddelek za germanske jezike in književnost razdelil na dva samostojna oddelka: Oddelek za anglistiko in amerikanistiko ter Oddelek za germanistiko z nederlandistiko in skandinavistiko (v nadaljevanju: Oddelek za germanistiko). Prim. Grosman, Janko (2000: 329).

³ Priljubljenosti sta zagotovo botrovali vnema in pomoč vseh mentoric in mentorjev: Käthe Grah, Kasilda Bedenk, Marjetica Senčar, Ana Marija Muster, Uršula Krevs Birk, Urška Valenčič Arh, Harry Ulrich, Siegfried Heusinger, Stojan Bračič in Darko Čuden.

⁴ Prim. A. Arh 2000; Koprivc 2004, Rahten 2006, Džambić 2009.

primerjav je iskanje podobnosti in razlik med dvema jezikoma ali z drugimi besedami, ugotoviti ekvivalenčna razmerja glede na izbrani predmet raziskave, ki je bodisi določen tip frazema, določena sestavina, sintaktična ali leksikalna zgradba, pomenska polja ipd.⁵ Če je *tertium comparationis* iskanje semantične ustreznosti/skladnosti na denotativni ravni, je po Korhonenu (2007: 575) uporabljena **onomaziološka metoda**, pri kateri je raziskava usmerjena v iskanje frazemov v obeh jezikih za določen denotativni pomen. Podobno razvrstitev sta uporabila Hessky, Ettinger (1997: XXIV) in jo imenujeta onomaziološka oz. po ruski tradiciji tudi ideografična členitev.⁶ Sistematična razvrstitev po ključnih in vodilnih pojmi ter nadpomenkah je po Hessky, Ettinger (p. t.) primerna predvsem pri učenju frazeologije, ker omogoča boljše razumevanje sopomenskosti v frazeologiji. Med raziskave z onomaziološkim pristopom, ki je kot del kognitivne lingvistike in vprašanj o mentalnem leksikonu (Dobrovol'skij 1995) prešel tudi v frazeološko teorijo (prim. Burger 1998: 102) lahko štejemo diplomska dela mentorjev Stojana Bračiča in Marjete Senčar med leti 2000 in 2006, ki so zasnovana kot del skupinskega projekta absolventov nemščine, katere končni cilj je sestava prvega celovitega nemško-slovenskega frazeološkega slovarja po onomazioloških kriterijih. Onomaziološko razporeditev so avtorji prevzeli po modelu Hessky, Ettinger (1997).⁷ Pri ugotavljanju ekvivalenčnih razmerij so se ravnali po Jenko.⁸ Raziskave so omejene na posamezne frazeološke sestavine: poimenovanje delov obraza (Barbara Voršič 2000), notranjih organov in glave (Tina Košak 2002), delov telesa od vratu do pasu (Barbara Adamič-Urbanija 2003), prehrane (Petra Kranjec 2004), živali (Atilla Szabó 2002, Tamara Vicman 2005), imen iz biblije, mitologije in pravljic (Anja Plemelj, 2003), abstraktnih pojmov (Živa Jakhel 2004)⁹, imenovanja sorodstvenih vezi in plemiških nazivov (Mihaela

⁵ Najpogostejši viri za empirično gradivo so nemški slovarji *Duden II* (1. izdaja 1992, 2. dopolnjena in aktualizirana izdaja 2002), *Duden Universalwörterbuch* ter enojezični frazeološki slovarji (Wolf 1993; Agricola 1992, Herzog 1993; Herzog, Michek, Riedel (1986). Schemannov slovar *Deutsche Idiomatik. Die deutsche Redewendungen im Kontext* iz leta 1993 je obsežna zbirka s 33.000 frazemi, ki po mnenju Petre Kranjec (2004: 15) nima dovolj jasnih opisov v težko razumljivih sobesedilih. Enojezična frazeološka slovarja *Deutsche Redewendungen. Ein Wörter- und Übungsbuch für Fortgeschrittene* (Hessky, Ettinger 1997) ter *Synonymwörterbuch der deutschen Redensarten* (Schemann 1989) sta narejena po onomazioloških principih in v didaktičnem smislu ustrežata zahtevam pridobivanja frazeološke kompetence v učnem procesu.

⁶ »Unter der ideographischen Beschreibung des Lexikons verstehe ich seine Repräsentation in Richtung 'Konzept->Zeichen', den Ausgangspunkt der D lexikon-Darstellung bilden also nicht die Welt, sondern (wie der Name sagt) die *Ideen* der Menschen über die Welt.« (Dobrovol'skij 1995: 71.)

⁷ M. Pacek (2002) je z analizo frazemov iz publicističnih besedil in primerjavo s slovarjem (Hessky, Ettinger, 1997) ugotovila, da bi morali njun model dopolniti z novimi pomenskimi polji.

⁸ Jenko (1994: 18) je primerjavo frazemov med nemščino in slovenščino razdelila v pet skupin: (1) frazemi z identično leksikalno in sintaktično zgradbo, (2) frazemi z rahlim odstopanjem v leksikalni in sintaktični zgradbi, (3) frazemi z večjimi odstopanji v leksikalni in sintaktični zgradbi, (4) frazemi, ki v slovenščini nimajo ustrezne (večbesedne) frazeološke enote, in (5) nefrazeološki prevod.

⁹ Na primer *Ehre* v frazemu *jmdn. bei seiner Ehre packen* in slovenski ustreznik *trkati komu na vest* (Jakhel 2004: 81).

Novak 2005), imena delov telesa – *od glave do peta* – kot tudi samostalnika *žila* in *kri* (Urška Levičnik 2006), barve (Karmen Peternelj 1997, Maja Kogoj 2006), predmetov (Darija Pochyla 2002).¹⁰ Kontrastivno primerjavo določenih pomenskih polj sta izbrali Stanka Kajba (2001), ki je raziskovala človeške slabosti, in Anita Ivič (2007), ki se je osredotočila na izražanje čustev v frazeologiji.¹¹ Primerjava med posameznimi leksemi in frazemi glede na različna poimenovanja (denotat) nakazuje na to, da lahko s posameznimi leksemi poimenujemo dejansko vse, medtem ko frazemi težijo k poimenovanju človeških lastnosti (Fleischer 1997: 179).

Kadar pa primerjani enoti povezuje morfosintaktično-leksikalna struktura, je uporabljena semaziološka metoda, po kateri se ugotavljajo ekvivalenčna razmerja med primerjanimi strukturami ali posameznimi sestavinami.¹² Dvojezični slovar frazemov s sestavinami lastnih imen sta Saša Arh (1999) za osebna lastna imena in Irena Rustja (2002), ki jih je razširila na osebna, zemljepisna in stvarna lastna imena.¹³ Seznam 689 somatskih frazemov s poimenovanjem telesnih delov, ki se v nemščini začnejo od A (*Arm*) do H (*Herz*), je Katarina Rigler (1997) primerjala s slovenščino. Veliki nemško-slovenski slovar (1995) je služil kot gradivo Kseniji Kočar (2006), ki je analizirala frazeme pod gesli od A do F in ugotovila, da 10 % slovenskih frazemov ni mogoče najti v SSKJ,¹⁴ ter pri Mojci Foršek (2004), ki si je izbrala gesla od *machen* do *rütteln* in ugotovila pomankljivo označevanje stilne zaznamovanosti. Dejan Vavroš (2001) je primerjal 238 frazemov s sestavinami *Auge* (*oko*), *Herz* (*srce*) in *Kopf* (*glava*). Sestavina *Hand* (*roka*) je predmet raziskave v diplomskem delu Vesne Maletič (2005), spodnje ali zgornje okončine pri Mateji Žuraj (2002). Statistični podatki glede ekvivalence med nemškimi in slovenskimi frazemi s sestavinami, ki poimenujejo dele telesa, je zelo podobna: v slovenščini je skoraj polovica popolnoma ekvivalentnih ali pa z delnimi odstopanji in od 14 % do 18 % nemških frazemov v slovenščini nima ustreznega frazema. Domen Kovačič (2004) je prišel do sklepa, da je nemški jezik bogatejši s frazemi, ki vsebujejo slogovno zaznamovane (vulgarne) stalne besedne zveze s sestavino *Arsch* (*rit*) ter da ustrezniki v slovenščini izhajajo iz pogovornega in narečnega jezika, v katerem je zasledil

¹⁰ Zadnji dve diplomski deli primerjata nemščino, slovenščino in španščino oz. angleščino.

¹¹ Kajba je na podlagi ekvivalenčnih razmerij ugotovila, da je skoraj polovica (41 %) frazemov, s katerimi poimenujemo človeške slabosti (prevara, neumnost, pijanost in obrekovanje), v nemščini in slovenščini popolnoma identičnih ali z rahlimi odstopanji v leksikalni in sintaktični zgradbi.

¹² Poleg uporabljenih metod je v kontrastivnih diplomskih delih pogosto kot priloga dodan slovarski del, ki je zasnovan po tradicionalnem abecednem vrstnem redu in povzet po leksikografski predlogi v enojezičnem nemškem frazeološkem slovarju *Duden II*.

¹³ Raziskava pri Rustja je pokazala, da so najpogostejša lastna imena osebna imena (73 %), med katerimi prevladujejo moška imena (85,5 %), priimke pa vsebuje le 9 % najdenih frazemov. Pri zemljepisnih so najpogostejša imena krajev (15 %), sledijo imena dežel (5,5 %). Jasno etimološko motiviranost je avtorica ugotovila pri 70 % izbranih frazemov in čeprav so nekateri že zastareli, navaja Rustja tudi nove (*Karajan der Kreuzungen*). Večina frazemov v gradivu ima negativno vsebino (neumnost, nesmisel, umiranje ipd.).

¹⁴ Na primer nem. *aufs Eis legen* – slov. *dati na led*.

veliko germanizmov. Medsebojen vpliv med nemščino in slovenščino sta ponazorili Božena Rudolf (1997), ki je primerjala 610 frazemov s sestavinami iz sveta živali, in Marjana Stare (1999), ki je primerjala 36 živali v 88 frazemih.¹⁵ S primerjanjem frazemov s sestavinama *pes* in *mačka* v slovenski, italijanski in nemški frazeologiji je Anja Šinigoj (2008) ugotovila, da je med slovenščino in nemščino več podobnosti kot z italijanščino.¹⁶ Izboru 158 frazemov s poimenovanjem oblačil je Barbara Cajnar (2001) dodala etimološko razlago. Pri frazemih, ki v svojih sestavinah poimenujejo čas, je Anita Bah (2002) v analizi 155 nemških frazemov in njihovih ustreznikov v slovenščini izpostavila izbrane sestavine.¹⁷ Vanja Rahten (2006) je za izhodiščni jezik izbrala slovenščino s ciljem prikazati leksem *dan* v 82 slovenskih frazemih in poiskati nemške ustreznike. Nemške metafore s sestavino *čas* in povezava s slovensko frazeološko teorijo je prikazano v delu Maje Godina (2004).¹⁸ S simboliko števil v 238 frazemih je Mateja Virant (2001) prikazala, da so med 29 različnimi števili v nemških frazemih najpogostejša števila ena, dva, nič in tri, ki imajo pomembno vlogo tudi kot kulturni simboli.¹⁹ Leksem *ljubezen* je Ana Ugrinić (2011) najprej strukturno izpostavila v kolokacijah, nato še v pregovorih. Analiza gradiva je pokazala skorajda popolno ekvivalenco med nemščino in slovenščino. Frazemom s sestavinami, ki poimenujejo vremenske pojave v nemščini, npr. *ein Gesicht wie drei Tage Regenwetter machen*, je Nina Drstvenšek (1997) iskala ustreznike v slovenščini. Izbranim 99 frazemom je našla 32,3 % slovenskih ustreznikov z enako ali podobno leksikalno in sintaktično zgradbo, kar je med drugim pripisala podobnim življenjskim pogojem ter nenazadnje tudi podobnim podnebnim razmeram. Do podobnih zaključkov je prišla tudi Maja

¹⁵ Pri Rudolf so največjo skupino (44 %) predstavljali frazemi, ki imajo v L2 drugačno leksikalno zgradbo, medtem ko je popolno ekvivalenco ugotovila le v 15 % (nem. *mit den Wölfen heulen* – slov. *tuliti z volkovi*), nično ekvivalenco pa v 19 % (nem. *auf die Ratten spannen* – slov. *skrbno paziti*). Podoben izsledek raziskave pri nični ekvivalenci (20 %) je dobila tudi Stare (1999).

¹⁶ To ugotovitev je pripisala zgodovinskemu razvoju slovenskega prostora, ki je bil v različnih pogledih bolj povezan z nemško govorečimi deželami, vendar je dodala, da bi bili rezultati analize morda drugačni, če bi vzela pod drobnogled narečno obarvane frazeme na zahodnem in jugozahodnem delu Slovenije ob meji z Italijo.

¹⁷ Izbor obsega naslednje sestavine: *Abend* (noč), *Frühling* (pomlad), *Herbst* (jesen), *Jahr* (leto), *Minute* (minuta), *Morgen* (jutro), *Nacht* (noč), *Stunde* (ura), *Tag* (dan), *Woche* (teden) in *Zeit* (čas). Pomensko in leksikalno ekvivalentnih je bilo več kot polovica primerjanih frazemov (53,5 %).

¹⁸ Po vzoru kategorizacije slovenskega leksema *čas*, ki sta jo izdelali Kržišnik, Smolič (2000), je Maja Godina (2004) kategorizirala nemški leksem *Zeit* in besedne zveze, ki ta leksem vsebujejo na podlagi pojavitve v *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in zehn Bänden* (1999). Po Godina (2004: 51) je analiza pokazala, da se slovenske in nemške metafore časa večinoma prekrivajo, predvsem metafore čas je premikajoči se predmet, čas je zaboj in čas je denar. Metafore je raziskovala tudi Petra Pleteršek (1997).

¹⁹ V slovenščini je našla le 95 ustreznih frazemov s 14 različnimi števili, med katerimi so najpogostejša ena, dva in tri, ki imajo tudi podobno simboliko kot v nemščini. Številnih števil pa v slovenskih frazemih ni (npr. *die oberen Zehntausend* – *družbena smetana*).

Marija Jamnik (2005), ki je s primerjalno analizo frazemov z religioznimi sestavinami v nemščini in slovenščini prikazala močan vpliv nemščine v slovenski frazeologiji.²⁰

Med posamezni tipi frazemov, ki niso le del klasifikacije v okviru celotne študije in so predstavljeni s kontrastivnega vidika, prevladujejo komparativni frazemi oz. frazeološke primere (Ksenija Hošpel 2002, Anita Škraban 2000, Alenka Arh 2000).²¹ Pri analizi pregovorov, ki vsebujejo sestavine zimskih mesecev *december*, *januar* in *februar* in jih je mogoče uvrstiti med t. i. vremenske pregovore, je Nastja Štehnar (2010) ugotovila, da so nemški pregovori daljši od slovenskih, a so slovenski obogateni z dodatki oz. prilastki.²² Prekrivnost v obeh jezikih je velika, vendar za vsak nemški pregovor o vremenu ne obstaja ustreznik v slovenskem jeziku.

Po Barzovi (2007: 28) je v nemščini samostalnik najpogostejša besedna vrsta pri tvorjenju zloženek, medtem ko je glagol tista besedna vrsta, ki najpogosteje nastopa v frazemih. Burgerjevo (2001: 34) domnevo, da je podobno razmerje med samostalnikom in glagolom zaslediti tudi v drugih evropskih jezikih, in trditve Barzove (2007: 28), da so v nemščini zloženke v primerjavi s samostalniškimi frazemi pogostejše, je potrdila tudi Marjana Lavrenčič (2000).²³ Nives Dokl (2006) je raziskala 90 nemških frazemov, ki imajo negativno glagolsko obliko tipa *Rom ist nicht an einem Tag erbaut worden*. Gradivo je preverjala v tiskanih medijih. Izbrane frazemi z glagolsko sestavino *sein (biti)* je raziskovala Tina Vrhovnik (2007), ki se je omejila samo na določene strukture.

1.2 Gradivo iz neumetnostnih besedil

Kontrastivna leksikologija primerja besedišče na sistemski ravni s ciljem zajeti, opisati in primerjati besedišče dveh ali več jezikov (prim. Hallsteinsdóttir, Farø 2010: 144).²⁴ Odmik od sistemske ravni so diplomska dela, ki empirično gradivo črpajo iz besedil, kot so revijalni tisk, časniki in časopisi ipd. Mednje štejeta raziskava

²⁰ Izbrala je sestavine: *Amen (amen)*, *Engel (angel)*, *Gott (bog)*, *Himmel (nebesa)*, *Hölle (pekel)*, *Kirche (cerkev)*, *Kreuz (križ)*, *Papst (papež)*, *Paradies (raj)* in *Teufel (hudič)*.

²¹ Po Škraban (2000) najpogostejši glagoli v frazeoloških primerah izražajo obnašanje, vedenje ali zaznavanje, nato sledita glagola *biti* in *imeti*, kot tudi glagoli *stati*, *sedeti*, *ležati* idr., medtem ko so unikalne sestavine v primerah v slovenščini redkejšje kot v nemščini (npr. *rangehen wie Blücher* 'lotiti se česa brez bojazni' ali *gespannt wie ein Flitzbogen* 'zelo radoveden biti na izzid česa').

²² Na primer: *Im Januar sieht man lieber einen Wolf, als den Bauern ohne Jacke*. – *V prosincu je bolje videti v hlevu volka kakor brez suknje na polju moža*.

²³ V kontrastivni raziskavi s poudarkom na samostalniških zloženkah v izhodiščnem jeziku nemščini, ki s prenesenim pomenom označujejo osebe, rastline, živali in stvari in so poimenovane po neki tipični lastnosti (*Hopfenstange*, *Löwenzahn*), je avtorica 168 zloženek s samostalnikom v drugem členu porazdelila v tri skupine glede na strukturo v prvem členu. Pri porazdelitvi glede na samostalnik (*Milchbart*) ali pridevnik (*Graukopf*) ali glagolsko podstavo (*Plappermaul*) je ugotovila, da so v nemščini najpogostejši naslednji samostalniki: osebna (*-peter*) in rodbinska imena (*-meier*), sorodstvena poimenovanja (*-tante*), poimenovanja telesnih delov (*-kopf*), živali (*-hund*) in stvari (*-nudel*). Pri analizi prevodnih ustreznikov v slovenščini je izpostavila sopomenskost in stilno raven.

²⁴ Marjanca Jerman (1999) je raziskovala rabo frazemov glede na besedilno vrsto in tematiko.

Tjaše Koprivc (2004)²⁵, ki je v časopisnih člankih s spletnih strani izbrala slovenske frazeme s sestavinama *živeti/življenje* in analizirala nemške ustreznike, ter raziskava Anje Batagelj (2005), ki je frazeme s sestavino *glava* črpala iz nemškega tiska med 2004 in 2005.²⁶ Nemške frazeme s sestavinami iz rastlinskega sveta je Andrea Švab (2000) poiskala v horoskopih, anketah in časopisnih kolumnah.²⁷ Ingrid Ajdovec (1007) je iz nemških tiskanih medijev in spletnih časopisov izbrala 57 frazemov s sestavinami s področja astronomije (*sonce, luna, nebo, zemlja, zvezda*) ter ugotovila, da v 35 % v slovenščini ni frazeološkega ustreznika. 153 frazemov iz nemške revije *Prima Carina* (1999) je Sabina Sreš (2001) poiskala v horoskopih.²⁸ Monika Makari (1998) se je osredotočila na rabo frazemov v 40 televizijskih kontaktnih oddajah marca 1998.²⁹ Športni časopisi so vir za gradivo pri Majdi Stropnik (2002) in Matjažu Drobnetu (2011). Stropnik je med 198 frazemi našla le tri, ki so etimološko povezani s športom. Gradivo iz slovenskih in nemških izdaj revij *Cosmopolitan* in *Men's Health* si je izbrala Tanja Vidic (2009).

1.3 Gradivo iz umetnostnih besedil

Anemarie Cilenšek (2001) je primerjala roman *Emil in detektivi* nemškega pisatelja Ericha Kästnerja v dveh prevodih (iz 1937 in 1968).³⁰ Romi Češčut (2004) je gradivo za prevajalsko kritiko frazemov našla v romanu *Helden wie wir* pisatelja

²⁵ Izsledki iz analize 92 frazemov pri Koprivc je pokazala, da ima več kot polovica frazemov (53 %) s sestavinama *živeti/življenje* v L1 in L2 enako strukturo in pomen (*živeti iz rok v usta - von der Hand in den Mund leben*), v 35 % primerih je struktura deloma drugačna (*živeti kot bog - leben wie Gott in Frankreich*) in v 12 % primerih leksikalna zgradba frazemov v primerjanih jezikih ni enaka (*tvegati življenje - Kopf und Kragen riskieren*).

²⁶ V izdelanem modelu ekvivalenčnih razmerij med nemščino in slovenščino sta frazeme porazdelili v tri skupine glede na izbrano sestavino. Pri Batagelj (2005) je analiza obsegala: 1) frazeme, ki imajo v L1 in L2 izbrano sestavino; 2) frazeme, ki v L2/L1 nimajo sestavine *glava*, ampak sestavino, s katero poimenujejo druge dele telesa (*Hals über Kopf - na vrat na nos*); 3) frazeme v L2, ki ne vsebujejo delov telesa (*Geld auf den Kopf hauen - razmetavati denar*).

²⁷ Z analizo 177 frazemov je ugotovila, da so najpogostejše sestavine sadje in zelenjava, sledijo deli drevesa in les (*Holz*), kar avtorica utemeljuje z razlago, da sta tako sadje kot zelenjava prisotna v vsakem gospodinjstvu in jih potemtakem pogosto uporabljamo v besedišču.

²⁸ Njena analiza je pokazala, da je največ frazemov iz področja ljubezni, sledijo gmotni položaj in zdravje.

²⁹ Raziskava je zanimiva s sociolingvističnega vidika, saj je zajela vlogo moderatorjev, starost in izobrazbo gostov ter tematiko v oddajah. Od 146 frazemov so večino frazemov uporabili gostje (66 %), med njimi pa glede na starost največ mlajša populacija (med 21. in 30. letom) in glede na strukturo gospodinjne.

³⁰ Prvi prevod je nastal izpod peresa prevajalca Mirka Kunčiča leta 1937, drugi prevod pa prevajalca Vitala Klabusa leta 1968. Le 13 % frazemov je bilo enako prevedenih. Vzroke za to vidi v prevajalski kompetenci obeh prevajalcev ter manj v časovnem dejavniku. Ustrežnejši se ji zdi novejši prevod Vitala Klabusa, ker mu je po besedah mentorice Bedenk uspelo najti ustrezno razmerje med slogom Kästnerjevega pisanja, značilnostmi otroškega izražanja in dojemanja sveta ter sodobno slovensko jezikovno normo.

Thomasa Brussiga in v slovenskem prevodu *Junaki kot mi*.³¹ Iz slovenske pravljice in njihovih prevodov v nemščino je frazeme izbirala in primerjala Jasna Džambič (2009), medtem ko se je Urška Oražem (2003) omejila na dele človeškega telesa v romanu *Effi Briest* (Theodor Fontane) in Nina Batagelj (2011) na frazeme, ki vsebujejo izraze za dele glave v romanu Umberta Eca *Ime rože* v slovenščini, italijanščini in nemščini.

Kim Simnovčič (2011) je po pregledu Matejevega evangelija v Züriški Bibliji, Lutrovi Bibliji in Slovenskem standardem prevodu našla v 28 poglavjih kar 38 frazemov, predvsem bibličnih citatov, iz katerih so deli teh citatov oz. stalne besedne zveze prešli v pogovorni jezik.³²

2 Znotrajjezikovne raziskave

2.1 Gradivo iz slovarjev

V besedotvorni raziskavi je Mateja Krapež (2000) analizirala frazeme in pregovore, pri katerih je sestavni del samostalniška tvorjenka z deminutivnim priponskim obrazilom. V nemškem gradivu je najpogostejše obrazilo *-chen* (*Was Mäulchen nascht, muss Leibchen büßen.*), v avstrijskem pa *-(e)rl* (*bis aufs i-Tüpfelrn*).³³ Monika Pondelek (2011) se je omejila na pragmatične frazeme, na pozdrave, in jih raziskala s sociolingvističnega vidika. Z vidika kognitivne lingvistike je Gorazd Kert (2000) raziskoval možnosti razčlenbe jezika in značilnosti tistih struktur in znanj, ki določajo jezikovne navade govorca ter s prikazom radialne kategorije polja idiomatičnosti ter nakazal obstoj specifičnega idiomatičnega vedenja, ki kot del jezikovnega znanja govorce omogoča dojemanje in uporabo idiomatičnih besednih zvez kot enote z lastnim pomenom in s sebi lastno obliko, ki nista ne del besedišča ne del popolnih slovničnih vzorcev.

2.2 Gradivo iz neumetnostnih besedil

Claudia Pevec (2006) je s primerjavo med petimi besedili iz rumenega tiska in petimi besedili iz drugih časnikov ugotovila, da je pri rumenem tisku največ frazemov v reportažah in objavljenem romanu, sledijo opisi posameznikovih usod ter

³¹ Prevajalske napake (23 %) pripisuje spoznanju, da je prevajanje frazemov z zaželenimi pomen-skimi učinki in otenki ali besednimi igrami iz enega v drugi jezik prava umetnost. Kot napačen prevod je Češčut (2001) ocenila predvsem dobesedne prevode, kot na primer frazem *jmdm. etw. unter die Nas reiben* v pomenu 'nekomu kaj očitati, opozarjati na kaj negativnega pri kom' v 23. primeru na str. 52: nem.: »Als ich mich bei meiner Mutter beschwerte, rieb sie mir fünf Jahre lang jeden Prominenten namens Klaus unter die Nase.« – slov.: »Ko sem se pri materi pritožil, mi je pet let pod nos namazala vsakega prominentneža z imenom Klaus.«

³² Posameznim primerom je Simnovčič dodala tudi teološko razlago. Med etimološke raziskave lahko prištevamo tudi Maja Žerjav (2007), ki je raziskovala basen kot vir frazemov.

³³ Najpogostjeji nemški deminutiv v frazemih je samostalnik *Mädchen* (*ein Mädchen an den Mann bringen*), v avstrijskih pa *Häferl* (*ein jedes Häferl findet seinen Deckel*). Precej številni so pregovori z dvema deminutivoma (25 %), kar je pripisati želji po rimi (*Ein jedes Häselein findet sein Gräslein*).

horoskop.³⁴ V analizi uporabljenih frazemov v avstrijskih časopisih *Der Standard* (43) in *Die Presse* (49) iz 1997 je Saška Štumberger (1998) potrdila izhodiščno tezo, da je bilo največ frazemov v poročilih dopisnikov (51 %) in komentarjih (36 %), ki v svojih besedilih pogosto uporabljajo frazeme kot ekspresivna jezikovna sredstva, medtem ko so agencijske novice (13 %) namenjene izključno poročanju, brez subjektivnega dodajanja mnenj.³⁵ Simona Zorko (1999) je med tipi frazemov v šestih izdajah revije *Stern* iz leta 1997 izpostavila tudi pregovore, ki jih je zasledila v 10 odstotkih.³⁶ Obsežna raziskava pri Brigiti Lipej (1991) obsega gradivo 700 frazemov iz nemških revij *Bravo*, *Bunte* in *Brigitte*.³⁷ V analizi 530 frazemov, ki niso podrobneje razdeljeni po tipih frazemov, iz enajstih nemških mladinskih revij, predvsem s področja glasbe, filma, mode in nasploh zabavnega sveta, je Marjeta Jemec (1998) ugotovila, da je le 40 frazemov tipično mladostniških, med katerimi jih največ izraža odklonilno stališče do nečesa.³⁸ Negativno čustveno doživljanje v somatizmih v mladinskem tisku (*Bravo*, *Popcorn*, *Yam* iz 2005), med katerimi je največ vsebovalo sestavino *Auge (oko)*, je ugotovila tudi Darja Ušaj (2006). Milena Černe (1999) je po analizi funkcij frazemov v stripih prišla do sklepa, da gre za komunikacijo na dveh ravneh: med protagonisti zgodbe ter med avtorjem in bralcem stripa.³⁹ Drobne (2011), ki je analiziral semanično polje uspeha in neuspeha v frazeologiji nemških športnih časopisnih člankov, je izpostavil 56 % frazemov z negativno vsebino (*etw. fällt ins Wasser*) in 44 % s pozitivno vsebino (*zwei Fliegen*

34 V rumenem tisku prevladujejo frazemi, s katerimi avtorji opisujejo pozitivna stanja, lastnosti in občutja (kot npr. srečo, dobro razpoloženje, ljubezen, pozitivno mišljenje, veselje idr.) v razmerju 14 pozitivno proti 2 negativno obarvanim pomenom (neuspeh in prestrašiti koga). V časniku *Focus* in reviji *Der Spiegel* je statistično manj frazemov, ki so porazdeljeni v naslednjih rubrikah: zabava (50 %), politika (20 %), kultura (20 %) in znanost (10 %).

35 Pri ponovitvah frazemov je ugotovila, da so se v omenjenem obdobju v tisku največ trikrat ponovili zgolj trije frazemi (*etw. in den Griff bekommen*, *das Gesicht wahren*, *bei Nach und Nebel*).

36 Pri porazdelitvi na rubrike je ugotovila največ frazemov v notranjepolitičnih člankih o Nemčiji (40 %) in najmanj frazemov v člankih o športu (9 %) in znanosti (7 %).

37 V člankih, ki so obravnavali človeško telo, je zasledila največ frazemov (21,3 %), sledijo članki o gospodinjstvu (10,8 %), horoskop (6,5 %) in članki o medčloveških odnosih (5,7 %).

38 Glede na govorno situacijo je frazeme razdelila v 44 skupin in pri tem ugotovila, da se jih največ nanaša na področje ljubezni in spolnosti, naslednja skupina so frazemi, ki opredeljujejo medčloveške odnose, tretja skupina pa izraža veselje, navdušenje, občudovanje in priznanje. Najpogostejši sestavini v analiziranih frazemih sta bili *Kopf (glava)* in *Herz (srce)*. V opredelitvi glede na stilno zaznamovanost izstopa podatek, da je le 2 % vulgarnih frazemov in 2 % knjižnih frazemov. Posameznim nemškim frazedom je v nemško-slovenskem slovarju poiskala slovenski ustreznik in lahko njeno raziskavo prištevamo tudi med kontrastivne primerjave.

39 Dvojno vlogo frazemov je po mnenju mentorice K. Bedenk opredelila na eni strani kot avtorjev namen pri ponazarjanju in vrednotenju vsebine, situacije in poteka zgodbe ter na drugi strani vzbujanja bralčeve pozornosti z rabo frazemov za zanimive naslove, učinkovit zaključek zgodbe, ironični komentar, poudarjanje vzdušja in značajskih lastnosti oseb, besedno igro ter približevanje mladostniškemu bralcu z uporabo mladostniškega besedišča.

mit einer Klappe schlagen).⁴⁰ Reklame (skupaj 36) za kulinariko v nemških revijah so predstavljale gradivo za analizo pri Lei Blažič (2009), v katerih so se, večinoma prenovitveni frazemi pojavljali v 54 % gradiva v začetnem sloganu oz. uvodni povedi, medtem ko je Gordana Kobale (2003) v reklamah za različne proizvode našla največ frazemov (67 %) v nadaljevanju oglasnega besedila. Nemške frazeme v besedilni vrsti intervju, ki jih je poiskal v nemških (tudi regionalnih) časopisih je Silvija Tement (2011) raziskovala glede na tipe frazemov in prenovitve. Pri prenovitvah frazemov iz treh nemških satiričnih revij (*Eulenspiegel*, *Titanic* in *Pardon*), je Jana Krmpotič (2006) na inovativen način izpostavila tako besediloslovne kot tudi pragmatične elemente pri prenovitvah frazemov.

2.3 Gradivo iz umetnostnih besedil

Rabo frazemov v literarnih delih je Palm (1989) opisala kot frazeme v čisti kulturi, ker literarno sobesedilo implicira maksimalno izrabo jezikovno stilističnih možnosti.

V diplomskih delih je moč opaziti različne pristope pri analiziranju frazemov v literarnih delih, tako s prevajalskega in besedilotvornega kot tudi vidika prenovitvene rabe in karakterizacije posameznih literarnih figur. Nina Plantarič (2007) je predstavila frazeologijo v romanu Elfriede Jelinek *Die Klavierspielerin*, tako da je povezala jezikovno raven z družbeno-kritičnimi težnjami romana in področji psihoanalize, marksizma, feminizma kot tudi s teorijo demitologizacije vsakdanjih mitov.⁴¹ Manco Grgič Renko (2011) je zanimala manipulativna vloga frazemov v izbranih reportažah Josepha Rotha in Egona Erwina Kischia iz 20. let XX. st.,⁴² Katarino Plevel (2011) pa funkcije frazemov v izbranih delih Ödöna von Horvátha.⁴³ Nataša Čebular (2006) se je odločila za roman *Störfall. Nachrichten eines Tages* Christe Wolf in povezala rabo frazemov s tematiko romana.⁴⁴ Pri Renati Gračner (2011) je metoda medbesedilna, ker je obravnavala frazeme v romanu Ericha Kästnerja *Das doppelte Lötchen* in v po njem posnetem filmu,⁴⁵ pri Darji Jančar (2008), ki je frazeme poiskala v izbranih pravljicah bratov Grimm, pa je metoda onomaziološka.⁴⁶

⁴⁰ Fleischer je za nemščino ugotovil, da se frazemi najpogosteje pojavljajo pri opisovanju človekovega »neustreznega vedenja« z negativno konotacijo (npr. nadlegovanje, prevara, beg, nespoštovanje, bahavost, vinjenost, lenobnost), pri izražanju »negativnih človeških lastnosti in stanj« (neumnost, neuspešnost, izčrpanost, bolezen, norost) ter medčloveških lastnosti (zavračanje, karanje). Podobne opise je podal tudi Rachštejn za ruski jezik (1980: 58–61, cit. po Barz 2007: 28).

⁴¹ V obsežni in interdisciplinarni raziskavi je Plantarič znanstveno podala ugotovitve analize, ki kažejo na sestavno in destruktivno vlogo frazemov v konstruiranju besedila, na dvopomenskost in možnosti ironičnega, satiričnega, šaljivega in grotesknega smisla.

⁴² Ugotovila je, da frazemi dobijo manipulativno vlogo, če jih avtor postavi v izbrano sobesedilo.

⁴³ Na primerih osrednjih likov je Plevel prikazala nepogrešljivost frazeologije pri karakterizaciji likov.

⁴⁴ Družbenokritični vidik sodobne tehnologije se odraža tudi v frazemih, ki v romanu poimenujejo predvsem stanja, čustva, odnos do soljudi in zunanjega sveta.

⁴⁵ V slednjem je število frazemov upadlo predvsem na račun kinegramov.

⁴⁶ V izbranih 25 pravljicah so prevladovali negativno obarvani frazemi, največ frazemov so uporabljale figure s pozitivnimi lastnostmi.

2.4 Gradivo iz učbenikov

Frazeodidaktika pri pouku tujega jezika kot ena izmed disciplin v interligvalni/medjezikovni frazeologiji je pomembna pri pouku nematernegea jezika na vseh težavnostnih stopnjah in po Hallsteinsdóttir in Farø (2010: 151) zajema tako predstavitev frazeologije v učbenikih kot tudi razvoj frazeodidaktičnega učnega gradiva. Za sistematičen in učinkovit razvoj frazeološke kompetence ni dovolj zgolj učenje strukture in pomena posameznih frazemov, ampak tudi in predvsem sprva pasivna, nato tudi aktivna raba frazemov kot pravi Jesenšek (2006) v besedilnem okolju in funkcionalno povezanih sklopih. Najpomembnejši razlog za to je dejstvo, da sobesedilo pripomore k boljšemu razumevanju pomena frazemov. Prvo delo pri raziskovanju frazeodidaktičnih pristopov pri pouku nemščine na slovenskih gimnazijah je diplomsko delo Mirjam Kalin (1996). V izbranem gradivu iz učbeniškega programa *Deutsch aktiv Neu* (1986–1989) je skupaj naštel 165 frazemov, ki so bili vezani na posamezne tematske skope v učbenikih in izbrani glede na sestavine. Tako je bilo pri tematskem sklopu o živalih največ frazemov s sestavinami živali (15 %). Podobno temo sta izbrali Renata Gavranič (1999), ki se je osredotočila na frazeme v učbenikih, ki jih pri pouku nemščine uporabljajo na gimnazijah,⁴⁷ in Branka Strle (2001), ki je opazila, da so bili obravnavani frazemi, med njimi tudi deloma zastareli, v učbenikih tematsko izbrani glede na določeno sestavino.⁴⁸ Andreja Rupar (2008) je frazeme poiskala v seriji stripov *Abrafaxe* (2005–2007) in v 8 osnovnošolskih učbenikih za nemščino, kjer je bil pomen posameznih frazemih podan v slikovnem gradivu samo v 26 %.

Zaključek

V tem poglavju predstavljene frazeološke raziskovalne študije,⁴⁹ ki so potrdile, da se je frazeologija razvila v interdisciplinarno jezikoslovno vedo, ne pomenijo le dobrodošel, temveč zelo dragocen aplikativni doprinos v uporabnem smislu tako za leksikografsko obravnavo frazeologije, frazeodidaktiko, kontrastivno semantično in kulturološko obravnavo, prevodoslovne študije kot tudi za besedilno in literarnovedno obravnavo frazeologije.

⁴⁷ Gavranič je pregledala *Sprachbrücke* 1 (1989), *Sprachbrücke* 2 (1992), Strle pa *Du und Deutsch* 1-2; *Stufen International* 1-3. Obe avtorici sta analizirali tudi *Themen Neu*-3. Gavranič je raziskavo zaključila z anketo med učiteljicami nemščine, ki so kot najpogostejši vzrok za napačno rabo frazemov navedle predvsem nerazumevanje pomena frazemov, kar je posledica nepravilnega didaktičnega posredovanja frazeologije v učbenikih.

⁴⁸ V vseh analizah so avtorice zaključile, da v učbenikih prevladujejo vaje za utrjevanja frazemov (naloge dopolnjevanja, nadomeščanja, povezovanja idr.), v katerih frazemi nastopajo ločeno od sobesedila ter da je več frazemov v učbenikih za zahtevnejšo stopnjo.

⁴⁹ Krpotič (2006) in Plantarič (2007) sta za svojo diplomsko delo prejeli fakultetno Prešernovo nagrado.

Viri in literatura

- BARZ, Irmhild, 2007: Wortbildung und Phraseologie. Harald Burger, Dmitrij Dobrovol'skij, Peter Kühn, Neal R. Norrick (ur.): *Phraseologie: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung* = *Phraseology: an international handbook of contemporary research*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 27–36.
- BURGER, Harald, 1998: Problembereiche einer historischen Phraseologie. Wolfgang Eismann (ur.): *EUROPHRAS 95. Europäische Phraseologie im Vergleich: Gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt*. Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer. 79–108.
- BURGER, Harald, 2001: Von lahmen Enten und schwarzen Schafen – Aspekte nominaler Phraseologie. Annelies Häcki Buhofer, Harald Burger, Laurent Gautier (ur.): *Phraseologiae Amor. Aspekte europäischer Phraseologie*. Hohengehren: Schneider Verlag. 33–42.
- Diplomska dela na Oddelku za germanistiko med 1991 in 2012 (glej URL: www.cobiss.si).
- DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij, 1995: *Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik. Studien zum Thesaurus deutscher Idiome*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- FLEISCHER, Wolfgang, 1997: *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- GROSMAN, Meta, JANKO, Anton, 2000: Oddelek za germanske jezike in književnosti. Jadranka Šumi (ur.): *Zbornik Filozofske fakultete: 1919–1999*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 329–339.
- HALLSTEINSDÓTTIR, Erla, FARØ, Ken, 2010: Interlinguale Phraseologie: Theorie, Praxis und Perspektiven. Koenraad Kuiper (ur.): *Yearbook of Phraseology 1*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 125–158.
- HESSKY, Regina, ETTINGER, Stefan, 1997: *Deutsche Redewendungen. Ein Wörter- und Übungsbuch für Fortgeschrittene*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- JESENŠEK, Vida, 2006: Phraseologie und Fremdsprachenlernen: Zur Problematik einer angemessenen phraseodidaktischen Umsetzung. *Linguistik online* 27/2. 137–147.
- KORHONEN, Jarmo, 2007: Probleme der kontrastiven Phraseologie. Harald Burger, Dmitrij Dobrovol'skij, Peter Kühn, Neal R. Norrick (ur.): *Phraseologie: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung* = *Phraseology: an international handbook of contemporary research*. Berlin: Walter de Gruyter. 574–589.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1990: Sestavina roka v frazeologemih slovenskega knjižnega jezika. Tone Pretnar, Darinka Počaj-Rus (ur.): *XXVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 25. 6.–14. 7. 1990. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 141–154.
- KRŽIŠNIK, Erika, SMOLIČ, Marija, 2000: »Slike« časa v slovenskem jeziku. Irena Orel (ur.): *36. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 26. 6.–15. 7. 2000. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 7–19.
- PALM, Christine, 1989: Die konnotative Potenz usueller und okkasioneller Phraseologismen und anderer festgeprägter Konstruktionen in Christa Wolfs Roman Kindheitsmuster. Gertrud Gréciانو (ur.): *EUROPHRAS 88. Phraséologie contrastive: Actes du Colloque international Klingenthal-Strasbourg, 12-16 mai 1988*. Strassbourg: Université des Sciences Humaines. 313–326.

Jasmina Markič

Razvoj sodobne frazeologije v Španiji

Ključne besede: frazeologija, frazeološke enote, stalne besedne zveze, kontrastivna frazeologija, paremiologija

Key words: phraseology, phraseological units, locutions, contrastive phraseology, paremiology

Uvod

Španski avtorji, ki jih obravnavamo v tem delu, so se v zgodnjem obdobju razvoja frazeološke vede ukvarjali predvsem z razmejitvijo frazeologije od leksikologije in drugih ved ter z iskanjem predmeta raziskovanja, to je z opredelitvijo in klasifikacijo frazeoloških enot. Kasneje so se področja raziskovanja razširila in poglobila. V tem poglavju predstavljamo kronološki pregled razvoja španske frazeologije od začetkov 20. stoletja do danes in obravnavamo najpomembnejše španske frazeologe ter njihova dela. Zaradi nesovpadanja mnogih španskih terminov s slovenskimi so nekateri izrazi prevedeni dobesedno in jih v oklepaju spremljajo španski izrazi.

Začetek španske frazeologije kot znanosti sega v petdeseta leta prejšnjega stoletja, ko je Julio Casares objavil razpravo o stalnih besednih zvezah približno istočasno, kot je V. V. Vinogradov pisal svoja dela, zato mnogi upravičeno menijo, da ima španska frazeologija pionirsko vlogo v svetovnem merilu.¹ V Španiji se je zanimanje za to vedo razmahnilo šele v devetdesetih letih 20. stoletja in se z nezmanjšano vneto nadaljuje v tem stoletju.

Začetki španske frazeologije in Julio Casares

Leta 1950 je Julio Casares v delu *Introducción a la lexicografía moderna* predlagal klasifikacijo španskih stalnih besednih zvez in na ta način v španskem govornem

¹ Čeprav velja Julio Casares za očeta španske frazeologije, so se s frazeološkimi in še posebej s paremiološkimi vprašanji ukvarjali že veliko prej. Tako sta na primer Vicente Salvá (*Gramática de la lengua castellana según ahora se habla*, 1830) in Andrés Bello (*Gramática de la lengua castellana destinada al uso de los americanos*, 1847) razmišljala o stalnih besednih zvezah. Salvá je uvedel termin *idiotismo* in ga povezal s terminom *modismo*, Bello pa je stalne besedne zveze poimenoval *frases idiomáticas* (García-Page 2010: 435).

področju prvi vzpostavil tovrstno taksonomijo še pred Špansko kraljevo akademijo, ki je leta 1970 v 19. izdaji slovarja španskega jezika objavila svojo taksonomijo, kjer pa Casaresove niso upoštevali, čeprav je bil eden od namenov njegovega dela tudi vzpostavitev frazeološke taksonomije, ki naj bi jo uporabila akademija pri izdaji slovarja.

Casaresova študija o stalnih besednih zvezah, prvo znanstveno utemeljeno monografsko delo o španski frazeologiji, je imela precej širok odmev, njegovo tipologijo so zelo kmalu uporabili zlasti pisci slovnice in priročnikov, kot so Alonso M. (*Ciencia del lenguaje y arte de estilo*, 1964) in Marcos Marín (*Aproximación a la gramática española*, 1972), navdahnila je tudi mnoge kasnejše raziskave, celo nekatere z obdobja devetdesetih let, vplivala pa ni samo v Španiji, temveč tudi širše. Casaresa so zelo zgodaj spoznali ruski znanstveniki blizu Vinogradova, prek njih pa kubanski raziskovalci (v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja sta Zoila Carneado Moré in Antonia María Tristá Pérez objavili več kot dvajset del o frazeologiji kubanske španščine). Casaresova zasluga je tudi definicija frazeoloških enot, saj je prvi španski avtor, ki ločuje *locuciones* (stalne besedne zveze) od *fórmulas pluriverbales* (večbesednih formul), med katere uvršča *frases proverbiales* (pregovorne fraze) in *refranes* (pregovore). Po eni strani Casares natančno in sistematično opredeljuje termin *locución* kot stalno zvezo dveh ali več besed, ki nastopa kot stavčna sestavina in katere pomen ni seštevek pomenov sestavin, ki jo tvorijo.² Stalne besedne zveze (*locuciones*) deli na *locuciones conexas* (vezne stalne besedne zveze), katerih sestavine so slovnične besede (vezniki, predlogi, npr. *en pos de*, *con tal que*), in *locuciones significativas o conceptuales* (konceptualne ali pomenske stalne besedne zveze), kjer so sestavine besede z leksikalnim pomenom. Te zadnje deli še na samostalniške, pridevniške, glagolske, deležniške, zaimenske in vzklične. Po drugi strani pa manj sistematično in jasno opredeljuje *frases proverbiales* (pregovorne fraze) in *refranes* (pregovore). Pregovorna fraza se razlikuje od stalnih besednih zvez po tem, da ne deluje kot stavčna enota, temveč večinoma kot stavek v sestavljenih povedih, pregovori pa tvorijo samostojne povedi in izražajo neko splošno resnico.

V letih, ki so sledila objavi Casaresovega dela, je izšlo nekaj pomembnih knjig s področja paremiologije: enciklopedični slovar pregovorov avtorja Luisa Martíneza Kleiserja (*Refranero general ideológico español*, 1953), diahrona študija o izvoru španskih pregovorov in rekov avtorja Joséja Marie Iribarena (*El porqué de los dichos*, 1955) in – dve desetletji kasneje – eden najboljših slovarjev španskih pregovorov *Diccionario de refranes* (1975), ki sta ga sestavila Juan García Campos in Ana Barella (García-Page 2010: 437).

Osemdeseta leta: Alberto Zuluaga Ospina

Alberto Zuluaga Ospina, kolumbijski avtor, živeč v Nemčiji, je leta 1980 objavil delo *Introducción al estudio de las expresiones fijas*, v katerem je predstavil novo

² »Combinación estable de dos o más términos, que funcionan como elemento oracional y cuyo sentido unitario consabido no se justifica sin más, como una suma del significado normal de los componentes« (Corpas Pastor 1996: 33).

klasifikacijo španskih stalnih besednih zvez (*locuciones*). V španski frazeologiji je to druga taksonomija, gre pa za prvo resno frazeološko študijo, ki po Casaresu poglobljeno obravnava to temo in prav tako postane teoretičen model za kasnejša frazeološka raziskovanja v Španiji. Pod skupnim imenovalcem *expresiones fijas* (stalni izrazi) ali *unidades fraseológicas* (frazeološke enote) Zuluaga preučuje različne besedne zveze, od zvez najmanj dveh besed do celih stavkov. Za frazeološke enote je značilna frazeološka ali pragmatična stalnost in določena stopnja idiomatičnosti. Tako kot Casares tudi Zuluaga ne loči frazeologije od paremiologije (frazeologije v ožjem in širšem smislu), kolokacij pa ne uvršča med frazeološke enote.³ Med frazeološke enote uvršča stalne besedne zveze (*locuciones*), ki ne tvorijo povedi, in frazeološke povedi (*enunciados fraseológicos*), ki so lahko samostojne povedi. Frazeološke povedi se delijo na fraze (*frases*), kamor sodijo reki, klišeji in formule, ter besedila (*textos*), kamor sodijo pregovori.

Zuluaga je stalne besedne zveze (*locuciones*) skrčil na sedem (od devetih Casaresovih) in jih razdelil v dve skupini. V prvi so slovnične enote ali orodja (predložna, vezniška in elativna), v drugi pa leksikalne stalne besedne zveze, in sicer nominalne ali samostalniške (*cabeza de turco*), pridevniške, ki jih poimenuje adnominalne in kamor uvršča tudi deležniške (*de pelo en pecho*), glagolske (*dar calabazas*) in prislovne (*con pelos y señales*). Zanimivo je, da opusti pronominalne (zaimenske) stalne besedne zveze, kar nekako ni logično glede na njegov kriterij pri razvrščanju frazeoloških enot (Corpas Pastor 1996: 43–44).

Zlata devetdeseta leta

Po Zuluagi nastopi krajše zatišje z izjemo nekaterih paremioloških raziskav in objav, kot sta *Paremiología* (María Conca i Martínez, 1987) in *La imagen de la mujer a través de la tradición paremiológica española (lengua y cultura)* (María Ángeles Calero Fernández, 1991). Leta 1995 izide posebna številka revije *Caplletra* (urednik Vicent Salvador), posvečena frazeologiji, njenim povezavam z uporabnim jezikoslovjem in posebnostim katalonske frazeologije. Istega leta Carme López Tafoada in María Rosario Soto Arias objavita monografijo o poučevanju galicijske frazeologije *Así falan os galegos. Fraseoloxía da lingua galega*. Leta 1996 izideta dve pomembni deli, doktorska disertacija in monografija *Manual de fraseología española* avtorice Glorie Corpas Pastor ter monografija *Estudios de fraseología* avtorja Juana Martíneza Marina.⁴

Gloria Corpas Pastor je leta 1996 izdala zdaj že klasičen priročnik *Manual de fraseología española*. Avtorica preučuje španski frazeološki sistem in vzpostavi novo tipologijo, frazeologijo pa ima za podskupino leksikologije (Corpas Pastor 1996: 15). Opozarja na problem nomenklature pri frazeologiji, na veliko število izrazov za poimenovanje frazeoloških enot v španskem jezikoslovju (*expresión pluriverbal*, *expresión*

³ Povzeto po Corpas Pastor (1996: 41–44) in García Page (2009: 213–216).

⁴ Podatki so povzeti iz različnih virov, predvsem Corpas Pastor (2000) in García Page (2008, 2010).

sión pluriverbal lexicalizada y habitualizada, unidad lexical pluriverbal, expresión fija, unidad fraseológica, fraseologismo) ter na neenoten pristop pri definiciji in klasifikaciji le-teh. Sama se odloči za generičen termin *unidad fraseológica* (frazeeološka enota), ki se vedno bolj uveljavlja v španski frazeologiji (Corpas Pastor 1996: 17). Frazeološke enote so torej predmet preučevanja frazeologije, so leksikalne enote, sestavljene iz najmanj dveh besed, lahko pa tvorijo sestavljene povedi. Njene značilnosti so visoka frekventnost rabe in sopojavitve njenih sestavin, stalnost, semantična specializacija, idiomatičnost in možne variante. Temelječ na predhodnih klasifikacijah (predvsem na Zuluagovi), avtorica razvrsti frazeološke enote v dve skupini in tri področja. V prvi so frazeološke enote, ki ne tvorijo povedi, razdeljene na dve področji: *colocaciones* (besedne zveze) in *locuciones* (stalne besedne zveze). V drugi skupini in tretjem področju so razvrščene frazeološke enote z vrednostjo povedi, ki jih avtorica poimenuje *enunciados fraseológicos* (frazeeološke povedi). V naslednjih poglavjih natančno analizira navedene frazeološke enote in jih opremi z ustreznimi primeri rabe.

Besedno zvezo, *colocación*, opredeli kot povezavo dveh leksikalnih enot z določenim skladijskim odnosom in kombinatorno omejenostjo. Razporedi jih v šest razredov: glagol + samostalnik (osebek), npr. *correr un rumor*, glagol + (predlog) + samostalnik (predmet), npr. *asestar un golpe, poner en funcionamiento*, pridevnik/samostalnik + samostalnik, npr. *momento crucial, visita relámpago*, samostalnik + predlog + samostalnik, npr. *diente de ajo*, glagol + prislov, npr. *prohibir terminantemente*, pridevnik + prislov, npr. *opuesto diametralmente* (Corpas Pastor 1996: 270).

Gloria Corpas Pastor zavrača tradicionalna izraza *modismo* in *expresión idiomática*, ki so ju zelo na široko uporabljali v preteklosti in sta bila, kot pravijo Španci, pravi *cajón de sastre* (»krojačev predal«) za vse vrste zvez besed. Opredeljuje se za termin *locuciones* (stalne besedne zveze) za zveze, ki nimajo vrednosti povedi, večinoma imajo vlogo stavčnih členov, odlikuje jih značilna skladijsko-semantična stalnost in denominativna funkcija. Glede na besedno vrsto jih razvršča na samostalniške, npr. *vacas flacas, flor y nata, lágrimas de cocodrilo*, pridevniške, npr. *sano y salvo, fuerte como un roble*, prislovne, npr. *a la postre, de par en par, punto por punto*, glagolske, npr. *ir y venir, no pegar ojo*, predložne, npr. *encima de, con vistas a*, vezniške, npr. *a fin de que, siempre y cuando*, in klavzalne, npr. *como Dios manda, caersele a alguien el alma a los pies*.⁵ V drugo skupino (tretje področje) pod naslovom frazeološke povedi (*enunciados fraseológicos*) uvršča paremiologijo (pregovore, reke, citate) in vsakodnevne diskurzivne in psihosocialne formule. Frazeološke raziskave Glorie Corpas Pastor so služile kot model za nadaljnja frazeološka preučevanja, odlikuje jih sistematičnost, jasnost in znanstvena poglobljenost.

Po tem obdobju postane frazeologija v Španiji izredno popularna, nastane veliko raziskav, doktorskih disertacij in objav, veliko je tudi znanstvenih srečanj in simpozijev o frazeologiji in paremiologiji. Leta 1997 María Auxiliadora Castillo Carballo objavi svojo doktorsko disertacijo o kolokacijah in stalnih besednih zvezah

⁵ Za natančnejše podatke o stalnih besednih zvezah (*locuciones*) glej Corpas Pastor (1996: 88–131).

v korpusu Vox Bibliograf (*Unidades pluriverbales en un corpus del español contemporáneo*). Istega leta in leto kasneje izideta knjigi (prvi in drugi del doktorske disertacije) Leonor Ruiz Gurillo *Aspectos de fraseología teórica española* in *La fraseología del español coloquial*. Leta 1998 nemški hispanist Gerd Wotjak (ur.) objavi eno prvih skupinskih monografij o sodobni španski frazeologiji in frazeografiji (*Estudios de fraseología y fraseografía del español actual*). Istega leta Antonio Pamies Bertrán in Juan de Dios Luque Durán z Univerze v Granadi uredita in izdeta delo *Léxico y fraseología*, kjer različni avtorji razmišljajo o splošnih vprašanih leksikologije, njene povezave z uporabnimi vedami in leksikografski obdelavi frazeologije. Zelo dejavni so na področju frazeoloških raziskav jezikoslovci drugih jezikov Španije: galicijsčine, katalonščine in valencijsčine ter baskovščine.

Novo tisočletje

Ob prehodu v novo tisočletje zanimanje za frazeologijo v Španiji ne pojenja, raziskave na področju frazeologije se nadaljujejo v istem ali še hitrejšem tempu, veliko je novih objav v obliki knjig in člankov, zaključenih doktorskih disertacij, izdaj slovarjev. Avtorji, ki so objavljali v prejšnjem obdobju, nadaljujejo raziskovalno dejavnost. Leta 2000 Gloria Corpas Pastor objavi delo *Estudios de fraseología, fraseografía y traducción*, Leonor Ruiz Gurillo z Univerze v Alicanteju se posveča predvsem frazeologiji pri pouku tujega jezika, frazeologiji v pogovornem jeziku in pragmatičnim študijam. Kazumi Koike v delu *Colocaciones léxicas en el español actual: estudio formal y léxico-semántico* (2001) raziskuje leksikalne kolokacije v španščini. Antonio Pamies Bertrán na podlagi kognitivnih teorij metafore raziskuje nastanek frazemov (Iñesta, Pamies 2002) in skupaj z drugimi avtorji objavlja dela s področja frazeologije, leksike in kulturološke tematike (Luque Durán, Pamies Bertrán 2005). Na področju paremiologije poteka zelo živahna raziskovalna dejavnost. V reviji *Parremia* objavljajo znani španski avtorji, med katerimi izstopa Julia Sevilla Muñoz z madridske univerze Complutense.

Mario García-Page Sánchez je zelo plodovit avtor na področju frazeologije, njegova knjiga *Introducción a la fraseología española. Estudio de las locuciones* (2008) je natančno in zelo dobro dokumentirano delo s številnimi primeri, ima pa tudi pomembno teoretično jedro. García-Page (2008: 7–14) se zavzema za ozko razumevanje frazeologije. Za razliko od avtorjev, kot so Corpas Pastor in drugi, meni, da je frazeologija veda, ki naj preučuje le *locuciones* (stalne besedne zveze), katerim dodaja novo kategorijo *locuciones oracionales* (stavčne stalne besedne zveze), kamor sodijo tudi *locuciones semi-oracionales* (polstavčne stalne besedne zveze). Na začetku svoje obširne knjige (527 strani drobnega tiska) si zastavlja vprašanje, kaj sploh je frazeologija oz. katere enote so predmet proučevanja te discipline. Obstajajo namreč različni pristopi k vprašanju, ali je frazeologija samostojna veda v okviru jezikoslovja, ali je del leksikografije, ali je večdisciplinarna veda. Avtor je zelo kritičen do različnih pojmovanj in nejasnih definicij mnogih pojmov, ki naj bi označevali frazeološke enote, kot so *refrán*, *locución*, *modismo*, *frase hecha*, *fórmula*, *frase pro-*

verbial, dialogismo. Meni, da ti termini niso znanstveno opredeljeni in pridobivajo ter izgubljajo pomene glede na avtorje in obdobja. Prav tako je kritičen do terminov *unidad fraseológica, fraseologismo, fraseolexema* in *frasema*, ki večinoma služijo le kot nadpomenke neotipljivim pojmom in ne določajo vrste ne pomena enot, ki naj jih proučuje frazeologija. V njegovi teoriji o frazeologiji v ožjem smislu (kjer so izključeni kolokacije, povedki s podpornimi glagoli, besedotvorni sklopi, pregovori in druge vrste paremioloških enot) sta *locución* (stalna besedna zveza) in *unidad fraseológica* (frazeološka enota) oz. *fraseologismo* (frazeologem, frazem) sopomenki. V nadaljnjih poglavjih García-Page natančno in z mnogimi zgledi opisuje stalne besedne zveze (*locuciones*) in jih razmejuje od drugih pojmov.

V začetku 21. stoletja je bilo objavljenih nekaj frazeoloških slovarjev. Leta 2001 Cala Carvajal in Mar Forment Fernández izdala slovar *Gran diccionario de frases hechas*, leta 2003 Ana B. García Benito objavi dvojezični špansko portugalski slovar *Diccionario de expresiones idiomáticas español/portugués*, v letih 2002–2008 Inmaculada Penadés Martínez objavi več slovarjev o stalnih besednih zvezah, namenjenih poučevanju španščine kot drugega jezika. Leta 2004 Manuel Seco, Olimpia Andrés in Gabino Ramos pod vodstvom Manuela Seca izdajo najbolj reprezentativen frazeološki slovar španskega jezika doslej z naslovom *Diccionario fraseológico documentado del español actual. Locuciones y modismos españoles*. To je prvi frazeološki slovar v Španiji, ki v uvodu predstavi taksonomijo in določa osem vrst stalnih besednih zvez (*locuciones*). Poleg njih avtorji vključijo v slovar tudi stavčne formule (*fórmulas oracionales*) in vzklične besedne zveze (García-Page 2011: 212–213, Seco 2004).

Raziskave o španski frazeologiji se širijo na različna področja. Poleg že omenjenih zgodnjih razprav o tipologijah in razmejitvah frazeološke vede ter njenih enot se španski frazeologi posvečajo tudi drugim vprašanjem. Z razvojem korpusnega jezikoslovja so se možnosti raziskovanja frazeologije razširila na področja besediloslovja, analize diskurza, pragmatike in kontrastivnih študij, v polnem razmahu pa so tudi frazeološke raziskave, povezane s semantiko, kognitivnim jezikoslovjem in psiholingvistiko.

V okviru kontrastivnih študij potekajo raziskave o frazeoloških sistemih dveh ali več jezikov, o frazeoloških univerzalijah, blicizmih, evropeizmih, stopnjah ekvivalentnosti frazemov v različnih jezikih, o kulturnih in civilizacijskih vidikih. Medjezikovno primerjanje si tudi v frazeologiji utira pot na področje prevodoslovja in didaktike (*fraseodidáctica*). Naj omenimo samo nekaj imen: Pablo Larreta Zulategui, Carmen Mellado Blanco in Rosa Piñel se ukvarjajo s kontrastivno analizo španske in nemške frazeologije, Paula Quiroga primerja italijansko in špansko frazeologijo, Antonio Pamies Bertrán se posveča preučevanju frazeologij v različnih jezikih (španščini, francoščini, ruščini), Gloria Corpas Pastor se ukvarja z raziskavami s področja angleške in španske frazeologije in prevodoslovnimi vprašanji, povezanimi s frazeologijo, María Isabel Santamaría Pérez primerja špansko in katalonsko, Belén García Benito pa špansko in portugalsko frazeologijo.⁶

⁶ Zadnji navedbi sta povzeti po García-Page (2010: 446–447).

Slovensko-španska frazeologija

Namesto zaključka še nekaj besed o nastajajoči slovensko-španski frazeologiji. Kontrastivne raziskave na področju španske in slovenske frazeologije so redke, vendar obstajajo. Novejši prispevek Erike Kržišnik in Jasmine Markič (2011) je primerjalna analiza sestavine *roka* in *mano/brazo* v frazemih slovenskega in španskega jezika. Avtorici izhajata iz predpostavke, da so telo in izkušnje s telesom gotovo ena najbolj neposrednih in univerzalnih človekovih izkušenj s svetom in da je ugotavljanje tega, koliko in na kakšne načine poimenovanje dela telesa s svojim leksikalnim pomenom participira v pomenski strukturi frazeoloških enot v dveh genetsko in geografsko razmeroma oddaljenih jezikih, kot sta slovenščina in španščina, na neki način tudi ugotavljanje razmerja med »naravnim« in »kulturnim« in človekovi izkušnji.

Na področju kontrastivne paremiologije in frazeologije velja opozoriti tudi na prispevek Maje Šabec (2011) o frazeoloških enotah v slovenskem prevodu Delibesovega romana *Pet ur z Mariem*. Članek, objavljen v znani španski znanstveni reviji *Paremia*, se ukvarja s kontrastivno analizo španskih in slovenskih frazemov, z vprašanjem prevajanja le-teh in stopnjo ekvivalentnosti frazeoloških enot v obeh jezikih.

Ne smemo pozabiti, da je bilo v zadnjih dvanajstih letih na Katedri za španski jezik Oddelka za romanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani zaključenih več diplomskih del, ki se ukvarjajo s kontrastivnimi frazeološkimi temami. Eno prvih tovrstnih diplomskih del *En el quinto infierno o detrás de la espalda de dios. Frazeología y números* (2002) Mojce Jesenovec obravnava španske in slovenske frazeme, ki vsebujejo števila. V naslednjih letih je nastalo več diplomskih del s frazeološkimi temami: primerjava frazemov s sestavino barv v španski in italijanski (Daša Stanič 2007)⁷ ter španski in francoski frazeologiji (Andreja Senegačnik 2007), obravnava primerjalnih frazemov v slovenščini in španščini na temo videza, intelekta, etike, duhovnega počutja in alkoholizma (Ana Fras 2007), raziskovanje kolokacij v španskem in slovenskem jeziku (Anja Butala 2009), kontrastivna analiza somatizmov s sestavino *glava* (Tina Potočnik Rodríguez 2011), biblicizmov (Andreja Pobega 2012) in frazemov, katerih sestavine so rastline (Nives Movrin 2009), živali (Vida Kovač 2009, Katarina Srebotnjak Sovec 2009) in hrana (Katja Grintal 2011), proučevanje frazemov v prevodih kolumbijskih nadaljevanj (Simona Leskovar 2012). Nekaj diplomskih del obravnava paremiološke teme, npr. pregovori prijateljstva v slovenščini in španščini (Marina Ožbolt 2001), biblijske paremiološke tvorbe (Katja Seljak 2005), primerjava latinskih Petronijevih pregovorov in splošnih resnic s prevodi v slovenščini in španščini (Maja Žumer 2005), pregovori Sancha Panze v Don Kihotu in ustrezniki v slovenskih in italijanskih prevodih (Alenka Jeršin 2009).⁸ Zasnove za širšo in bolj poglobljeno kontrastivno raziskovanje slovenske in španske frazeologije torej obstajajo in smiselno bi bilo nadaljevati v tej smeri.

⁷ Objavljen je tudi članek v italijanščini v reviji *Vestnik* IV/2012 s podobno temo: *Il bianco e il nero nella frazeologia italiana e spagnola*.

⁸ To diplomsko delo je bilo povzeto v članek in objavljeno v znanstveni reviji *Verba Hispanica XVII*.

Viri in literatura

- CASARES, Julio, 1950: *Introducción a la lexicografía moderna*. Madrid: CSIC.
- CORPAS PASTOR, Gloria, 1996: *Manual de fraseología española*. Madrid: Gredos.
- CORPAS PASTOR, Gloria, 2000: *Estudios de fraseología, fraseografía y traducción*. Granada: Comares.
- GARCÍA-PAGE SÁNCHEZ, Mario, 2008: *Introducción a la fraseología española. Estudio de las locuciones*. Barcelona: Anthropos.
- GARCÍA-PAGE SÁNCHEZ, Mario, 2009: La fraseología en España: de Casares (1950) a la Nueva gramática de la Real Academia. María Luisa Ortiz Alvarez, Enrique Huelva Unterbäumen (ur.): *Uma (re)visão da teoria e da pesquisa fraseológicas*. Pontes. 207–230.
- GARCÍA-PAGE SÁNCHEZ, Mario, 2010: Les études sur les expressions idiomatiques en Espagne. Maria Elena Araújo Carreira, Andrée Teletin (ur.): *L'idiomaticité dans les langues romanes*. Paris: Université Paris 8 Vincennes Saint-Denis. 431–456.
- IÑESTA, Eva, PAMIES, Antonio, 2002: *Fraseología y metáfora*. Granada: Método.
- JERŠIN, Alenka, 2009: El refranero de Sancho por el revés: las traducciones de los refranes de Sancho Panza al italiano y al esloveno: algunas observaciones. *Verba Hispanica XVII*. 183–196.
- KRŽIŠNIK, Erika, MARKIČ, Jasmina, 2011: El componente roka y mano-brazo en las fraseologías eslovena y española. Antonio Pamies Bertrán, Dmitrij Olegovič Dobrovolskij (ur.): *Linguo-cultural competence and phraseological motivation* (Phraseologie und Parömiologie, Bd. 27). Baltmansweiler: Schneider-Verlag Hohengehren. 359–370.
- LUQUE DURÁN, Juan de Dios, PAMIES BERTRÁN, Antonio (ur.), 1998: *Léxico y fraseología*. Granada: Método Eds.
- LUQUE DURÁN, Juan de Dios, PAMIES BERTRÁN, Antonio (ur.), 2005: *La creatividad en el lenguaje: colocaciones idiomáticas y fraseología*. Granada: Método.
- MELLADO BLANCO, Carmen, 2005: Convergencias idiomáticas en alemán y español desde una perspectiva cognitivista. Juan de Dios Luque Durán, Antonio Pamies Bertrán (ur.): *La creatividad en el lenguaje: colocaciones idiomáticas y fraseología*. Granada: Granada Lingvistica. 73–96.
- RUIZ GURILLO, Leonor, 1997: *Aspectos de fraseología teórica y aplicada*. Valencia: Universitat de Valencia.
- RUIZ GURILLO, Leonor, 2008: *La fraseología del español coloquial*. Barcelona: Ariel.
- RUIZ GURILLO, Leonor, 2001: *Las locuciones en español actual*. Madrid: Arco Libros.
- SECO, Manuel et al., 2004: *Diccionario fraseológico documentado del español actual. Locuciones y modismos españoles*. Madrid: Aguilar.
- ŠABEC, Maja, 2011: Unidades fraseológicas en la traducción eslovena de Cinco horas con Mario de Miguel Delibes. *Paremia* 20. 41–52.
- WOTJAK, Gerd (ur.), 1998: *Estudios de fraseología y fraseografía del español actual*. Frankfurt: Vervuert – Madrid: Iberoamericana.
- ZULUAGA OSPINA, Alberto, 1980: *Introducción al estudio de las expresiones fijas*. Frankfurt, Bern, Cirencester: Peter D. Lang Verlag.

Seznam diplomskih del s področja španske frazeologije na Oddelku za romanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v obdobju od 2002 do 2012

- BUTALA, Anja, 2009: *Kolokacija v španščini in slovenščini: ali razprava o tem, zakaj v slovenščini kolo vozimo, v španščini pa jahamo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- FRAS, Ana, 2007: *Comparaciones estereotipadas según los temas del aspecto físico, el intelecto, el estado de ánimo, el alcoholismo y la ética en esloveno y español*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- GRINTAL, Katja, 2011: *Unidades fraseológicas con expresiones de comida en inglés, español y esloveno: ¿pan comido?* Ljubljana: Filozofska fakulteta.

- JESENOVEC, Mojca, 2002: *En el quinto infierno o 'detrás de la espalda de dios'*. *Fraseología y números*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- JERŠIN, Alenka, 2009: *El refranero de Sancho por el revés: las traducciones de los refranes de Sancho Panza al italiano y al esloveno: algunas observaciones*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- JOVANOVIČ, Irena, 2008: "El pan nuestro de cada día" o cómo traducir unidades fraseológicas que contienen expresiones de alimentos. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- LESKOVAR, Simona, 2012: *Las locuciones españolas en las traducciones eslovenas (Análisis de las locuciones utilizadas en el lenguaje de dos telenovelas)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- KOGOJ, Maja, 2007: *Intento de un diccionario fraseológico parcial según principios onomasiológicos: presentado mediante la colección de frases que contienen colores*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- KOVAČ, Vida, 2009: *Primerjava slovenske in španske frazeologije z živalskimi poimenovanji = Comparación de las fraseologías eslovena y española con denominaciones de los animales*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- MERLINI, Tamara, 2010: *Estudio de los refranes basados en las fábulas de Esopo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- MOVRIN, Nives, 2009: *Las plantas y sus partes en las fraseologías española y eslovena*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- OŽBOLT, Marina, 2011: *Refranes de amistad en español y en esloveno*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- PERINOVIČ, Maja, 2011: *El análisis sintáctico-semántico de las paremias en los diccionarios españoles actuales*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- PETEK, Darinka, 2010: *Los fraseologismos somáticos en textos periodísticos españoles y su traducción al alemán*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- POBEGA, Andreja, 2012: *Caidas del cielo: una colección de unidades fraseológicas bíblicas y sus traducciones al esloveno*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- POTOČNIK RODRÍGUEZ, Tina, 2011: *La fraseología somática en inglés, español y esloveno: la cabeza y sus partes*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- ROJKO BURGAR, Sara, 2012: *Un análisis aproximativo del uso de las unidades fraseológicas en el lenguaje periodístico: ¿quién las usa más frecuentemente - los periodistas españoles o los ingleses?* Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- SCAGNETTI, Lia, 2011: *Los gentilicios y los estereotipos en la fraseología española*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- SELJAK, Katja, 2005: *No solo de pan vive el hombre: Paremias de origen bíblico con correspondencias en esloveno*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- SENEGACNIK, Andreja, 2007: *Colores en las fraseologías española y francesa*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- SREBOTNJAK SOVEC, Katarina, 2009: *Animales en los frasesmas y los refranes: búsqueda de equivalentes entre el esloveno, el español y el ruso*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- STANIČ, Daša, 2007: *Los colores en la fraseología española e italiana*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- VODOPIVEC, Staša, 2010: *Refranes meteorológicos: los meses del año en los refranes españoles e italianos*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- ŽUMER, Maja, 2005: *Pregovori in splošne resnice v prevodih Petronija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Summary

The monograph entitled *Phraseological Symphony: Modern Phraseological Research* is the result of research work and devoted endeavour of twenty-four linguists undertaken in the field of phraseology. The introduction is followed by four sections containing related topics and by the bibliography of Prof Dr Erika Kržišnik.

The first section entitled “The birth of Slovene phraseology” consists of two chapters dedicated to the beginnings of Slovene phraseology and its development in the field of Slovene studies.

Erika Kržišnik (*Modern phraseology in Slovene linguistics*) presents the development of modern phraseology in Slovene linguistics. As in the majority of other national linguistic traditions in Europe, Slovene linguistics began to think about phraseology as an independent linguistic discipline at the beginning of the 1970s within the framework of structuralist theory. As early as the beginning, both types of understanding phraseology appeared – in the narrower as well as in the wider sense. The first Slovene theoretical consideration was connected with the beginning of the compilation of the Dictionary of Standard Slovene (Volume 1 in 1970). An explanatory contribution about the understanding of phraseology in a dictionary was published by V. Majdič in a non-professional journal and consequently, it had neither influence nor a response. Two years later, a theoretical consideration was published by J. Toporišič (1973/74) in the *Jezik in slovstvo* journal, a consideration based on the Russian theory. Toporišič shares the understanding of phraseology in the wider sense. The American treatment of phraseology contributed the term transformational-generative defect – the conceptualization was taken over from the Czech phraseologist F. Čermák by E. Kržišnik (1988 and 1994) together with the extension to the property of anomaly of a phraseological unit (PU), an exclusion of one-word PUs and with the finding that also the syntactic transformations are partially predictable. The corpus approach in Slovene phraseology (P. Gantar) was also linked to Čermák’s theory. The semantic aspect of PUs is treated within the framework of a pragmatic approach which excludes a special group of PUs, i.e., pragmatic phrasemes. They are characterized by the necessity of a semantic description with

Summary

the help of pragmatic categories (N. Jakop). The semantic aspects of PUs are dealt with by modern Slovene research into cultural specificity in phraseology as well as by research into phrasemes as conventional expressions of a conceptual metaphor.

Wolfgang Eismann (*Oswald Gutsman as a phraseologist*) deals with a pioneering role the Slovene linguist Oswald Gutsman played in collecting and classifying Slovene phraseological material. In the 18th century, Oswald Gutsman, a priest from Carinthia, published a Slovene grammar and a German-Slovene dictionary which also contained proverbs, sayings and PUs. In 1935, Ivan Grafenauer selected and commented upon about 150 proverbs, sayings and phrasemes from this grammar and dictionary. But his collection contains less than half of Gutsman's phraseological material. Eismann tries to classify phrasemes Grafenauer did not deal with. On the one hand, Gutsman used standard German sources for the compilation of his dictionary and on the other, it is evident that a great deal of his material comes from German (Austrian, Carinthian) and Slovene (Carinthian) dialects. Though not a scholar of phraseology in the modern sense, Gutsman compiled the biggest collection of Slovene phrasemes until then.

The second section consisting of related topics and entitled "Mysteries of phraseological meaning" is devoted to different aspects of phraseological meaning which are discussed in seven chapters.

Želja Fink (*Croatian and Russian idioms with the meaning 'spend money'*) deals with the Croatian and Russian idioms with the meaning 'spend money'. The idioms are divided into three groups according to their more specified meaning: (1) 'go to great expense', 'dig into your pocket', (2) 'spend up to the hilt' and (3) 'throw money around'.

Harry Walter (*What proverbs about love and health tell us*) discusses the international character of European proverbs about love and their reflections in Slavonic, Romanic and Germanic languages. Walter describes their semantic, functional and stylistic features and their active transformation in modern languages. He tries to detect the origins of proverbs and compares the units and their functions in different language situations.

Valerij Mihajlovič Mokienko (*Diachronic interpretation and cognitive phraseology*) analyses modern Russian phraseological dictionaries which are based on the cognitive theory. The author highlights the obvious importance of a cultural analysis of Russian phraseology in dictionaries and points out that in most cases cognitive dictionary treatment of phrasemes is based on historical and etymological excursions which require a differentiated approach to phrasemes of different cognitive types. The analysis of the dictionaries reveals that the dictionaries take the most important and fruitful ideas of phraseological cognitology into consideration, but at the same time, they also inherit its weaknesses, the most obvious being the overvalued role of a national component at the expense of a general Slavonic and pan-European component.

Agnieszka Będkowska-Kopczyk (*Emotions that move around and up. A cognitive analysis of Slovene verbal idioms formed by prefixed verbs*) presents a cognitive analysis of the Slovene verbal idioms which express the emergence of emotions, i.e., the first stage of the prototypical scenario of emotion flow (Kövecses 1986). The idioms are formed by verbs combined with the prefix *ob-* 'around' or *vz-/z-* 'up, upwards'. It is assumed that the prefixes extend their spatially based meanings into the domain of emotions. The purpose of the paper is to explain conceptual motivations of idioms through an analysis of both their lexical and grammatical structures which interrelate and form the lexicon-grammar continuum (Langacker 1987, Goldberg 1995). The main claim is that the grammatical analysis of the idioms reflects those regularities in motivations of the idioms that a lexical analysis leaves untouched.

Mateja Jemec Tomazin (*Phrasemes in scientific texts - the area of acceptable*) presents PUs in scientific texts as one of the possible linguistic means used by the author to seek contact with the addressee. Since PUs in scientific texts must meet certain requirements, i.e., all parts of a PU must be stylistically unmarked, the meaning as a whole can be only partially positively or negatively connoted. Somatic idioms in scientific texts mostly reflect a degree or intensity of something. The use of PUs depends mainly on the personal style of each author and publication as well as the discourse of each journal (and profession). In scientific periodicals, especially law journals, a more frequent use of PUs in general is observed, because (new) authors adopt the style of the journal and its prominent specialists. Medical journals show strong duality: in the Slovene Medical Journal as a purely scientific journal with mainly scientific articles, PUs are very rare; on the other hand, they are very common in the *Isis*, the journal of the Medical Chamber of Slovenia, even in professional and scientific contributions, because those articles represent only a (smaller) part of the magazine, which is intended for both professional training and discussion as well as entertainment. PUs occur mainly in editorials or in prefaces/conclusions, but they are more prevalent in legal than in medical texts in the body matter parts. However, PUs do not reduce the primary expertise of the articles, which means that the use of PUs cannot be regarded as a criterion for classifying contributions into scientific and professional or popular science publications. This task must still be done thoroughly by the members of the editorial board and reviewers.

A diachronic aspect of phraseological meaning is discussed in the last two chapters of this section.

Marko Snoj (*Phrasemes in the light of etymology: method and practice*) defines basic methodological questions which are specific to the etymological treatment of phrasemes and proposes etymological explanations for several Slovene phrasemes: *pod gasom*, *pod paro* both in the sense of 'drunk', *piti kot žolna* 'drink a lot of alcohol, often drink alcohol', *vsi križi so dol* 'somebody gets very angry', *na suho*, which is most frequently used in the sense 'without suitable preparation, basis'.

Peter Weiss (*Matilda in Slovene phraseology*) tries to establish the earliest dates when in rare printed sources *Matilda* began to be used as a synonym of death in

Summary

Slovene phrasemes. The phraseme [*koga je (: bo) povohala Matilda* ‘somebody was (: will be) killed’ was first published in the Slovene collaborationist press on 22 August 1942. The name Matilda had been used by the partisans as a password even before that, i.e., on 13 May 1942. The night on 14 May 1942, when partisans killed 15 enemies in Stična, began to be called *Matildina noč* ‘Matilda’s night’ by either the locals or the partisans in this part of the liberated area, but it is not known exactly when.

The structural aspect of phraseology is discussed in the section “Building blocks of phraseological structure”, which contains six chapters.

Ada Vidovič Muha (*Phraseme between a word and a fixed word combination*) makes a theoretical distinction between phraseology on the one hand and word formation and lexicology on the other. A PU is a special type of fixed word combinations, i.e., one lexeme consisting of at least two words. It is important that a lexeme character of fixed word combinations together with PUs brings into the vocabulary of a language a new quality of a meaning which is independent of the source denotation or connotation of individual words from a word string which it is comprised of.

It has to be stressed that fixed word combinations as well as phrasemes as PUs of the vocabulary cannot include bound morphemes typical of words as part of their structure. To consider the idiomaticity of compounds or coinages means not to understand the transformational (word)formation procedure during which morphemic functions of motivating words from syntactic base are changed, as well as not to understand the meaning of the term word, what each coinage is according to its definition. The connotation as an important defining feature of phraseological lexis is being indirectly ruined by treating compounds and other coinages within the framework of phraseology. Word formation therefore belongs to naming generative (word)formation procedures resulting in words and not in fixed word combinations which also represent a basic condition for opening the issues concerning idiomaticity. As regards connotation as a differentiating characteristic of a PU if compared with other fixed word combinations, it can be assumed that it is mostly inherent connotation, but the origin of connotive word components of a PU is often adherent. Slovene linguistics also accepts the following characteristics of a PU according to its definition: two- or multi-word units, fixedness and connotation. A PU with its structure is more than bound morphemes which determine a word, whereas connotation defines it in relation to other fixed word combinations, explicitly to terminological ones.

Andreja Žele (*Verbs with the obligatory free morpheme*) studies the issue of a lexicological differentiation from the point of view of a verb. She claims that verbal free morphemes in a clitic string help us to mark and differentiate according to expression between pronominal and prepositional free morphemes. The obligatory verbal morpheme is a lexicalized morpheme which lends free-morpheme verbs (in contrast to non-free-morpheme verbs) a new lexemic, morphological and syntactic position.

The obligatory morpheme, although homonymous with the pronoun or preposition, co-shapes and co-creates a new verbal meaning; in lexicalization, we are dealing with a new expressive and semantic word unit; consequently, in lexicographic terms it is generally expressed as a dictionary entry. The free-morphemeness, both pronominal and prepositional, is just one of the processes in creating and establishing new lexis. It is therefore part of the semantic change and word-formation concerning, in particular, verbs, which at the same time confirms and strengthens the necessity of syntactic word-formation in the subsequent shaping and maintaining of the systematicness of language, facilitating the tracking of the on-going changes from syntax to lexis.

Interjections are an interesting though often neglected component of PUs. Irena Stramljič Breznik (*Interjections as phraseme components*) states that as parts of speech, interjections have a quite limited possibility of directly becoming components of phrasemes. The possibility of indirectly becoming components of phrasemes increases by a transition to other parts of speech and by the formation of verbs from interjections and a resulting use in predicator, verbal and adverbial phrasemes. Regarding the semantic groups, onomatopoeic and imperative interjections as well as interjections expressing mood and greetings are represented. The possibility of use is slightly enhanced by their ability to be converted into the nominal or adjectival word combinations and to adopt syntactic and functional roles of nouns and predicative. Especially in predicative use, the model implying 'be stupid' can be observed in colloquial speech, the model euphemistically expressed by phrasemes such as *biti (malo) plenk, plenk; biti (malo) hojladri; biti (malo) tum tum*, etc. Even more indirect is the possibility for interjections to appear as phraseological components via the verbs formed from them, despite the fact that synchronically speaking, some of them can no longer be linked with the interjection.

Antica Menac and Mira Menac-Mihalić (*The sea in Croatian phraseology*) describe how the immediate outer environment in which we live influences the development and use of phraseology. Maritime phraseology is used throughout Croatia, mostly in the sea regions, from where it spreads to other dialects as well as to the standard language. Other standard idioms, previously borrowed from foreign languages, literature and mass media, enter, in turn, the Croatian speeches as loanwords.

Polona Gantar (*Dictionary of Slovene phrasemes and modern Slovene phraseology*) focuses on the user's aspect in phraseology and stresses the fact that in lexicographic treatment of PUs, it is necessary to follow user needs, both in the selection of PUs and their presentation, as well as in the type of information attributed to them. This starting point seems all the more relevant as we are witnessing, in the time when lexicographic theory and practice are experiencing a radical change, the publication of the long-awaited Dictionary of Slovene Phraseology (DSP). To establish the actual condition of the presentation of phraseology in the DSP and its predecessor, the Dictionary of Standard Slovene (DSS), two PUs were analysed and compared

Summary

with corpus data. The comparison showed that the DSP is following the DSS both in the selection of units as well as in its methodology and therefore, in effect, it does not describe contemporary Slovene phraseology. An additional reason for this state could also be found in the decision to define categorial properties of PUs and in the lack of any analysis of contemporary language data or user needs. As such, the DSP is a rich source of the explanations of origins of PUs, as they were historically presented in dictionaries or used in literature, which is its only quality.

On the other hand, we have designed a combination of information types based on a corpus analysis which meets genuine user needs and is customized to user profiles (general user, school user, foreign-language learner), suitable for the presentation in an online dictionary. The types of information comprise the description of meaning tendencies expressed by the PU in different contexts, examples of its typical use, its variants and its applicability in different speech situations.

The dynamics of the phraseological system can be observed in the disappearance, changes and development of new phraseology. Nataša Jakop (*Slovene phraseological neologisms*) discusses a deficient area in phraseology. A notion of phraseological neologism captures new forms of multi-word structures with phraseological meaning or just new phraseological meanings of fixed structures. Research into phraseological neologisms is challenging due to extensive contemporary text sources which should be observed to find phraseological neologisms and also due to complex and time-consuming methodological procedures for their identification. There are three priority areas of investigating the Slovene phraseological neologisms: phraseology in political discourse, translated texts and terminology.

In phraseology, the discussions about interlingual aspects are inevitable since PUs are in many cases untranslatable. This aspect is dealt with in the following seven chapters ("Towards phraseological translation equivalents").

Aleksandra Derganc (*Some parallels in the adoption of phrasemes from English into Russian and Slovene*) examines the influence of globalization on Russian and Slovene since in both languages, the use of phrasemes from English has spread in the last two decades through the media, for example *pranje možganov/промывание мозгов* ('brainwashing'), *biti v istem čolnu/быть в одной лодке* ('to be in the same boat'), *roditi se s srebrno žlico v ustih/родиться с серебряной ложкой в рту* ('to be born with a silver spoon in one's mouth'), *zlato padalo/золотой парашют* ('golden parachute'), *položiti vsa jajca v eno košaro/класть все яйца в одну корзину* ('to put all one's eggs in one basket'), *zvijati roke/выкручивать руки* ('to twist sb's arm'), *(ni) moja skodelica čaja/(не) моя чашка чаю* ('not sb's cup of tea'). With the help of corpus material, the author determines the differences in the establishment of these phrasemes in texts.

Natal'ja Bragina (*The concept of intercultural dialogue and cross-cultural understanding of phraseologisms*) discusses a dialogue between partners to achieve mutual understanding. One may apply this statement to the *intercultural dialogue. Under-*

standing is one of the key words of the globalization process; therefore, we can speak about *cross-cultural understanding / misunderstanding, cross-cultural transparency / opacity*. “European cultural heritage” includes the idiom list which is commonly used in different languages and cultures. This material, however, has to be researched in more detail. The other subject which seems to be quite important is cross-cultural opacity of idioms. It could be classified according to different types of misunderstanding of idioms. The cases when the culturally marked idioms make problems to non-native speakers are different. By idioms (“phraseologisms” or “phraseological units” according to Russian meta-linguistic terminology) I understand pure idioms, proverbs, sayings, similes, clichés, lexical collocations and some other fixed and semi-fixed complex items. Cross-cultural opacity of idioms could be of the following types: (1) Non-native speakers have problems because they lack knowledge of history, traditions, cultural practices, etc. of the other nation. Thus, to understand the American political cliché *Will it play in Peoria?*, one should know that Peoria is a small town in the USA. Here, *Peoria* means ‘the remotest depth of the provinces’. Different types of idioms need additional encyclopaedic description, e.g., proper names in set phrases and idioms: Rus. *подвиг Сусанина* (*Susanin feat*), *тургеневские девушки* (*Turgenev girls*); American English *Gibson girl*, *Miranda warning*; British English *Pickwickian person*, etc. (2) Non-native speakers have problems because of their misinterpretation of history, traditions, cultural practices, etc. of the other nation. Misunderstanding is based on stereotypes, e.g., the interpretation of the Russian lexical collocation *красна девица* (*a beautiful girl*) by German travellers in the 18th century (W. Eismann). (3) Non-native speakers have problems because of the different status of cultural concepts in their own culture. The Russians may use the set expression *He судьба мне + inf.* (= *I have no luck to + inf.*; lit. *It's not my destiny to + inf.*) quite often and in various situations, as *He судьба мне выпить сегодня чашку кофе!* (lit. *It's not my destiny to drink a cup of coffee today*). In Russian classes, German, Austrian, and Turkish students regard such expressions as strange and curious. (4) Non-native speakers have problems because they lack knowledge of etiquette clichés. The Russians need cultural commentary of such English forms as *I'll be more than happy + inf.* (*to help you, to do it for you, etc.*), since they consider them as exaggerated for everyday situations.

Marjeta Vrbinc (*Interlingual aspects of English and Slovene similes*) deals with English *as-* and *like-*similes and their translations into Slovene. In order to be able to analyse the similarities and differences between the English similes and their Slovene equivalents, a database containing 242 English *as-* and *like-*similes was built up. The next step was the translation of English similes into Slovene, which was followed by a comparison of similes in English and their Slovene equivalents. The comparison enabled the identification of three contrastive groups: (1) Simile in English is translated by a simile in Slovene; (2) Simile in English is translated into Slovene by means of an idiom rather than a simile; (3) Simile in English is translated into Slovene by an intensifier and an adjective or an adverb. Group 1 is further sub-

Summary

divided into three subgroups: (1a) Retention of the same vehicle in both languages; (1b) Different vehicle in Slovene; (1c) Simile in Slovene may lack the ground which is implied but not (necessarily) expressed. A cross-linguistic comparison of the English similes included in the database and their Slovene translations clearly indicates that more than half of the English similes are translated into Slovene by means of a simile.

Alenka Vrbinc (*(Non)idiomaticity of English onomastic phrasemes in Slovene*) focuses on English PUs containing proper names or their derivatives and their translations into Slovene. For the purposes of the study, a database was compiled consisting of 173 English PUs with an onomastic element. The translation equivalents of these PUs were carefully studied to be able to classify the PUs according to their translations. Four groups have been identified: the translation equivalent is non-idiomatic and is either descriptive or represented by a one-word equivalent; the translation equivalent is idiomatic and does not contain a proper name; the translation equivalent is idiomatic and contains the same proper name in both languages, and the translation equivalent is idiomatic and contains a different proper name. It is evident that non-idiomatic descriptive translation or one-word equivalents far exceed idiomatic translations of any kind, and that the majority of PUs in both languages are highly culture-specific, thus posing problems to non-native speakers in comprehension and translation.

Vida Jesenšek (*On interlingual phraseological relationships*) discusses selected aspects of interlingual phraseological relationships which are reflected in the *Dictionary of Slovene Phrasemes* (Keber 2011) when foreign language (German) equivalents are provided. Since lexicographic treatment of phraseology is complex and demanding and since the inclusion of foreign language phraseological material in monolingual phraseological explanatory dictionary basically performs several functions, the first part of this chapter focuses on lexicographic aspects of German equivalents in the above-mentioned dictionary, whereas in the second part the stress is on the functional aspects. The chapter belongs to the field of dictionary criticism and aims at actively contributing to the quality of future Slovene dictionaries as well as at drawing attention to the responsibility of lexicography as a kind of social, cultural and scientific activity.

Urška Valenčič Arh (*Phraseology in BA theses at the Department of German (with Dutch and Swedish)*) presents phraseological research studies in theses, which were written at the Department of German between 1991 and 2011. They confirmed that phraseology developed into an interdisciplinary linguistic discipline and these theses are a valuable contribution to the lexicographic treatment of phraseology, contrastive semantics and cultural treatment, translation studies and to the treatment of phraseology in literature.

Jasmina Markič (*Contemporary Spanish phraseology*) deals with Spanish phraseology from the beginning of the 20th century until now. Two important dates in the development of Spanish phraseology are highlighted: Julio Casares's publication

of *Introducción a la lexicografía moderna* (Introduction to modern lexicography) in 1950 and Alberto Zuluaga Ospina's book about PUs (*Introducción al estudio de las expresiones fijas*) in 1980. These two publications marked the beginning of phraseology as an independent discipline, although related to other linguistic disciplines, especially lexicology, and present the basis for many later studies on this topic. Gloria Corpas Pastor's Handbook on Spanish phraseology (*Manual de fraseología española*), published in 1996, seems to have triggered a large number of research studies, publications and conferences on phraseology and related topics. At the end of the 20th century and in the first decade of the 21th century, phraseology became very popular in the Spanish-speaking world and many important works have appeared, as for instance the very detailed book of Mario García-Page Sánchez about Spanish phraseology (*Introducción a la fraseología española. Estudio de las locuciones*) published in 2008. The last part of this chapter presents some Slovene and Spanish contrastive works and students' dissertations which may be the beginning of larger contrastive studies in the future.

The appendix to the monograph contains a comprehensive bibliography of Prof Dr Erika Kržišnik to mark her sixtieth anniversary. The bibliography was prepared by Anka Sollner Perdih.

Imensko kazalo

A

Adamič-Urbanija, Barbara 224
 Adelung, Johann Christoph 27, 28, 30, 31,
 33, 34, 35
 Ahmanova, Olga Sergeevna 19
 Ajdovec, Ingrid 228
 Almind, Richard 153
 Anić, Vladimir 43, 143
 Apresjan, Jurij D. 70
 Arh, Alenka 223
 Arh, Saša 225, 227
 Arhar Holdt, Špela 23
 Aristotel 191, 192
 Atkins, Sue 146

B

Bachman, Lyle F. 199
 Bah, Anita 226
 Bajec, Anton 70
 Bally, Charles 15, 16
 Baranov, Anatolij N. 29
 Barz, Irmhild 227, 231
 Batagelj, Anja 228
 Batagelj, Nina 229
 Będkowska-Kopczyk, Agnieszka 8, 69, 71,
 73, 75, 247
 Bezlaj, France 33
 Blažič, Lea 231
 Bojc, Etbin 15, 158
 Bornemann, Ernest 97

Bowdle, Brian F. 191
 Bragina, Natal'ja 6, 10, 181, 183, 250
 Büchmann, Georg 50
 Burger, Harald 16, 20, 157, 162, 163, 211,
 224, 227
 Butala, Anja 241

C

Cajnar, Barbara 226
 Caluianu, Daniela 71
 Casares, Julio 235, 236, 237, 253
 Cilenšek, Anemarie 228
 Corpas Pastor, Gloria 236, 237, 238, 239, 240
 Coulmas, Florian 29
 Croft, William 72

Č

Čebular, Nataša 231
 Čermák, František 20, 21, 22, 114, 145,
 209, 213, 245
 Černe, Milena 230
 Češčut, Romi 228

D

Derganc, Aleksandra 6, 10, 169, 250
 Dirven, René 76
 Dobrovol'skij, Dmitrij 16, 29, 191, 196,
 200, 224
 Dobrovoljc, Helena 146
 Dokl, Nives 227

Imensko kazalo

Drobne, Matjaž 228
Drstvenšek, Nina 226
Đurčo, Peter 211, 213
Dziwirek, Katarzyna 73
Džambić, Jasna 229

E

Eismann, Wolfgang 5, 7, 8, 27, 28, 29, 186,
189, 211, 213, 246, 251
Ettinger, Stefan 224

F

Farø, Ken 155, 227, 232
Fauconnier, Gilles 69
Filipec, Josef 16
Fink, Željka 5, 8, 39, 59, 135, 157, 158, 159,
163, 192, 246
Flavell, Linda 172, 174, 176
Flavell, Roger 172, 174, 176
Fleischer, Wolfgang 225, 231
Foršek, Mojca 225
Fras, Ana 241
Frisch, Johann Leonhard 31, 32, 33

G

Galera Masegosa, Alicia 195, 196
Gantar, Polona 6, 9, 22, 23, 70, 145, 159,
245, 249
García-Page Sánchez, Mario 239, 253
Gavranič, Renata 232
Gentner, Dedre 191
Gibbs, Raymond W. 69
Glonar, Joža 93, 158
Glucksberg, Sam 191
Glynn, Dylan 70
Godina, Maja 226
Goldberg, Adele 71, 247
Gračner, Renata 231
Grafenauer, Ivan 27, 29, 31, 34, 246
Grgić Renko, Manca 231
Grimm, Jacob 93, 94, 231

Grimm, Wilhelm 93, 94, 231
Grintal, Katja 241
Grosman, Meta 223
Grotefend, Hermann 102
Gruber, Helmut 82
Grzybek, Peter 29
Gutsman, Oswald 8, 27, 28, 29, 30, 31, 32,
33, 34, 35, 117, 246

H

Hallsteinsdóttir, Erla 155, 227, 232
Hanks, Patrick 196
Harras, Gisela 218
Hermans, Theo 199
Hessky, Regina 224
Hošpel, Ksenija 227
Huemer, Birgit 82

I

Iñesta, Eva 239
Ivič, Anita 225

J

Jakhel, Živa 224
Jakobson, Roman 101
Jakop, Nataša 6, 9, 22, 23, 112, 127, 130,
157, 159, 246, 250
Jamnik, Maja Marija 226
Jančar, Darja 231
Janko, Anton 223
Jemec Tomazin, Mateja 5, 8, 69, 84,
163, 247
Jemec, Marjeta 230
Jerman, Marjanca 227
Jeršín, Alenka 241
Jesenovec, Mojca 241
Jesenšek, Vida 6, 10, 209, 211, 213, 220,
232, 252
John, Johannes 50
Johnson, Mark 24, 69, 71, 73, 75
Juska-Bacher, Britta 160, 162, 165

K

Kajba, Stanka 225
 Kalenić, Vatroslav 82
 Kalin, Mirjam 232
 Karničar, Ludvig 27, 28, 35
 Katz, Jerrold J. 20
 Keber, Janez 24, 30, 32, 33, 65, 92, 94, 95, 96,
 99, 100, 101, 102, 128, 148, 158, 160, 161,
 201, 203, 209, 210, 211, 219, 220, 252
 Kennedy, John M. 191
 Kert, Gorazd 229
 Knowles, Murray 200
 Kobale, Gordana 231
 Kočar, Ksenija 225
 Kogoj, Maja 225
 Konicka, Jelena 160
 Koprivc, Tjaša 223, 228
 Košak, Tina 224
 Kovač, Vida 241
 Kovačić, Domen 225
 Kövecses, Zoltan 69, 70, 71, 74, 76, 247
 Kranjec, Petra 224
 Krapež, Mateja 229
 Krek, Simon 146
 Krmpotič, Jana 231
 Kysin, Leonid Petrovič 169
 Kržišnik, Erika 5, 7, 8, 11, 15, 18, 20, 21, 22,
 24, 27, 29, 30, 31, 35, 49, 59, 70, 110, 111,
 113, 114, 115, 117, 121, 126, 127, 129, 147,
 148, 158, 159, 163, 169, 171, 173, 178,
 210, 220, 226, 241, 245, 253, 255
 Kühn, Peter 16, 211
 Kühtz, Stefan 83, 87
 Küpper, Heinz 53, 92, 94, 96

L

Lakoff, George 24, 69, 70, 71, 73, 75
 Landau, Idan 76
 Langacker, Ronald W. 71, 77, 247
 Lavrenčič, Marjana 227
 Leskovar, Simona 241

Levičnik, Urška 225
 Lewandowska-Tomaszczyk, Barbara 73
 Lewandowski, Wojciech 73
 Lipej, Brigita 230
 Luque Durán, Juan de Dios 239

M

Mahlow, Cerstin 160, 162, 165
 Makari, Monika 228
 Maletič, Vesna 225
 Mandler, Jean 75
 Marc Bratina, Karin 24, 205, 206
 Maresić, Jela 135
 Markič, Jasmina 6, 10, 235, 241, 252
 Megiser, Hieronymus 27, 28, 29
 Mekina, Igor 101
 Mel'čuk, Igor A. 22
 Mellado Blanco, Carmen 240
 Menac, Antica 6, 9, 18, 135, 158, 249
 Menac-Mihalić, Mira 6, 9, 135, 249
 Mieder, Wolfgang 53, 54, 56, 57
 Mikołajczuk, Agnieszka 69
 Mikuž, Metod 101
 Mokienko, Valerij Mihajlovič 5, 8, 59, 170,
 172, 246
 Moon, Rosamund 191, 193, 196, 200
 Movrin, Nives 241
 Müller, Jakob 81, 147

N

Nieremberger, Benedikt Friederich 27, 29,
 31, 32, 33
 Nikolić Hoyt, Anja 199, 205
 Norrick, Neal R. 16
 Novak, Mihaela 225
 Nowakowska-Kempna, Iwona 69, 70

O

Omazić, Marija 69
 Oparina, Elena 183
 Oražem, Urška 229

Imensko kazalo

Orešnik, Janez 122, 123

Ožbolt, Marina 241

P

Pacek, Mojca 224

Paczolay, Gyula 55

Pajdzińska, Anna 69, 73

Palm, Christine 231

Pamies Bertrán, Antonio 239, 240

Pavlica, Josip 16, 17, 18, 158

Perdih, Andrej 145

Petermann, Jürgen 18, 147, 158, 160, 210, 218

Peternelj, Karmen 225

Pevec, Claudia 229

Pierini, Patrizia 191, 196, 197

Piirainen, Elisabeth 191, 196, 200

Pilz, Klaus Dieter 20

Plantarič, Nina 231, 232

Plemelj, Anja 224

Pleteršek, Petra 226

Pleteršnik, Maks 96, 125

Plevel, Katarina 231

Pobega, Andreja 241

Pochyla, Darija 225

Pogorelec, Breda 82

Polič, Radko 101, 102, 102, 105

Pondelek, Monika 229

Postal, Paul Martin 20

Potočnik Rodríguez, Tina 241

Pour, Behnaz Sanaty 199

Prunč, Erich 27

R

Rahten, Vanja 223

Rakusan, Jaromira 191

Reijonen, Heikki 199

Rheindorf, Markus 82

Richards, Ivor Armstrong 192

Rigler, Katarina 225

Ripfel, Martha 219

Röhrich, Lutz 55, 56, 65, 209

Römer, Ute 83

Roncero, Carlos 191

Rudolf, Božena 226

Ruiz Gurillo, Leonor 239

Rundell, Michael 146

Rupar, Andreja 232

Rustja, Irena 225

S

Sandomirskaya, Irina 183

Schmeller, Johann Andreas 93, 94

Schmidt, Walter 53

Schoensleder, Wolfgang 93

Schreiber, David 160, 162

Seco, Manuel 240

Seljak, Katja 241

Senegačnik, Andreja 241

Sharifian, Farzad 70

Sicherl, Eva 169

Simeon, Rikard 19

Simnovčič, Kim 229

Skubic, Andrej 82

Smolič, Marija 24, 226

Smyth, Ron 191

Snoj, Marko 5, 9, 91, 94, 105, 132,
157, 247

Sollner Perdih, Anka 11, 253

Srebotnjak Sovec, Katarina 241

Sreš, Sabina 228

Stadter, Andrea 83

Stanič, Daša 241

Stare, Marjana 226

Stěpanova, Ludmila 169, 170, 171, 172, 173,
176, 177, 178

Stramljič Breznik, Irena 6, 9, 22, 23, 125,
126, 249

Strle, Branka 232

Stropnik, Majda 228

Suhadolnik, Stane 18

Svensén, Bo 196

Szabó, Atilla 224

Š

Šabec, Maja 241
 Šabec, Nada 169
 Šanskij, Nikolaj M. 16, 18, 19
 Šarić, Ljiljana 76
 Šinigoj, Anja 226
 Širjaev, Evgenij 169
 Škraban, Anita 227
 Šmalc, Andrej 81
 Šteharik, Nastja 227
 Švab, Andrea 228

T

Tabakowska, Elżbieta 73
 Talmy, Leonard 75
 Telija, Veronika 67, 183
 Tement, Silvija 231
 Toporišič, Jože 16, 18, 19, 21, 23, 25, 70,
 75, 81, 99, 110, 111, 119, 122, 125, 126,
 127, 130, 131, 245
 Tschinkel, Walter 100
 Turner, Mark 69

U

Ugrinić, Ana 226
 Ušaj, Darja 230

V

Valenčič Arh, Urška 6, 10, 11, 158, 159,
 163, 223, 252
 Vavroš, Dejan 225
 Venturin, Radomir 135, 158
 Verspoor, Marjolijn 76
 Vicman, Tamara 224
 Vidic, Tanja 228
 Vidovič Muha, Ada 5, 9, 109, 112, 113, 115,
 116, 117, 125, 248
 Vinogradov, Viktor V. 16, 20, 23, 235, 236
 Virant, Mateja 226
 Vogel, Jerica 81
 Voršič, Barbara 224

Vrbinc, Alenka 6, 10, 11, 199, 252
 Vrbinc, Marjeta 6, 10, 11, 191, 251
 Vrhovnik, Tina 227

W

Walter, Harry 5, 8, 49, 50, 246
 Wander, Karl Friedrich Wilhelm 29, 55,
 56, 57
 Weinreich, Uriel 20
 Weiss, Peter 5, 9, 99, 138, 247
 Wiegand, Herbert Ernst 220
 Wierzbicka, Anna 70, 71
 Wotjak, Gerd 239

Z

Zorko, Simona 230
 Zuluaga Ospina, Alberto 236, 237, 238,
 253

Ž

Žele, Andreja 5, 9, 11, 119, 248
 Žerjav, Maja 229
 Žumer, Maja 241
 Žuraj, Mateja 225

A

Алефиренко, Николай Федорович 59,
 60, 61

Б

Бирих, Александр Карлович 40

B

Вальтер, Харри 54

З

Золотых, Лидия Глебовна 60, 61

К

Котова, Марина Юрьевна 65
 Кузнецов, Сергей Александрович 43

Imensko kazalo

Л

Ли, Хуа 185

М

Мелерович, Алина Михайловна 63

Мокиенко, Валерий Михайлович 40, 54,
61, 63

С

Серов, Вадим 51

Степанова, Людмила Ивановна 40

Т

Телия, Вероника Николаевна 59, 60, 61,
63, 184

Ф

Федоров, Александр Ильич 41, 44

Stvarno kazalo

A

allomorph (angl.) 70
 anomalija 20, 21
 anomalna enota 21, 145
 anomalnost 20, 21, 147
 antroponim 199, 200, 204
 apelativizacija 99
Äquivalent (nem.) 31, 32, 51, 54

B

barvitost 191
 besedna figura 191
 besedna igra 81, 173, 202, 230
 besedna zveza
 avtomatizirana 15
 glagolska 70
 likovna 130
 prosta 99, 110
 stalna, gl. stalna besedna zveza
 frazeološka 16, 17
 terminološka 17, 18, 21, 105, 110, 113,
 116, 117, 164
 besedotvorje 9, 111, 112, 124
 besedotvorni sklop 21, 126, 240
Bilder (nem.) 32
blending theory (angl.) 69

C

ciljna kultura 197
 ciljni jezik 153, 199, 205, 223

cognitive linguistics (angl.) 69, 70, 262
 comparandum 191, 192
comparation (angl.) 49
 comparatum 191, 192
concept (angl.) 49, 70, 71, 73, 77, 266, 267
concept of anger (angl.) 71
conceptual metaphor (angl.) 70, 71, 262
conceptual metonymy (angl.) 71
connotation (angl.) 109, 264
conventional knowledge (angl.) 69
conventional linguistic expression (angl.) 69, 70
conventionalized expression (angl.) 69, 262
cross-cultural transparency (angl.) 181
cross-cultural understanding (angl.) 181
cross-domain mapping (angl.) 69, 70, 75
cross-reference mapping (angl.) 77
cultural schema (angl.) 70
cultural script (angl.) 70
cultural specificity (angl.) 199, 262

D

defektnost 20
 deminutiv 40, 229
 deminutivno priponsko obrazilo 229
 denotat 91, 112, 113, 114, 115, 125,
 163, 225
denotation (angl.) 264
desemantizacija (hrv.) 143
 dvojčični izraz 201
 dvojezični slovar 125, 211, 223, 225, 240

Stvarno kazalo

E

ekspresivna funkcija 17, 21, 161
ekspresivnost 81, 88, 146, 191
ekvivalenca 223, 225
 medjezikovna 209
ekvivalenčna razmerja 211, 224, 225, 228
ekvivalent (hrv.) 39, 40, 45, 46
ekvivalentnost 211, 213, 214, 218, 219,
 240, 241
emotion concept (angl.) 69, 70, 71, 73
emotion scenario (angl.) 70, 71, 74
emotion script (angl.) 69, 70
emotional phraseology (angl.) 70
enopovezovanost 20
esejističnost 82, 83
etimologija 91, 93, 99, 147, 201, 229
etymology (angl.) 91, 99
etimološka razlaga 91, 92, 95, 98, 101,
 132, 225, 226, 228

F

Fehlübersetzung (nem.) 35
feste Vergleiche (nem.) 29, 31
Festgeprägtheit (nem.) 30
figurativnost 191
fixed expression (angl.) 69, 71
Fixierung (nem.) 55
folk theory (angl.) 70
formula 23, 236, 237, 238, 240
fraza 17
 pregovorna 236
frazem 15, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 81, 82, 83,
 84, 87, 91, 92, 109, 110, 111, 112, 114,
 115, 126, 157, 158, 159, 160, 161, 162,
 163, 165, 209, 240
besedni 121
besednozvezni 121, 213
členkovni 23
dvojčični 128
enobesedni 110
glagolski 22, 39, 40, 41, 42, 46, 69, 70, 119,
 121, 127, 160, 161, 171, 177, 215, 219, 237

hrvatski i ruski (hrv.) 39, 40, 42, 43,
 44, 46
identifikacija v sobesedilu 205
internacionalni (hrv.) 136
izhodiščni 159, 163, 211, 213, 218, 219
izlastnoimenski 199, 200, 201, 202,
 204, 205, 206
izvor 19, 24, 93, 95, 98, 99, 100, 128,
 129, 132, 136, 137, 138, 147, 153, 170,
 171, 176, 201, 204, 209, 210, 212, 214,
 218, 219, 236
kalkiran 173, 177
komparativni 227
komunikacijski 23
kulturnospecifični 200, 204, 206
leksikalna zgradba 224, 225, 226, 228
maritimni (hrv.) 135, 136, 137, 138,
 143, 144
medmetni 23
nepragmatični 127, 128, 130
pogovorni 130, 214
poredbeni (hrv.) 41, 45
povedkovniški 111, 127, 131
pragmatični 22, 23, 112, 126, 127,
 130, 229
pregovorni 153, 213, 236
prenovitveni 231
prevajanje 200, 203, 204, 209, 229, 241
prevzemanje 169, 170, 171, 174, 175,
 176, 177, 178
primerjalni 17, 93, 94, 214, 215, 241
prislovni 95, 96, 97, 111, 127, 129, 219,
 237, 238
pseudomaritimni (hrv.) 136
sestavina 16, 17, 20, 21, 22, 83, 84, 85,
 86, 87, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99,
 100, 103, 104, 113, 115, 125, 126, 127,
 128, 129, 130, 131, 132, 146, 147, 152,
 159, 174, 195, 200, 211, 212, 213, 215,
 216, 217, 224, 225, 226, 227, 228, 230,
 232, 236, 238, 241
slovarski opis 145, 148, 155

- somatski 81, 83, 84, 89, 225
 sporočanjški 23
 stavčni 112, 113, 153, 155, 213, 215, 217, 240
 terminologiziran 163
 v znanstvenem besedilu 82, 85, 89
 večpomenski 200
 zastareli 157, 214, 225, 232
- frazemskost 111, 199
 frazeodidaktika 232
 frazeografija 147, 215, 221, 239
 frazeologem 18, 19, 21, 100, 240
 frazeologija 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 67, 68, 83, 84, 91, 99, 109, 110, 112, 113, 128, 135, 136, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 152, 155, 157, 159, 160, 162, 163, 165, 169, 172, 188, 197, 205, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 216, 218, 219, 220, 221, 223, 224, 225, 227, 230, 231, 232, 235, 236, 237, 239, 240, 241
 anglistična 20, 21
 dialektalna 24
 diplomatska dela 223, 224, 225, 227, 231, 232, 241, 242
 ekvivalentna 209, 214
 hrvaška 18, 95, 96, 97, 159, 163
hrvatska (hrv.) 135
 kognitivna 67
 kontrastivna 163, 210, 213, 218, 235, 241
maritimna (hrv.) 135, 137, 144
 medjezikovna 191, 197, 200, 209, 210, 211, 216, 218, 232
pomorska (hrv.) 136
 pragmatična 23, 112
 prevodoslovna 163, 213, 240
 somatska 84
strana (hrv.) 136
 španska 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241
 v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) 17, 19, 95, 99, 128, 129, 147, 155, 158, 193, 200, 209, 225
- frazeologizacija 157, 160, 162, 164
 frazeologizem 19, 189
 frazeološka ekvivalenca 209, 213, 225
 delna 213
 ničta 226
 popolna 226
- frazeološka enota 15, 20, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 126, 145, 154, 157, 162, 163, 189, 224, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241
 minimalna 21
- frazeološka kompetenca 219, 224, 232
 frazeološka krilatica 162
 frazeološka poved 237, 238
 frazeološka prenovitev 21, 83, 86, 111, 115, 159, 162, 231
 frazeološka sestava 16, 21, 116
 frazeološka varianta 83, 86, 87, 95, 152, 153, 173, 175, 178
- frazeološki neologizem 157, 160, 161, 162, 163, 165
- frazeološki podslovar 154
 frazeološki pomen 23, 127, 146, 147, 160, 162, 165, 173
- frazeološki sklop 16, 17, 19, 116, 126
 frazeološki skup 16, 17, 22, 116
 frazeološki slovar 16, 18, 59, 67, 128, 129, 130, 131, 145, 147, 148, 155, 158, 160, 163, 165, 170, 171, 178, 193, 200, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 224, 225, 240
- frazeološki termin 81, 88, 89, 163, 164
 frazeološki zraslek 16, 19, 23
 frazeološko gnezdo 17, 18, 95, 127, 129, 130, 148, 158
- frazeološko značenje* (hrv.) 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 135, 136, 138, 142, 143, 144
- G**
 germanizem 225
 globalizacija 144, 169, 188
ground (angl.) 192, 252

I

ideografična členitev 224
idiom (angl.) 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76,
77, 246, 247, 249, 251
idiomatic expression (angl.) 69, 70, 169
idiomatische Komposita (nem.) 29
Idiomatizität (nem.) 30
imenska zveza 113, 115, 116
intercultural dialogue (angl.) 181, 266
iregularnost 20
izhodiščni jezik 199, 223, 227
izimenska poimenovanja 202
izmedmetna tvorjenka 125, 128
izmedmetni glagol 128, 131, 132
izmedmetni povedkovnik 130, 131, 132
izmedmetni samostalnik 127, 130
idiomatika 15, 20, 67
idiomatičnost 16, 17, 22, 237, 238
idiom 15, 20, 21, 23, 30, 95, 189

J

jezikoslovje (lingvistika) 15, 16, 19, 20, 24,
81, 101, 109, 124, 189, 237, 239
kognitivno 24, 67, 224, 229, 239, 240
korpusno 22, 23, 240
pragmatično 22
strukturalistično 16
uporabno 237
jezikovna ravnina 16, 21, 169

K

kalk 92, 94, 95, 96, 97, 169, 170, 171, 174, 177
Kalkierung (nem.) 32
kalkiranje 111, 163
kletvica 95, 113, 158
kolokabilnost 21, 22, 147
kolokacija 22, 83, 189, 226, 237, 238, 239, 240
Komposita (nem.) 29, 30, 100
konkordančnik 148, 149
konotacija 21, 46, 83, 87, 89, 113, 114, 151,
152, 161, 164, 197, 199, 201, 205, 231
kulturalna 24

kulturološka 200

univerzalna 204

konotativnost 109, 113, 114, 115, 117

kontrastivna analiza (primerjava/raziska-
va) 163, 193, 200, 223, 225, 227, 230,
232, 240

korpus 22, 83, 120, 125, 129, 130, 131, 145,
148, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 160,
161, 164, 170, 171, 172, 173, 174, 175,
176, 177, 178, 193, 194, 195, 200, 239

korpusna analiza 145, 162

kulturna dediščina 189, 194, 204, 205

kulturna specifičnost 199, 200

L

Lehnübersetzung (nem.) 35

leksem 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116,
123, 159, 225, 226

frazeološki 112, 114

glagolski 119

predložni 123

večbesedni 109, 112, 113

leksemskost 109

leksikalizacija 119, 122, 124

leksikaliziranost 16, 157

leksikalna baza za slovenščino 154

leksikalna enakost 204

leksikalna enota 23, 145, 146, 157, 191,
215, 238

leksikalni sistem 113

leksikologija 9, 135, 235, 237, 239

kontrastivna 227

lingvokulturologija 24, 188

literarni esej 82

M

maritimna komponenta/sastavnica (hrv.)
138, 143

medbesedilna metoda 231

medmet (interjekcija) 23, 112, 113, 125,
126, 127, 128, 129, 130, 131, 132

mental verb (angl.) 72

mentalni leksikon 162, 224
 metafora 24, 82, 86, 91, 92, 93, 94, 98, 191,
 192, 194, 195, 200, 202, 226, 239
 besedna 93, 94
 frazemska 93
 konceptualna 85, 173
 metaforična širitev 69
 metaforični prenos 24, 98, 109
 metaforizacija 97
metaphor (angl.) 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 246
metaphorical linguistic expression (angl.) 69
metaphorical scheme (angl.) 69, 77
 metonimija 86, 92, 96
metonymic scheme (angl.) 69
metonymy (angl.) 71, 74
 monokolokabilnost 20, 21
 morfem 19, 21, 91, 110, 114, 117, 119, 121
 obvezni 110, 119
 obvezni glagolski 119
 predložni 121, 122, 123
 predložni glagolski 122, 123
 prosti 92, 111, 112, 119, 120, 121, 122,
 123, 124
 prosti glagolski 92, 111, 119, 120, 121,
 123, 124
 prosti predložni 119, 121, 122
 prosti zaimenski 119, 120, 124
 zaimenski 119, 120
 morfosintaktično-leksikalna struktura 225
 motivacija 17, 67, 92, 93, 94, 95, 109, 110,
 138, 159
Motivationsbase (nem.) 32, 35

N

naïve psychology (angl.) 70
 nefrazemskost 201, 204
 nemotiviranost 16, 18, 20

O

občnobesedenje 99, 104
 omejitev 21, 22, 23, 67, 211, 215, 216
 onomaziološka metoda 224, 231

orodje Sketch Engine 149, 152
 osebno ime 104, 105, 202
 osnovna (invariantna) oblika 159

P

paremiologija 15, 16, 18, 35, 184, 235, 236,
 237, 238, 239, 240, 241
Parömie (nem.) 55
parömiologische Sammlung (nem.) 25, 51
 pasivni frazeološki fond 158
 pastavek 125
personificirana komponenta/sastavnica (hrv.) 44
 peterčič 130
phraseologische Sammlung (nem.) 34, 35, 51
phraseologische Termini (nem.) 30
phraseologische Vergleiche (nem.) 29, 31
Phraseologismus (nem.) 27, 28, 29, 30, 31,
 32, 34, 35, 157
phraseology (angl.) 69, 70, 184, 245
 poenobesedenje 126
 pomen
 denotativni 23, 109, 113, 114, 132, 224
 frazeološki gl. frazeološki pomen
 konotativni 21, 109, 114, 159, 161, 191
 leksikalni 196, 236, 241
 metaforični 92, 93, 95, 96, 98, 111, 200
 metonimični 95, 96, 98
 neizpeljiv 16, 147
 netransparentni 23, 196
 pragmatični 23, 155
 preneseni 17, 92, 123, 131, 201, 227
 transparentni 149, 172, 188, 189, 196
 pomenska motivacija 91, 98
 pooziraljenje 22
 posamostaljenje 22, 96, 97
 potrpnjenje 22
 povezovalni element 192
 pragmalingvistika 81
 pragmatična funkcija 23, 158
 pragmatični pristop 22, 23
pragmatische Idiome (nem.) 30
 pravilni jezik 20

Stvarno kazalo

- predložna zveza 96, 97, 123, 124, 150
predložni glagol 112
prefix (angl.) 70, 71, 72, 74, 75, 77
prefixed verbs (angl.) 69, 73, 77
pregovor 15, 17, 18, 19, 25, 29, 49, 105, 112,
158, 189, 194, 213, 214, 217, 226, 227,
229, 230, 236, 237, 238, 240, 241
preimenovalnost 113
prenosnik 152, 192
prenovitev, gl. frazeološka prenovitev
prevajalska kompetenca 228
prevajalska napaka 229
prevajalski postopek 163, 193
prevajanje 101, 193, 199, 201, 204, 218,
229, 241
strojno 20
prevodoslovje 223, 240
prevodoslovna raziskava 123, 239, 240
pridevnik 95, 96, 97, 98, 99, 111, 112, 113,
114, 115, 116, 117, 123, 195, 196, 203,
227, 238
primera 24, 191, 192, 193, 194, 195, 196,
197, 227
primerjalna beseda 191, 192, 193, 194, 195,
196, 197
primerjalni veznik 191, 193, 196
primerjana beseda 191, 192
prislov 112, 116, 196, 238
prototypical scenario (angl.) 70, 71, 247
psiholingvistika 240
psovka 113
- R**
rečenica 19, 21, 25
Redensart (nem.) 29, 30, 35, 53, 224
Redewendung (nem.) 35, 50, 224
rek 15, 17, 18, 29, 70, 112, 236, 237
glagolski 70
reklo 19
medmetno 127
remotivacija 92
reproduciranost 18, 165
- retorično sredstvo 191
rojeni govorec 22, 67, 145, 189, 201, 205,
210, 218
Routineformel (nem.) 29, 30
- S**
Satz (nem.) 29, 35
semantična potenca 115
semaziološka metoda 225
sentenca 18
sestava, gl. frazeološka sestava
signifiant 91
signifié 91
similes (angl.) 191, 267
Sinnsprüche (nem.) 29
skladenjska enofunkcijskost 116
skladenjska podstava 110, 111, 114, 116, 227
sklop, gl. frazeološki sklop
skup, gl. frazeološki skup
slikovitost 88, 147, 192
sociolingvistika 228, 229
somatizem 230, 241
sopomenskost 224, 227
spatial meaning (angl.) 70, 71, 73, 247
spatial metaphor (angl.) 69, 75, 76
spletni slovar 153, 154, 160, 161
Sprichwort (nem.) 27, 28, 29, 34, 35, 49, 50,
51, 52, 53, 54, 55, 56, 57
stalna besedna zveza 29, 109, 110, 112, 113,
115, 116, 117, 146, 189, 225, 229, 235,
236, 237, 238, 239, 240
členkovna 127
luščenje 23
medmetna 127
stalnost 16, 18, 21, 23, 109, 110, 112, 114,
115, 117, 237, 238
pragmatična 237
psihološka 18
stilistika 81, 82, 110, 111, 112, 113, 114, 115
besedotvornomorfemska 111
stilizmi 17
Symbol (nem.) 52, 53

T

tenor (angl.) 192
 termin, gl. frazeološki termin
 terminologija 19, 81, 83, 88, 154, 162, 163
 terminološko gnezdo 17
 tertium comparationis 191, 192, 224
topic (angl.) 192
 toponim 199, 200, 204, 205
 tretje v primeri 191, 192, 195, 196
 trojčič 130
 tvorjenka 21, 23, 91, 109, 110, 111, 119, 124,
 125, 128, 131, 229

U

univerzalija 46, 199, 240
 univerzalnost 199, 200
 uporabniški vidik 145
 ustaljenost 115, 127, 147
 ustreznik 101, 173, 191, 192, 193, 194, 196,
 197, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 206,
 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 217,
 218, 219, 220, 223, 224, 225, 226, 227,
 228, 229, 230, 241

V

variantnost 147, 150, 152, 153, 211, 217
 večbesednost, zakrita 126
 večsestavinskost 115
vehicle (angl.) 192
 večbesednost 18, 23, 109, 117, 127, 147, 153

W

Wetterregeln (nem.) 29
wörtliche Übersetzungen (nem.) 32

Z

zloženka 19, 94, 100, 110, 111, 116, 117,
 120, 126, 212, 227
 zmerljivka 113
 znanstvena kultura 82
 znanstvena stilistika 81
 znanstveni esej 82, 83

znanstveno besedilo 81, 82, 83, 84, 85, 86,
 87, 89
 zraslek, gl. frazeološki zraslek
Zwischenwörtern (nem.) 30

B

внутренняя форма ФЕ (rus.) 61, 62
внутренняя форма ФЕ, с концептами культуры (rus.) 60

Д

диахроническая интерпретация (rus.) 60

З

знаковая функция ФЕ (rus.) 60, 62

К

картина мира (rus.) 60, 61, 64
когнитивная фразеология (rus.) 59
кросс-культурная прозрачность / непрозрач- ность фразеологизмов (rus.) 184
культурная коннотация (rus.) 187
культурная семантика (rus.) 187
культурные смыслы ФЕ (rus.) 60, 62

Л

лингвокультура (rus.) 182, 183, 184, 185,
 186, 187, 188
лингвокультура смыслов (rus.) 183
лингвокультурологическое исследование (rus.) 60

М

межкультурный диалог (rus.) 181, 182, 188

Н

неполная культурная переводимость (rus.) 187

О

операциональный термин межкультурной коммуникации (rus.) 182, 183, 184

Stvarno kazalo

Ф

ФЕ различного когнитивного типа (rus.) 63

фразеологическая картина мира (rus.) 60,
61, 64

фразеологическая когнитология (rus.) 60

Э

этническое понимание (rus.) 182

Bibliografija red. prof. dr. Erike Kržišnik

- A - monografije, razprave, obširnejši znanstveni in strokovni članki
- B - kratki članki, ocene
- C - uredništvo
- D - prevodi
- E - drugo
- F - o avtorici, intervjuji

1973

B

- Tavčar se je preselil / Bogdana Herman, Erika Kržišnik. - Ekran 11, št. 106/107, 1973, str. 259-260.
Soavtorica. - O filmu Cvetje v jeseni.

1975

D

- Dobroslava Bergová: Srečko Kosovel in Jiří Wolker. - Jezik in slovstvo 20, št. 7, 1974/75, str. 191-202.
Prevedla E. Kržišnik.

1978

E

- Poročilo o tekočem delu / Breda Pogorelec, Erika Kržišnik. - Jezik in slovstvo 24, št. 1, 1978/79, ov. III-IV.
O delu Slavističnega društva Slovenije.

1979

A

- Sinonimi v povesti Dostojevskega »Dvojniki«. - Jezik in slovstvo 24, št. 3/4, 1978/79, str. 86-92.

E

- Odtujen jezik gospodarstva : o nekaterih problemih sodobnega jezika proizvodnje in potrošnje. - Dnevnik 28, št. 126, 11. maj 1979, str. 7.
Spršaševal je Milan Dekleva. - Nadnaslov: Pred posvetom »Slovenščina v javni rabi«.

1980

B

Sociolingvistika, dialektologija, normiranje. – Naši razgledi 29, št. 5, 7. mar. 1980, str. 138.
Poročila o 9. kongresu Zveze slavističnih društev Jugoslavije na Bledu so izšla pod skupnim naslovom
Jugoslovanska slavistična misel danes. – Sodelovali so: Jože Toporišič, Marjan Dolgan, Tomaž Sajovic,
Ljubica Črnivec, Ada Vidovič-Muha, Polona I. Kostanjevec, Erika Kržišnik.

E

Slovenski jezik in književnost v gibanju Znanost mladini / Erika Kržišnik, Tomaž Sajovic.
– Jezik in slovstvo 26, št. 1, 1980/81, str. 44-ov. III.

1982

B

Načelne pripombe, pripombe k posameznim pravopisnim pravilom, popravki. – V: Spoznanja
in pripombe javne razprave o Načrtu pravil za novi slovenski pravopis. – Ljubljana :
Univerza Edvarda Kardelja, Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1982. – Str. 42–43.
I. Potrč: Na kmetih. – Mladina, št. 11, 18. mar. 1982, str. 14–15.

Analiza skladenjskih oblik govornega jezika.

1983

B

Jezik v gospodarstvu. – Slovenščina v javnosti. – Ljubljana : Republiška konferenca Socialistične
zveze delovnega ljudstva : Slavistično društvo Slovenije, 1983. – Str. 47–55.

Pri oblikovanju in zbiranju gradiva so sodelovale: Erika Kržišnik, Marija Smolič, Mojca Utroša, Breda
Pogorelec.

Jezik v Razseljeni osebi in Pustoti. Še enkrat o zvrstnosti. – V: Jezik na odru, jezik v filmu. –
Ljubljana : Mestno gledališče ljubljansko, 1983. – Str. 308–311. – (Knjižnica Mestnega
gledališča ljubljanskega; 92).

O zvrstnosti.

Slavistična revija 3 / E[rika]. K[ržišnik], M[iran]. H[ladnik]. – Delo 25, št. 226, 29. sep.
1983, str. 7.

Književni listi. – Izšlo v rubriki Pošiljke iz tiskarne.

1984

B

Jezik na odru, jezik v filmu. (Knjižnica MGL 92, Ljubljana 1983, 343 str.). – Jezik in slo-
vstvo 29, št. 8, 1983/84, str. 316–319.

Ocena zbornika.

1985

B

Govor v Kavčičevem Zapisniku. – Mladina, št. 11, 21. mar. 1985, str. 46–47.

Nadnaslov: Tekmovanje za Cankarjevo nagrado.

1986

A

Poskus razvrstitve stalnih besednih zvez v Trubarjevi Cerkovni ordningi. – V: 16. stoletje
v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1986. –
Str. 435–445. – (Obdobja ; 6).

Podpis Erika Kržišnik-Kolšek.

Revijalni tip poljudnoznanstvenega besedila. – V: Slovenski jezik v znanosti 1. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1986. – Str. 59–70. – (Razprave Filozofske fakultete).
Podpis Erika Kržišnik-Kolšek.

B

Ne najboljše – pa tudi slabo : (7D, 29. maja). – 7D 15, št. 24, 19. jun. 1986, str. 11.

Odgovor prof. dr. J. Toporišiču na prispevek v Jezikovnem koticu 65, objavljenem v 7D 15, št. 21, 29. maja 1986, str. 36.

Proteus – med poljudnostjo in znanostjo 1. Zgradba poljudnoznanstvenega besedila. – Proteus 48, št. 8, 1985/1986, str. 297–299.

Podpis Erika Kržišnik-Kolšek.

Zgoščevalno lektoriranje teletekstov. – Jezik in slovstvo 32, št. 1, 1986/87, str. 18–23.

Podpis Erika Kržišnik-Kolša[!].

1987

A

Prenovitve stalnih besednih zvez v Kosmačevi prozi 30. let. – V: Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1987. – Str. 517–532. – (Obdobja ; 7).

Podpis Erika Kržišnik-Kolšek.

B

Prenovitev kot inovacijski postopek. – Slava 1, št. 1, 1987, str. 49–56.

Znotrajpovedno povezovanje pripovednih ravnin. – Slava 1, št. 1, 1987, str. 21–24.

1988

A

Frazeologija v moderni : magistrska naloga. – Ljubljana : [E. Kržišnik], 1988. – 195 f.

Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. – Slava 2, št. 2, 1987/88, str. 143–162.

Kapica ima fantička : (razmerje med zunanjo in notranjo obliko). – Slava 2, št. plus, 1987/88, str. 34–43.

Ocena nastajajočega eksotičnega publicističnega besedila. – Slava 3, št. 1, 1988/89, str. 19–24.

1989

B

Naslavljanje in avtorstvo prispevkov v glasilih delovnih organizacij. – Gospodarski vestnik 38, 24. feb. 1989, str. 26.

Zavest deklarirano enotna, možnosti različne. – Gospodarski vestnik 38, 30. jan. 1989, str. 20–21.

1990

A

Frazeologija po seminarsko. – Slava 4, št. 2, 1989/90, str. 162–168.

Frazeologija v osnovni in srednji šoli. – Jezik in slovstvo 35, št. 6, 1989/90, str. 134–141.

Prispevek je bil predstavljen kot predavanje in prebran na slavističnem zborovanju v Bohinjski Bistrici jeseni 1987.

Sestavina roka v frazeologemih slovenskega knjižnega jezika. – V: Zbornik predavanj / 26. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. – Ljubljana : Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1990. – Str. 141–154.

Nasl. v kazalu: Sestavina roka v frazeologemih SKJ.

Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih prozih besedilih. – Slavistična revija 38, št. 4, 1990, str. 399–420.

Učni jezik. Seminar za učitelje v 3. razredu osnovne šole / Alenka Kozinc, Erika Kržišnik-Kolšek, Viktor Majdič. – Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 1990. – 20 str.

Soavtorica. – Podpis Erika Kržišnik-Kolšek.

B

Na ženske močnejše vpliva tuje jezikovno okolje. – Delo 32, št. 86, 12. apr. 1990, str. 13.

O 2. št. mariborske Znanstvene revije in monografiji dr. Mirka Križmana Jezik kot socialni in nacionalni pojav (1989).

Slovensko gospodarstvo o slovenskem jeziku. – Jezik in slovstvo 35, št. 4/5, 1998/90, str. 102–106.

O anketi o slovenščini v javni rabi.

Teoretično zanimiva knjiga iz frazeologije. – Slavistična revija 38, št. 1, 1990, str. 57–64.

O knjigi: Dragana Mršević-Radović: Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpsko-hrvatskom jeziku (1987).

1991

A

Frazeologija v slovenskem časopisju 1991. – V: Zbornik predavanj / 27. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. – Ljubljana : Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1991. – Str. 89–98.

Podpis Erika Kržišnik-Kolšek. – Nasl. v kazalu: Frazeologemi v časopisih.

C

Zbornik predavanj / 27. seminar slovenskega jezika, literature in kulture ; [uredili in za tisk pripravili Darinka Počaj-Rus, Hermina Jug-Kranjec, Erika Kržišnik-Kolšek, Marko Kranjec in Marko Stabej]. – Ljubljana : Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1991. – 270 str.

Sourednica. – Podpis Erika Kržišnik-Kolšek.

1992

A

Pravopis v slovenski državi in slovenskem jezikoslovju. – Slava 6, št. 1, 1992/93, str. 8–17.

B

Jezikoslovni zapiski. Zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Ljubljana 1991. – Jezik in slovstvo 37, št. 7, 1991/92, str. 209–210.

Podpis Erika Kržišnik-Kolšek. – O novi periodični publikaciji Jezikoslovni zapiski 1 (1991).

Nomen est omen ali pa tudi ne. – Jezik in slovstvo 37, št. 8, 1991/92, str. 242–243.

O knjigi: Alenka Gložančev: Enobesedna imena slovenskih podjetij (1991).

Tema in rema v nemških in slovenskih besedilih. Novo jezikovno delo. – Delo 34, št. 115, 21. maj 1992, str. 14.

O knjigi: Jasna Makovec-Černe: »Die Thema-Rhema-Gliederung in deutschen und slowenischen texten« (1991).

Še enkrat o temi in remi (naprej pa v jezikovni delavnici). – Delo 34, št. 139, 18. jun. 1992, str. 15.

Književni listi. – Polemika ob knjigi Jasne Makovec-Černe »Die Thema-Rhema-Gliederung in deutschen und slowenischen texten«.

1993

E

Podoba in strip. – Slava 6, št. 2 (1992/93), str. 78–80.

Spomin na Toneta Pretnarja.

1994

A

Frazeologija v kratki pripovedni prozi druge polovice 19. stoletja. – V: Zbornik predavanj / 30. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. – Ljubljana : Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1994. – Str. 53–67.

Pouk slovenščine malo drugače / Martina Križaj – Ortar, Marja Bešter, Erika Kržišnik. – Trzin : Different, 1994. – 140 str.

Ilustr. – Soavtorica. – Frazeologija kot izražanje v »podobah« / Erika Kržišnik: str. 91–139.

Slovenski glagolski frazemi : (ob primeru frazemov govornjenja) : doktorska disertacija. – Ljubljana : [E. Kržišnik], 1994. – 212 f.

1995

A

Frazeologija v slovenskem časopisju v dveh prelomnih obdobjih. – V: Języki słowańskie 1945–1995. Gramatyka – leksika – odmiany. – Opole : Uniwersytet Opolski, Instytut filologii Polskiej, 1995. – Str. 217–226.

B

Anketa o učbenikih za slovenski jezik. – Jezik in slovstvo 40, št. 3/4, 1994/95, str. 115–132.

Sodelovali so: Darinka Ambrož, Nada Barbarič, Berta Golob, Alenka Kozinc, Erika Kržišnik (str. 122–123), Jože Lipnik, Vika Slabe, France Žagar, Marta Kocjan-Barle, Ada Vidovič-Muha.

Zbirka Mali frazeološki rječnici in Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik. – Jezik in slovstvo 41, št. 3, 1995/96, str. 157–166.

F

Erika Kržišnik – Kolšek, prof. slov. in rušč., asist. za slovenski jezik in stilistiko. – V: Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev, znanstvenih delavcev in sodelavcev. – Knj. 4, del. 1. – Ljubljana : Univerza, 1995. – Str. 214.

Marija Mercina: Marja Bešter, Martina Križaj-Ortar in Erika Kržišnik: Pouk slovenščine malo drugače. – Jezik in slovstvo 40, št. 5, 1994/95, str. 186–190.

Ocena priročnika.

1996

A

Frazeologija v slovenskem časopisju štiri leta po osamosvojitvi. – V: Jezik in čas. – Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996. – Str. 175–189. – (Razprave Filozofske fakultete).

Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih. – Slavistična revija 44, št. 2, 1996, str. 133–154.

B

Biblijska frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika in njena raba v časopisnih tekstih. – V: Frazeologia a religia. Tezy referatów międzynarodowego sympozjum naukowego, Opole, 4–6 września 1996 r. – Opole : Komisja frazeologii słowiańskiej Międ-

zynarodowego komitetu slawistów : Instytut filologii wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Opolskiego, 1996. – Str. 50–51.

Povzetek.

Strokovni/znanstveni »simpozij« v okviru lektorata. – V: *Povej naprej : priložnik metodičnih dejavnosti za pouk slovenščine kot drugega /tujega jezika.* – Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 1996. – Str. 132.

Uvod v »seminarsko« Slavo. – *Slava* 8, plus, 1994/95 [izšlo marca 1996], str. 67–68.

Uvod k prispevkom udeležencev lektorata »izpopolnjevalci jezikoslovci« na 31. seminarju slovenskega jezika, literature in kulture (1995) z naslovom *Slovenš'na cela ... v tujih očeh.*

C

Slava : debatni list. – Letn. 8, št. plus. – Ljubljana : [Filozofska fakulteta], 1994/95 [izšlo marca 1996].

Urednica posebne številke. – Podpis E. K.

1997

A

Gutsmanovo razumevanje stalnih besednih zvez. – V: *Jezikoslovne in literarnovedne raziskave.* – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1997. – Str. 27–37.

Kdo govori kako. – V: *Zbornik predavanj / 33. seminar slovenskega jezika, literature in kulture.* – Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1997. – Str. 45–56.

B

Is the difference between paroemias (non-paroemic) phrasems really so fundamental? – V: *Phraseology and paremiology : theses.* – [Liptovský Ján : s. n., 1997]. – Str. 25–26.

Povzetek.

Slovar slovenskih homonimov ... – V: *Júlia Bálint Čeh: Slovar slovenskih homonimov.* – Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1997. – Zadnji zavihek ov.

Iz recenzije.

1998

A

Dejavnosti in naloge Centra za slovenščino kot drugi ali tuji jezik. – *Srečanja* 1, 1998, str. 41–47.

Frazeološka sredstva v vlogi razkrivanja družbenih sprememb med leti 1945 in 1995. – V: *Slovenski jezik.* – Opole : Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, 1998. – Str. 183–200. – (Najnowsze dzieje języków słowiańskich).

Frazeologija pri pouku slovenščine kot tujega jezika. – V: *Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika.* – Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1998. – Str. 27–45. – (Skripta ; 2).

Ilustr.

Können Phraseme produktiv sein? – V: *Europäische Phraseologie im Vergleich. Gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt.* – Bochum : Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 1998. – Str. 439–452. – (Europhras 95). (Studien zur Phraseologie und Parömiologie ; 15).

Od slovenečkata gramatika. – V: *Tone Pretnar, Dragi Stefanija: Mal slovenečko-makedonski rečnik = Mali slovensko-makedonski slovar.* – Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1998. – Str. 5–15.

Socialna zvrstnost in frazeologija. – V: Zbornik predavanj / 34. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. – Ljubljana : Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Centru za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1998. – Str. 53–69.

B

Frazeologija v Murkovem slovarju. – V: Mednarodni simpozij o Antonu Murku »Anton Murko in njegov čas« : povzetki referatov. – Maribor : Slavistično društvo, 1998. – [1] f.

Povzetek. – Gradivo za udeležence simpozija v Hočah.

Normativno u frazeologiji. – V: Savjetovanje Jezična norma i varijeteti. Sažeci. – Opatija : [Hrvatsko filološko društvo], 1998. – Str. 12–13.

Povzetek.

C

Zbornik predavanj / 34. seminar slovenskega jezika, literature in kulture ; uredila Erika Kržišnik. – Ljubljana : Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Centru za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1998. – 226 str.

Urednica.

F

Biti v Sloveniji in hkrati sredi sveta : pogovor s predsednico Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture. – Delo 40, št. 158, 11. jul. 1998, str. 6.

Portret. – Pogovarjala se je Slavica Plahuta.

Bodimo odprti za stvari in ljudi : pogovor z Eriko Kržišnik, predsednico letošnjega seminarja slovenskega jezika, literature in kulture. – Večer 54, št. 154, 7. jul. 1998, str. 19.

Portret. – Pogovarjala se je Nina Novak.

1999

A

Frazeologija v Murkovem slovarju. – V: Murkov zbornik. – Maribor : Slavistično društvo, 1999. – Str. 312–347. – (Zora ; 9).

Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj / Erika Kržišnik, Marija Smolič. – V: Zbornik predavanj / 35. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 1999. – Str. 61–80.

B

Uvodna beseda / Marja Bešter, Erika Kržišnik. – V: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. – Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1999. – Str. 5–6.

C

Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik / urednici Marja Bešter, Erika Kržišnik. – Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1999. – 192 str.

Ilustr. – Sourednica.

Zbornik predavanj / 35. seminar slovenskega jezika, literature in kulture ; uredila Erika Kržišnik. – Ljubljana : Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 1999. – 288 str.

Urednica.

F

Dr. jezik. znan. Erika Kržišnik, mag. slov. jezikosl., prof. slov. in rušč., doc. za slovenski jezik in stilistiko. – V: Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev, znanstvenih delavcev in sodelavcev. – 5. knj., 3. del. – Ljubljana : Univerza, 1999. – Str. 2413–2414.

2000

A

Biblične stalne zveze v Slovarju slovenskega knjižnega jezika in v slovenskem jeziku. – Razprave / Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede 17, 2000, str. 67–80.

Frazemi s komponento roka/raka v slovenskem in makedonskem jeziku. – V: Jazičnite, literaturnite i kulturnite relaciji meĝu Makedonija i Slovenija / Makedonsko-sloveneĉki nauĉen sobir, 22–23 avgust 1997. – Skopje : Univerzitet »Sv. Kiril i Metodij«, Filološki fakultet »Blaže Koneski«, 2000. – Str. 67–79.

Normativno v frazeologiji. – V: Jeziĉna norma i varijeteti. – Zagreb ; Rijeka : Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 2000. – Str. 283–295.

Posredovanje slovniĉnega znanja v uĉbenikih slovenšĉine kot drugega/tujega jezika. – V: Zbornik za uĉitelje slovenšĉine kot drugega/tujega jezika. – Ljubljana : Center za slovenšĉino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in knjiŹevnosti Filozofske fakultete, 2000. – Str. 7–13. – (Skripta ; 4).

Predstavitev Centra za slovenšĉino kot drugi/tuji jezik. – V: Slovensko jezikoslovje danes in jutri. – Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2000. – Str. 31–35. – (Zbornik Slavistiĉnega društva Slovenije ; 10).

»Slike« ĉasa v slovenskem jeziku / Erika Kržišnik, Marija Smoliĉ. – V: Zbornik predavanj / 36. seminar slovenskega jezika v literaturi in kulturi. – Ljubljana : Center za slovenšĉino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in knjiŹevnosti Filozofske fakultete, 2000. – Str. 7–19.

B

Expression and atmosphere in society. – V: Abstracts / VIth Congress of Central and East European studies, 29. July-3 August 2000, Tampere, Finland. – Helsinki : International Council of Central and East European Studies (CCEES) : Finnish Institute for Russian and East European Studies (FIRES), 2000. – Str. 233.

Povzetek.

Frazemi s strukturo »glagol + osebni zaimек« v slovenskem jeziku. – V: Frazeologija słowiańska. Teoria i praktyka, tradycje teraŹniejszość, przyszłość : tezy referatów międzynarodowej konferencji naukowej, Opole 6–8 września 2000 r. – Opole : Komisja frazeologii słowiańskiej Międzynarodowego komitetu : Instytut filologii wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Opolskiego, 2000. – Str. 86–87.

Povzetek.

F

Dr. Erika Kržišnik (Škofja Loka, 4. 5. 1953). – V: Zbornik [Filozofske fakultete] 1919–1999. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 2000. – Str. 265–266.

2001

A

Frazemi s strukturo »glagol + osebni zaimек« v slovenskem jeziku. – V: Frazeografia słowiańska. – Opole : Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2001. – Str. 239–248.

Funkcija ekspresivnih jezikovnih sredstev v medijih. – V: Zbornik referatov s Prvega slovensko-hrvaškega slavistiĉnega sreĉanja, ki je bilo v Novigradu od 25. do 27. marca 1999. – Ljubljana : Oddelek za slovanske jezike in knjiŹevnosti, 2001. – Str. 29–32.

Vsebina (slovenskega) frazeološkega slovarja za tujce – določitev in preizkus meril. – V: Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika. – Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2001. – Str. 7–21. – (Skripta ; 5).

B

Frazeologija in njena funkcija v časopisu slovenskih izseljencev v Argentini. – V: Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Ob 450-letnici izida prve slovenske knjige : povzetki predavanj. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2001. – Str. 40–41.

Povzetek.

Poročilo o delu IZPITNEGA CENTRA V ŠTUD. I. 1999/2000. – V: Dejavnost Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2001. – F. 35–52.

Vsebuje tudi program Slovenščina za tujce (2000).

Slovenistika v Zagrebu in kroatistika v Ljubljani : okrogla miza = Kroatistika u Ljubljani i slovenistika u Zagrebu : okrugli stol. – V: Zbornik referatov s Prvega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja, ki je bilo v Novigradu od 25. do 27. marca 1999. – Ljubljana : Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2001. – Str. 151–176.

Sodelovali so: Vesna Požgaj Hadži, Ada Vidovič Muha, Marko Samardžija, Irena Novak Popov, Cvjetko Milanija, Zvonko Kovač, Milojka Jakomin Granič, Vladimir Osolnik, Stipe Botica, Erika Kržišnik (str. 170, 171, 174), Krešimir Nemeč.

Slovenski pravopis 2001 – anketa. 1 : knjiga, za katero je prav, da z njo ne more biti nihče zadovoljen / Jože Faganel ... [et al.]. – Delo 43, št. 268, 12. dec. 2001, str. 8.

Pripravil Milan Vogel. – Sodelovali tudi: Aleš Berger, Ada Vidovič Muha, Marija Končina, Erika Kržišnik in Branko Madžarevič.

Slovenščina na skupnem jezikovnem trgu. – Slovenščina v šoli 6, št. 1/2, 2001, str. 6–7.

Uvodna beseda. – V: Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika. – Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2001. – Str. 5–6. – (Skripta ; 5).

C

Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika / uredila Erika Kržišnik. – Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2001. – 100 str. – (Skripta ; 5).

Urednica.

D

Jürgen Petermann: Razmišljanje o konceptu minimalnih frazeoloških slovarjev za tujce. – V: Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika. – Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti, 2001. – Str. 23–34. – (Skripta ; 5).

Prevedla Erika Kržišnik.

E

Nina Novak: Dinamično delovanje, nestabilno financiranje : programi Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik. – Večer 57, št. 147, 26. sep. 2001, str. 20.

2002

A

Knjižnojezikovna norma v »argentinskoslovenski« Svobodni Sloveniji. – V: Ustvarjalnost Slovencev po svetu / 38. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. – Ljubljana :

Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2002. – Str. 21–40.

Łączliwość przymiotników wielki i wysoki w słoweńskiej frazeologii / Erika Kržišnik, Agnieszka Będkowska-Kopczyk. – V: Slowo. Tekst. Czas. 6. Nowa frazeologia w nowej Europie. – Szczecin ; Greifswald : Uniwersytet Szczeciński, 2002. – Str. 388–393.

B

Kaj kljub vsemu še vedno mislim o Slovenskem pravopisu : odziv. – Delo 44, št. 63, 18. mar. 2002, str. 14.

Ob prispevku Jožeta Toporišiča: V dveh mesecih od izida: javni odziv na slovenski pravopis, objavljenim v št. 51 (4. mar. 2002) v istem časopisu.

Nomen est omen ali pa tudi ne (II). – Jezik in slovstvo 47, št. 4, 2001/2002, str. 175–177.

O knjigi: Alenka Gložančev: Imena podjetij kot jezikovnokulturno vprašanje (2000).

Zakaj ne predlaganemu zakonu o jeziku. – Delo 44, št. 139, 19. jun. 2002, str. 8.

Izšlo v rubriki Prejeli smo. – Polemični odziv na članek Toneta Wrabra Zakaj ne predlaganemu zakonu o jeziku (Delo 44, št. 132, str. 8).

Zakaj ne predlaganemu zakonu o jeziku. – Delo 44, št. 153, 6. jul. 2002, str. 5.

Izšlo v rubriki Prejeli smo.

2003

A

Frazeologija in njena funkcija v časopisu slovenskih izseljencev v Argentini. – V: Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. – Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2003. – Str. 107–126. – (Obdobja. Metode in zvrsti ; 20).

Frazeologija v Slovenskem pravopisu 2001. – Slavistična revija 51, št. 2, 2003, str. 221–237.
Novosti v slovenski frazeologiji. – V: Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa = Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji. – Opole : Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej ; [Ljubljana] : Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2003. – Str. 191–208.

B

Določanje jezikovno- in/ali besedilnozvrstne zaznamovanosti v frazeologiji. – V: Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Členitev jezikovne resničnosti : povzetki predavanj = Reappraisal of register and genre theory in Slovenia. Analysis of linguistic reality : summaries = Aktualizacija teorije jezikovne diferenciacije v Sloveniji. Členitev jezikovne realnosti : rezjume dokladov. – Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2003. – Str. 21. – (Obdobja. Metode in zvrsti ; 22).

Povzetek.

[Dva in dvajseti] 22. simpozij Obdobja. Metode in zvrsti: Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem – členitev jezikovne resničnosti, Ljubljana 27.–28. november 2003. – Jezik in slovstvo 48, št. 2, 2003, str. 86–88.

Slovenski knjižni jezik – kratak pregled : (teze). – V: Slovenski jezik, literatura in kultura v izobraževanju / 39. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. – Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2003. – Str. 221–222.

Tukaj smo bolj iz reprezentativnih razlogov : okrogla miza o slovenistiki. – Delo 45, št. 147, 28. jun. 2003, str. 4–6.

Sobotna priloga. – Pogovor je vodil Peter Kolšek. – Sodelovali so: Ada Vidovič Muha, Erika Kržišnik, Boža Krakar Vogel, Marko Stabej.

C

Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Členitev jezikovne resničnosti : povzetki predavanj = Reappraisal of register and genre theory in Slovenia. Analysis of linguistic reality : summaries = Aktualizacija teoriji jazykovej diferenciacii v Slovenii. Členenie jazykovej real'nosti : rezjume dokladov / urednica Erika Kržišnik. – Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2003. – Str. 43. – (Obdobja. Metode in zvrsti ; 22).
Urednica.

F

Jezik ni iz enega kosa, tudi knjižni ne : simpozij Obdobja : pogovor z Eriko Kržišnik. – Delo 45, št. 274, 27. nov. 2003, str. 22.
Portret. – Pogovarjal se je Milan Vogel.

2004

A

Določanje jezikovno- in/ali besedilnozvrstne zaznamovanosti v frazeologiji. – V: Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. – Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2004. – Str. 103–120. – (Obdobja. Metode in zvrsti ; 22).
»Fehler« beim Gebrauch von Phrasemen – Gründe für Entstehung und (Nicht)Erkennen : eine empirische Untersuchung. – V: EUROPHRAS 2000 / Internationale Tagung zur Phraseologie vom 15.-18. Juni 2000 in Aske/Schweden. – Tübingen : Stauffenburg, cop. 2004. – Str. 245–256. – (Stauffenburg Linguistik ; 25).
Pojmovanje metafore v kognitivnem jezikoslovju. Čas je denar – tako rečemo = tako mislimo. – V: Slovenski jezik in literatura v evropskih globalizacijskih procesih. – Ljubljana : Slavistično društvo Slovenije, 2004. – Str. 56–74. – (Zbornik Slavističnega društva Slovenije ; 15).

B

Poskusni zvezek slovenskega frazeološkega slovarja. – Slavistična revija 52, št. 2, 2004, str. 199–208.
Spremna beseda. – V: Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. – Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2004. – Str. IX–X. – (Obdobja. Metode in zvrsti ; 22).

C

Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem / uredila Erika Kržišnik. – Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2004. – X, 529 str. – (Obdobja. Metode in zvrsti ; 22).
Urednica.

D

Jürgen Petermann: Janez Keber: Frazeološki slovar slovenskega jezika. Poskusni zvezek. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003, 124 str. – Slavistična revija 52, št. 3, 2004, str. 345–352.
Prevedla Erika Kržišnik.

2005

A

Frazeologija v luči kulture. – V: Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi / 41. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. – Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2005. – Str. 67–81.

Predvidljivost sintaktičnih transformacij frazemov v slovenskem jeziku. – V: Grani slova. – Moskva : Elpis, 2005. – Str. 215-222.

A type of minimal phraseological units characteristic of Slovene. – *Linguistica* 45, 2005, str. 159-172.

B

Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: Členitev jezikovne resničnosti. Ur. Erika Kržišnik. Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2004 (Obdobja: Metode in zvrsti, 22). 529 str. – V: Vloga meje. – Ljubljana : Slavistično društvo Slovenije, 2005. – Str. 262-263. – (Zbornik Slavističnega društva Slovenije ; 16).

Antica Menac, Željka Fink – Arskovski, Radomir Venturin: Hrvatski frazeološki rječnik. Zagreb: Naklada Ljevak, 2003. – Slavistična revija 53, št. 1, 2004, (i.e. 2005), str. 71-75.

»Metafore«, v katerih govorimo v slovenščini – konceptualno-semantična analiza frazemov govorenja (dicendi). – V: Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah : povzetki predavanj = Phraseologie in der Sprachwissenschaft und anderen Disziplinen : Zusammenfassungen = Phraseology in linguistics and other branches of science : summaries = Frazeologija v jazykoznanii i drugih naukah : rezjume dokladov, Strunjan 12.-14. september 2005. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 2005. – Str. 33.

C

Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah : povzetki predavanj = Phraseologie in der Sprachwissenschaft und anderen Disziplinen : Zusammenfassungen = Phraseology in linguistics and other branches of science : summaries = Frazeologija v jazykoznanii i drugih naukah : rezjume dokladov, Strunjan 12.-14. september 2005 / uredila Erika Kržišnik. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 2005. – 71 str.

Europhras Slovenija 2005. – Urednica.

F

Andreja Žele: Aktualizacija zvrstnosti v slovenščini. – Slavistična revija 53, št. 1, 2004 [i.e. 2005], str. 77-83.

Nataša Jakop: Erika Kržišnik (ur.): Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: Členitev jezikovne resničnosti. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete (zbornik Obdobja – metode in zvrsti, 22). – Jezik in slovstvo 50, št. 2, 2005, str. 119-122.

2006

A

Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema / autorica rječnika Željka Fink-Arsovska, autorice i suradnice po jezicima Željka Fink-Arsovska (hrvatski), Erika Kržišnik (slovenski) ... [et al.]. – Zagreb : Knjigra, 2006. – 439 str.

Avtorica za slovenski jezik.

Izraba semantične potence frazemov. – Slavistična revija 54, pos. št., 2006, str. 259-279. (= Slovensko jezikoslovje danes).

Na str. 631-654 vsebuje tudi prevod v angl.: The use of semantic potency of phraseological units.

B

Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Členitev jezikovne resničnosti. Mednarodni simpozij Obdobja. Metode in zvrsti 22, uredila E. Kržišnik / Najda Ivanova, Erika Kržišnik. – S«postavitelno ezikoznanie 31, no. 1, 2006, str. 130-135.

Besedilo v bolg.

Breda Pogorelec (1928-2006). – Jezik in slovstvo 51, št. 5 (2006), str. 99-104.

Avtorji besedil: Rudi Rizman, Marko Stabej, Erika Kržišnik (str. 103-104). – Vsebuje tri besedila v

spomin prof. dr. Bredi Pogorelec, pripravljena za žalno sejo 4. oktobra 2006 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Sejo je vodila predstojnica Oddelka za slovenistiko doc. dr. Jerca Vogel, zbrane je kot prvi nagovoril dekan Filozofske fakultete prof. dr. Božidar Jezernik.

Meja med semantičnim in pragmatičnim opisom frazeološke opreme. – V: Mednarodni znanstveni skup »Slavska frazeologija i pragmatika«, Rab 17–19. rujna 2006 : sažeci referata. – Zagreb : Filozofski fakultet, [2006]. – Str. 15.

D

Željka Fink-Arsovski: Osnovni podatki o slovarju. – V: Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema. – Zagreb : Knjigra, 2006. – Str. 67–76.

Prevedla Erika Kržišnik.

Željka Fink-Arsovski: Predgovor. – V: Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema. – Zagreb : Knjigra, 2006. – Str. 11–16.

Prevedla Erika Kržišnik.

2007

A

»Metafore«, v katerih govorimo v slovenščini frazeološko – konceptualnometaforična analiza frazemov govorenja. – V: Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah = Phraseologie in der Sprachwissenschaft und anderen Disziplinen = Phraseology in linguistics and other branches of sciences = Frazeologija v jazykoznanii i drugih naukah. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, 2007. – Str. 183–203.

Europhras Slovenija 2005.

Meja med semantičnim in pragmatičnim opisom frazeološke enote. – V : Slavenska frazeologija i pragmatika. – Zagreb : Knjigra, 2007. – Str. 139–145.

Življenje nekega (kalkirano) prevzetega frazema. – V: Kritik und Phrase : Festschrift für Wolfgang Eismann zum 65. Geburtstag. – Wien : Praesens, 2007. – Str. 567–577.

B

Spremna beseda = Vorwort = Preface = Vstupitel'noe slovo / Erika Kržišnik, Wolfgang Eismann. – V: Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah = Phraseologie in der Sprachwissenschaft und anderen Disziplinen = Phraseology in linguistics and other branches of sciences = Frazeologija v jazykoznanii i drugih naukah. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, 2007. – Str. 9–11, 12–14, 15–17, 18–20.

Soavtorica. – Slov. besedilo in prevodi v nem., angl. in ruš.

C

Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah = Phraseologie in der Sprachwissenschaft und anderen Disziplinen = Phraseology in linguistics and other branches of sciences = Frazeologija v jazykoznanii i drugih naukah / uredila, herausgegeben von, edited by, redactory Erika Kržišnik, Wolfgang Eismann. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, 2007. – 618 str. Sourcednica.

F

Je slovenščina ogrožena? Dr. Erika Kržišnik, redna profesorica slovenskega jezika in teorije jezika. – Naša žena, št. 1, 2007, str. 26–27.

Portreta. – Pogovor je pripravila Neva Železnik.

2008

A

Kulturološka interpretacija frazema. – V: Jezikovna prepletanja. – Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 2008. – Str. 149–165. – (Knjižna zbirka Stičišča).

Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot. – Jezik in slovstvo 53, št. 1, 2008, str. 33–47.

B

Bolonjsko prenovljena slovenistika na Filozofski fakulteti v Ljubljani. – Jezik in slovstvo 53, št. 1, 2008, 109–115.

Jezikovno izražanje konceptualne metafore BESEDA JE X v besedilih 16. stoletja. – V: Slovenski knjižni jezik v 16. stoletju : zbornik povzetkov. – Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 2008. – Str. 20.

Novo v hrvaški in slovenski frazeologiji / Željka Fink-Arsovski, Erika Kržišnik. – V: Povzetki predavanj / Četrto slovensko-hrvaško slavistično srečanje = Četrti hrvatsko-slovenski slavistički skup, Jeruzalem v Slovenskih Goricah, 13. in 14. junija 2008. – Ljubljana : Oddelek za slovenistiko in Oddelek za slavistiko Filozofske fakultete, 2008. – Str. 30. Soavtorica.

F

Kržišnik, Erika (Škofja Loka, 4. 5. 1953). – V: Osebnosti. Veliki slovenski biografski leksikon. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 2008. – [Zv. 1] : A–L, str. 578.

2009

A

Jezikovno izražanje konceptualne metafore BESEDA JE ... v besedilih 16. stoletja. – Slavistična revija 56/57, št. 4, 2008, /št. 1, 2009. – (= Trubarjeva številka).

Kam in kako s frazeologijo v novem slovarju. – V: Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika, 23. in 24. oktober 2008. – Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009. – Str. 53–60.

Novo v slovenski in hrvaški frazeologiji / Erika Kržišnik, Željka Fink-Arsovski. – V: Zbornik referatov s Četrtega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja. – Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009. – Str. 128–137.

Telo in frazeologija. – V: Telo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi : zbornik predavanj / 45. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. – Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009. – Str. 151–168.

2010

A

Čto zametajut' »pod kover« i počemu? : kul'turologičeskij sociolingvističeskij[!] analiz frazeologizma pomesti/pometati pod preprogo. – V: Jazyk i kul'tura. – Belgorod : Izdatel'stvo Belgorodskogo gosudarstvennogo universtiteta, 2010. – Str. 40–48.

Cir.

Idiomatska beseda ali frazeološka enota. – Slavistična revija 58, št. 1, 2010, str. 83–94.

Kaj se pometi pod preprogo in zakaj? – V: Slavjanskaja frazeologija i paremiologija v XX veke. – Minsk : Zmicer Kolas, 2010. – Str. 92–98.

Nova prevzeta frazeologija v slovenskem jeziku – stopnje prevzetosti. – V: Słowo. Tekst. Czas. 10. Jednostka frazeologiczna w tradycyjnych i nowych paradygmatach naukowych. – Szczecin : Print Group, 2010. – Str. 497–504.

Variation of valence as an indicator of internal structure of phrases. – V: Phraseologische Studien. Dynamische Tendenzen in der slawischen Phraseologie = Dinamičeskie tendencii v slavjanskoj frazeologii. – Greifswald : Institut für Fremdsprachlichen Philologien – Slawistik, 2010. – Str. 219–229.

B

Frazeologija, konceptualna metafora in razstavljeni artefakti = Phraseology, conceptual metaphor and exhibited artifacts. – V: Dobesedno brez besed = Word for word without words. – Ljubljana : Muzej in galerije mesta Ljubljane, Mestna galerija, 2010. – Str. 21–23, 27–29.

Slov. besedilo in prevod v angl.

F

Nam je materinščina (dovolj) samoumevna? Pogovor z jezikoslovko prof. dr. Eriko Kržišnik. – Ampak 11, št. 11/12, 2010, str. 14–17.

Portret. – Pogovarjal se je Štefan Kutoš.

2011

A

El componente roka y mano-brazo en las fraseologas eslovena y española / Erika Kržišnik, Jasmina Markič. – V: *Linguo-cultural competence and phraseological motivation*. – Baltmannsweiler : Schneider-Verl. Hohengehren, 2011. – Str. 359–370. – (Phraseologie und Parömiologie ; Bd. 27).

Soavtorica.

Jezikovna uresničitev sorodstvenih metafor v slovenščini. – V: *Družina v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi : zbornik predavanj / 47. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. – Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011. – Str. 11–20.

2012

A

Dva aspekta semantičeskogo potenciala frazemy. – Učennye zapiski Tavričeskogo nacional'nogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. Serija »Filologija. Social'nye komunikacii« 25 (64), no. 2 (1), 2012, str. 87–93.

Cir.

B

Breda Pogorelec (spet) med nami. Dve knjigi iz doslej neurejene zapuščine. Prvo je pripravil Kozma Ahačič, drugo Mojca Smolej / Erika Kržišnik, Andreja Žele. – Delo 54, št. 1, 3. jan. 2012, str. 14.

Portr. – Književni listi. – O Jezikoslovnih spisi I in II.

Očitno je prizadevanje po spremembi jezikovne realnosti. Kakšna naj bo jezikovna politika? – Delo 54, št. 116, 22. maj 2012, str. 17.

Soavtorica. – Portreti. – Književni listi. – Sodelovali so: Ada Vidovič Muha, Zoran Božič, Erika Kržišnik, Marko Snoj in Tone Peršak.

Sestavila
Anka Sollner Perdih
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Iz recenzij:

Monografija *Frazeološka simfonija* je delo, ki smo si ga na Slovenskem že dolgo želeli. Je simfonija v pravem pomenu besede, saj skladno in dopolnjujoče se niza vsa temeljna teoretična in aplikativna vprašanja frazeološkega raziskovanja. S pričujočim delom je mozaik frazeološkega raziskovanja na Slovenskem končno dobil celostno in smiselno povezano podobo, ki obenem odpira vrata nadaljnjim frazeološkim, pa tudi drugim jezikoslovnim raziskavam.

Mojca Smolej

Frazeološka simfonija je nabor nekaterih najnovejših pogledov na frazeologijo kot vse izzivalnejšo jezikoslovno vedo. Avtorji in avtorice teoretično in praktično osvetljujejo tisti pomembni delež besedišča, brez katerega bi bil jezik bled in suhoparen. Z znotrajjezikovnim razkrivanjem pomenskih in strukturnih značilnosti odstirajo zakonitosti in tudi nepredvidljivosti bogate jezikovne metaforike oz. idiomatičnosti. Medjezikovne primerjave odslikavajo jezikovna in kulturna (kulturološka) ujemanja in razhajanja ter nakazujejo poti do prevodnih rešitev.

Darko Čuden

Cena: 19 €

<http://zalozba.zrc-sazu.si>